

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou

**Sakrálné stavby v rane středovekých centrálných
lokality (na příklade Žatca)**

Diplomová práca

Vedúci práce: prof. PhDr. Petr Sommer, CSc.

Katarína Chlustiková

Praha 2007

Čestne prehlasujem, že som túto prácu vypracovala samostatne, s použitím uvedených prameňov a literatúry.

V Prahe 27.8.2007

Katarína Chlusková
Katarína Chlusková

Ďakujem predovšetkým Mgr. Petrovi Čechovi, prof. P. Sommerovi a prof. J. Klápštěmu,
Mgr. Jane Maříkovej a mnohým ďalším, ale hlavne Matejovi Pivoluskovi.

Obsah

1	Úvod.....	3
2	Poloha Žatca.....	5
3	Přemyslovské hradske centrum.....	6
3.1	Výpoved' archeologických prameňov	6
3.2	Písomné pramene	9
4	Cirkevná správa Žatca v ranom stredoveku	12
5	Kostoly mimo opevneného centra.....	14
5.1	Rane stredoveký stav.....	14
6	Kostoly v rámci opevneného hradu.....	16
6.1	Kostol sv. Víta v Dvořákovéj ulici.....	17
6.1.1	Poloha	17
6.1.2	Doterajšie vyhodnotenie	17
6.1.3	Písomné pramene, historický kontext	17
6.1.4	Ikonografické pramene	18
6.1.5	Základné informácie o výskume	18
6.1.6	Kritické zhodnotenie: Archeologické pramene.....	19
6.2	Kostol neznámeho zasvätenia na Chelčického námestí	30
6.2.1	Poloha	30
6.2.2	Doterajšie vyhodnotenie	30
6.2.3	Písomné pramene, historický kontext	31
6.2.4	Ikonografické pramene	32
6.2.5	Kritické zhodnotenie: Archeologické pramene.....	32
6.3	Kostol sv. Kríža na námestí Svobody.....	46
6.3.1	Poloha	46
6.3.2	Doterajšie vyhodnotenie	46
6.3.3	Písomné pramene, historický kontext	46
6.3.4	Ikonografické pramene	47
6.3.5	Základné informácie o výskume	47
6.3.6	Kritické zhodnotenie: Archeologické pramene.....	47
6.4	Kláštorný kostol sv. Petra a Pavla minoritského rádu a jeho predchodca.....	53
6.4.1	Poloha	53
6.4.2	Písomné pramene	54
6.4.3	Historický kontext.....	55
6.4.4	Ikonografické pramene	57
6.4.5	Základné informácie o výskume	57

6.4.6	Doterajšie vyhodnotenie	58
6.4.7	Kritické zhodnotenie: Archeologické pramene.....	58
6.5	Románska bazilika Panny Márie	78
6.5.1	Umeleckohistorické bádanie a stavebne historický prieskum.....	79
6.5.2	Písomné pramene	80
6.5.3	Ikonografické pramene	81
6.5.4	Dochované románske fragmenty stavby	81
6.5.5	Rekonštrukcia baziliky.....	82
6.5.6	Architektonické prevedenie a jeho súvislosti.....	83
6.5.7	Archeologické pozorovania	83
6.5.8	Vstup do kontextu	84
7	Rane stredoveké kostoly	85
7.1	K architektonickej podobe žateckých kostolov	85
7.1.1	Drevené stavby.....	86
7.1.2	Kamenné stavby	87
7.1.3	Bazilika	90
8	Komparácia	92
8.1	Litoměřice	93
8.2	Starý Plzenec	95
8.3	Vyšehrad.....	96
9	K funkciám kostolov v opevnených strediskách predlokačných aglomerácií.....	99
10	Záver	105
	Zoznam literatúry.....	110
	Zoznam príloh.....	117
	Prílohy	

1 Úvod

Od doby romantického 19. storočia, kedy začali vznikať prvé práce vedecky nahliadajúce na architektonické pamiatky starých dôb, prešlo už viac ako jedno ďalšie storočie. To nás naučilo skúmať možnosti historického štúdia a dovolilo tak klásť si neustále viac otázok. Vykryštalizovali sa samostatné vedné odbory pracujúce vlastnými metódami a prinášajúce mozaiku informácií o týchto pamiatkach z niekoľkých strán. Archeológia sa popri histórii a dejinách umenia začala uplatňovať pomerne neskoro. Nové možnosti jej otvorila predovšetkým nedávna doba prinášajúca spoločenské a technologické zmeny. Rozmachom stavebného priemyslu v posledných dvadsiatich rokoch tento vedný odbor zaznamenal nebývalý nárast pramennej základne. Tam, kde dejiny umenia hľadajú odpovede v revízií dávno známych umeleckých diel a opätovnom prehodnocovaní svojich možností a historické poznatky sa iba málokedy doplnia novým nálezom či opäť revíziou, archeológia môže poskytnúť celkom nové poznatky. K podobnej situácii došlo aj v Žatci.

Regionálne historické štúdium rozvíjané už v dobách romantizmu dovolilo definovať prvé predstavy o Žatci v ranom stredoveku. Zo zlomkovitých správ v písomných prameňoch sa postupom doby podarilo poukázať na význam lokality ako jedného z najdôležitejších hradísk a oporných bodov priemyslovskej štátnej správy. Postupný nárast archeologických nálezov dovolil tieto predstavy doplniť poznatkami o rozsiahlom osídlení žateckého prostredia. Pre obmedzenú pramennú základňu však bolo v niektorých bodoch nutné vyslovovať len hypotézy. Archeologické výskumy nedávnej doby na mnohé z vyslovených otázok dovolili odpovedať a dokonca poukázali na lokalitu v novom svetle. K najdôležitejším zisteniam patrí znalosť o zaniknutej rane stredovekej sakrálnej architektúre v prostredí žateckého hradiska.

Nasledujúca práca si položila za cieľ analyzovať v nedávnej dobe preskúmané kostoly, ktoré boli autorom týchto výskumov – Petrom Čechom predstavené v literatúre iba veľmi útržkovite. Súbor priniesol z prostredia akropoly hradu predovšetkým presnú lokalizáciu mendikantského kláštora zo záveru raného resp. počiatkov vrcholného stredoveku, známeho z historických správ, ako aj nález staršej kostolnej stavby spojenej s pohrebiskom a predchádzajúcej tento kláštorný komplex. Ku vývoju hlavného farného chrámu ako stavby neprispela v poslednej dobe archeológia, ale stavebná história budovy revidovanej novým prieskumom. Podarilo sa tak dokumentovať fragmenty románskej baziliky, ktorej dejiny nepriamo osvetľujú archeologické výsledky z výskumov v jej tesnom okolí. K nečakaným objavom však došlo v prostredí opevneného predhradía žateckého hradiska. Okrem lokalizácie a definovaniu pôdorysu pramenne známeho kostola sv. Víta a odhalenia reliktov muriva kostola sv. Kríža známeho ešte z pamäte novoveku sa podarilo súbor doplniť o ďalší kostol neznámeho zasvätenia.

Ojedinelý súbor sakrálnych stavieb posunul znalosti o rane stredovekom žateckom hradisku do celkom nového svetla. Stal sa tak výzvou, ktorá očakávala vklad do historického poznania

interdisciplinárne prepojeného s ďalšími vednými odbormi. Nasledujúce kapitoly sú preto pokusom priblížiť sa k takémuto výsledku. Pre fragmentárnosť vlastných prameňov aj v súvislosti s jednotlivými stavbami a v zmysle dosiahnutia komplexného obrázku o dejinnom vývoji je text doplnený okrem vlastnej analýzy zbytkov sakrálnej architektúry kontextom už dosiahnutých výsledkov z oblasti archeológie, histórie a dejín umenia. Nasleduje vlastná analýza a hľadanie možností výpovede jednotlivých stavieb. Komparáciou s materiálom z iných lokalít českého raného stredoveku sú tieto poznatky doplnené v snahe rozšíriť vlastné výpovedné možnosti. V zmysle zachyteného a analyzovaného súboru je záver práce venovaný problematike ich vlastného významu a širšieho historického kontextu. Načrtnutý obraz sa tak snaží zapadnúť do všeobecného dejinného vývoja podobných lokalít v našom rane stredovekom prostredí. Jednou z hlavných otázok je pritom funkčné zaradenie jednotlivých stavieb v kontexte cirkevného a spoločenského vývoja.

2 Poloha Žatca

Žatec ako významné centrum přemyslovskej správy a neskoršie kráľovské mesto leží v úrodnej oblasti stredného Poohria. Lokalita je umiestnená v tzv. Žateckej panve v závetrí tvorenom Krušnými a Doupovskými horami a Českým stredohorím. Vznikli tu priaznivé hospodárske podmienky pre rozvoj jednej z najvýznamnejších predlokačných aglomerácií.

Centrum tvorí opevnená poloha na jazykovitom ostrohu (max. dĺžka 750 m a šírka 430 m; napr. Čech 2007, v tlači) položenom asi v 35 m prevýšení nad nivou rieky Ohře, ktorá ho obteká zo severu a západu a vytvára tu slepé ramená príhodné pre osídlenie. Rozloha samotného ostrohu je viac ako 15 Ha¹, z čoho asi 5 Ha tvorí severný cíp akropoly rane stredovekého hradu a zhruba 10 Ha jeho predhradie. V južnej časti ostroh plynule prechádza do žateckej plošiny, kde sa rozkladalo neskoršie podhradné osídlenie (Bubeník – Uhlíková 1977, 193, 204; Tomas 1967, 34; Čech 2004, 64 označuje polohu ako tzv. vonkajšie predhradie alebo Čech 2007, v tlači ako tzv. južné neopevnené predhradie s celkovou rozlohou 24 Ha, *ibidem* obr. 2). Meander rieky obtekajúci ostroh vymedzil priestor tzv. podhradia o rozlohe 33,2 Ha (Čech 2007, v tlači). Vyvýšená poloha ostrohu bola predelená niekoľkými prirodzenými terénnymi zárezmi, ktoré boli už v ranom stredoveku zapojené do opevnenia (napr. Bubeník – Uhlíková 1977, 204).

Lokalitou prechádza niekoľko dôležitých ciest², dopravnou tepnou bola samotná Ohře. V súvislosti s tým vyniká význam na trase obchodných ciest, ktoré zvyšovali ekonomický potenciál centra a jeho obyvateľov (Tomas 1967, 30; o obchodnom význame lokality môže svedčiť i množstvo kostolov, ktoré vzniklo neskôr na jeho predmestiach, Havrlant 2002, 11).

¹ V porovnaní s inými významovo porovnateľnými lokalitami z rovnakého obdobia sa jednalo skutočne o mimoriadnu rozlohu, údaje k tomu zhrnújú napr. Bubeník – Uhlíková 1977, 206. Táto skutočnosť je dôležitá pre ďalšie údaje týkajúce sa dokladov osídlenia a charaktere zástavby (najmä Čech 2004, viď ďalej nižšie) a celkového topografického kontextu nižšie rozoberaných sakrálnych stavieb.

² Priebehom hlavných komunikačných ťahov na Žatecku v stredoveku sa zaoberala najmä Charvátová 1958; z čoho tiež čerpá Tomas 1967, 30-31; Uhlíková 1970, 89-91 s priloženou mapou.

3 Přemyslovské hradské centrum

Žatec sa stal centrom přemyslovskej správy v severozápadných Čechách niekedy v 10. storočí (napr. Čech 2000, 426; Boháč 1970, 20; Žemlička 1978, 569; k otázke vzniku hradiska správne predpokladaného až v súvislosti s přemyslovskou správou tiež Bubeník – Uhlíková 1977, 194 cit. Vogt 1938, 34-39, 60; Sláma 1971, 733 pozn. 3). Do 13. stor., kedy v jeho priestore vzniká už v právnom zmysle vrcholne stredoveké mesto, dochádza k rozvoju osídlenia na hradisku a v jeho zázemí (Tomas 1967, 34 hovorí o komplexe hradu a okolitých rozptýlených osád s rozlohou až 100 Ha). Jednalo sa o jednu z najrozvinutejších sídelných aglomerácií v rane stredovekom českom štáte. Pre pochopenie významu a celkovej štruktúry osídlenia je nutné poukázať na výpoveď písomných a archeologických prameňov (so zameraním na samotnú opevnenú časť hradiska). Vznikne tým nepostrádateľný kontext pre pochopenie postavenia podrobne skúmaných objektov sakrálnej architektúry.

3.1 Výpoveď archeologických prameňov³

Na základe nedávneho archeologického výskumu sa podarilo potvrdiť opevnenie rane stredovekého hradu v dvoch paralelných líniách prechádzajúcich naprieč ostrohom z východu na západ (obr. 3, Čech 2004, 59, 61, obr. na str. 62). Jednalo sa o vnútorné opevnenie tvorené drevohlinitou hradbou s čelnou kamennou plentou z nasucho kladeného kameňa, ktorú sprevádzali dve priekopy (Čech 2007, v tlači; k vonkajšiemu opevneniu Holodňák – Holodňáková 1999, 367-374). Na základe výpovede keramických fragmentov je možné klásť vznik opevnenia do doby súčasnej s počiatkami od tejto doby už kontinuálneho osídlenia na hradisku (Čech 2007, v tlači). Hradbu sa podarilo dendrochronologicky zaradiť medzi roky 928-937 (Čech 2004, 59, k výpovednej hodnote dát ešte Kyncl 2004, Štefan 2005, 857-858).

V 10. storočí môžeme potom na hradisku hľadať stopy osídlenia v priestore celej akropoly (Bubeník – Uhlíková 1977, najmä Obr. 1-2), pričom sa v rámci súvisle skúmanej plochy na Žižkovom námestí (situácia preskúmaných sond v prílohe) podarilo zachytiť sídelný komplex interpretovaný ako pozostatky veľmožského sídla alebo dvorca. Bola tu identifikovaná palisáda a časť hospodárskeho zázemia v podobe zahĺbených objektov a pozostatkov stavieb (Čech 2004, 61-62). O sociálnom zaradení prítom rozhodli skupiny bohatých nálezov a poloha komplexu (*ibidem* 61-63, najmä obr. na str. 63).

³ Nasledujúci výčet archeologických výsledkov a ich interpretácií sa týka predovšetkým posledného dostupného zhrnutia z pera P. Čecha, ktorý sa venuje systematickému výskumu v areáli opevneného hradu od počiatku 90. rokov. Podarilo sa mu zachytiť žatecké pomery v novom svetle (por. najmä Bubeník – Uhlíková 1977; Bubeník 1992), z čoho napokon vyvstáva množstvo materiálu, ktorý však doteraz nebol exaktne vyhodnotený. Táto práca má časťou pomôcť vyrovnat' sa s objemom získaných dát, vyhodnocuje však v nasledujúcich kapitolách iba malý fragment zo zachytených situácií časovo i priestorovo, ktorý je nutné posudzovať v kontexte osídlenia jednotlivých analyzovaných polôh (viď nižšie), ale aj celej aglomerácie. Ďalšie interpretácie sa napájajú aj na tieto nižšie uvedené interpretácie a výsledky P. Čecha.

V kontexte skúmaných sakrálnych stavieb je dôležité najstaršie osídlenie opevneného predhradia, radené na počiatok 10. stor. Už J. Bubeník s O. Uhlíkovou upozornili na komplexné využívanie tejto plochy v priebehu raného stredoveku, ktoré im dovolilo predpokladať v tejto časti hradu opevnenie (Bubeník – Uhlíková 205-206, Obr. 1-2). Aj napriek dnešnému pokročilému stavu výskumu v areáli predhradia, rovnako ako v miestach vonkajšieho predhradia a podhradia sa zdá, že bola táto rozľahlá plocha osídlená vždy iba nesúvisle v uzavretých jednotkách. V rámci nich potom dochádzalo k posunom takto osídlených areálov (posledné zhrnutie Čech 2004, 65-66, obr. na str. 62 a 72; obr. 3). K najlepšie preskúmaným na predhradí patrí osídlenie dokumentované vo východnej časti v polohe na námestí Chelčického, ktoré stratigraficky predchádzalo neskoršiemu pohrebisku a sakrálnej stavbe. Máme tu zachytené stopy po obytných stavbách zrubovej konštrukcie a kamienkami dláždenom exteriérovom priestore, ako aj ďalších objektov vrátane rozmerných palisádových žľabov, ktoré sú kladené do súvisu s týmto osídlením (Čech 2007, v tlači). Táto situácia je kladená na počiatok 10. stor. Do tohto obdobia patrí ešte v blízkej polohe dokumentovaná výnimočná stĺpová zahĺbená stavba s drevenou podlahou. Do obdobia prvej tretiny 10. storočia potom spadajú nálezy z vonkajšieho predhradia so zachyteným hrobom s mečom a sídla opevneného priekopou (interpretované ako rezidenčné, Čech 2007, v tlači) ako aj stopy železiarskej a kováčskej výroby (tá bola zachytená v podhradí). Osídlenie je definované ako rozptýlené a túto formu si zachovalo až do 12. stor., pričom v priebehu doby dochádzalo k „rotácii usadlostí po ploche“ (Čech 2004, 64-66, 108; interpretovaná je tak situácia odrážajúca absenciu plynule návazných stratigrafií jednotlivých skúmaných miest).

Z opevnenej časti hradu potom pochádzajú z 2. a 3. tretiny 10. stor. iba ojedinelé keramické fragmenty (*ibidem* 66). Najdôležitejším nálezom v prostredí akropoly je stavba veľkých rozmerov budovaná zrubovou technikou, ktorá je interpretovaná ako palác. Zánik tejto stavby je datovaný stratigrafickou polohou pod nasadajúcimi sídlištnými vrstvami s nálezom mince Vratislava II. (1086-1092), teda do obdobia 1. pol. 11. stor., jej vznik je pritom kladený do poslednej štvrtiny 10. stor. (*ibidem* 90). Do súvisu s tým je kladená ešte exteriérová dláždená plocha a pozostatky stavieb interpretovaných ako hospodárske zázemie, ktoré prekonalni minimálne dvojfázový vývoj. Mladšie z nich mali maltové podlahy alebo podlahy z pieskovca či dusaného ílu. Do kontextu s celou situáciou bol zaradený objekt interpretovaného palisádového žľabu s ukončením vysvetľovaným existenciou brány (*ibidem* 72-75). Tento objekt bol zachytený v sonde S26 (vid' rozvrh sond na Žižkovom námestí v prílohe) a ďalej na sever pokračovala situácia s doloženým pohrebiskom a ďalej naväzujúcou sakrálnou stavbou (k nej vid' nižšie). Doklady osídlenia v tejto ploche, ktorú prekrylo pohrebisko, sú kladené na záver 10. stor. (dokumentované zahĺbené objekty, *ibidem* 75).⁴

⁴ Na tomto mieste je nutné upozorniť, že vyššie reprodukováaná sídelná situácia, považovaná za centrálnu rezidenciu hradiska v danej dobe, nebola autorkou práce revidovaná. Datovanie sídelných situácií pod pohrebiskom so sakrálnou stavbou bolo prevzaté, situácia palisády nie je overená stratigraficky a pracuje sa s ňou rovnako v kontexte vyššie uvedených interpretácií. Už tu je však možné zdôrazniť, že vlastná revízia situácie kostola nedovoľuje klásť jeho pozostatky rovnako ako okolité

K interpretácii celého areálu napomáhajú jednotlivé nálezy z interiéru zaniknutej centrálnej stavby indikujúce vyššie sociálne prostredie ako napr. sklenené krúžky, korále a dokonca duté sklo. Najvýznamnejším je však nález fragmentu pieskovcového modelu kostolíka (vid' nižšie) a vajíčka vyrezaného rovnako z tohto kameňa (*ibidem* 75-78).

K definícii sociálneho prostredia celej žateckej aglomerácie pomáhajú výnimočné nálezy ojedinelé dokonca v prostredí rane stredovekých Čiech. Takým bol poklad strieborných predmetov a mincí nájdený v priestore vonkajšieho predhradia (*ibidem*; obr. 3b:bod 2). Nález je dnes radený k prostrediu železiarskej výroby preskúmaného v jeho blízkosti, ktorý fungoval od prvej tretiny 10. stor. kontinuálne až do 11. stor., kedy sa tu spracovávali aj farebné kovy. Pozoruhodný význam žateckého pokladu bol zhodnotený už dávnejšie (*Preidel 1940; Tomas 1967, 30; Radoměřský 1993; naposledy Čech 2004, 78-80*), je nepochybne dokladom významných obchodných stykov Žatca, ktoré poukazujú na mieru komunikácie tohto prostredia už na počiatku 11. stor. (je datovaný do obdobia pred rok 1012; *Radoměřský 1993*, vid' ďalej rozbor písomných prameňov). Dôležité sú aj nálezy mincí nachádzané v prostredí aglomerácie pomerne často (k nálezom v hroboch *Marešová 2006*). Do tohto kontextu spadá objekt, v ktorom sa okrem početných železných predmetov našli mince, ich zlomky alebo ústrižky strieborného a medeného plechu spolu s téglíkmi na tavbu datované do 60. rokov 11. stor. Tento nález je v poslednej dobe interpretovaný ako doklad mincovania v období vlády Vratislava I. (*Čech 2007, v tlači*). Je kladený do prostredia podhradného kostola sv. Václava neďaleko brodu, kam autor kladie existenciu rane stredovekého trhu (*Čech 2004, 84-85*).

Do kontextu 11. stor. zapadá identifikácia kováčskeho areálu v podhradí, ako aj niekoľko objektov definovaných ako kováčske vyhne v prostredí predhradia (*ibidem, obr. na str. 72*). Jedna z nich, datovaná do prelomu 10. a 11. stor. pochádza z polohy, na ktorej bol v neskoršej dobe postavený kostol sv. Víta (*ibidem 91*).

Otázka vyvstávajúca z interpretovaného zániku zachyteného kniežacieho sídla v 1. pol. 11. stor. sa týka polohy rezidencie v neskoršom období. Spoľahlivo nebola zodpovedaná a môže ju priblížiť iba ďalší odkryv. Vzhľadom na doterajší stav znalostí ju môžeme predpokladať v priestoroch akropoly, zvažovaná je poloha neskôr lokalizovaného hradu v mieste severného cípu ostrohu (*ibidem 112*; k umiestneniu hradu naposledy *Razím 2004, 170*; k zmienkam v písomných prameňoch vid' nižšie).⁵

K obdobiu v závere raného a počiatku vrcholného stredoveku sa viaže dokumentácia niekoľkých domov. Výskumom na Žižkovom námestí sa predovšetkým podarilo zdokumentovať situáciu interpretovanú ako prvý lokačný pokus novo vznikajúceho mesta v tomto priestore (*Čech 2004, 110-*

pohrebisko do obdobia okolo roku 1000. Celkovú situáciu však bude možné bezpečne vyložiť až po dôkladnej revízií všetkých stratigrafických väzieb plochy pred i za palisádou. Rovnako bude nutné revidovať priebeh vrstvy s mincou Vratislava II. (1086-1092), ktorá mala uzatvárať areál sídla, a ktorá jeho zánik datuje (*Čech 2004, 90*).

⁵ S otázkou hlavnej žateckej rezidencie úzko súvisí problematika kostola alebo kaplnky, ktorá sa pojí s otázkami doteraz nájdenej sakrálnej architektúry v priestoroch akropoly hradu, vid' nižšie.

112), čím by bola potvrdená predovšetkým teória J. Tomasa o zakladaní mesta v miestach okolo dekanského chrámu pred následným rozšírením v 2. pol. 13. stor., aj keď dnešný stav námestia vznikol až po zániku dokumentovaného minoritského kláštora (k interpretácii dodnes dochovanej parcelačnej siete najmä *Líbal 1958, 4-5; Tomas 1967, 38; Bubeník – Uhlíková 1977, 207; Razím 2004, 168*). Aj v tomto prípade je však nutné poukázať na nižšie uvedený rozbor časti výskumu na Žižkovom námestí, kde je zahrnutý rozbor jedného z takto interpretovaných fragmentov domov, ktorý v kontexte revidovaného fragmentu nie je možné bezpečne zaradiť k sídlitnej situácii či k ranej mestskej lokácii.⁶ Výskumom v prostredí predhradia sa v priestore zaniknutého kostola na námestí Chelčického podarilo zachytiť časť domu s ohniskom a podlahou vymazanou ílom, spojitelné so zahĺbenými objektami s prepálenými stenami považovanými za doklad spracovania kovov, ktoré sú datované do 13. stor. (*Čech 2004, 114*). Toto osídlenie tu muselo existovať pred parceláciou, ktorá vytvorila dnešný tvar námestia.

Do súvislosti s počiatkami mesta je nutné priradiť zánik rane stredovekej fortifikácie, ktorá podľa výsledkov archeologického výskumu zaniká jednorázovo (*ibidem 112*).

3.2 Písomné pramene

Záznamy historických udalostí týkajúce sa obdobia 11.–13. stor., nám pomáhajú definovať významné postavenie Žatca (už prvá zmienka z roku 1004 a udalosti v nej popísané dokladajú postavenie hradu ako jedného z najvýznamnejších kráľovských dŕžav, *Tomas 1967, 26*) aj niektoré detaily dovoľujúce interpretovať situácie nájdené archeologicky resp. pomáhajúce oživiť dianie v centre a nájsť tak pôdu pre vyslovenie hypotéz, zviazaných tiež s existenciou nižšie analyzovanej sakrálnej architektúry.

Prvá písomná zmienka o Žatci sa viaže k roku 1004. O udalosti vyhnanja poľskej posádky zo Žatca v súvislosti s ťažením Henricha II. do Čiech proti Boleslavovi Chrabrému, okupujúcemu v tej dobe Čechy sa zmieňuje zhodne Thietmarova kronika a fragment Života Henricha II. z pera utrechtského biskupa Adalbolda (*Tomas 1967, 26-27; Uhlíková 1970, 53-55; Sláma 1986, 96*). Píše sa v nej o tom, že žateckí obyvatelia vpustili Henrichovu posádku do brán mesta, aby títo mohli vyhnáť poľských okupantov. Henrich pritom rozkázal ukryť zvyšky pobitej poľskej posádky do kostola. Získavame tak informáciu o existencii kostola vnútri žateckého hradu už na počiatku 11. stor.

⁶ Bohužiaľ túto situáciu nie je možné sledovať v širšom stratigrafickom vzťahu ďalej na juh nerevidovanej situácie, kde mali byť zachytené ďalšie fragmenty parciel z počiatkov 13. stor. Preto je situácia ranej lokácie v tomto mieste na základe pôvodnej interpretácie možná, i keď situácia objektu datovaného mincou z obdobia okolo r. 1230 (*Čech 2004, 108*), ktorý určuje zánik pôvodne definovanej parcely, je v podstate revíziou označená za neinterpretovateľnú (viď nižšie). Tieto problémy vyplývajú už zo samotnej autorovej interpretácie na inom mieste, kde fragment muriva označil celkom inak - ako možné provizórium kláštora (*Čech 2000, 426*).

Zo samotnej správy môžeme potom okrem významu Žatca poukázať na slovné spojenie hovoriace o ukrytí do kostola formou „in una...aecclesia“ (Thietmar Merseburský podľa *Sláma 1986, 25*), kde vyššie uvedení autori pripúšťajú výklad ako „jediného“ alebo „jedného (z viacerých)“ kostolov na hradisku. Do tohto kostola bol umiestnený zvyšok poľskej posádky, ktorú ešte žateckí nepobili. Spomínajú sa tu obyvatelia Žatca, ktorí Henricha II. vpustili do mesta. Týchto „concives“ J. Tomas považuje za civilné obyvateľstvo, ktoré nebolo hradnou posádkou, ale držalo zbrane a malo možnosť rozhodovať o osude hradiska v dobe mimoriadnych udalostí, nejednalo sa však o sociálne najvyššie postavenú zložku, avšak ani o menej významné vidiecke obyvateľstvo (*Tomas 1967, 26-27*; tiež *Bubeník – Uhlíková 1977, 194*).

O hospodárskom význame lokality vypovedajú zmienky o odvádzaní dávok staroboleslavskej kapitule (k r. 1046/52; *Sláma 1986, 96*). Špecializovaní remeselníci sa v žateckom podhradí vyskytujú v daroch vyšehradskej kapitule (k r. 1088) a kladrubskému kláštoru (k r. 1115, ale falzum z počiatku 13. stor.; v listine sú uvedení traja krajčírmi žijúci priamo v meste, „in civitate“; CDB I, č. 405, *Uhlíková 1970, 67-68*; *Tomas 1967, 29*).

V literatúre sa vyzdvihuje predovšetkým charakter žateckej správy ako údelu v priebehu 11.-počiatku 12. stor. (držali ho snád' Oldřich a určite Spytihněv k r. 1100 a Soběslav k r. 1111; *Tomas 1967, 27*, *Bubeník – Uhlíková 1977, 194* s ďalšou lit.). Správci žatecka patrili vždy k najvýznamnejším hodnostárom v zemi, okrem členov vládnúceho rodu to boli prední členovia kniežacej družiny (napr. k r. 1068 zmieňovaný Smil, ktorý zasiahol do voľby biskupa Jaromíra, *ibidem*; *Uhlíková 1970, 62-64*; *Sláma 1986, 96*). Významná je držba správy rodom Vršovcov, ktorým bol tento úrad navrátený počiatkom 12. stor., čo svedčí o určitej kontinuite, zároveň však významnom analogickom spojení Žatca s Litoměřicami (k r. 1101 boli správcami bratia Vršovci Božej a Mutina; *ibidem*; *Kotyza – Tomas 1997, 86-87*). Zo zmienky súvisiacej so sporom biskupa Menharta intrigujúcom voči kniežatú Soběslavovi sa vyvodzuje postavenie Žatca ako jedného z najdôležitejších v zemi vôbec. Jeho správcovstvo je v roku 1130 ponúkané za odmenu spiklencom, vedľa toho mimo Prahy vystupujú už iba Litoměřice (*Tomas 1967, 27-28*).

Z týchto zmienok môžeme preto vyvodzovať odpovedajúce nároky na rezidenčné sídlo správcov hradu. Do toho vstupuje tiež otázka panovníckych pobytov na hrade, ktoré sú minimálne k r. 1099 doložené pramenne, kedy tu trávil dokonca vianočné sviatky Břetislav II. s poľským Boleslavom II. (napr. *Sláma 1986, 96*). Údaj o trávení jedných z najdôležitejších kresťanských sviatkov na žateckom hrade núti k úvahám o hlavnom chráme v prostredí rezidenčného sídla, v ktorom museli prebiehať liturgické obrady.

Listiny 12.-13. stor. potom zmiňujú prefektov alebo kastelánov hradu, prvý z nich je k r. 1146-1148 uvedený Jarohněv (*Uhlíková 1970, 64*). Posledným purkrabom kráľovského hradu je k r. 1277 menovaný Přibyslav (*Tomas 1967, 38-39*).

K zmienkám, z ktorých sa odvádza vznik kráľovského mesta, patria listiny z rokov 1235 a 1248, ktoré analyzoval J. Tomas a na základe rozboru označenia Žatca určil dobu vzniku mesta na tento interval. Listina Přemysla Otakara II. z roku 1265 je potom iba potvrdením už existujúceho stavu, ktorý udeľuje mestu niektoré privilégia, čím je proces vzniku mesta aj po právnej stránke zavŕšený (*Tomas 1967, 34-38*).

4 Cirkevná správa Žateca v ranom stredoveku

Historické poznanie žateckej cirkevnej správy sa odvíja priamo od písomných zmienok týkajúcich rane stredovekého prostredia lokality, tak zo stavu po dovŕšení vývoja farnej správy, ako aj etablovaní nových pomerov vo vrcholne stredovekom meste 14. storočia. Z tohto obdobia potom pochádza niekoľko správ. Najdôležitejšie z nich sú prvé písomné zmienky kostolov tiež doložené starších a poukazujúcich na možný stav v období, ktoré týmto zmienkam predchádzalo.

Listiny z 12. storočia uvádzajú mená niekoľkých arcidiakonov a prepoštov žateckého kostola. Prvý prepošt Albert sa vyskytuje v listinách z rokov 1165 a 1172, arcidiakoni potom ako prví bezpečne známi Fridericus (1184-1192; *Havrlant 2002, 30, pozn. 155*) a Vítek (k roku 1195, *Uhlíková 1970, 65-66*). Žatec bol centrom arcidiakonátu⁷, keď v 14. stor. zahŕňal okrem žateckého ďalšie štyri dekanáty (*Tomas 1967, 28*).

V rámci cirkevnej správy sa v období pred rozvojom farnej siete predpokladá systém tzv. veľkofarností. Ich existencia sa viazala na hlavné sídelné centrá a pôsobnosť zahŕňala územie nimi spravované. Úrad najvyššieho predstaviteľa bol arcikňaz, ktorý spravoval duchovných z územia zahrnutého správou hradu (napr. *Polc 1973, 35-36; Kadlec 1987, 90*).⁸ Takáto veľkofara sa predpokladá aj v Žatci. Jej arcikňaz určite spravoval širšiu oblasť severozápadných Čiech. O významnom postavení žateckej veľkofary sa uvažuje v súvislosti s naviazaním úradu arcidiakonátu, ktorých bolo v celej pražskej diecéze iba desať (*Havrlant 2002, 11, 29; cit. Janák - Hledíková 2000, 208-9, 211, Z. Hledíková tu pripomína možnosť nenávaznosti arcidiakonátov na veľkofary*).

Z hľadiska farnej štruktúry patril medzi desať arcidiakonátov pražskej diecéze aj žatecký, ktorého arcijáhen⁹ spravoval rozsiahle územie severozápadných Čiech. Žatecký dekanát mal vysoký počet farností, až do 14. stor. tu vzniklo v porovnaní s inými oblasťami výrazne veľké množstvo farných a filiálnych kostolov (*Havrlant 2006, 147; autor pracoval s predhusitkými prameňmi pochádzajúcimi až zo 14. stor., upozorňuje tiež na vysoký nárast počtu farností práve v 14. stor., Havrlant 2002, 32*). Z registrov pápežského desiatku z rokov 1369-1403 sa potom odvádza zámožnosť jednotlivých fár (vid' Tab. 6). Z týchto údajov je možné vychádzať pri vzájomnom porovnaní jednotlivých žateckých fár v predhusitskom období (vid' nižšie), kde výška pápežského desiatku bola zrkadlením stavu

⁷ Ekvivalentom tohto označenia je arcijáhenstvo (arcidiakon je potom zhodný s arcijáhnom).

⁸ Zo začiatku bol arcikňaz dosadzovaný pánom hradu, k emancipácii cirkvi a zvyšovaniu významu biskupského vplyvu na ovládanie jednotlivých farností dochádzalo až v 2. pol. 12. stor. za biskupov Daniela a Jindřicha Zdíka. Vzniká tým od 60. rokov 12. stor. úrad arcijáhna, ktorý bol pre nezávislosť na svetskej moci nadaný z biskupských majetkov (*Kadlec 1987, 90, Žemlička 1997, 242*).

⁹ Tento úrad, nadriadený žateckému dekanovi, bol v 14. stor. často iba čestným titulom členov pražskej katedrály, niekedy nie sú k dispozícii ani doklady, či títo sídlo svojho úradu navštívili (*Havrlant 2006, 153*).

majetnosti kostola, čo bolo závislé od toho, kto mal patronátne právo¹⁰ na kostol (*Havrlant 2006, 168*). Aj keď sú tieto údaje platné až v 14. storočí a nemusia reflektovať starší stav aj vzhľadom na posun a zmenu štatútu kostolov súvisiacu s rozvojom farnej siete, je nutné s nimi v úvahách o vývoji sakrálnej architektúry pracovať.¹¹

V Žatci sú dôležitými predovšetkým dve skutočnosti z pomerov zachytených až pre 14. stor. Jednou z nich je existencia celkom deviatich farností, z čoho osem bolo na predmestí, druhou potom výrazne vysoký príjem farára pri hlavnej mestskej farnosti Panny Márie (odvoditeľné z výšky pápežského desiatku 36 grošov). Dôsledkom takto bohatej fary bolo dosadzovanie prominentných osobností na miesta tamojších farárov (*Havrlant 2006, 148-154*). Tento stav máme potom doložený už v 13. stor., kedy bol v rokoch 1274-1278 miestnym farárom budúci biskup Ján IV. z Dražíc (*Hledíková 1991, 85, pozn. 135*).

O celkovom význame žateckej cirkevnej provincie potom nesvedčí iba množstvo rane stredovekých kostolov v prostredí hradu a jeho bezprostredného zázemia (s ohľadom na rozvoj tohto stavu ďalej po vzniku mesta), ale tiež situácia početnej románskej architektúry v Poohří (menuje aj *Havrlant 2002, 12; Merhautová 1971* a pod.).

¹⁰ Jedná sa o zmenu majetkových pomerov vzhľadom na zakladané kostoly, kedy sa tzv. zakladateľské právo, znamenajúce neobmedzené vlastníctvo, mení na právo patronátne, čo znamená oklieštenie dovtedy všetkých nárokov na danú stavbu v prospech cirkvi v súvislosti s jej emancipačným bojom v 13. stor., kedy svetskému fundátorovi zostal priznaný vplyv na veci súvisiace so statkami danými kostolu a možnosť navrhovať biskupovi jeho duchovnú správu, nie však ho už priamo dosadzovať (*Sommer 1982, 127; Hrubý 1917, 40; k* patronátnemu právu aj *Hledíková 1984*).

¹¹ Metodicky k významu údajov o pápežských desiatkoch v súvislosti s komplexom rane stredovekej architektúry tiež *Dragoun 1997*.

5 Kostoly mimo opevneného centra

Pozoruhodný počet sakrálnych pamiatok v predhusitskom období v Žatci vzbudzoval od počiatkov bádania nemalú pozornosť (napr. *Vitha 1932; Boháč 1970, 20-21; Tomas 1967; Bubeník – Uhlíková 1977; Havrlant 2007*). Správy o nich sú preto zdrojom najrôznejších úvah o ich možnom rane stredovekom pôvode. Prehľad týchto kostolov má slúžiť ako vodítko k rekonštrukcii rane stredovekého stavu existencie kostolov v polohe tesne priliehajúcej k opevnenému centru, ktorý je možné zapojiť do následných ucelenejších úvah o samotnej lokalite resp. sakrálnom komplexe, ktorý vznikol od raného stredoveku, a ktorý máme dobre dokumentovaný až v 14. stor. Zároveň oklieštenie úvah o analyzovaných kostoloch z akropole a predhradia (viď nižšie) o tento súbor by mohlo viesť k chybným alebo zbytočne neúplným záverom, keď tieto kostoly v 14. stor. mohli odrážať tradíciu nárokov na rozšírenú cirkevnú správu lokality.

Jednotlivé kostoly (prehľad na Tab. 6) sa nachádzajú v miestach podhradia a vonkajšieho predhradia (k polohám viď vyššie), v ktorých máme od počiatkov raného stredoveku početné stopy osídlenia. To bolo rozdelené na viacero využívaných plôch, ktoré postupne vytvorili podhradné osady. Z nich vo vrcholnom stredoveku vznikajú predmestia alebo jednotlivé predmestské osady, ktoré máme v písomných prameňoch označené samostatnými názvami. V tesnom zázemí hradu sú to predovšetkým polohy bývalého vonkajšieho predhradia nazvané Pražské alebo Horné predmestie, na západe v slepých ramenách Ohře Dolné predmestie alebo Bačina, na severe za brodom cez rieku osada Dvorník a na východe Mlynáre (obr. 4, *Tomas 1967, obr. na str. 267; Bubeník – Uhlíková 1977, obr. 2*). V ranom stredoveku tieto boli tieto polohy osídlené iba nesúvisle a častokrát majú výrobný charakter (prehľad podáva *Čech 2007, v tlači*).

5.1 Rane stredoveký stav

Z prehľadu uvedeného na Tab. 6 vyplýva, že medzi rane stredoveké bolo hypoteticky radených maximálne šesť kostolov z polôh mimo opevnené centrum (viď príslušné citácie v tabuľke). Všetky z nich sú zmieňované až v 14. storočí a nemáme k dispozícii žiadny stavebne-historický prieskum; do dnešného dňa sa dochoval iba kostol sv. Václava v jeho renesančnej podobe (napr. *Holodňák – Ebelová eds. 2004, obr. na str. 211 a f. p. II*). Podľa dochovaných prameňov ikonografických (zhŕňa napr. *Čech 2007, v tlači*) sa jednalo o prosté jednolodné kostoly. Archeologicky nebol skúmaný žiaden z kostolov mimo opevneného centra. Táto situácia vedie iba k dvom možným poukazom na starší pôvod kostola, a to k prihliadnutiu na časové vrstvy ich patrocínií (*Boháč 1970; 1972; 1973*) a rozborom archeologicky dokumentovaného osídlenia v jeho okolí resp. poukázaním na jeho absenciu (viď vyššie; *Bubeník – Uhlíková 1977; Čech 2004*). U kostolov sv. Michala, Václava, Martina a Jána Krstiteľa je patrocínium zaraditeľné do raného stredoveku už od doby 11. stor. (*Boháč 1972, 31, tab. na str. 34; 197,3374-375*), patrocíniá Všetkých svätých, sv. Mikuláša a Jakuba sú typické pre obdobie

vzniku miest od počiatku 13. stor. (*ibidem*). Kostol sv. Prokopa sa k začiatku 13. stor. kladie do súvislosti s kanonizáciou svätca v tomto období (*Bubeník – Uhlíková 1977, 210; Boháč 1973, 375*).

K dokladom o možnom rane stredovekom pôvode kostolíka sv. Václava v Bačine sa pripisuje predovšetkým nález esovitých záušnic (priemerov 16-17 mm) pravdepodobne z narušených hrobov v tesnej blízkosti kostola (*Bubeník – Uhlíková 1977, 203, 209; Bubeník 1988, 237-238*). Podľa posledných výsledkov archeologických výskumov sa kostol nachádza na vyvýšenine v rámci areálu veľmi intenzívne osídlenom v ranom stredoveku, čo však môže byť príčinou náhody rovnakej polohy záušnic a kostola (*Čech 2007, v tlači*). Súvisí to aj s polohou priaznivou pre takéto osídlenie, kam bol niekedy lokalizovaný rane stredovký podhradný trh (*Čech 2004, 84-85*). Údaj zo zoznamov pápežských desiatkov nemusí byť v tomto smere vypovedajúci (kostol je vedený ako chudobný). Tieto údaje síce žiadny dôkaz neponúkajú, k úvahám o existencii staršieho kostola vedú.¹²

Rovnako staršie rane stredoveké osídlenie sa uvádza u kostolov sv. Michala a Jána Krstiteľa, a tiež v polohe Dvorníky. Úvahy vedúce k umiestneniu kostolov do týchto polôh (predovšetkým ku kostolu sv. Michala na vonkajšom predhradí) nemôžeme zamietat', žiaden pevný dôkaz však zatiaľ nájdený nebol. V tomto prostredí musíme počítať predovšetkým s hospodárskym zázemím hradu, úvahy vedú tiež k umiestneniu tržnej predlokačnej osady do týchto miest (v súvislosti s kostolmi sv. Michala a Mikuláša *Bubeník – Uhlíková 1977, 215*).

Znamená to, že aj keď v prostredí bezprostredného zázemia rane stredovekého hradu uvažujeme o existencii kostolov už v staršom období, so žiadnym z nich nemôžeme s istotou pracovať a bude nutné zázemie aj v kontexte celého hradu ďalej preberať iba v širších súvislostiach, predovšetkým hľadať odpovede v komparácií s inými aglomeráciami. Na to poukázal už *J. Tomas (1967, 33)*, ktorý súdiac z faktu existencie množstva malých kostolov v 14. stor. a ich porovnaním so stavom iných rane stredovekých aglomerácií (napr. Praha, Krakov, Litoměřice, Starý Plzenec) uvažuje o možnom rane stredovekom pôvode viacerých z nich.¹³

¹² Alebo slovami J. Klápštěho k otázke rane stredovekého pôvodu kostola sv. Václava v podhradí „Tato indicie je rozhodně cenná, jistotu důkazu však nepřináší“ (*2005, 339*).

¹³ Nie je možné považovať všetky kostoly za automaticky vrcholne stredoveké ako napr. *Čech 2007, v tlači*.

6 Kostoly v rámci opevneného hradu

Východiskom práce sa stali analýza a spracovanie jednotlivých sakrálnych pamiatok, ktoré sa dochovali na akropoli a opevnenom predhradí žateckého hradiska a patria k najstaršej dochovanej sakrálnej architektúre lokality. Práca celkom so šiestimi sakrálnymi pamiatkami, z toho s piatimi zachytenými archeologickým výskumom, vyžaduje jednotný metodologický postup pri práci jednotlivito s každou pamiatkou. Tým je možné dosiahnuť komparáciu na základe zrovnateľného prehľadu dostupných prameňov a informácií, a to v zmysle dosiahnutia čo najkomplexnejšieho obrazu, jednak samotných dejín pamiatky a jednak pre zváženie východisiek a interpretačných možností. Cieľom bolo jednotne nahliadať na všetky pamiatky, čím sa tiež zabráni nepotrebnému úniku informácií (ku kontextu ostatných kostolov v Žatci vid' vyššie). Štrukturovaný popis je zároveň priaznivý pre lepšiu orientáciu v texte.

Zvolila som preto postup od skúmania sekundárnej literatúry až k vlastným primárnym prameňom a ich vyhodnoteniu. Na začiatku zhrnutia poznatkov k danému kostolu preto stojí doterajší stav znalostí o pamiatke. Nasleduje vyhodnotenie písomných a mladších ikonografických prameňov. Tie sú dôležitým východiskom archeologických interpretačných možností, aj keď pre obdobie pred ich dochovaním môžu slúžiť iba ako pomocné pri rekonštrukcii historickej skutočnosti.

Samotné vyhodnotenie archeologických prameňov, tj. predovšetkým spracovanie dokumentácie z príslušného výskumu, sledovalo dosiahnutie niekoľkých výsledkov. Na prvom mieste zhodnotenie stavu dochovanosti sakrálnej pamiatky (aj v zmysle posúdenia jej reálnej existencie na základe dochovanej a archeologicky dokumentovanej situácie), vyhodnotenie pozostatkov (o akú časť stavby sa jednalo, akú stavebnú podobu si táto časť dochovala, spracovanie architektonických pozostatkov – stavebných článkov a fragmenov jej výzdoby¹⁴), možnosti rekonštrukcie pôdorysu prípadne celej stavby (stavebná podoba, výzdoba). Zvlášť pre datačné, ale i sídelné súvislosti stavby bolo nevyhnutným zasadiť dochované relikty architektúry do stratigrafických súvislostí. S tým súvisí rovnako zasadenie do širších priestorových súvislostí, predovšetkým okolitého pochovávaní. Exteriérové a interiérové pochovávanie je v tomto kontexte takmer neoddeliteľnou súčasťou stavby a jeho vyhodnotenie patrí k základným východiskám posudzovania sakrálnych pamiatok a ich historického vývoja.¹⁵

¹⁴ Významnou zložkou výzdoby niektorých zo žateckých sakrálnych stavieb boli románske reliéfne dlaždice, ktorým sa podrobne venovala K. Křenková (2007). Z tejto práce som vychádzala pri posudzovaní kontextu jednej z najvýraznejších indikátorov ďalej už len málo dochovanej výzdoby stavieb. K dlaždiciam z databáze K. Křenkovej bolo možné najmä pričleniť stratigrafické kontexty, ktoré ich pomohli ukotviť do vývoja zaniknutých situácií.

¹⁵ V tomto smere som využila posledné spracovanie žateckých pohrebísk B. Marethovou (2006), a potom práce publikované autorom výskumov P. Čechom (citácie vždy konkrétne v texte), ktoré pomohli pri datačných súvislostiach.

Pre nedostatok miesta nebolo možné vyhodnotiť samostatne pramennú základňu k širším sídelným súvislostiam každej lokality, tieto boli preto posudzované podľa predbežných alebo čiastočne publikovaných záverov autora výskumu P. Čecha (viď vyššie). Jedná sa tu predovšetkým o postavenie celého sakrálneho „okrsku“ v rámci staršieho, súčasného a mladšieho osídlenia (do kontextu mladších situácií patrí predovšetkým urbanizmus vrcholne stredovekého mesta).

6.1 Kostol sv. Víta v Dvořákovej ulici

6.1.1 Poloha

Odhalené torzo rane stredovekého kostola sv. Víta sa nachádza v dnešnej Dvořákovej ulici v miestach jej nepravidelného rozšírenia do podoby námestíčka (obr. 3). Aj keď boli v literatúre vyslovené domnienky o jeho polohe (obr. 4, *Tomas 1967, obr. na str. 46-47*; do úvah o jadre vrcholne stredovekého mesta vstúpila oblasť s kostolom sv. Víta u *Bubeník – Uhlíková 1977, 207*), ktoré boli následne potvrdené nálezmi ľudských kostí pri výkopoch plynovodu v roku 1993 (viď obr. 1 – dokumentácia), uvažovalo sa o zahrnutí bývalého kostola do priebehu zástavby okolitého priestoru (*Čech 2000/rp, 3*). K presnej lokalizácii napokon došlo pri odkrytí pozostatkov architektúry počas záchranného archeologického výskumu v roku 1995 uprostred malého nepravidelného námestia. Vo vrcholnom stredoveku bola stavba dôvodom nepravidelnej parcelácie naväzujúcej na staršiu situáciu, ktorá sa odrazila po zániku kostola v dodnes dochovanej obvodovej zástavbe, ktorá má svoj pôvod v ohraničení priestoru kostola.

Jedná sa o územie v ranom stredoveku náležiacie do priestoru opevneného predhradía - do jeho západnej časti, ďalej na západ sa nachádza ostrý svah hradného vrchu.

6.1.2 Doterajšie vyhodnotenie

Napriek stále nedostatočnej publikácii a predstaveniu kostola odbornej verejnosti boli pramene zhromaždené počas archeologického výskumu vyhodnotené (nálezy a dokumentácia) pomerne komplexne v rámci predbežnej nálezovej správy (*Čech 2000/rp*). Týka sa to tiež keramiky, ktorá však bola spracovaná iba kresebne a usporiadaná do tabuľky podľa stratigrafických vzťahov, užšiu analýzu doteraz postráda (fragment na Tab. 5). Bližšieho predstavenia architektúry kostola sa preto udialo iba populárnou formou (*Čech 2004, 91-93*).

6.1.3 Písomné pramene, historický kontext

S kostolom sv. Víta sa stretávame v písomných prameňoch celkom trikrát. Všetky zmienky pochádzajú z konca 14. a počiatku 15. stor. V prvej z nich z roku 1388 sa dozvedáme o dare 60 grošov farárovi u sv. Michala na predmestí na obnovenie omši u sv. Víta a jeho kaplánovi potom dva groše od Kataríny, vdovy po Henrichovi Pannicidovi (*SUB, č. 187*). V zmienke z roku 1390 sa kostol spomína v rámci sporu farára Mikuláša od sv. Michala s ďalšími kostolmi, medzi ktorými je zmieňovaný aj

kaplán od sv. Víta (*SUB*, č. 200). Posledná zmienka z roku 1406 spomína farára Herolda od sv. Michala, ktorému je podriadený kostol sv. Víta (zmienka sa týka sporu žateckého farára Vícemila s farármi na žateckých predmestiach; *SUB*, č. 294).

Písomné pramene nám v súvislosti s kostolom teda prinášajú niekoľko dôležitých poznatkov o cirkevne právnych vzťahoch na konci 14. stor. Predovšetkým sa dozvedáme, že kostolík sv. Víta bol filiálny voči farnému kostolu sv. Michala na predmestí.¹⁶ Tak isto bol jeho kaplán podriadený tamjšiemu farárovi. Inou informáciou, ktorá zo zmienok vyvstáva, je patronálny vzťah vdovy Kataríny, mešťanky, k tomuto kostolu. K samotnej stavbe potom náleží informácia o obnovení omší, pretože v súvislosti s tým došlo pravdepodobne k určitej oprave kostola.

V tomto kontexte je možné poukázať ešte na patrocínium kostola, ktoré patrí do najstaršej vrstvy zasvätení kostolov u nás. Jeho výskyt u nás súvisí so zasvätením rotundy na Pražskom hrade v 1. pol. 10. stor. na počesť získania relikvie tohto svätca kniežaťom Václavom (*Boháč 1972, 34-35; 1973, 378*).

6.1.4 Ikonografické pramene

Základným ikonografickým prameňom pre neskoro stredoveký a zároveň najstarší takto zaznamenaný vzhľad mesta je Willenbergova veduta z roku 1611 (obr. 2, je kópiou perokresby rovnakého autora z roku 1602; *Roedl 1990, 45*). Z absencie kostola sv. Víta na vedute sa preto v historickom bádání uvažovalo o zániku tohto dobre známeho mestského kostola pred začiatkom 17. stor. (*Čech 2000rp, 4; Roedl 1990, 45* uvažuje o existencii kostola napriek tomu, že sa na vedute neobjavil).

6.1.5 Základné informácie o výskume

Archeologický výskum v Dvořákovej ulici prebiehal v súvislosti s výkopmi inžinierskych sietí a úpravou povrchu komunikácie (rozvrh sond a línií na obr. 1-2 - dokumentácia). Záchranné akcie začali v roku 1993 sledovaním výkopov pri rekonštrukcii plynovodu archeológom z RM Žatec P. Holodňákom. V rámci línie sledujúcej celý priebeh ulice bolo do dna umiestnených 13 mikrosond, ktoré pomohli definovať dochované antropogénne horizonty na lokalite. V rámci rane stredovekých súvrství v priestore rozšírenia ulice v jej severnej časti zvýšil pozornosť nález ľudských pozostatkov. V súvislosti s tým bola prvýkrát vyslovená aj domnienka o príslušnosti daných hrobov ku kostolu sv. Víta (*Holodňák 1998, 252*).

V ďalšej etape úprav komunikácie v roku 1995 pri hĺbení výkopov pre prípojky vody, dažďovú kanalizáciu a predovšetkým šachty pre umiestnenie novej kašny, ktoré definovali rozmiestnenie sond (na obr. 1-2 - dokumentácia), sa tak mohol uskutočniť plošný odkryv. Okrem takto hĺbených sond

¹⁶ Na pozoruhodnosť tohto vzťahu – podriadenosti kostola stojaceho vnútri v meste voči predmestskému kostolu poukazuje už *J. Tomas (1967, pozn. 35)*.

priniesla dôležité poznatky skrývka súvisiaca s predláždením priestoru. Výskum prebiehal pod vedením archeológov ÚAPP Most Petra Čecha a RM Žatec Petra Holodňáka.

6.1.6 Kritické zhodnotenie: Archeologické pramene¹⁷

V plošne obmedzených sondách (rozvrh sond a profilov na obr. 2 - dokumentácia) bolo v súvislosti so skrývkou možné sledovať niekoľko podstatných informácií. Zachytenie hrobov v sondách 3 a 4 a ich absencia v sondách 1 a 2 pomáhajú poukázať na rozsah pohrebiska, ktoré priliehало k odhaleným zbytkom stavby kostola. Zo samotnej stavby bola podrobne preskúmaná v sonde A (sektory 1-4) situácia severozápadného nárožia a severného priebehu muriva lode. Celý pôdorys kostola dnes môžeme rekonštruovať na základe skrývky, ktorá v miestach južne a juhovýchodne od sondy A zachytila priebeh povrchu dochovaného negatívu muriva (výsledný s vyznačeným negatívom na priloženom obr.10 a na CD). Tieto fragmenty sú postačujúce pre komplexnú rekonštrukciu rozmeru negatívu, poskytujúcej priestor pre úvahy o pôvodnom rozmere stavby pred jej zánikom. Výskumom sa podarilo zachytiť stratigrafické ukotvenie zbytkov sakrálnej architektúry v kontexte bezprostredného okolia stavby a jeho vývoja (vrátane pohrebnej aktivity).

V porovnaní s ostatnými rozobranými kostolmi (okrem sv. Kríža) sa nám v tomto prípade nedochovali žiadne doklady architektonickej výzdoby kamennej stavby. V nálezoch tak nemáme evidované ani fragmenty stavebných článkov osvetľujúcich architektonické prevedenie, ani keramické dlaždice ako doklad výzdoby podlahy. Jedinými dochovanými prvkami sú pozitív základového muriva stavby v severozápadnom nároží (a naň viazané dva zachytené murované fragmenty zo západnej strany), definujúci použitý stavebný materiál a formu jeho ukladania a fragment dláždenia interiéru kamennými doskami. Do tohto kontextu zapadá ešte dláždenie z väčších pieskovcových kameňov priliehajúce k neskúmanej časti severného základu lode, ktoré sa pripisuje úprave terénu pred vstupom do kostola.

Okrem samotnej stavby boli v predbežnom vyhodnotení so stavbou spojené niekoľké ďalšie objekty paralelné s murivom stavby, definované ako palisádové žľaby. Tie sú pozostatkom dreveného ohradenia areálu v miestach severne a južne od kostola.

6.1.6.1 Situácia zbytkov stavby

Pozostatky kamennej architektúry sakrálnej stavby sa v archeologickej dokumentácii dochovali v dvoch rovinách. Tou podstatnejšou je zachované základové murivo severozápadného nárožia stavby, zachytené v sonde A - sektoroch 3 a 4 (profil JKL¹⁸, foto 3153, 3154, 3142, 3148). Použitým

¹⁷ Príloha na CD obsahuje všetku dôležitú dokumentáciu (vrátane fotografií), v tlačenej podobe potom priložené ako č. 9 profily a ich popis (č. 8 – dokumentácia) a plány z jednotlivých sond (č. 7 – dokumentácia), fotografie z terénu iba elektronicky. Spojený profil je vztiahnutý do jednej výškovej úrovne iba relatívne. Obsahuje potom farebne odlišené horizonty podľa popisov vrstiev.

¹⁸ Popis profilov podľa pôvodnej dokumentácie v prílohe č. 8 - dokumentácia.

materiálom bol podľa makroskopického určenia v priebehu výskumu pieskovec¹⁹, doplnený hrubozrnným pieskovcom (najmä mohutný blok v nároží základu) a odlišným jemnozrnným žltým pieskovcom použitým vo forme rozmernej kamennej a precízne opracovanej dosky na spevnenie nárožia a umiestnenej na jeho dno (Čech 2000rp, 15). Stavebný materiál bol nahrubo otesávaný do nepravidelne pravouhlých blokov (smerom k výkopu ukladané rovnou stenou), ktoré boli skladané na seba. Dochované murivo sa považuje za základ vďaka charakteru muriva (oproti základu kostola sv. Kríža však veľmi starostlivo ukladané) a tiež pomocou dochovanej úrovne terénu v interiéri (určené niveletou kamenného dláždenia a tzv. kamenného „prahu“) aj exteriéri stavby (úroveň chodníku z náhrobkov). Bol murovaný do výkopu, základová špára nebola zachytená. Keďže základ zostal nerozobratý na mieste, nedokážeme popísať situáciu pod ním. Murivo bolo zachytené na západnej strane (ukončené záverom sektoru 3) a jeho severná stena bola porušená novodobým výkopom, ktorý stanovil východné ukončenie jeho priebehu. Po vynechaní asi 1m (priestor medzi sektormi 2 a 3) pokračoval severný priebeh muriva lode už iba formou negatívu - zásypu po vybratom kamennom materiále.

Ďalej na východ pokračovala severná stena lode v sektore 2 už iba ako výplň negatívu po vybraní muriva. Zvrstvenie a zásyp negatívu sú dobre patrné na profile CD a ÉF. Bol tvorený sypkými (Denník, 4²⁰) vrstvami striedajúceho sa piesku, spraše, tmavšej hlinitej vrstvy či maltoviny s prímiesou pieskovca. V rámci stratigrafie bol od okolitých vrstiev dobre odlišiteľný (obdobne k situácií ostatných zachytených negatívov žateckých kostolov; foto 3118, 3120). Negatív sa rysoval už od najvyšších vrstiev, s čím potom v priebehu prác súvisela dokumentácia dochovaného jeho ďalšieho priebehu (v miestach neporušených novodobými výkopmi) pred následným zadláždením, ktorá dovolila rekonštruovať celý pôdorys. Podľa popisu v denníku (Denník, 9-10) sa v sektore 2 negatív zahlboval do pôdneho horizontu. Na základe kresebnej dokumentácie profilov a s ohľadom na úroveň exteriéru minimálne v 2. pol. 13. stor. (vrstvy nad ňou sú potom bezpečne z doby existencie muriva) sa negatív na profile CD zahlbuje cez pohrebný horizont (vrstva 2114)²¹. V tomto smere je dôležitá existencia malty v hroboch, predovšetkým vo vyššej úrovni sektoru 2 (plány F3 a F4)²² v zásype hrobu (vrstva 2 z plánov)²³. Tieto zásypy jednotlivých hrobov boli neodlíšiteľné (viď profil CD) a tvorili kompaktný pohrebný horizont, čo dokladá pohrebnú aktivitu minimálne aj v priebehu existencie stavby, jej

¹⁹ Podľa analogického použitia matariálu na ostatných skúmaných stavbách sa veľmi pravdepodobne jednalo o jemný biely glaukonitický pieskovec pripomínajúci opuku, ktorý sa vyskytuje v blízkom okolí.

²⁰ Citovaný je terénny denník výskumu prepísaný do počítača, zachované sú pôvodné čísla strán.

²¹ Vrstvy 2307-2309 z profilu ÉF museli náležať rovnako pohrebnému horizontu, aj keď majú tmavú „mazľavú a uhlíkatú“ výplň - tá sa ale vyskytuje v popisoch výplní iných hrobov, napr. sonda 3 - H4 (Denník, 2) a považuje sa za typickú. Situácia v plánoch tu nezachycuje existenciu žiadneho mladšieho sídlíštného objektu, naopak vo fáze 5 sa v tomto mieste nachádzajú kosti. Jedine popis v denníku (Denník, 11) označuje medzi kontrolným blokom sektorov 1-2 a profilom ÉF časť kruhovej jamy porušenej základom múru – zatiaľ nedatovanú, jej dokumentácia v pláne chýba.

²² V celom ďalšom texte sú písmenami F označované vždy dokumentačné fázy prítomné v plánoch a H označujú hroby.

²³ Tu sa podarilo nájsť lebku rozdrvenú prepadnutým kusom malty zo zásypu hrobu (Denník, 7), v pláne F5 snád' H2.

počiatok však vzhľadom na opakované premiestňovanie pri etážovitom pochovávaní nejde stanoviť. O pochovávaní v dobe existencie zachytenej stavby vypovedá aj ukladanie hrobov a kostí z nimi porušených starších hrobov k severnej stene kostola (plán F5).

Situácia po odobraní bloku negatívu ukázala pôdny horizont (podľa denníku sa negatív do pôdneho horizontu nezahľboval v rovnakej výške, *Denník*, 9), na ktorý negatív ešte nasadal, a do ktorého sa zahľbovala kolová jamka obsahujúca atypický hradištný črep (*Čech 2000rp*, 12-13). Pri porovnaní nivelety základu severozápadného nárožia sa toto oproti dochovanému negatívu zahľbuje (v mieste pieskovcovej dosky) o 18 cm nižšie.²⁴

Podľa popisu sa v situáciách negatívu muriva vyskytovala keramika 2. pol. 15. stor. (*Čech 2000rp*, 20). K určitému poničeniu stavby mohlo dojsť v priebehu ukladania vrstiev nad pohrebiskom a nad pieskovcovým chodníkom, kde sa na vrstvu pokrývajúcu tento kontext (vrstvy 3303, 3204, 3112, 3110; profil X-J) západne od kostola (sektor 4) uložili vrstvičky maltoviny (3107-9) a prepálená vrstva (3106; profil XH). Tieto vrstvy prekryli aj situáciu s valúnkovými kameňmi (vrstva 3114, vid' nižšie). Jedná sa však o lokálne zachytenú situáciu, datačne neukotvenú (je bezpečne aspoň vrcholne stredoveká). Vzťah k negatívu je odvodený iba z okolitého zvrstvenia (zrejme je maltovinová situácia staršia ako definitívne zaplnenie negatívu nad základovým murivom).²⁵ K definitívnemu zaplneniu potom odkazujú aj posledné vrstvy, ktoré negatív porušuje. Okrem vyrovnávok terénu štrkopieskom sú to hlinité vrstvy s úlomkami tehál (*Čech 2000rp*, 21-21). Dátum ante quem pre zaplnenie negatívu je potom drevený barokový vodovod, ktorý situáciu porušil (kontexty – 1102, 2313).

6.1.6.2 Ďalšie kamenné štruktúry vo vzťahu k murivu kostola

V priestore medzi severným ukončením priebehu západnej priečky sa na základ zvonka primykala murovaná štruktúra z lomového kameňa (3120). Nachádzala sa pod vrstvou z valúnkových kameňov zachytených vo fáze 3 (plán), stratigraficky ich ale delilo ešte súvrstvie mocné asi 30 cm (vrstvy 3114 a 3120 na profile XHCH). Stratigraficky nemáme zachytený vzťah tohto muriva a základu lode (foto 3144 a 3146). Podľa fotiek (3144, 3146) a polohy zakreslenej v profile XH malo toto murivo dochovaný priebeh vychýlený v smere JV-SZ. Murivo sa zahľbuje do pohrebného horizontu, je teda stratigraficky mladšie, dokumentovane však len najstaršie hroby v tomto mieste, prekryté základom muriva (*Čech 2000rp*, 14), čo teda poskytuje obe varianty vzťahu k murivu stavby (možný aj vznik v priebehu pochovávaní). Do súvisu k nemu môžeme vzťahovať zrejme i maltovú vrstvičku 3121. Zánik nejde bezpečne stanoviť, náležal do obdobia pred vyrovnanie terénu piesčitými

²⁴ Z dokumentácie však nie je jasné, či boli profily zakresľované vodorovne alebo vzhľadom na rôzne výškovo umiestnené a zamerané body, takže výškový uvedený rozdiel nemusí odpovedať pôvodnej situácii.

²⁵ P. Čech uvažuje o prvej demolicii kostola pred zaplnením negatívu v súvislosti s vybraním kamennej podlahy v ostatných častiach interiéru (*Čech 2000rp*, 20).

vrstvami (vrstvy 3117, 3119, 4403 a k nim snáď odpovedajúce 1206, 1311, uložené v dobe pred uložením kamennej štruktúry 3114, k jej datácii vid' nižšie).

Situácia valúnkových kameňov (3114) môže súvisieť s úpravou povrchu terénu vzhľadom na rovnakú úroveň s chodníkom z pieskovcových blokov na severnej strane, pričom toto korešponduje s úrovňou kamennej dlažby v interiéri kostola. Táto úprava je potom datačne ukotvená pomocou nálezu keramiky (najmä fragment džbánu zo svetlej červene maľovanej hrnčiny) do 2. pol. 13. stor. (Tab. 5, keramika mala vyplňať priestor medzi kameňmi a nárožím kostola).

Poslednou kamennou štruktúrou viažúcou sa na základ zo západnej strany bolo okrajom sektoru 3 zachytené torzo muriva z lomového kameňa (4405 na profile LG, foto 3157), dokumentované iba v profile (v popise je zaznamenaný zachytený základový vkop pre túto štruktúru, *Čech 2000rp, 16*). Toto prekryvalo stratigraficky horizont najstarších hrobov (vid' foto 3157), úrovňovo sa k základu primyká v rovnakej výške ako murivo 3120 v nároží. Z hľadiska dokumentácie nejde stanoviť, ktoré z murív je staršie, obe (3120 a 4405) môžu byť súčasné. Datačne toto murivo (4405) súvisí s nálezom zlomku svetlej červene maľovanej keramiky nalepenej na ňom (Tab. 5, popis *Čech 2000rp, 16*). Podľa popisu, ku ktorému nemáme dokumentačné opory (*Čech 2000rp, 20*), boli navyše obe liate murivá na špáru primurované k základu. Predbežne boli interpretované ako spevňujúce operné piliere, datačne spojené s opravou doloženou písomnými prameňmi na konci 14. stor. Pre takéto tvrdenie v materiále chýba opora a dokumentácia (vid' vyššie) svedčí o zániku muriva 3120 ante quem minimálne 2. pol. 13. stor. (z nálezu v kontexte 3114). Vrstvy nad murivami nie sú prepojitelné, podľa popisu sa dokonca líšia, výška založenia preto nemusí byť vodítkom k ich spojeniu. Murivo 4405 môžeme keramikou datovať (jeho vznik) najskôr do doby okolo pol. 13. stor. a s murivom 3120 by bolo spojitelné iba pri interpretácii oboch ako spevnenia základu v dobe okolo pol. 13. stor. Keramický fragment mohol byť však aj staršou intrúziou. Zásypy muriva 4405 nedovoľujú datovať jeho zánik, došlo k tomu pred uložením vyrovnávacích piesčitých vrstiev (predchádzajúcich zaplneniu negatívu).

6.1.6.3 Interiér stavby

Postupujúc od najvyššej dochovanej úrovne, najmladšiu podlahu dokumentovanú v stavbe predstavovalo dláždenie plochými pieskovcovými kameňmi uloženými v malte (*Čech 2000rp, 14*) zachytené v sektore 3 v severozápadnom nároží. V tomto priestore (sektor 3) sa nedochovala žiadna iná vrstva spojitelná s podlahou. Kamenné dláždenie (3405, foto chýba) nasadalo na hlinitú vrstvu, ktorá prekryla maltovo-kamenitú vrstvu charakterom stavebného odpadu (na profile zaznamenané dve také vrstvy 3407 a 3409, foto 3148). Môžeme ju resp. obe spojiť s dobou budovania kamenného kostola. Spodná vrstva (3409) nasadala na spálené a uhlíkaté vrstvy, ktoré podľa denníku obsahovali stredohradištnú keramiku. V tomto priestore došlo k stavebnej aktivite naväzujúcej priamo na starší sídelný horizont.

V sonde A sektore 2 bolo dokumentované bohatšie zvrstvenie v interiérovej časti kostola. V týchto častiach došlo k nešetrnému zaobchádzaniu s bagrom, ktorý porušil takmer celé zvrstvenie pravdepodobne súvisiace s kamennou stavbou (*Denník*, 4). Nenachádzala sa tu kamenná podlaha a interpretácia vrstiev stavebného odpadu (podľa popisu profilu 2413 a 2414) je problematická (nutná je komparácia s fotografiami; foto 3105-3118). Podľa fotografie zachránená tzv. spodná sprašová podlaha, čiastočne prepálená, úrovňovo odpovedá práve týmto vrstvám stavebného odpadu (2413-2414 por. s fotkou). Keďže sa po jej odkrytí ukázala uhlíkatá sídlištná vrstva prekrývajúca najstaršie objekty (plán F4 – fáza 1b v sektore 2 a F5 – fáza 1c), vrátane vypáleného obj. 21 (foto 3117, 3118, plán F7) nie je vylúčená existencia tejto sprašovej vrstvy (plán F2, fáza 1c sektor 2, foto 3109), navyše neprekračujúcej priebeh negatívu na sever a ani blok medzi sektormi 2 a 3, v dobe pred uložením stavebných vrstiev predpokladane súvisiacich so stavbou kostola (2413-2414). Existencia týchto vrstiev ako skutočných maltovín a nie spraše je zdôvodniteľná aj napojením profilu sektoru 3 (úrovňovo odpovedá najmä stavebnej vrstve 3407). Z dokumentácie nie je riešiteľný vzťah (dokonca neseď porovnanie úrovne spojenia profilov s ich fotografiou) sprašových vrstiev 2319, 2321 a 2410 a maltovín, vzhľadom na situáciu profilu CG, ako aj kolovú jamku (?) 2324-2325 veľmi blízku jamke 2407-2409 náležia tieto sprašové vrstvy a horizont prepálených vrstiev nad a medzi nimi (2316, 2318, 2404) ako aj hlinité medzivrstvy (2320) do úrovne nad prípadné vrstvy stavebného odpadu a súvisia teda s obdobím post quem stavebná aktivita – na základe dostupných prameňov spojitelná so stavbou kostola.²⁶

Nejde jednoznačne interpretovať tieto jamky vyplnené rovnakou sprašou. Pokiaľ by sme ich považovali za vzájomne súvisiace, celé zvrstvenie vyššie zmienenej stratigrafie by vznikalo veľmi rýchlo (východná jamka je stratigraficky nižšie²⁷). Tomu by odpovedalo zaradenie kolov stojacich v jamkách (prípadne iba jamke 2407-2409) ku konštrukcii počas stavby/opravy kostola, čiže zániku po jej postavení resp. oprave. V tomto zmysle môžeme na základe profilu považovať iba prepálené vrstvy 2404-5 (foto 3118) za eventuálny doklad požiaru už v dobe existencie budovy po zániku podpornej konštrukcie počas stavby či opravy. Tomu odpovedá aj úroveň približne v horizonte kamennej dlažby v susednom sektore. K tejto úrovni potom patrí aj vrstva malty 2315 z profilu ÉF, ktorá prekrýva spálené vrstvy. Pri hypotetickom (dôkazy v exaktnej dokumentácii chýbajú) vysvetlení situácie sa naskytá interpretácia o kamennom zadláždení stavby (pri východnom profile sa dochovalo iba maltové lôžko) po požiari dovedy hlinených/sprašových podláh.²⁸ V tomto zmysle sa nevylučuje spojenie kolových jám a sprašových vrstiev interpretovaných ako pozostatky podláh.

²⁶ Spojenie s inou stavebnou aktivitou by bolo krajnou hypotézou, vylúčiť to však rovnako nejde.

²⁷ Pri správnej dokumentácii profilu aspoň relatívne výškovo.

²⁸ Zámerné nespájanie požiaru s prípadnou situáciou pred postavením kamenného kostola nedovoľuje spojiť vrstva tak popísaných maltovín (2413-2414).

Je teda možné zhrnúť, že po ukončení sídlištných aktivít zachytených v interiérovej časti neskoršej kamennej stavby máme doloženú vrstvu udusanej a prepálenej žltej spraše, ktorá neprekračuje negatív na sever ani líniu na západ od nekopaného bloku medzi sektormi 2 a 3, jej spojenie už aj s kamennou stavbou nie je doložiteľné ani vylúčiteľné (pokiaľ príjmem nikde však nedokumentovaný predpoklad o jej polohe stratigraficky pod maltovými vrstvami, mala by súvisieť so staršou situáciou). Nasleduje vrstva maltoviny (sektory 2 aj 3) a následný vývoj spraše a prepálenej vrstvy preložené hlinitou vrstvou, do ktorých sa zahlbuje (minimálne jedna bezpečná) kolová jamka vyplnená sprašou, snáď nenáležiaca k interiéru, ale stavebnej konštrukcii lešenia (2407-2409), prekrytá spálenou vrstvou. Mohlo tak po zániku jamky (najskôr súvisiacej teda až s opravou stavby – pokiaľ by sprašové vrstvy, do ktorých sa zahlbuje, tvorili podlahy) dojsť k požiaru, pričom bola následne podlaha zadláždená kamennými doskami položenými v malte. Ďalšou výplňou interiéru je štrkopieskový a hlinitý zásyp, ktorý predchádzal vybraniu negatívu muriva, ale už sa pravdepodobne neviazal na existujúcu stavbu.

Do kontextu interiérovej časti stavby patrí nález tiež mohutného bloku plochého železitého pieskovca (*Denník, 4*), ktorý sa primykal k negatívu (profil CD, foto 3120). V rámci nepreskúmaného bloku v sonde A medzi sektormi 2 a 3 bol jeho povrch odhalený v približne rovnakej nivelačnej úrovni ako pieskovcové bloky vyskladané na opačnej strane bývalého muriva – v exteriérovej časti umiestnené presne symetricky (foto 3155, 3158²⁹). Blok pieskovca v stavbe bol podkopaný počas polozenia dreveného vodovodu v novovekom období a pre svoje rozmery tak zostal zachovaný v pôvodnej podobe. Aj keď v týchto miestach nemáme dochovaný priebeh muriva, vzhľadom na vzájomne si odpovedajúcu situáciu akéhosi dláždenia je možné práve tu hľadať používaný vstup do stavby minimálne vo vrcholnom stredoveku (viď datáciu exteriérového chodníka).

6.1.6.4 Exteriér stavby

V rámci exteriérových vrstiev je dôležitý práve v súvislosti so vstupom do kostola interpretovaný chodník: dláždenie z mohutných blokov červeného pieskovca, ktoré boli sekundárne uloženými náhrobníkmi vzhľadom na analogické použitie takýchto prvkov na žateckých pohrebiskách. Kôli absencii náhrobníkov na pohrebisku³⁰ pochádzajú pravdepodobne z neho, z doby po ukončení pohrebnej aktivity. Datačne to súhlasí so záverom pochovávaní na konci raného stredoveku. Chodník je potom ešte viazaný na nález svetlej červene maľovanej keramiky vo vrstvách, ktoré bloky špárovali a prekrývali (Tab. 5). Môže sa teda jednať o obdobie minimálne pol. 13. stor.

Do kontextu exteriérových úprav zapadá ešte fragment valúnkového dláždenia (kontext 3114). Do súvisu s tým sú kladené vrstvy pieskových vyrovnávok a ílovitej vrstvy prekrývajúcej pohrebisko. Zo

²⁹ Spojený profil ukazuje opak, akoby chodník ležal vyššie ako blok, zrejme však u takto spojeného profilu chýba nivelačná vyrovnávka. Podľa fotografií leží naopak prah v interiéru o niečo vyššie ako bloky chodníka.

³⁰ Preskúmaná časť pohrebiska bola ale pomerne malá, náhrobníky sa mohli vyskytovať v nepreskúmanej časti.

stratigrafického hľadiska (najmä profil X-J) pohrebisko prekrýva najprv piesčitá vrstva (prekrývajúca tiež murivo 3120, vid' vyššie; odpovedá jej vrstva maltoviny 3208 odkazujúca na možné stavebné úpravy – súvisiace minimálne so zánikom muriva 3120), na ktorej sa ešte uložila hlinitá vrstva s uhlíkmi, celé to prekryla ílovitá vrstva (3115, 3206, 3306 v sektore 3, a 1316, 1208, 1109, 2116 v sektore 1 a 2), ktorá vzhľadom na charakter znamenala pravdepodobne horizont úpravy exteriéru stavby a poskytuje termín post quem pre uloženie pieskovcového chodníka, nepoznáme však deliaci časový interval (nie je vylúčená ich súvislosť). Táto ílová vrstvička naozaj znamenala zrejme exteriérovú úpravu, podľa popisu priliehala k murivu v sektore 3 (*Čech 2000rp, 14*). Ďalší vývoj stratigrafie je charakterizovaný odpadnými stredovekými vrstvami (prevzaté z *Denníku*) a predovšetkým štrkopieskovými a pieskovými navážkami, ktoré sa spájajú ešte s dobou existencie stavby alebo jej relikto, ktoré boli definitívne odstránené a následne zasypané, čím došlo k vytvoreniu negatívu muriva (vid' vyššie). Celá situácia je prevrstvená vyrovnávacími navážkami (obsahujú hrubý piesok s tehliami) ležiacimi pod recentným dláždením (najmä úroveň 2301 a 2401 z profilu ÉFC). Tieto štrkopieskové navážky ležali na „zelenošedých hlinitých vrstvách vrcholného stredoveku“ (*Čech 2000rp, 8*), vznikli pred definitívnym vybratím negatívu. Porušil ich výkop pre drevený vodovod v barokovom období.

6.1.6.5 Situácia pohrebiska

Aj v tomto prípade sa okolnosti vzniku a existencie murovanej sakrálnej stavby aspoň čiastočne viažu na pohrebné aktivity prebiehajúce v jej okolí. Dôležité je poukázať na niekoľko skutočností. Predovšetkým sa jedná o hroby porušené samotným základom v západnom ukončení stavby (H11 a 14), dokumentované v sektoroch 3 a 4 (plán sektor 3/F5 a sektor 4/F1). Znamená to, že minimálne počiatok pochovávaní na lokalite sa neviaže na zachytenú kamennú stavbu. Keramika zo zásypu H11 je datovaná do doby okolo pol. 11. stor. (*Čech 2000rp, 19*). Súčasne absencia hrobov v priestore interiéru vymedzeného murivom vedie k úvahám o existencii takéhoto priestoru už od začiatku pohrebiska. Preskúmaný malý fragment interiéru však nemusí nutne reprezentovať situáciu v celom interiéri (vid' tiež *Marethová 2006, 15*).

Existenciu murovanej konštrukcie v blízkosti pohrebiska môže dokumentovať existencia malty (u neopracovaného kamenného materiálu takéto tvrdenie nie je jednoznačné) v zásypoch hrobov alebo horizonte stratigraficky viazanom na hroby. V sonde A je takáto väzba doložená v niekoľkých prípadoch. Týka sa predovšetkým hrobov považovaných za stratigraficky najstaršiu rekonštruovanú radu (*Čech 2000rp, 20; Marethová 2006, 17-18.*) H4, H10 a H11. Vrstva maltoviny bola dokumentovaná medzi H4 a H10, pričom ešte prekrývala H4 ale bola porušená H10. Naskýta sa interpretácia v súvislosti so stavbou doloženej sakrálnej stavby. Ďalšie fragmenty maltoviny boli zachytené už iba v zásype H3 v sektore 2, ktorý náleža k najmladším na pohrebisku.

V súvislosti s hrobní rešpektujúcimi priebeh severného muriva lode nedokážeme určiť, kedy boli v danom priestore uložené prvé hroby, pretože sa našli kosti z porušených najstarších hrobov v premiestenej polohe. Vzhľadom na fragment dochovanej najstaršej rady, kladenej do súvisu so stavbou potom nálezy pochádzajúce zo zásypov rozpoznaných hrobov sú predpokladaným premiesteným materiálom z hrobov starších, ktoré porušili (predovšetkým denár Břetislava I. z rokov 1050-1055/H5-sektor 1 a prípadne medená pozlatená esovitá záušnica s priemerom 15 mm datovaná do počiatku 11. stor. z hrobu H4-sektor 3; dátacia *Marethová 2006, 29*), odkazujú na možné skutočné (zychytiteľné) počiatky pochovávaní.

Pri takomto spojení pohrebnej aktivity a murovanej stavby je dôležitá celá dátacia pohrebiska. Z hľadiska datačných opôr sa jedná o nálezy pochádzajúce z hrovej výbavy. V tomto smere máme najmladšie detské hroby (severne od kostola) datované esovitými záušnicami veľkých priemerov do záveru 12. stor. (H1 v sektore 3; *Marethová 2006, 18, 29*; a hrob zachytený nevyhodnocovaným výskumom z roku 2006; *ibidem 17, pozn. 4*).³¹ Nie je však vylúčené ukladanie detských hrobov až po zániku pohrebiska (*ibidem 18, s ďalšou literatúrou*). Do tohto kontextu môžeme ešte zaradiť hrob so železnými prvkami spájajúcimi pôvodne drevenú úpravu hrobu H4 v sektore 3, ktorá ešte môže náležať do raného stredoveku (*Tomková 2005, 164-171*; za vrcholne stredoveký označený u *Čech 2004, 93*). Najmladšia doložená keramika pochádza z H6 v sonde 4 a je datovaná do neskorého raného stredoveku (*Čech 2000rp, 20*). Podobne mladšia keramika pochádza ešte zo zásypu H4 a H5 v sektore 1 a H7 v sektore 3. Z hľadiska keramického materiálu, ktorý prekryl vrstvy pohrebného horizontu, je možné poukázať na materiál z prostredia pod a medzi pieskovcovými blokmi chodníka k stavbe (Tab. 5), ktoré dokladajú takúto úpravu vo vrcholne stredovekom období, minimálne 2. pol. 13. stor.

6.1.6.6 Palisádové žľaby

Líniové objekty predchádzajúce pohrebisko boli zachytené v oblasti severne (sektor 1) a južne (dva paralelné, sonda 3) od negatívu severného múru lode kostola, pričom rešpektovali smer priebehu tohto negatívu (smer V-Z). Okrem zhodnej polohy pod vrstvami pohrebiska (severný prekryl ešte staršiu sídlíštnú situáciu) ich spája predovšetkým orientácia. Severný zo žľabov bol vypálený a ležal zhruba 4,7 m od okraja negatívu severnej lodi, južné nemali zachované žiadne stopy ohňa a boli od dokumentovaného negatívu južnej lodi vzdialené iba 1,5 m (starší) a 1,2 m (mladší).

V sektore 1 zachytený severný palisádový žľab bol líniový objekt so silne prepálenými stenami (hĺbka do 55 cm -*Čech 2000rp, 19*, profil DE, vrstvy 1213, 1216-20; plán F4: vrstvy 1a, 3-5), ktorý bol prekrytý pohrebným horizontom (zuhlboval sa doň hrob H10 z najstaršej dochovanej rady, vzťah k H4 je neurčiteľný). V línii jeho priebehu boli dokumentované kolové jamky (plán F6: obj. 15-18, 20) charakterizované ako „prepálené“ (*Denník, 9*), lokalizované v jeho dne. Tento popis navodzuje

³¹ K priebehu pohrebiska odkazujú ešte záušnice (priemer 23-26mm) z H1 v sonde 3, datovateľné do 2. pol. 11. stor. (*Marethová 2006, 29*).

predstavu po požiarom zničenej drevenej palisáde. Keramika z dna výplne žľabu je potom kladená do súvislosti s materiálom zo spálených a uhlíkatých vrstiev sídlišťnej situácie v interiéri kostola (sektor 2) prekrývajúcich spálený objekt pri západnom profile sektoru (plán F7, foto 3118). Datačne je táto keramika zaradená do 2. pol. 10. stor. resp. záveru 10. - počiatku 11. stor. (*Denník, 18*). Priamo stratigraficky žľab prekrýva sídlišťný objekt 11 (resp. aj 15; plán sektor 1 – F5, 6) datovaný keramikou do 10. stor. (*Denník, 11*).

Ďalším je palisádový žľab zachytený v dvoch fázach (resp. dva žľaby) v sonde 3. Jeho priebeh naozaj paralelne kopíruje priebeh negatívu po vybraní južnej chrámovej lode v prípade mohutnejšieho a staršieho žľabu v odstupe asi 2 m (podľa popisu u *Čech 2000rp, 7* bol stratigraficky starší, dokladom pre to je pravdepodobne vrstva 2 ako výplň mladšieho žľabu na profile VW). Bol ukončený miskovite na úrovni odpovedajúcej ukončeniu západného priečelia kostola (plán F4). Žľab bol hlboký až 85 cm a čiastočne ho prekrýval hrob H2, ktorého výplň v miestach prekrytia poklesla až o 25 cm, čo muselo byť spôsobené zosadením vrstiev a teda ich nie vzdialenom zasypaním. Výplň žľabu nebola prepálená ako v prípade objektu severne od stavby, nedochovali sa ani žiadne negatívy driev – kolové jamky, v dne sa však uložila čierna mazľavá uhlíkatá hlina (vrstvy 7/profil VW a 5/profil XY). Predpokladá sa jednorázové zasypanie žľabu po vybratí kolov predpokladanej palisády (*Čech 2000rp, 19*). Takáto interpretácia objektu nie je vylúčiteľná. Situáciu mladšieho žľabu, posunutého severne smerom k stavbe, dokladá profil AB. Bol prekrytý hrobom H4 a jeho výplň tvorila uhlíkatá hlina. Nie je celkom jasné, v akej stratigrafickej súvislosti sú potom vypálené sídlišťné vrstvy (profil AB, vrstvy 14-17) k staršiemu žľabu. Vzhľadom na hrob H2, zahĺbeného do nich (profil AB) a tiež do žľabu staršieho, by mohli náležať aj rovnakej sídlišťnej situácii. Datácia staršieho žľabu sa pojí na detský hrob H1, ktorý ho prekryl. Obsahoval záušnice datovateľné do 2. pol. 11. stor. (priemer 23-26 mm; *Marethová 2006, 29*).

Nie je možné vylúčiť spojenie najstaršej prepálenej sprašovej vrstvy z interiéru kostola (viď vyššie) a situáciou vypálenia severného žľabu; muselo by sa jednať o mohutný požiar (viď vzdialenosť). Keramický materiál však poukazuje na časovú blízkosť výplne tohto žľabu a sídlišťnej situácie v interiéri kostola. Vzhľadom na doložiteľné iba relatívne stratigrafické vzťahy nemôžeme vylúčiť ani spojenie žľabu s touto staršou sídelnou situáciou. Rozhodne o žiadnom zo žliabkov nejde vyslovovať interpretačné sudy, vieme iba že sú staršie ako pohrebný horizont. Ich spojenie do jednej časovej roviny, a ani spojenie s prepálenou sprašovou podlahou pod stavebnou vrstvou kostola nie je prekázateľné. Preto závery vyslovené autorom výskumu (*Čech 2000, 172-173, obr. 3; Čech 2007, v tlači*) o súčasnosti palisádových žľabov so sakrálnou stavbou (dokonca rekonštruovaných ako rozsiahle ohradenie) nie sú nijak prekázateľné.

6.1.6.7 Starší sídlištný kontext

Kontext prostredia stavby zahrnuje staršie sídlištné situácie. Jedná sa predovšetkým o objekty stratigraficky staršie, ktoré sú spojitelné so sídlištnými aktivitami. V tomto zmysle sem patria predovšetkým rane stredoveké objekty obj. 11 (k nemu patrí obj. 15), obj. 13 a 14 (nejednalo sa o objekty, ale sídlištnú vrstvu), obj. 19 (kolová jamka) v sonde A-sektor 2, prepálený kruhový obj. 21 definovaný ako výheň v sektore 1 a kolová jamka obj. 22 v juhovýchodnom nároží sektoru (obj. 23 náležal zrejme halštatu). Objekty 1-3 v sektore 3-4, kolové jamky, sa zahľbovali do pôdneho typu (z nich obj. 3 obsahoval hradištnú keramikú). Objekty 1-3 v sonde 5 sú kladené do 10. stor. Sídlištná situácia v priamom stratigrafickom vzťahu pod interiérom stavby je datovaná keramikou do 10./11. stor.

6.1.6.8 Zachytené vzťahy

Aj keď z dochovaného fragmentu nálezovej situácie, poznačenej mnohými transformačnými procesmi, nemôžeme vyslovovať jednoznačné súdy, niektoré vzťahy sú vypovedajúce.

Existencia drevenej stavby ako predchodcu kamennej architektúry nebola analýzou dokumentácie potvrdená ani presvedčivo vylúčená. Odkazujú k nej však iba niekoľké nepriame či nedostatočne dokumentované situácie. Predovšetkým ide o hroby porušené základom murovanej lode kostola na západnej strane (H11 a 14 v sektore 3) a sprášová podlaha vo svojej vrchnej časti prepálená, ktorá nie je exaktne stratigraficky zaraditeľná, a ktorá mohla náležať aj staršej sídlištnej situácii, ktorú prekryla (to je jediný bezpečný vzťah). Na druhej strane táto vrstva nepokračovala až k západnej stene mladšej kamennej stavby, ktorá v týchto miestach porušila najstaršie hroby. Rovnako absencia hrobov v interiérovej časti stavby, pri dôkaze že pochovávanie je staršie ako kamenná stavba, je indíciou, ale nepriamou. Zachytené kolové jamky nie sú zaraditeľné.

Datácia medzery medzi staršou sídlištnou situáciou a následne kamennou stavbou vyplnenej hypoteticky dreveným kostolom, ktorá by sa týkala iba jedinej sprášovej podlahy (!) resp. niekoľkých najstarších hrobov a bola by preto, ak neuvažujeme o znížení terénu pred stavbou, veľmi krátka, sa viaže na zánik tejto sídlištnej situácie (10./11. stor.), počiatok pochovávania a stavbu kostola.

Kamenná architektúra charakterizovaná dokumentovaným základom nárožia a spojitého priebehu negatívu (skúmaného i dokumentovaného povrchovo) presvedčivo odkazuje na sakrálnu stavbu. Podstatným je väzba na pohrebisko. Jednolodný kostol s pravdepodobne zaoblenou apsidou vzniká po zániku sídlištnej situácie (10./11. stor.) na už krátku dobu existujúcom pohrebisku. Termíny *post quem* predstavuje keramika datovateľná do obdobia okolo pol. 11. stor. a *post quem/ad quem* nálezy zo zásypov pohrebiska pri existujúcej stavbe, predovšetkým minca z obdobia okolo pol. 11. stor. (staršou je záušnica z počiatku 11. stor.). *Ad quem* potom vzťahujeme k najstaršej súvislej maltovine na pohrebisku, ktorá prekryva H4 a je porušená H10 z najstaršej dochovanej rady. Ďalším nálezom je materiál datujúci dobu existencie pohrebiska, ktoré zaniká podľa nálezov najneskôr koncom 12. stor.

V tejto dobe ešte stavba stála, dochádza k úpravám exteriéru. Bol zrejme spevnený základ nárožia liatym murivom 3120, a to určite pred obdobím počiatku resp. priebehu vrcholného stredoveku (od pol. 13. stor. – Tab. 5). Takto datované snád' dláždenie (3114) nasadalo na piesčité vyrovnávky a úpravu povrchu udusaným ílom, na ktorom leží tiež chodník z pieskovcových kameňov, ktoré boli sekundárne použitými rane stredovekými náhrobníkmi, zrejme z prostredia priláhlého cintorína. Tieto úpravy je možné preto datovať najskôr do 2. pol. 13. stor. Po uložení ďalších vrstiev došlo zrejme k poničeniu stavby (maltovinové vrstvičky), zánik stavby však nie je rekonštruovateľný. Po uložení vyrovnávacích piesčitých navážok bolo murivo vybrané a dochoval sa iba negatív obsahujúci keramiku z 2. pol. 15. stor. Termín ante quem pre zasypanie negatívu je výkop barokovej kanalizácie – dreveného vodovodu, ktorý ho porušil.

Vznik stavby preto náleží do rozmedzia 2. pol. 11. stor. – 12. stor., pričom vzhľadom na počiatky pohrebiska a väzbu niektorých z najstarších hrobov nepriamo na maltovinovú vrstvičku (ak túto spájame s dokumentovanou stavbou) je pravdepodobný vznik na začiatku tohto intervalu. Tomu napovedá aj odlišná modelácia starostlivo ukladaného základu, ktorý sa nepodobal ostatným neskoro rane stredovekým žateckým hradným kostolom (napr. sv. Kríž) a navyše neobsahoval fragmenty červeného pieskovca, ktoré navodzujú predstavy o časovej blízkosti stavby ostatných kostolov (minimálne kostola sv. Kríža a neznámeho zasvätenia). Vybratie základového muriva s následným zasypaním patrí do minimálne 15. stor., pravdepodobne však v priebehu raného novoveku (pred položením dreveného barokového vodovodu).

Zachytené žliabky zanikajú s dobou prvých hrobov na pohrebisku a s fázou pred stavbou kamennej architektúry (najmä severný). Vzhľadom na blízky časový interval posledných sídelných aktivít nie je vylúčená ich väzba na tento horizont. Južné žľaby sa týkajú doby blízkej vzniku prvých hrobov v tejto časti (pokles do výplne), a zanikli preto zrejme nedlho pred touto aktivitou, starší z nich najneskôr v 2. pol. 11. stor. Ich eventuelné spojenie so zvažovanou drevenou stavbou nie je vylúčiteľné, nejde ho ani potvrdiť.

Situácia kostola sv. Víta je preto nemálo zložitá (zhrnutie vid' v tabuľke nižšie, obr. 10) a dovoľuje do historického bádania posunúť bezpečne iba poznatok o existencii kamennej podoby stavby v dobe od pokročilého raného stredoveku a rozvinutej hradnej aglomerácie, a ktorá zaniká pravdepodobne v období neskorého vrcholného stredoveku. Jeho existenciu a úpravy pravdepodobne v 2. pol. 13. stor. poznáme z archeologických prameňov, ich posun do písomnými prameňmi datovanej obnovy liturgických funkcií na konci 14. stor. nie je prekazateľný.

Étapa stavby /Sv. Vít	Chronologický vzťah	Priamy vzťah	Nepriamy vzťah
Vznik	Post quem	- sídlištná situácia 10./11. stor. - hroby H11 a 14 – sektor 3 z pol. 11. stor.	- severný žľab a H4 v sektore 1 (sonda A) prekryté maltou (časť najstaršej rady hrobov → počiatky pohrebiska) - post/ad: zásypy hrobov: minca z pol. 11. stor., záušnica z počiatku 11. stor.
	Ad quem		- maltovina cez H4-sektor 1
	Ante quem		- H 10 – sektor 1 z najstaršej rady
Existencia	Post quem		
	Ad quem	- úpravy exteriéru min. 2. pol. 13. stor. - parcelácia v danom priestore (k vzniku mesta?)	
	Ante quem		
Zánik	Post quem	- vrcholne stredoveké (?) vrstvy a navážky	
	Ad quem		
	Ante quem	- drevený vodovod (baroko)	

6.2 Kostol neznámeho zasvätenia na Chelčického námestí

6.2.1 Poloha

Námestie Chelčického sa nachádza na východnej strane žateckého hradného ostrohu, v mieste pôvodného predhradia (obr. 3). Tento priestor, urbanisticky utváraný odlišne od pôdorysu ostatného vrcholne stredovekého mesta, bol práve vďaka neorganizovanej doloženej stredovekej zástavbe už dávnejšie považovaný za ďalšie menšie stredisko osídlenia v rámci rane stredovekého hradu (*Líbal 1958, 5*; na nepravidelnosť vzniknutú zrejme starším osídlením poukazuje aj *Tomas 1967, 32*).³² Nachádza sa na výbežku ostrohu, ktorý je od severu ohraničený terénnou depresiou (dnešné Nádražné schody; pod námestím sa nachádza strmá stráň), v ktorej je predpokladaný prístup na predhradie od severovýchodu cestou cez Drahobýl od Brodu mníchov u Staňkovic (*Čech 2000/rp, 21*). V stredoveku v týchto miestach vznikla tzv. Mlynárska bránka (*Razím 2004, obr. na str. 182*).

Podložie je na námestí tvorené štrkopieskom, ktorý v južnej časti prekrýva menšia sprašová náveľ. Predpokladá sa odstránený pôvodný pôdny pokryv hnedozeme (*Čech 2000/rp, 21*).

6.2.2 Doterajšie vyhodnotenie

Prvým indikátorom existencie rane stredovekej sakrálnej stavby, nachádzajúcej sa v tomto priestore, sa stal záchranný výskum Petra Čecha, ktorý prebiehal v súvislosti s rekonštrukciou

³² Názor o lokalizovaní jadra vrcholne stredovekého mesta do tohto priestoru (*Čech 2004, 108*) je nepodložený.

plynovodu v historickom jadre mesta Žatec v roku 1992. Bol zachytený fragment etážového pohrebiska (Čech 1994, 66-67, obr. 1: h), kde sa našiel opracovaný stavebný článok z červeného pieskovca v rámci kamenného obloženia hrobu (Tab. 2, č. 28). Nálezmi z hrobov a keramikou vo výplni okolo nich bolo pohrebisko datované do 11.-13. stor. Už tieto závery dovolili indikovať základnú informáciu o historicky neznámej stavbe (*ibidem* 66).

Na základe predpokladanej existencie stavby prebehol predstihový archeologický výskum v rokoch 1997-1998 s cieľom zachytiť stavbu a preskúmať pohrebisko (situácia výskumu na obr. v prílohe). Výsledky boli čiastočne zhodnotené autorom výskumu populárnou formou (Čech 2004, 95-102). Boli formulované základné údaje čo sa týka podoby a datácie stavby (prestavby na kamený kostol na začiatku 12. stor.), jej sídelne-historických súvislostí a kontextu hrobových nálezov. Súčasťou tejto publikácie bolo vyslovené aj funkčné definovanie stavby a niektoré širšie hypotézy týkajúce sa sociálneho kontextu stavby (vyslovená hypotéza o príslušnosti tohto kostola známemu žateckému kastelánovi z 2. pol. 12. stor. Jarohněvovi; *ibidem*).

Dôležitým vyhodnotením resp. akýmsi predstupňom nálezovej správy bolo čiastočné spracovanie z výskumu jeho autorom P. Čechom do nepublikovaného rukopisu (Čech 2000rp, 21-38). Ten sa stal zdrojom kritického zhodnotenia v tejto práci vyslovených predovšetkým interpretačných záverov.

V súvislosti so spracovaním takmer kompletne preskúmaného pohrebiska (boli zachytené jeho hranice, čo predstavuje ojedinelý ucelený prameň) sa môžeme stretnúť s názorom, ktorý nepovažuje doteraz publikované závery o stavbe za dostatočné a vyslovuje hypotetické zaradenie cintorína k nekostolným (Marethová 2006, 23, 61). Tento málo pravdepodobný predpoklad sa však nezhoduje s dokumentovanou skutočnosťou.

Tieto závery, pomerne jednoznačne vyslovené, poslúžili ako východisko k podrobnému rozboru stavby. Otázky sa týkali hlavne potvrdenia či vyvrátenia vyslovených záverov, dôležitú úlohu zohráva výpoveď samotnej dokumentovanej situácie.

6.2.3 Písomné pramene, historický kontext

K lokalizovanému kostolu sa nepodarilo nájsť zmienku v písomných prameňoch resp. identifikovať kostol ako niektorý z pramenne zmieňovaných. Pôvodná domienka o spojení dovtedy nelokalizovaného kostola sv. Víta (Čech 1994, 76, 78) bola prekonaná už pri výskume v roku 1995 stotožnením tohto kostola so stavbou odkrytou na inom mieste opevneného predhradia, v Dvořákovej ulici. To je dôvodom, prečo dodnes nebolo identifikované ani patrocínium kostola. Vyslovenie hypotézy v tomto smere by bolo preto iba dohadom (písomné pramene nám neponúkajú žiadne varianty, zmienky podľa doterajších historických výskumov celkom absentujú).

6.2.4 Ikonografické pramene

Vzhľadom na zánik stavby a jej ústup mestskému priestranstvu pomerne skoro v 13. stor. sa nám z mladších novovekých ikonografických prameňov nedochoval žiadny, ktorý by mohol zychytiť jeho pôvodnú podobu. Stavba v súvislosti so založením vrcholne stredovekého mesta celkom zanikla a na jej mieste vzniklo voľné priestranstvo dodnes dochovaného nepravidelného námestia.

6.2.5 Kritické zhodnotenie: Archeologické pramene

6.2.5.1 Základné informácie o výskume

Výskum na lokalite prebiehal v dvoch etapách. Prvou bolo hĺbenie ryhy pre plynovod v roku 1992 (šírka 50cm, hĺbka 140cm), kedy došlo k odhaleniu časti pohrebiska. Na základe jeho charakteru bolo správne indikované, že sa nachádza veľmi pravdepodobne v blízkosti kostolnej stavby (*Čech 1994, 66*). To bolo jednou z príčin uskutočnenia projektu v rámci programových zámerov MK ČR. V súvislosti s plánovanou rekonštrukciou komunikácie v rámci pamiatkovej údržby bol potom realizovaný v rokoch 1997-1998 programový projekt, zameraný primárne na kompletne preskúmanie predlokačného pohrebiska (obr. 3 - dokumentácia, *Čech 2000rp, 21*).

Zvolenou metódou bol odkryv vo štvorcoch veľkosti 2,8 x 3,2m s ponechanými kontrolnými blokmi (priložený obr. 11: plán fáze F2 s naznačenou situáciou profilov). Bola vytvorená sieť štvorcov podľa potreby odhalenej situácie prispôbena veľkosti pohrebiska (*ibidem, 21-22*).³³

Plocha bola geodeticky zameraná, vyhodnotenie týchto bodov s časovým odstupom však ukázalo na nedostatočnosť použitých fixných bodov a dnes už nie je možné výskum zaradiť do absolútnej geografickej polohy (iba relatívne, tj. vzájomné vzťahy plošne i výškovno resp. tiež rekonštruovateľné vzťahy k okolitej zástavbe, preto je výskum prakticky, i keď nie absolútne, lokalizovateľný).

V rámci plochy nebola prekopaná časť (viď obr. 3 - dokumentácia) uprostred sektorov, ktorá bola celkom zničená stavbou novovekej nádrže na vodu.

³³ V zmysle vyhodnotenia preskúmanej plochy zostalo pomerne problematickým nejednotné označovanie vrstiev dokonca v jednom štvorci (napr. odlišne číslované vrstvy v ploche a na profile), nedostatočný popis kontextov, a v súvislosti s tým celkové určenie vzťahov v rámci plochy (chýba centrálna evidencia a denníkové záznamy sú často fragmentárne; pričom absentuje nálezová správa a dnes je už ťažké spätné zaradenie niektorých kontextov). V súvislosti s tým zostalo málo presvedčivé formálne rozdelenie jednotlivých štvorcov do tzv. fáz. Tieto fáze slúžili primárne ako dokumentačné úrovne, pričom boli neskôr spojené interpretáciou situácie do súvislých celkov, k tomu však chýba pramenná argumentácia (napr. doloženie odpovedajúcich vzťahov vrstiev). Niektoré štvorce preto obsahujú viac fáz ako iné (dané úrovňami dokumentácie, ale aj zachovanosťou jednotlivých horizontov terénu).

6.2.5.2 Kritické zhodnotenie: Archeologické pramene

Základom pre vyhodnotenie terénnej situácie sa stali v jednotlivých sektoroch dokumentované pôdorysy a profily v rámci terénnej situácie a fotografie robené v pomerne hojnej miere. Tie boli posudzované spolu s popismi vrstiev zaradenými do novo kompletizovanej databáze.³⁴

Zdrojom posudzovania pôdorysu stavby sa stali P. Čechom skompletizované plány jednotlivých sektorov. Tie boli doplnené údajmi prekreslenými z fotogrametrických záberov, čím došlo k spätnej kontrole kresebnej dokumentácie (niektoré pôvodné plány sú preto odlišné). Problematickým zostáva zaradenie do tzv. fáz, tj. dokumentačných a následne interpretačných horizontov (napr. sektor 28 má dokumentované iba štyri fázy, takže sa plán v piatej fázi opakuje a pod., vid' pozn. 33). Celkovo je však takáto kompletizácia do spoločného plánu prínosná a pomáha k lepšej orientácii (v podstate úrovne nasledujú v jednotlivých sektoroch od najmladších (plán F1) po najstaršie (plán F5), i keď chyba akákoľvek nivelácia úrovní a ich vzájomné spojenie je potom problematické - vid' pozn. 33).

Zo sakrálnej stavby sa podarilo dokumentovať mohutný negatív základového muriva (predovšetkým juhozápadné ukončenie stavby a fragment dochovaný na severovýchode), ktorý sa vrysoval tesne pod povrchom (to súvisí so skrývkou, ktorá prebehla na ploche v mladších obdobiach), a preto problémy vyvstávajúce z plánovej dokumentácie sa týkajú iba vrstiev, do ktorých bol tento základ hĺbený, teda starších.

6.2.5.3 Situácia zbytkov stavby

Z kostola sa v pôvodnej polohe dochoval iba čiastočne negatív základového muriva (vid' priložený plán č. 11, v súvislosti iba juhozápadná časť stavby) s ojedinele dochovanými prvkami základu. Takto interpretované zbytky sa nachádzali v sektoroch 6-7, 26-32, 34 a 36. Tieto sektory boli podrobené detailnej analýze so zameraním predovšetkým na priame situácie súvisiace s negatívom.

6.2.5.4 Fragment negatívu severovýchodného záveru (tzv. apsida)

V druhej a tretej dokumentačnej úrovni sa v sektore S6 pod vrstvami 6009/F1³⁵ (hnedá hlinopiesčitá s prímiesou štrku) vrysoval objekt (6001/F2, F3) vyplnený svetle hnedou hlinou s prímiesou jemného piesku a opukových valúňkov, už v popisoch definovaný ako „výplň negatívu muriva“; vid' pozn. 34). Tento objekt plynule pokračoval severovýchodne v sektore S7³⁶ (7011/P4 – negatív muriva). V S7 máme dokumentovanú situáciu spodnej časti negatívu (foto 3481, Plán F3-F5), kde kamene ležiace na západnom okraji môžu znamenať pozostatok primárne ukladaného základu

³⁴ V prílohe v tlačenej forme iba plán F2 (priložený obr. 11), na CD priložené fotografie terénu, plány z piatich dokumentačných fáz F1-5 a profily číslované podľa situácie na priloženom pláne č. 11. V tabuľke tab-chel-popisy-vrstiev.xls sú popisy kontextov.

³⁵ Číslo vrstvy je značené vždy podľa čísla sektoru a trojčíslika, kde záver tvorí číslo vrstvy, označenie fázy znamená úroveň popisovanej vrstvy a jej lokalizáciu v dokumentácii, teda obdobne u profilov.

³⁶ Sektory vždy ďalej v texte označované písmenom S a príslušným číslom.

muriva, ktoré i po vybraní zostali na svojom pôvodnom mieste. Celý kontext bol dobre odlíšiteľný od tmavých hlinitých zásypov vrstiev pohrebiska (foto 3446 – S7). V S6 už ďalej na severozápad nepokračoval, pretože ho prerušil mohutný novodobý vkop. Ani ďalej za týmto vkopom nebol zachytený žiadny zbytok tohto negatívu (naväzuje S18). Vzhľadom na charakter výplne vkopu a vzťah k zásypom pohrebiska je jasný tvar výplne negatívu, ktorý kopíroval pravdepodobne úsporne (v pôvodnom tvare, vid' plány) vybraný a následne vysypaný základ kamennej stavby (prítomnosť malty a kameňov v svetlej piesčitej výplni charakteru stavebného odpadu). Zachytené bolo teda západné zaoblenie v S7 a jeho rovné pokračovanie severozápadne v S6, ktoré môžeme symetricky rekonštruovať do oblúkového tvaru, na severozápade jasne ohraničeného zásypmi pohrebiska. Pôvodná šírka negatívu sa smerom na juhozápadela a bola porušená novodobým zásahom.

O ukončení objektu 1- zásypu negatívu v S07 smerom juhovýchodným (teda do tvaru zaoblenia) svedčí aj tesná poloha hrobu H1 vzhľadom na murivo (foto 3471), ktorý sa vrysoval už v druhej dokumentačnej fázi a náleží zrejme k najmladším. Bol orientovaný mierne radiálne smerom k zaoblenému pozostatku muriva, rovnako ako hrob H4 uložený pod náhrobkom (plán F2) a hrobom H2. Pre absenciu dokumentácie (chýbajú profily 06-3 a 07-3³⁷) nemáme možnosť určenia vzťahu zásypov hrobu H1 a obj. 1 zachytených tesne severovýchodne od negatívu. Hrob neobsahoval nálezy a z fotografickej dokumentácie sa zdá, že hrobová jama tesne priliehala k murivu a vzájomne sa neporušovali (foto 3453, 3455).³⁸

Do súvislosti so zaplnením negatívu resp. deštrukciou muriva pôvodnej stavby je možné v S8 klásť mohutnejšiu vrstvu rozplaveného pieskovca vrátane jeho ucelenejších fragmentov (8007/profil 08-4; foto 3497), ktorá sa v S7 dochovala iba obmedzene zrejme kôli mladšej sídelnej aktivite (napr. vrstvy 7001-7006 na profile 07-4; foto 3446). Táto vrstva nivelačne (vzťahnuté relatívne) odpovedá vrchnej časti zásypu negatívu v S7, teda úrovňou vybraní základu (profily 08-4 s 07-4).

Stratigraficky môžeme objekt definovaný ako výplň negatívu základového muriva stavby v S6-7 zaradiť medzi úroveň pochovávaní charakterizovaných kompaktným pohrebným horizontom premiesteným vďaka etážovitému pochovávaniu, pričom ich prekrýva najmladší dochovaný horizont súvisiaci so sídlením na ploche. V S7 máme stratigrafickým vzťahom (foto 3471) definované zaradenie sídlištného obj. 1 (juhozápadne susedí s negatívom) pred tento pohrebný horizont, pričom je zrejme mladší ako sídlištná situácia s dochovanou valúnkovou dlažbou (vid' foto 3471). Nepriamo je ho možno využiť v súvislosti s definovaním začiatkov pohrebiska. Jasný stratigrafický vzťah je z profilu 07-4 odvoditeľný pre situáciu staršieho sídelného horizontu na ploche (najmä valúnková dlažba prekrytá jemnou hlinou, napr. 7013 a 7016 na profile 07-4; tu zachytený aj vzťah týchto kontextov ako starších voči pohrebisku). Tento horizont potom súvisí pravdepodobne s dlažbou

³⁷ Čísla profilov sú značené číslom sondy a číslom profilu v danom sektore podľa plánu profilov na priloženom obr. 11.

³⁸ O vzniku hrobu až po zániku stavby sa neuvažuje.

a objektami zachytenými v S23-25 (*Čech 2000rp*). Z dochovaných mladších vzťahov je na profiloch zdokumentovaná mladšia sídlíštná situácia prekrývajúca pohrebisko (profily 07-4, 06-4).

6.2.5.5 Negatív veže

Najucelenejší fragment stavby sa dochoval v podobe negatívu základového muriva a niekoľkých fragmentov základu v S26-32, 34 a 36. Zdokumentovaná bola spojená časť juhovýchodného ukončenia stavby, ktorá je interpretovaná ako pozostatok veže kostola. Usudzuje sa o tom na základe veľkosti (2,2 m šírka, 1,2 m max. hĺbka). Rovnako ako negatív v S6-7 bola i táto časť veľmi dobre odlíšiteľná od zásyrových vrstiev pohrebiska. Negatív sa nachádzal prakticky pod povrchom súčasnej dlažby, vrchné vrstvy boli v mladších obdobiach odstránené (napr. profil 28-1, 29-4 atd.). Z hľadiska vzťahu k pohrebnému horizontu mohutné základy (resp. vkop negatívu predpokladane kopírujúci základ) porušili niekoľko hrobov ako vo vnútri, tak na vonkajšej strane (S22, 25-27, 30-31, vid' plány F2-3).

Negatív bol porušený novodobou aktivitou plytšími líniovými objektami v S29-31 a predovšetkým vkopom pre výstavbu novovekej kašny v S26, 31 a 36, tj. v severovýchodnej časti. Jeho priebeh je zreteľný v hlavných rysoch (nepravidelný štvorcový tvar, vid' napr. obr. 10, priložený obr. 11), novodobé poškodenie terénu však zproblematizovalo predovšetkým možnosť presného zistenia celkového priebehu muriva, teda aj základov predpokladanej lode. Situácia je pre zlé dochovanie nejasná najmä v nárožiach a odvodenom styku lode a veže (S36 a S26), ako aj v miestach tzv. negatívu základu ukončenia lode, teda fragmentu negatívu muriva zachyteného v S31.

6.2.5.6 Severné nárožie

V S36 bolo zachytené severné nárožie pokračujúceho dochovaného pozostatku muriva základu severozápadnej steny veže (foto 4191). Základové murivo bolo vo vrchnej časti kryté ešte vrstvou charakteristickou pre výplň ostatného negatívu (tesne pod povrchom, vrstva 36003/profil 36-3) a prekryté hlinitou vrstvou (36002/profil 36-3-4), ktorá ďalej na severozápad prudko spadala kopírujúc priebeh vrstvy podložného štrkopiesku 36011/profil 36-4. Nasadal naň zásyv pohrebiska (3606/profil 36-3-4), do ktorého sa základ stavby zahľboval. Tento spád je preto považovaný z v plánoch označený objekt 34014, ktorý musel prerušiť pokračovanie v smere predĺženia lode na severovýchod. Z dokumentácie nejde určiť, či táto situácia znamenala odstránenie nejakej formy pokračovania resp. naviazania muriva lode (napr. odskok smerom na severozápad, symetricky odpovedajúci situácii na opačnej strane). Nárožie sa však naopak zdá v S36 (vid' foto a plány) byť jasne vymedzené a možná rekonštrukcia priebehu lode by sa tak napájala až minimálne o 0,75 m juhovýchodne od rohu muriva. Ani táto situácia však nie je presne definovateľná. Stratigrafia je v týchto miestach malá pre vyslovenie jednoznačného súdu.

6.2.5.7 Východné nárožie

Situácia v S26 je problematická vďaka mohutnému porušeniu terénu novodobým vkopom. V tejto časti je totiž negatív základového muriva na severovýchodnej strane ukončený objektom 2 (výplň 26001/F1, vid' plán F1), základovým vkopom pre murivo dochovaným v úrovni pôdneho typu.³⁹ Takéto definovanie obj. 2 navodzuje stav, kedy murivo lode smerom severovýchodným nemohlo v tejto časti pokračovať. Do súvislosti s tým bolo dané rozšírené nárožie (S26 a kontrolný blok S22/26, plán F2) vyplnené zásypom charakteristickým pre negatív muriva (avšak farebne svetlejší, foto 4191), smerom k predpokladanému pokračovaniu lode je však aj táto časť celkom porušená vkopom pre nádrž na vodu. Tento odkrytý a dokumentovaný odskok bol však dobre odlíšiteľný od zásypov pohrebiska smerom k exteriéru stavby a vzhľadom na jeho vymedzený tvar je pravdepodobné, že výkop kopíroval priebeh nejakej časti základu. V týchto miesach došlo k porušeniu hrobov H5 a H8 v kontrolnom bloku S22/26 (vid' plán F3 a F5).

Táto situácia oboch nároží značne znejasňuje možnosti rekonštrukcie stavby. Ani v jednom zo sektorov S26 a S36 situácia zničená novodobým zásahom nedovoľuje vysloviť predpoklad naviazania obvodových múrov lode bez značnej dávky neistoty.

6.2.5.8 Styk lode a veže

V S31 sa dochoval fragment SZ-JV línie muriva (31002/profil 31-2). Na severovýchodnej strane je ostro ohraničené novodobým vkopom (recent/profil 31-2) a líniový výkop prerezáva jeho stred. Oproti obvodovému murivu veže je plytší (hlbka max. 85 cm od povrchu, pričom leží na pôdnom type 31005/F1, profil 31-2), na juhozápade sa potom dochovalo jeho pôvodné ohraničenie (vid' tiež plán). Rovnako tento objekt porušil staršie hroby (H2-4/F3). Problematické zostáva vo vzťahu k severozápadnému obvodovému murivu napojenie, ktoré sa nedochovalo. Podľa fotodokumentácie (foto 4127-4128) k tomu došlo pravdepodobne kôli plytkosti zahĺbenia. Aj vzhľadom na líniu juhovýchodného nárožia stavby (s odskokom negatívu) by potom táto línia z juhozápadu ohraničovala obvod lode oddelený od podvežia.

6.2.5.9 Rekonštrukcia základu

Výplň negatívu základového muriva bola podľa dochovanej fotodokumentácie svetle hnedá piesčitá hlina silne premiešaná s maltou a drobnými až veľkými fragmentami kameňa (biely glaukonitický pieskovec).

Z dochovaného pôdovodného základového muriva (najmä v sektoroch S27, 34 a 36 a ponechané kamenné balvany v S27, profil 27-1, a S31, foto 4126) môžeme definovať vzhľad základu a spôsob založenia. V S34 sa dochovala vrstva predzákladu o 10 cm užšia ako naväzujúce murivo. Jednalo sa o nepravidelné riadky z nahrubo osekaných blokov bieleho glaukonitického pieskovca uložených na

³⁹ Obj. 1 v pláne F1 (26002/F1) je zrejme pozostatkom staršej sídlíštnej situácie.

seba a spájaných maltou, čo bolo murované do výkopu rovnako ako naväzujúci základ (foto 4145). Súčasťou tejto steny základového muriva bol aj blok čadičového kameňa lícom uložený smerom na severozápad (S34; foto 4144, 4154-4155). S podobnými mohutnými blokmi sa v základe muriva stretávame aj u kostola sv. Víta.

V S27 sa dochoval ďalší blok muriva, ktoré je rovnako vylievané do základu, pričom jeho skladba obsahuje v malte uložené drobnejšie opukové bloky a smerom k severozápadnej stene sú uložené dochované dva riadky nahrubo otesaných kamenných blokov. Uložené boli pravdepodobne do šalovania, čo je doložené vyhreznutou maltou s hladkou stenou smerom k výkopu (foto 4109, 4112, 4119 – dochovaná výplň dutiny po šalovacej doske).

V sektore S27 a S31 sa dochovali na dne výkopu po rabovaní základu ponechané väčšie kamenné bloky (foto 4064 a 4026).

6.2.5.10 Stratigrafické vzťahy

Stratigrafia základu juhozápadnej časti časti stavby je definovaná základnými úrovňami. Predovšetkým prekrýva starší sídlíštný horizont, dochovaný v rámci celej plochy námestia, po ktorého zániku v tomto priestore vznikla mohutnejšia vrstva pohrebného horizontu. Toto pochovávanie fungovalo istú dobu pred založením kamennej murovanej stavby (odvodené z hrobov, ktoré negatív prektýva), v dobe jej existencie a snád' ešte krátko po jej zániku. Zánikový horizont kostola je určený negatívom základového muriva, vyplneným dochovanými zbytkami rozobranej stavby, ako aj vrstvou stavebného materiálu po širokej ploche námestia. Do výplne negatívu základu boli vyhlíbené sídlíštné objekty, pričom horizont osídlenia je zachytený v niekoľkých sektoroch tak, že prekrýva zaniknutú stavbu aj s cintorínom. Ďalšie vrstvy boli zničené planýrkami, ktoré znížili úroveň námestia až na tento posledný horizont sídlenia (kôli nesúvislému dochovaniu zrejme tiež v niektorých miestach odstránený).

6.2.5.11 Doklady lešenia?

Autor výskumu upozornil na kolové jamky odkryté v pravidelnom odstupe od pozostatku stavby, ktoré interpretačne spojil s dokladom lešenia pri stavbe budovy (Čech 2000rp, 34; Čech 2004, 100). Jedná sa o objekty pravidelného kruhového pôdorysu zachytené v S22, 25, 32 a 35.

Objekt v S35 je zachytený na profile 35-3. Bol kruhového pôdorysu (priemer 30 cm) s dnom tvaru V (hĺbka max. 35 cm) asi 220 cm vzdialený od muriva. Vypĺňala ho vrstva maltovinovej drte (35007/profil 35-3) a bol prekrytý deštrukčnou vrstvou stavby (35003/profil 35-3 spojiteľnou s vrstvami 34002, 30002 a 32002/F1), ale aj vrstvami 35004 a 34005/profil 35-3. U jamky je pravdepodobná spojitosť so stavebnou aktivitou.

Zo sektoru S32 máme zachytený objekt 3, rovnako kruhového pôdorysu (cca 32 cm priemer) vzdialený asi 230 cm od muriva. Na základe dochovaného popisu (32007/F2) bol vyplnený pieskom

s drobnými úlomkami opuky a maltoviny (foto 4131). Bohužiaľ sa nedochovali popisy vrstiev, ktoré ho prekryvali, takže stratigrafické ukotvenie je odvoditeľné iba hypoteticky (odkrytá v druhej dokumentačnej úrovni, čo by úrovňovo mohlo odpovedať). Výplň odpovedá spojeniu objektu so stavebnou aktivitou.

V S25 bol zdokumentovaný objekt 2 (25015/F4). Jednalo sa tiež o jamku kruhového pôdorysu, asi 180 cm vzdialenú od muriva, bola menšia než ostatné (priemer asi 20 cm). Jamka bola odhalená v druhej dokumentačnej úrovni (?), prekryvala ju vrstva 25004/F1, jej výplň je popísaná ako žltá piesčitá s malými kamienkami. Pre zaradenie jamky ku stavbe nemáme dostatok opôr v dokumentácii (vo výplni sa nenachádzala malta).

Objekt 3 odkrytý v kontrolnom bloku medzi S22 a S25 je považovaný za ďalšiu z týchto kolových jamiek. Bola kruhového pôdorysu (priemer asi 35 cm), od muriva vzdialená asi 200 cm. Zhlbovala sa do svetlých piesčitých vrstiev s kamienkami (25005/F2, 22010/F3 a 22014/F4). Jej výplň je tiež popísaná ako piesčitá.

Kolové jamky (foto 4191) je možné priradiť k pozostatkom po lešení už iba hypoteticky, prekázateľné argumenty (výplň, stratigrafická pozícia) nie sú dostatočné, zachytené indície však hypotézu skôr potvrdzujú (predovšetkým objekty v S35 a 32). Argumentom pre takéto priradenie kolových jamiek už k stavbe je aj nutnosť ukotvenia konštrukcií lešenia používaných bežne pri murovaných stavbách v stredoveku. Mohutnosť dokumentovaného základu stavby vypovedá o jej väčšej výške, podporné konštrukcie museli byť pri stavbe použité.

6.2.5.12 Pohrebisko

Pohrebisko zachytené na ploche Chelčického námestia prináša dôležité poznatky vzhľadom ku stavbe. Predovšetkým sú dôležité hroby, ktoré boli základom resp. negatívom po murive stavby porušené. Takéto hroby máme zachytené v juhovýchodnej časti za negatívom veže a predovšetkým v jej interiéri. V tejto časti (S26-27, 30-31) sú hroby prekryté aj negatívom považovaným za pozostatok obvodového muriva lode kamenného kostola. Do úvah o priebehu juhovýchodného múru lode vstupuje ešte hrob H8 (plán F5) resp. H10 (foto 3969) v S22. Jeho poloha v pláne neodpovedá realite (viď foto 3968, 3969, v pláne je posunutý smerom k predpokladanej lodi), takže mohol susediť s murivom lode aj keby toto naväzovalo na zachytený odskok vo východnom nároží veže.

Z hľadiska priestorového uloženia máme dochované hranice pochovávania, čím vzniká ohraničená priestorová jednotka. Dôležité je poukázať na absenciu hrobov od najstaršieho horizontu v miestach predpokladanej lode stavby, ale to iba v rámci prekopených sektorov. Nedokážeme preto určiť ani možné doklady pochovávania v priestore v mieste predpokladanej lode resp. v jej okolí v horizonte, na ktorom sa novodobý výkop zastavil (por. so situáciou v S22 a 21).

Z hľadiska doloženej väzby existencie pohrebiska na kostolnú stavbu je nutné poukázať na použitie náhrobných kamenných blokov v pomerne početnej miere (10 ks, vid' plány). Tieto náhrobníky nie sú na pohrebisku viazané na najmladší pohrebný horizont, jeden z nich prekryl hrob H19 v S8 patriaci medzi najstaršie na pohrebisku (záušnicou datovaný do počiatku 11. stor.; *Marethová 2006, 29*). Tento horizont odpovedá náhrobníkom v Čechách patriacim k najstarším z Radomyšle (k prelomu 10./11. stor., *Nechvátal 1999, 132-138*). Jednalo sa o polovičný kváder kryjúci detský hrob. Nový prieskum kameňa (foto na CD v prílohe) nepotvrdil prítomnosť malty na jeho povrchu (*Čech 2004, 98*), ktorá bola považovaná za doklad sekundárneho užitia materiálu pôvodom z inej, dokonca možno sakrálnej stavby v okolí (*ibidem; Marethová 2006, 51*)⁴⁰.

Uloženie náhrobných kameňov na pohrebisku nebolo priradené k niektorej z fáz pochovávania, sprevádzalo zrejme celú etapu. Ich výpoveď by mohla pomôcť v osvetlení sociálneho pôvodu ľudí pochovávaných na pohrebisku (o vyššom sociálnom zaradení takýchto prvkov uvažuje *Hamuliak 1978*).

6.2.5.13 Deštrukčné vrstvy – zánik stavby

Stavba zanikla rozobraním, z čoho zostal dochovaný odpad v podobe drobných alebo rozpadnutých fragmentov pieskovca. Tieto deštrukčné vrstvy prekryvali predovšetkým plochu pôvodného záveru stavby, a ďalej miesta v sektoroch S21, S8-9 a čiastočne S4, 7 a 10.

V S21 sú to predovšetkým vrstvy 21008-10/profil 21-3, prekryvajúce vrstvu pochovávania (21011). V S8 úlomky kameňa už vo vrstvách 8001-3/F1, ale kompaktná vrstva rozplaveného kameňa 8005-6/F2-3 bola prekrytá tmavohnedou hlinou (8004) a ležala na hlinitých zásypoch pohrebiska. Situácia je rovnaká v susednom S9 (vrstvy 9004-6/profil 09-1). Táto vrstva presahovala k okolitým sektorom (vrstvy 1012, 4005, 7017-18/F2, nie je na profile).

V sektoroch s nálezom pozostatku muriva sa tieto vrstvy viazali predovšetkým na samotnú výplň negatívu, ktorá sa vyrýsovala po začistení hneď pod súčasnou dlažbou, čo dokladajú profily. Z vrstiev, ktoré sa dochovali ako deštrukčné aj mimo výplň negatívu (neboli v mladšom období odťažené) sú to predovšetkým 29006 a 29014/F2 (na profile 29-4 vrstvy 1, 4, 6, 14; foto 4080, 4086), zo sektorov S32 do S33 presahuje v pláne F1 (prvá fáza) vrstva 32001 a 33003 (foto 4132, 4140), to tiež ďalej 34002 a 35003 (na profile 35-2 zrejme vrstvy 35001 a 35002 a na 35-3 vrstvy 35002 a 35003; foto 4152, 4191), v S28 vid' foto (4068, 4072, 4076). Smerom ďalej na sever a severozápad (k S37) sa tieto vrstvy zrejme kôli znižovaniu terénu nedochovali.

Výplň je možné popísať ako blízku svetlej piesčitej výplni negatívu muriva s obsahom mohutnejších blokov kameňa (najmä foto 4191), jej interpretácia je preto presvedčivá.

⁴⁰ Je uložený v lapidáriu žateckého regionálneho múzea. Okrem fotografickej dokemntácie boli z odkrytej vrchnej časti po očistení odobrané vzorky pôvodne zvažovanej malty, kde bol tento materiál geologicky určený (ďakujem PhDr. I.

6.2.5.14 Datácia

Datačné súvislosti pomáha dobre určiť nálezový súbor chronologicky citlivých predmetov z pohrebiska. Z tohto obdobia máme z Chelčického námestia celkom osem mincí z hrobových nálezov, ktoré predstavujú zatiaľ najpočetnejší súbor svojho druhu v Čechách (Marethová 2006, 36). Okrem toho bol zachytený početný súbor esovitých záušnic. Vzhľadom na kostolnú stavbu majú priamy význam (z hľadiska stratigrafie) hroby porušené základovým vkopom stavby, nepriamo však všetky datovateľné situácie pohrebiska.

Rozborom hrobových nálezov sa podarilo stanoviť počiatky pochovávania predovšetkým nálezmi esovitých záušnic do prvej štvrtiny 11. stor. (k tomu už napr. Čech 1994, 66, 76, obr. 8; naposledy Marethová 2006, 21). Vzhľadom na nižšie zmienený náhrobný kameň z S8 do tejto fáze náleží hrob H19 v S8 datovateľný nálezom mosadznej záušnice do obdobia okolo 2. až 3. štvrtiny 11. stor. (Čech 2004, 96). Dôležitými sú strieborné záušnice z hrobu H10 v S16, stratigraficky prekrytým hrobkou pre H9 v S18, na základe analýzy kovu priraditeľné k žateckému pokladu datovanému do prvej štvrtiny 11. stor. (*ibidem*; Marethová 2006, 31).

Nasledovne boli vyčlenené ešte tri ďalšie fázy (vlny) pochovávania (koniec 11.-počiatok 12. stor., priebeh 12. stor., a posledná do 1. pol. 13. stor. po zanikaní hlavnej pohrebnej aktivity, ktorá už prebiehala vedľa obnovených sídelných aktivít, čo doložil denár Přemysla Otakara II. datovaný pred rok 1210 v sídlíštných vrstvách prekrývajúcich pohrebný horizont v severozápadnej časti plochy, Čech 2000, 37; Marethová 2006, 21-22).

Priama stratigrafická situácia v súvislosti so zaniknutou stavbou sa týka hrobov H1 v S27 (datovaný esovitou záušnicou v zásype na koniec 11. stor.) a hrobu H5 v S27 (datovaný rovnako záušnicou do 1. pol. 12. stor.; Marethová 2006, 29). Sem náleží aj skupinka hrobov zahĺbených do vyššie definovanej deštrukčnej vrstvy stavby s početnými pozostatkami rozplaveného pieskovca, predovšetkým H3 v S8 datovaný do 13. stor. brakteátom Václava I. (1230-1253).

6.2.5.15 Murovaná hrobka

Otázky súvisiace s pochovávaním sa v jednom prípade prekrývajú s problematikou murovanej sakrálnej stavby. Jedná sa o súvislosť nebyvale honosnej murovanej hrobky pre pohreb H9 v S18 (vid' najmä Čech 2004, 100-102), ktorá sa nachádzala zhruba 2m od predpokladaného oblúku apsidy murovanej stavby. Stratigrafické vzťahy jej uloženia sú dané iba relatívnym vzťahom k starším a mladším hrobom pohrebiska. Jednalo sa o subtílnu stavbu so základom z jednej rady pieskovcových hrubo otesaných kvádrov, na ktoré nasadal jeden dochovaný riadok dobre opracovaných kvádrov. Južná časť bola zničená recentným výkopom (foto 3870, 3875, 3885). Súvislosť tejto stavby so zachyteným kostolom bude možné skúmať iba porovnaním vzoriek mált (vid' tiež Čech 2000, 37).

Herichovej) ako vápnom vyzrážaná pôvodná časť pieskovcového kameňa, ktorá vytvorenou štruktúrou maltu iba pripomína.

Menší pozostatok podobnej stavby bol zachytený v S21, kde sa však jednalo o stenu hrobky z nasucho kladených kameňov, do ktorej sa pochovávalo opakovane, pričom nemáme zachytenú tak honosnú hrobovú výbavu (foto 3932, 3934, 3937, 3939, plán F2; Čech 2004, 101). Na základe spojenia týchto dvoch stavieb sa predpokladá, že vznikli zrejme už v 11. stor. (*ibidem*).

Analógiu k hrobke murovanej na maltu nie je mnoho. Prvým príkladom je hrobka Spytihněva I. a jeho manželky na Pražskom hrade v interiéri kostola Panny Márie (Marešková 2006, 49, cit. Tomková 2005, 175-176). Iným príkladom je napr. hrobka nachádzajúca sa v areáli břevnovského kláštora a náležiaca do raného stredoveku. Na tomto mieste je možné poukázať na možnosť výkladu vzniku tejto hrobky v súvislosti so stavbou kamenného kostola, a to predovšetkým vzhľadom na charakter muriva (i keď existujú príklady súvisu murovanej hrobky s drevenou stavbou ako v ostrovskom kláštore, Břicháček – Richter – Sommer 2003, 17, obr. 2a,b).

6.2.5.16 Stavebné články

V nálezoch sa nachádza celkom 28 kamenných fragmentov, ktoré nesú stopy opracovania, a sú preto radené k stavebným článkom spájaným so stavbou kostola (Tab. 2 v prílohe a tab-chel-clanky.xls na CD v prílohe).

V nálezoch boli zachytené tri druhy materiálu: červený pieskovec typu Ohře, biely glaukonitický pieskovec⁴¹ a biely hrubý drolivý pieskovec niekedy naružovelej farby, ktorý v nálezoch najviac zvetral.

Z hľadiska stratigrafického uloženia článkov sú k stavbe priraditeľné predovšetkým fragmenty z deštrukčných vrstiev nájdených v S8-9 (č. 1-10, čísla podľa tabuľky článkov) a S21-22 (č. 17-23) a zo samotnej výplne negatívu muriva v S27 a 30 (č. 25-27). Niektoré články sa našli sekundárne (?) použité v rámci obloženia hrobových jám (č. 9, 11, 13, 15, 28) v S4 (H4), S10 (H1), S09 (H15), S15 (H15) a hrobu H10/92, ktoré nie sú datačne priraditeľné (iba H15 v S15 je starší ako tretia fáza pochovávania). V poslednom zmieňovanom sa našiel článok (č. 28, Tab. 2) z červeného pieskovca opracovaný dlátom do mierne zaobleného obkladu dverného alebo okenného otvoru s ústupkom – ostenia.

Niektoré z nálezov patria do mladších horizontov (uložených po zániku kostola, č. 14) resp. starších súvisiacich so sídelnou situáciou (č. 24) alebo sa našli v novodobom výkope (č. 16). Články z mladších kontextov, nájdené v rámci plochy námestia, môžu byť staršími intrúziami, a sú preto hypoteticky so stavbou spojitelné.

Z dochovaného materiálu sa nedá usudzovať o vzhľade a umeleckom či architektonickom prevedení stavby, môžeme však poukázať na niekoľko aspektov. Články bezpečne spojitelné so stavbou vypovedajú o skladbe muriva (nepredpokladám že iba jeho časti) z opracovaných kvádrov.

⁴¹ Má mäkký povrch a podobá sa opuke, preto je v pôvodnej dokumentácii takto označovaný.

Vyskytli sa medzi nimi predovšetkým fragmenty z dvoch druhov materiálu, súdržného glaukonitického pieskovca a rozpadavého červeného pieskovca. Ten je na základe analógie, románskeho prevedenia farného kostola Panny Márie (*Beránek – Ebel – Čech 2004; Čech 2004; vid' nižšie*), zrejme dokladom výzdobného použitia materiálu v rámci architektúry. Početnosť použitia takéhoto prvku dochovaného v rozpadnutej forme v deštrukčných vrstvách (najmä S8-9, 21) nepriamo poukazuje na efektné použitie pravdepodobne v rámci celej stavby (máme zachované fragmenty kvádrov, o množstve použitia tohto materiálu na stavbe sa však nedá uvažovať, pre svoju náchylnosť zvetrávať bol zrejme čiastočne ponechaný na lokalite pre vlastnosti menej vhodné k reutilizácii). Vyskytol sa aj v použití architektonickej výzdoby. Zachovali sa nám tri fragmenty subtílnejšieho aspoň polkruhového prierezu (č. 1-3), pochádzajúce zo stĺpikov alebo osekaných iných vertikálnych článkov, napr. prípor. Iným prvkom z červeného pieskovca bol fragment starostlivo opracovaného odstupneného článku s dochovaným zaoblením vyžlabenia. Snáď sa jednalo o obloženie okenného alebo dverného otvoru (ostenie, č. 20). Z tohto materiálu sa dochoval ešte fragment profilácie ostenia (č. 18). Z hrubšieho naružovelého pieskovca sa potom dochoval silne zvetralý fragment zložitejšie tvarovaný (č. 6).

Fragmenty boli opracovávané predovšetkým jednoduchým dlátom alebo mali hladký resp. zvetralý rovný povrch.

6.2.5.17 Keramika

V súvislosti s datovaním niektorých stratigrafických celkov bol skúmaný keramický materiál. (Tab. 3)⁴² Vzhľadom na problematiku boli vybrané vytipované celky (v tabuľke uvedené vždy kontexty, z ktorých nálezový výber pochádza). Jedná sa predovšetkým o keramiku obsiahnutú vo výplni negatívu základu veže, kde najmladšie prvky pomáhajú stanoviť obdobie zániku stavby, ako jediný priamy (vzhľadom na stratigrafiu) datačný prostriedok, teda k dobe ad quem zaplnenie negatívu. Okrem starších intrúzií sa v tomto súbore vyskytli vedľa neskorej rane stredovekej keramiky prvky náležiacie nástupu vrcholného stredoveku – svetlá červene maľovaná keramika.

Do doby stratigraficky priamo po vyplnení negatívu spadá výplň dvoch mladších objektov zahĺbených do negatívu (obj. 1/ S27 a 28, v Tab. 3 vždy popis kontextu). V týchto nálezoch sa tak ako v negatíve nachádza keramika neskoreho ranného stredoveku resp. staršie rane stredoveké intrúzie, najmladšiu predstavuje znova svetlá červene maľovaná keramika, ale už početnejšie tvary vrcholného stredoveké (okružia, ovalené a dohora vyťahnuté formy okrajov). Súbor je možné datovať do obdobia 2. pol. 13. stor. V dvoch prípadoch sa vyskytla keramika rane novoveká, vzhľadom na početný

⁴² Keramika bola vybraná z určených situácií – u každej z nich bol prejdený celý nálezový súbor. Z neho vznikol dokumentovaný výber, ktorý charakterizuje zloženie súboru resp. obsahuje určité fragmenty. Nálezy boli datované P. Čechom, ktorému týmto ďakujem za konzultáciu.

nálezový súbor sa jednalo o ojedinelé nálezy, ktoré aj pre polohu negatívu dokonca pod súčasným dláždením môžu predstavovať mladšiu intrúziu.

K staršej situácii potom odkazujú výplne hrobových jám porušených základom veže (H1 a H2/S27, H3/ S30), ktoré obsahovali najmladší zachytený materiál datovateľný do 11. stor. (korešponduje to s nálezom esovitej záušnice v H5 v S27 z 1. pol. 12. stor., vid' vyššie). Vrstvy prekryté priamo negatívom s analyzovaným materiálom boli v S6 vrstva staršej sídelnej situácie 6019 a 6020 (profil 06-4) s keramikou iba rámcovo zaraditeľnou do 10.-11. stor. Do sídelného horizontu stratigraficky predchádzajúce pohrebisko patria aj ďalšie objekty (napr. obj. 1 a 3/ S05, obj. 1/ S01, obj. 1/S16 a obj. 1/S22) k stavbe preto nepriamo vzťahnutelné, ktorých keramika bola už skôr analyzovaná (*Čech 2000, 355, obr. 2 a 4*) a je zaraditeľná do počiatku 10. stor. a 10./11. stor.

K situácii pred postavenie juhovýchodnej časti stavby, teda predpokladaného negatívu veže, náleží obj. 2 v S28, ktorý je stratigraficky starší ako objekt negatívu (profil 28-4: vrstvy 28013-28014). Táto keramika je podľa situácii v Žatci datovaných mincami zaraditeľná do 1. pol. 12. stor. (vid' pozn. 7).

V nepriamej pozícii stojí skúmaná výplň H9 v S18, teda zásyp kamennej hrobky. Ten bol skúmaný pre získanie bližších datačných súvislostí aj pre samotnú hrobku, vzhľadom na charakter vzťahnutelnú k takisto kamennej sakrálnej architektúre. Nálezy keramiky z jej zásypu sú zaraditeľné do 2. pol. 11. stor.

6.2.5.18 Dlaždice

Nálezy dlaždíc sa koncentrovali do priestoru odhaleného negatívu veže. Boli obsiahnuté predovšetkým v samotnej výplni negatívu, ako aj v objektoch (obj. 1/S27) či vrstvách (9/S27, 2/S06; otázna je vrstva 16003-F2/S16) mladších ako zásyp negatívu resp. s tým blízko súvisiacim. Ojedinele, snáď sekundárne, sa našli fragmenty dlaždíc vo výplni hrobov H2/S27 a H5/S34.

Nálezové okolnosti rovnako ako podstata nálezu odpovedajú pôvodnému vzťahu tohto fragmentu výzdoby podláh k interiéru zachytenej sakrálnej stavby. Z hľadiska datácie je možné existenciu takejto podlahy vzťahnúť k dobe pred zánikom murovanej stavby. Otázka počiatku dlažby nie je z nálezových súvislostí riešiteľná, na jej existenciu môže odkazovať iba výplň zmienych starších hrobových jám. Keďže hrob H2/S27 bol porušený negatívom veže, naskýta sa názor, že pravdepodobne staršia stavba bola takouto podlahou vyzdobená už v dobe pred postavením resp. dostavaním veže. Na ojedinelých zlomkoch však nemôžeme nekriticky vystaviť hypotézu o fázach stavby. Dobu existencie podlahy by potom mohlo naznačovať opotrebenie samotných dlaždíc.

Jedná sa o nálezový súbor dlaždíc (komplexné spracovanie materiálu *Křenková 2007*), ktorý nám pomáha stavbu bližšie sociálne zaradiť. Kontext lokality v súvislosti s týmto nečasto nachádzaným

druhom nálezov odkazuje na vyššie sociálne prostredie. Jeho dokladom je aj vzhľadom na vežu samotné veľkolepé založenie stavby.

6.2.5.19 Kontext sakrálnej stavby

V priestore dnešného Chelčického námestia bola archeologickým výskumom potvrdená existencia kamennej sakrálnej stavby (viz obr. 10). Aj keď pramene k jej detailnému rozboru sú obmedzené, môžeme ju zaradiť do obdobia ranného stredoveku, do prostredia opevneného predhradia. Niekoľko dôležitých situácií nám dovoľuje nájsť argumenty pre aspoň čiastočné interpretačné sudy.

Samotný pozostatok muriva sa dochoval iba vo veľmi obmedzenej miere a na jeho pôvodné tvarovanie odkazujú nepriame situácie. Predovšetkým sa jedná o základnú stratigrafickú návaznosť a vzťah k okolitému pochovávaní. Do úvah zasahujú údaje o staršom a mladšom sídlení na lokalite ako aj pozostatok stredovekej parcelácie v podobe tvaru dnešného námestia, ktorá vznikla po obvode bývalého kostola s príľahlým cintorínom.

Pre absenciu muriva a dochovanosť časti jeho pôvodného tvaru iba v negatívne nemáme jednoznačné dôkazy o súčasnom vzniku rekonštruovaného pôdorysu. Dochoval sa pozostatok apsidy vo forme fragmentu negatívu, ktorý okrem samotnej výplne objektu potvrdzuje väzba na príľahlé pohrebisko. Táto časť prekrývala najstaršie sídelné situácie zachytené na ploche (datované až do doby 10./11. stor.; vid' tabuľku nižšie). Z dokumentovaného fragmentu sa zdá, že negatív kopíruje pravdepodobne pôvodne zaoblený fragment apsidy, čo vyplýva aj zo širšie posudzovaných okolitých vzťahov (v S18 negatív nepokračoval). Problematická je potom rekonštrukcia priebehu lode, ktorú z dochovaných fragmentov nejde bezpečne určiť. Snáď končila v priestore negatívu zachyteného v S31, ktorý by tvoril juhozápadný obvod lode. Priestor medzi vežovým závorom stavby a tzv. apsidou, jej severovýchodným ukončením, tvorila pravdepodobne loď kostola. Z nálezovej situácie však nie je jasný ani jej priebeh, ani definovanie jej tvaru (pravouhlý či iný centrálny). Záver stavby je tvorený mohutným negatívom s dochovanou časťou základového muriva, ktorý je interpretovaný ako pozostatok veže. Negatív základu veže ako aj záveru lode prekrývali niektoré hroby, ktoré situáciu priamo datujú výbavou do obdobia post quem 2. pol. 12. stor. To dovoľuje uvažovať o jednej stavebnej fázi murovanej stavby, ktorá preto pochádza až z 12. stor. Do úvah je možné zapojiť ešte murivo hrobky zachytenej v S16 a 18, ktorá je datovaná starším hrobom post quem 2.-3. štvrtina 11. stor. Objekt 2 v S28, datovaný do obdobia okolo pol. 12. stor. a starší ako zásyp negatívu stavby nemusel byť starší aj ako pôvodné murivo. Vzhľadom na murivo kostola predpokladám, že stavba vznikla najskôr až v súvislosti s ním, teda najskôr v 1. pol. 12. stor.

Takto čiastočne rekontruovaný pôdorys stavby poskytuje údaje o celkovej dĺžke stavby 14,2 m a šírke (u veže) 6,9 m, pričom po odrátaní šírky veže 5,3 m dostaneme rozmer vnútornej časti lode so závorom ako max. 5 x 7,4 m, čo je nezvyčajne malá stavba. Úvahy o jej vzhľade v nadzemnej časti potom dovoľuje vysloviť mohutný základ ukončenia stavby interpretovanej ako pozostatok veže.

Skladba muriva bola pravdepodobne kvádrová, zložená z bieleho glaukonitického pieskovca a červeného hrubozrnného pieskovca, ktorým boli vyzdobené predovšetkým architektonické detaily ako ostenia okien č dverí a vertikálne články, možno stĺpiky románskych združených okien. Analogické prvky máme dochované vo fragmentoch baziliky Panny Márie (viď nižšie).

Kostol bol teda založený na existujúcom pohrebisku. Vzhľadom na charakter ukladania hrobov a úplnú absenciu dôkazov pre dreveného predchodcu kamennej stavby je možné pripustiť založenie kostola na existujúcom nekostolnom pohrebisku (zrovňaj *Marethová 2006, 9, 23*).

Zánik kamennej architektúry je potom viazaný na datáciu objektov v priamej stratigrafickej návaznosti na negatív a datáciu mladšej sídlíštnej situácie na pohrebisku. Podľa keramiky sú objekty datované do obdobia 2. pol. 13. stor. S tým korešponduje zánik pohrebiska datovaný mincami do 1. pol. 13. stor., tieto posledné hroby mali byť uložené už ale do narastajúcich sídelných vrstiev datovanými mincami do počiatku storočia (*Čech 2004, 110*). Tvarovanie priestoru a modelácia námestia v stredoveku nemusí byť vzhľadom na mladšiu sídelnú situáciu viazaná priamo na existujúcu stavbu.

Krátka existencia kostola, vyplývajúca z rozboru archeologických prameňov, nie je rozhodne typickou situáciou. Môžeme sa iba dohadovať, čo bolo príčinou jej zániku, zvlášť s prihliadnutím na veľkolepé založenie stavby (dokladá predovšetkým mohutné ukončenie a výzdoba podlahy reliéfnymi dlaždicami).

Etapa stavby/kostol neznám. zasvätenia	Chronologický vzťah	Priamy vzťah	Nepriamy vzťah
Vznik	Post quem	- hrob so záušnicou 1. pol. 12. stor. - sídlíštné situácie 10. a 10./11. stor.	
	Ad quem		
	Ante quem		
Existencia	Post quem		
	Ad quem	- súvis s hrobkou H9/S18 – post quem 2.-3. štvrť. 11. stor.	
	Ante quem		
Zánik	Post quem		

	Ad quem	- negatív – k pol. 13. stor. (keramika)	
	Ante quem	- obj. 1/S 27+28 – 2. pol. 13. stor.(keramika)	Sídlištné situácie 2. pol. 13. stor. ?

6.3 Kostol sv. Kríža na námestí Svobody

6.3.1 Poloha

Kostol sv. Kríža bol na základe dochovaných historických správ lokalizovateľný pomerne presne na dnešné námestie Svobody, poloha „U chmelničky“ (obr. 1). Nachádza sa v prostredí rane stredovekého opevneného predhradia, v miestach neďaleko hradby oddeľujúcej polohy akropole a predhradia, a dopĺňa tak súbor archeologicky odkrytej sakrálnej architektúry v tomto priestore ako už tretia kamenná stavba. Nepravidelné umiestnenie v rámci stredovekej parcelácie bolo považované za odraz staršieho predlokačného vzniku (*Tomas 1967, 32*).

6.3.2 Doterajšie vyhodnotenie

Kostol nebol do dnešnej doby archeologicky vyhodnotený. S interpretačnými závermi sa stretáme v správe o výskume v súvislosti s popisom nájdenej situácie (*Púlpán 2001*) a v populárnom zhrnutí (*Čech 2004, 102*), komplexná analýza dokumentovaného materiálu však zatiaľ nebola prevedená.

6.3.3 Písomné pramene, historický kontext

Historické správy kostol dokladajú až pre vrcholne stredoveké obdobie, kostol je však považovaný za „veľmi starého pôvodu“ (*Havrlant 2007, v tlači*)⁴³. V prvej písomnej zmienke sa v roku 1376 spomína „capella sancte crucis“ v strede mesta, na ktorej platy dohliadal farár kostola Panny Márie (*ibidem; SUB 116*). Z označenia kostola ako kaplnky v 14. storočí môžeme uvažovať o jednoduchom architektonickom riešení stavby.

Ešte v roku 1616 sa pri kostole pochovávalo (*Roedl 2004, 216*). Podľa dochovaných správ mal bridlicovú strechu a vežičku s hodinami. Na počiatku 18. stor. bol však už schátralý (*Vitha 1932, 50*), preto bol v roku 1748 zrušený a na jeho mieste postavená vojenská strážnica (*ibidem; Ebel 2004, 259, 277*)⁴⁴.

⁴³ Na inom mieste podľa necitovaného prameňa rovnaký autor uvádza jeho pôvod v 12. storočí (*Havrlant 2002, 11*) bez uvedenia argumentov.

⁴⁴ *D. Libal (1958, 6)* nesprávne uvádza dátum zrušenia v roku 1881, rovnako *Boháč 1970, pozn. 87*.

Patrocínium kostola sv. Kríža sa vo vrstvách českých ranne stredovekých kostolov vyskytuje v časovom období až od počiatku 12. stor. (Boháč 1972, 34-35).

6.3.4 Ikonografické pramene

Aj keď sa doteraz nepodarilo dohľadať žiadne mladšie historické vyobrazenia kostola, ktorý stál v nejakej forme až do 18. storočia, a ktoré by pomohli osvetliť v detaile jeho podobu, opäť sa môžeme zamerať na vyobrazenie na Willenbergovej vedute (obr. 2). Pod č. 18 je tu označená stavba ako Sv. Kríž (tiež Roedl 2004, 216). Z vyobrazenia môžeme popísať časť trojuholníkového štítu západného priečelia ukončujúcim pultovú strechu, členený akýmsi kruhovým okienkom pod polovalbou. Zo strechy sa týči vysoká sanktusíková vežička ukončená makovicou s krížom. Zhruba rovnakú podobu (s výnimkou podvalby na štíte) má kostolík na vedute hlásiacej sa k roku 1464 (publikoval Seifert 1894, obr. v prílohe), kruhové okno na nej zobrazené preto môže odkazovať na starší románsky pôvod.

Poloha kostola je pozorovateľná i z mapy stabilného katastru z roku 1843 (obr. 1, Holodňák – Ebelová eds. 2004), kde sa na jeho mieste už nachádzala budova strážnice. Vzhľadom na okolité parcelačné rozloženie môžeme už z tohto pôdorysného vyobrazenia uvažovať o pôvodnej veľkosti celého jednolodného kostolíka. Veľkosť pôvodnej parcely je potom dodnes zachovaná v priestore chmelničky.

6.3.5 Základné informácie o výskume

K dokumentácii pozostatkov kostola a terénov s ním súvisiacich⁴⁵ došlo v podmienkach rekonštrukcie vodovodného potrubia v októbri roku 2001 (viedol technik ÚAPP Most Marek Půlpán), teda líniovo (viď plán sond v prílohe) v šírke 120 cm a hĺbke 120-160 cm (situácia na obr. 4 - dokumentácia). Došlo tým k dokumentácii priebežných profilov so stavbou necitlivo narušeným resp. odhaleným murivom stavby v dĺžke 14,6 m. V rámci porušenia muriva šikmo prebiehajúceho vzhľadom na daný výkop došlo tiež k odhaleniu časti terénu súvisiaceho so stavbou a mohli tak byť aspoň čiastočne zachytené príslušné stratigrafické vzťahy. Z nálezov pochádzajú vzorky (najmä keramika) z odhaleného terénu ako aj samotného muriva⁴⁶.

6.3.6 Kritické zhodnotenie: Archeologické pramene

6.3.6.1 Situácia zbytkov stavby

Kostol sv. Kríža predstavuje v rámci rane stredovekého žateckého hradu najkomplexnejšie dochovanú sakrálnu architektúru čo do rekonštuovateľnosti fyzickej podoby stavby.

⁴⁵ Terénna dokumentácia je priložená na CD: fotografie a profily s popismi z terénu, situáciu profilov, spojený profil v mierke 1:20 ukazuje na rozloženie profilov, hore severný a dole južný profil. Situácia profilov aj na obr. rekonstrukcia-kostol.jpg.

⁴⁶ Jediný nájdený opracovaný stavebný článok sa v depozitári nepodarilo dohľadať.

Z dokumentovanej situácie môžeme zísť priebeh južnej bočnej lode stavby so zachyteným základom stavby a malou časťou nadzákladového muriva.

Líc južnej steny kostola sv. Kríža bol v líniom výkope zachytený v miernom uhle pokračujúc šikmo výkopom smerom pod profil vo východnej časti, západné ukončenie kostola sa nedochovalo. Výkop tak poničil smerom východne od dochovaného fragmentu južného lícu muriva jeho ďalší priebeh, dokumentovaná bola iba výplň muriva v stene výkopu.

Nadzákladové murivo bolo dochované až do výšky troch riadkov kvádrikej skladby. Tá nasadala na základ vo výške asi 120-150 cm od dna základovej špáry. Jednalo sa o hrubo otesávané kvádriky obdĺžnikového tvaru (priemerne 35 x 10-12 cm), skladané do nepravidelných rád. Materiál bol biely glaukonitický pieskovec, ojedinele sa vyskytol kvádrík z červeného hrubozrnného pieskovca (vid' profil).

Základové murivo potom tvorili nepravidelne skladané väčšie bloky kameňa zalievané maltou. Smerom k stenám výkopu pre základ boli ukladané väčšie bloky oproti odlišnej (výkopom narušenej) skladbe vnútornej časti tohto muriva. Do dna boli pritom ukladané mohutnejšie a pevnejšie veľké bloky nahrubo otesávaných tvarov (foto 14), aké sa ojedinele dochovali tiež napr. na Chelčického námestí. V rámci vnútra muriva boli potom vysypané menšie odlomené fragmenty kameňa prelievané svetle žltou kompaktnou maltou (technika liateho muriva). V spodnej partii základu bola v špárach medzi kameňmi namiesto malty pozorovaná hlinitejšia výplň so zbytkami malty.

Ďalej na východ od priebehu tejto dochovanej súvislej partii líca južného múru bol v severnej stene výkopu dochovaný ešte ďalší malý fragment rovnako južného líca skladaného z kvádríkov (vid' pravidelne naskladané kvádríky v spodnej časti základu; foto 8, profil 7), a to bez oddelenia základovej a nadzákladovej partie. Tento fragment, interpretovaný ako „vnútorné“ juhovýchodné nárožie kostola v mieste nábehu apsidy (pôvodne označovaná za polkruhová, *Půlpán 2001*) sa však podľa dochovanej dokumentácie javí ako ďalší priebeh južného líca steny lode (foto 20 – pod žltým metrom).⁴⁷

Na profiloch 4 a 5 zachytené západné ukončenie zachytenej vnútornej časti muriva (profil 5 na severnej a profil 4 na južnej stene výkopu dokumentujú protilahlé okrajové časti šírky južného múru, recentný výkop preto odrazil strednú časť šírky muriva). Interpretačne bola táto časť zaradená k apside, vzhľadom na situáciu priebehu muriva sa však táto časť javí ako pokračovanie muriva lode. Jednalo sa o zachytený úsek s východným ohraničením, ktoré však bolo podľa popisu porušené mladšou aktivitou, takže ani teno záver nemôžeme bezpečne považovať za východné ukončenie muriva lode, vzhľadom na odhalený interiér západne od toho muselo ale v tejto časti murivo prebiehať

⁴⁷ V súvislosti so šikmým zasunutím muriva do profilu v západnej zachytenej časti je však aj takáto interpretácia nepodložená, chýba pôdorysné zameranie dokumentovaných častí murív. Doklady pre „juhovýchodné nárožie lode“ som však nenašla, preto sa prikláňam k interpretácii ako pokračovania priebehu muriva lode.

smerom sever-juh. Mohlo by sa tak jednať o ukončenie lode pred nasadnutím apsidy a teda juhovýchodné nárožie.

„Apsida“ bola počas dokumentácie výkopu označovaná za polkruhová (k nej radené murivo na profiloch 4 a 5 a ďalej na západ až po „nárožie“ na profile 7). Vzhľadom na interpretáciu tejto časti múru ako priebehu južnej steny lode však nie je možné rozhodnúť o tvare apsidy.⁴⁸

Z hľadiska makroskopického rozboru a pozorovania malty vo výplni muriva bolo viditeľné odlišenie malty vo východnom ukončení muriva, kde na oboch protiľahlých profiloch (4 a 5) bola malta výrazne odlišná v závere (na S profile 190 cm a na J profile 140 cm od východného okraja), ktorá mala v tejto časti žltú farbu a bola kompaktná a smerom ďalej na západ sa jednalo o šedú sypkejšiu maltu. Z prostredia so žltou maltou bol z južného profilu vyzdvihnutý sekundárne použitý stavebný článok.⁴⁹ Z hľadiska úvah o inej dobe vzniku takto odlišiteľných častí sa zdá na základe dochovaného južného profilu o prepojení oboch častí a previazaní skladby muriva bez špáry, čo svedčí o súčasnom vzniku (na severnom profile táto časť poničená).

V súvislosti s profilom 5 je treba poukázať na odhalenie časti výplne interiéru (pravdepodobne lode) kostola. V tejto časti bolo murivo natoľko narušené, že bol odstránený dokonca vnútorný (smerom do interiéru) severný líc základového muriva. Z tejto časti sa dochoval pohľad snád' na časť lícujúcich nadzákladových kvádkov zo strany skrytej v telese muriva (neopracované časti blokov) a mohutnejšie bloky kameňa spevňujúce hrany základu (viď foto 7 a profil 5 - najvýchodnejšia časť zložená iba z menších odštepov lámaného kameňa, čo nepozorujeme na protiľahlej strane).

Pri posudzovaní odlišného charakteru malty, ktorá sa v priebehu línie porušeného muriva skladá podľa makroskopického pozorovania počas dokumentácie minimálne z troch rozličných druhov (žltá a menej kompaktná, sypká béžová, žltá kompaktná), nemôžeme z dochovanej dokumentácie a bez prevedených analýz vyslovovať širšie závery (napr. o rozličnom časovom zaradení jednotlivých častí). Je možné v takejto skladbe pozorovať napr. odlišné fázy murovania alebo odlišné stavebné postupy. Pri starostlivom prehliadnutí celej fotografickej dokumentácie (viď v prílohe) však neunikne pochybnosť o celkovom spojení dochovaných častí muriva – s lícovanými časťami či jadra základu (napr. foto 9), ktoré mohli náležať časovo vzdialeným murivám. Z historických správ vieme, že po zbúraní kostola stála na jeho mieste vojenská strážnica (pôdorys v mape stabilného katastru).

6.3.6.2 Datácia pomocou stavebných prvkov

Doložená technika murovania nadzákladového muriva poukazuje na bližšie časové zaradenie stavby. Rozmer dochovaných kvádkov (10-15 x 30-40 cm) nepatrí k najväčším v románskom období, ktoré sa používali častejšie v závere tohto obdobia (viď nižšie), aj pre nedostatok komparačného

⁴⁸ V neskoršom prehodení boli prevzaté úvahy M. Půlpána, vzhľadom na dochovaný stav bola táto „apsida“ považovaná za pravouhlú (Čech 2004,102).

⁴⁹ Viď pozn. 1, podľa nákresu (profil 4) sa jednalo o pravouhle opracovaný článok.

materiálu zo Žatca však samotný fragment muriva nejde datovať užšie ako na horizont 12.-1. pol. 13. stor. (rozmer kvádrov by mohol napovedať staršej časti tohto intervalu, teda 12. stor.)⁵⁰.

6.3.6.3 Situácia mladších priečok

V rámci profilu 8 a na profile 9 došlo k zachyteniu muriva „zasekaného“ (*Půlpán 2001*) do pôvodného, a teda staršieho južného líca steny lode kolmým smerom. Tzv. priečka 1 prebiehala v hĺbke asi 30 cm od spodnej hrany nadzákladového muriva do hĺbky asi 40 cm a pokračovala južne do profilu 9, teda minimálne 120 cm kolmo na priebeh muriva lode kostola. Murivo malo skladbu podobnú základu lode (nepravidelné bloky kameňa – tzv. odštepky, foto 15 a profil 9), bolo preliate odlišnou žltou kompaktnou maltou. Vzhľadom na nízku dochovanú úroveň bez nadzemnej časti nie je možné interpretačne predstaviť rekonštruovateľný vzťah dochovaných fragmentov murív, vzhľadom na nepreviazanosť oboch častí (lode a priečky) a viditeľné vloženie priečky 1 do muriva lode je jasný iba relatívne chronologický vzťah, kedy je priečka mladšia ako loď kostola.

Posledným fragmentom muriva so vzťahom k južnej stene lode kostola je tzv. priečka 2, rovnako kolmá na južnú stenu lode (položená viac východne oproti priečke 1). Jedná sa o dochovaný zbytok muriva (skôr maltového lôžka po ňom), štruktúrou podľa denníku pripomínajúcou priečku 1. Z fotografickej i kresbnej dokumentácie sa však priečka javí aj v súvislosti s úrovňou dochovania na dne základovej špáry kostola ako staršia než samotné murivo kostola (foto 11), podľa denníkového popisu „nasadala“ na južnú stenu. V prípade väčšieho stária tejto priečky je možné uvažovať aj o prípadnej staršej stavbe v rovnakom mieste.

6.3.6.4 Situácia interiéru stavby

V líniavom výkope došlo k porušeniu muriva lode prebiehajúceho v miernom uhle naprieč výkopu. Došlo tým k porušeniu dokonca vnútorného (smerom k interiéru) líca steny v jej východnej časti a možnosti zdokumentovať priebeh časti interiérových zásypov v šírke 40-80 cm (profil 5). Stratigrafia mocná asi 1 m sa sklada z piatich vrstiev. Hlinité vrstvy 5 a 7 obsahovali ľudské kosti, boli preložené vrstvičkami maltoviny. Podľa správy bola z tohto súvrstvia vyzdvihnutá kostra abnormálne robustného jedinca, pôvodne uložená v neanatomickej polohe.

Zachytená vzorka keramiky z vrstiev 7 a 9 je datovateľná do obdobia prelomu 10./11. stor.⁵¹ Z toho môžeme usudzovať o porušení takto starých sídlíštných horizontov mladšou kamennou stavbou.

Z dochovaného fragmentu stratigrafie môžeme uvažovať iba o existencii pochovávaní buď v interiéri sakrálnej stavby alebo v dobe pred jej založením (súvrstvie s kosťami prilieha úrovňovo najmä k základu múru a nie k nadzákladovej partii). Vrstvy maltoviny nejde bezpečne interpretačne

⁵⁰ Za konzultáciou k tejto otázke ďakujem Mgr. J. Maříkovej.

⁵¹ Za určenie všetkej keramiky z tohto výskumu počas ústnej konzultácie ďakujem P. Čechovi.

zaradiť. Úvahy o maltovinovej a takto spevnenej podlahe v interiéri kostola nie sú podložené, a to vzhľadom na nízku úroveň zachytenej maltoviny voči základu stavby a situácie prekrytia vrstvami s kostrovým materiálom. Mohlo by sa jednať o vrstvy z doby výstavby kostola.

V prostredí odhalenej lokality neboli zachytené žiadne fragmenty dlaždíc ani iných dokladov o pôvonom výtvarnom vzhľade stavby.

6.3.6.5 Výplň základovej špáry

Počas dokumentácie výkopu bol profil 6 označený za výplň základovej špáry južného líca zachyteného múru. Táto interpretácia je dnes na základe dochovanej dokumentácie a chýbajúceho zamerania neoveriteľná. Pravdepodobná odlišnosť situácie, ktorá spôsobila jej zachytenie kresbou, by takejto interpretácii mohla nasvedčovať, pomerne pravidelné zvrstvenie viditeľné na profile je však priraditeľné skôr k pôvodnému nárastu terénu južne od základovej špáry.

Vrstvy 5-9 zachytené pod recentným zásahom (vrstvy 1-4) obsahovali maltovinu (vrstvy 5, 8) alebo predstavovali maltovinové preplástky (vrstva 7). Vrstva 6 sa vyznačovala prímiesou uhlíkov a kamienkov. Keramika v nich obsiahnutá bola potom mladohradištná (datačne 11. stor.) so staršou (stredohradištnou) prímiesou.

6.3.6.6 Stratigrafia

Zasadenie dochovaných zbytkov architektúry je možné na základe dokumentovaných profilov 7-9, na ktorých sa odrazil prirodzený nárast terénu. Stavba nasadá na hlinitú vrstvu 4 (profil 7) resp. pôdny typ a podložie (profil 8b). Na základe dvojvrstvovej dokumentácie profilu 8 bola zachytená časť súvrstvia priliehajúca k základu z južnej strany, do ktorej bola stavba založená. Vrstvy 3-5 zachycujú tiež úroveň zahĺbenia priečky 1. Jedná sa o možný pozostatok sídlišťnej situácie (uhlíky vo vrstve 3). Sídlíštný je nepochybne pôvod vzniku kontextov 6-9 s dochovaným objektom 1 s vypálenými stenami (interpretovaný ako metalurgické zariadenie s dokladom zlietkov bronzu, *Půlpán 2001*). Protihľý profil 9 už zdá sa z tejto situácie nezachytil pokračovanie; vrstva 4 na ňom však odpovedá vrstve 5/profil 8a. Dokumentované je preto najmä založenie mladšej priečky 1. Pozornosť zasluhuje existencia „tehlovej drte“ vo vrstve 6 na tomto profile. Dokladala by vznik priečky minimálne vo vrcholne stredovekom období.

Datačne je zhodnotený súvrstvie na profile 8a na základe vzoriek keramiky. Vrstvy 3-4 sú tu homogénne zastúpené materiálom zaraditeľným na koniec 10. stor. Vrstva 5 obsahovala (na základe jedného fragmentu okraja) črepy z 2. pol. 10. stor. Otázky vyvoláva jeden fragment svetlej červene maľovanej vrcholne stredovekej keramiky. Pri predpokladaní jeho pôvodného uloženia pomáha priečka 1 datovať, vrstvy stratigraficky mladšie by potom boli premiestnené. Vrstvy 7 a 9 potom obsahovali staršiu, zrejme premiestnenú keramiku (stredohradištnú), s najmladším prvkom zaraditeľným do obdobia okolo pol. 10. stor.

Najmladšiu zachytenú situáciu preto dokumentuje profil 6 s keramikou z 11. stor., avšak bez priameho doloženého vzťahu k murivu. Nepriamo, vzhľadom na prítomnosť malty v tomto prostredí, je možné zaradiť stavebnú aktivitu v danej lokalite najskôr do tohto obdobia.

6.3.6.7 Stavebné články a kamene

Z dochovanej dokumentácie a vzoriek muriva je možné komentovať niekoľko faktov o architektúre stavby. Jedná sa iba o konštrukčný charakter, stavebné články zaraditeľné k výzdobe sa nedochovali (viď vyššie).

Použitý materiál je z prevažnej väčšiny biely glaukonitický pieskovec, hrubo osekávaný do pravouhlých tvarov v prospech kvádrov na líci stavby (prípadne spevnenia základu), inak prítomný vo forme väčších či menších lámaných fragmentov (najmä v telese muriva a v základe). Vedľa toho bol zriedka zachytený biely hrubozrnný pieskovec (sáčok 44/1) a predovšetkým viditeľný červený pieskovec (sáčok 42/1), opracovávaný do podoby kvádrov (jedna vzorka zaradená k nálezom, viď foto na CD v prílohe). V jednom prípade bola odobraná vzorka odlišného materiálu (sáčok 45/1), pôvodne tvrdšej vyvretej horniny.

Vo vzorkách odobratého muriva ako aj na samotnej fotografickej dokumentácii je možné pozorovať ohorené kamene (sáčky 43, 44, 46, 49; foto 8-9, 18-19). Dokladá to zrejme požiar stavby, ktorý ale podľa známeho historického kontextu nebol príčinou zániku.

6.3.6.8 Pochovávanie v okolí stavby

Ku stavbe môžeme okrem vyššie spomenutých kostrových pozostatkov zachytených v interiéri stavby (profil 5) priradiť niekoľko hrobov zachytených v línii výkopu smerom na východ. Podľa správy boli pohrebné horizonty zachytené na profiloch 1 a 2⁵², ktoré ležia „mimo areál kostola ale v jeho bezprostrednej blízkosti“ (*Púlpán 2001*). Polohu nejde z dochovanej dokumentácie presne priradiť. Tieto vrstvy mali byť narušené novovekými zásahmi. Jednalo sa minimálne o vrstvy 10-13/profil 1 a 9-11/profil 2. Vrstvy 11/profil 1 a 10/profil 2, tvorené hnedou hlinitou vrstvou s jemnou opukovou drťou. Vývoj stratigrafie pod nimi bol zasypaný recentným materiálom a preto nedokumentovateľný.

Aj keď nemáme doložený ani jeden ucelený hrob⁵³ (s výnimkou robustného jedinca z interiéru kostola v neanatomickej polohe), existencia pohrebného horizontu v okolí kostola a zrejme čiastočne v jeho interiéri (profil 5) dokladá aj takúto funkciu kostolného areálu, datačne ju však nebolo možné

⁵² Murivo z tohto profilu nie je zaraditeľné, pravdepodobne sa jednalo až o stredoveký fragment zástavby (*Púlpán 2001*) prípadne až jozefínsku stavbu.

⁵³ Údaj *B. Marethovej (2006, 10)* o zachytení dvoch porušených skeletov nebol v dokumentácii potvrdený, tieto hroby autorka nemá datované.

priradiť. Podľa novovekých zmienok o pochovávaní (viď vyššie) nie je vylúčiteľné, že zachytené ľudské ostatky pochádzajú až z novovekého cintorína.⁵⁴

6.3.6.9 Kontext sakrálnej stavby

Do prostredia rane stredovekého predhradia v Žatci vstupuje podľa fragmentárne dochovaných historických i archeologických prameňov kostolná murovaná stavba⁵⁵. Poznatky o jej zániku, známe z doby zrušenia v 18. stor., tak boli doplnené o dobu jej vzniku a existencie ešte v čase pred prvou písomnou zmienkou (z roku 1376, viď vyššie). Analýza muriva dovoľuje stavbu datovať najskôr do 12. stor., staršie sídlíštné situácie v danom priestore prebiehali snáď až do 11. stor. Boli zachytené stopy pochovávania v jej okolí avšak bez datačných súvislostí, jeden bližšie nezaraditeľný hrob pochádza z interiéru kostola dokumentovaného v malom priestore. O vzhľade stavby vypovedá priebeh južnej lode, na ktorú sa v určitej dobe viazala na juh vybiehajúca priečka, datovaná však iba nepresvedčivo do minimálne 13. stor. Bol tiež dokumentovaný fragment snáď staršieho muriva rovnako S-J priebehu, ktorý prekrylo murivo kostolnej stavby. Nie je možné ho datovať ani vyslovovať vo vzťahu k nemu interpretačné sudy.

Z hľadiska postavenia kostola vieme, že v 14. storočí sa udáva ako kaplnka spravovaná farárom z hlavného dekanského chrámu, čo odráža jeho nižší status v rámci kostolných stavieb vo vrcholnom stredoveku, o jeho rane stredovekej príslušnosti z doteraz nazhromaždených prameňov nemôžeme uvažovať (dokonca stopy pochovávania nie sú bezpečne pre túto dobu potvrdené).

6.4 Kláštorňý kostol sv. Petra a Pavla minoritského rádu a jeho predchodca

6.4.1 Poloha

O polohe zaniknutého minoritského kláštora sa uvažovalo od počiatku historického bádania (viď nižšie). Príčinou bola zmienka v písomných prameňoch z roku 1365 (*SUB*, č. 102), kedy minoriti rušili kázanie v hlavnom mestskom chráme zvonením vo svojom kostole. Vyplývala z toho tesná blízkosť oboch chrámov. Tradícia kládla lokalizáciu kláštorňého kostola najstaršieho žateckého konventu do miest dnešných domov čp. 74 resp. čp. 71 a 74 v susedstve mestskej Kňazskej brány v severozápadnej časti ostrožny (publikuje *Seifert 1894 188*; prejíma *Vitha 1932, 51*; *Stoll 1936, 48*; *Líbal 1958, 14*; *Vlček – Sommer – Foltýn 1997, 702* atd.), pre tieto odkazy však chýba pramenná argumentácia (*Razím 2004, 168*). D. Líbal v snahe hľadať doklady pre takéto riešenie poukázal na Willenbergovu vedutu, ktorá v miestach susediacich s bránou zachycuje budovu so sanktusíkovou vežičkou s krížom (obr. 2,

⁵⁴ Vzhľadom na nefarný štatút kostola v 14. stor. predpokladám, že sa v tomto období v okolí kostola nepochovávalo. Pre raný stredovek je takáto aktivita predpokladateľná, avšak nedoložená.

⁵⁵ Rekonštrukcia priebehu muriva na obr. 10 a na CD v prílohe bola vytvorená autorkou práce podľa dochovaných popisov šírky sondy a odstupov medzi profilmi.

č. 12), ktorá je označená ako fara, jej kostolný charakter však navodzuje myšlienku o súvisi s kláštorným kostolom (*Líbal 1958, 14*). Urbanistické úvahy podporené znalosťou historických skutočností o utváraní vrcholne stredovekého mesta spolu s výsledkami archeologického výskumu však dovolili kláštorné budovy predpokladane lokalizovať do miest severne od dekanského kostola (*Čech 2004, 114; Razím 2004, 168-169*). V súvislosti založení mendikantských kláštorov od počiatku vzniku inštitucionálnych miest v Čechách tak dochádza k nečastej výnimke, kedy je kláštor založený v tesnej blízkosti farného chrámu⁵⁶, aj keď do prostredia v blízkosti severnej hradby mesta (por. *Široký 1996; Kejř 1998, 269-270*).

Do úvah o polohe a lokalizácii kláštorných budov, zároveň o jeho vzniku a zániku, je nutné zahrnúť aj urbanistické stvárnenie tejto časti mesta. Podľa najnovších stavebne historických prieskumov nevykazuje domová zástavba v okolí dekanského kostola žiadne prvky preukázateľne staršie ako z 15. stor. (*Razím 2004, 16*; odmieta špekulácie o hradištnom pôvode tejto časti mesta; napr. *Líbal 1958, 4*).

6.4.2 Písomné pramene

O žateckých minoritoch a ich kláštore nás informuje niekoľko správ dochovaných v písomných prameňoch 14. a počiatku 15. storočia. Do roku 1419, kedy bol tento kláštor zničený na samom počiatku husitskej revolúcie, evidujeme celkom jedenásť zmienok. Prvá z nich pochádza z roku 1314 (*SUB, č. 44*). Sú v nej spomínaní „minoriti“, ktorí pochovali istého exkomunikovaného Sulislava z Pnětluk. Ten bol uvalený do kliatby za pustošenie biskupských statkov, preto vydal biskup Ján IV. z Dražíc toto nariadenie duchovenstvu žateckého arcijáhensťva exkomunikovať veriacich, ktorí by sa s minoritmi stýkali, čo platilo aj na dar almužny. Výsledkom tohto príkazu bol ľudový útok na kláštor, ktorý skončil jeho poborením. Dozvedáme sa o ňom z minoritských sťažností pápežovi a kardinálskemu protektorovi (*Hledíková 1992, 85-86*).

V ďalšej zmienke z roku 1360 je spomínaný „refektár kláštora bratov menšieho rádu“⁵⁷, ktorý mal slúžiť ako miesto pre zhromáždenie v súvislosti s mestským súkenickým sporom (*SUB, č. 94*). Podobná zmienka pochádza ešte z roku 1412, kedy je do priestorov kláštora lokalizované väčšie stretnutie za účelom dohody v rámci sporu medzi predstavenými klerikov (*SUB, č. 352*).⁵⁸

Najznámejšia správa o žateckých minoritoch pochádza z roku 1365 (*SUB, č. 102*).⁵⁹ Podľa nej mali žateckí minoriti v dobe návštevy Konráda Waldhausera zvoniť vo svojom kostole sv. Petra a

⁵⁶ V tesnej blízkosti k mestskému kostolu (asi 100 m) ležal tiež mendikantský kláštor v meste, avšak bez väzby na starší kostol (*Razím 2000, 46; Klápště 1995, 270*).

⁵⁷ „...fratres ordinis minorum in eorum refectorio.“

⁵⁸ „in monasterio sanctorum Petri et Pauli apostolorum fratrum minorum in Zacs Pragensis diocesis, in stuba majori...“

⁵⁹ „...fratres ordinis minorum domus beatorum Petri et Pauli apostolorum in nostra civitate campanam eorum magnam impediendo (?) ipsam longo tempore pulsaverunt, ipse tamen non obstante eorum longa pulsacione suum sermonem finivit.“

Pavla tak silne, že muselo byť jeho kázanie v blízkom farnom kostole prerušené. Keď potom kázal na námestí, osem bratov prechádzalo okolo s relikviami a rušilo spevom. Ďalšieho dňa vyhlasovali minoriti výroky o lživosti Waldhauserovho kázania.

Z roku 1380 máme dva záznamy – posledné vôle týkajúce sa darov pre kláštor (*SUB*, č. 125, 132). Ďalšia podobná zmienka pochádza z roku 1406, kedy je menovaný aj kvardián Oldrich, predstavený rádu a jeho predchodca Juraj (*SUB*, č. 293). Na túto zmienku naväzuje ďalšia z roku 1411, ktorá uvádza šesť mníchov vrátane kvardiána Henricha Hrádka, Oldrichovho nástupcu (*SUB*, č. 351). V inom prameni z roku 1386 je zmieňovaný zaslužilý kvardián Gerhard. Mestskí zastupitelia Žatca prosia predstavených kapituly minoritov, aby ho napriek staršiemu veku ponechali vo vedení kláštora (*SUB*, č. 157).⁶⁰ Tento Gerhard je označený mnohými lichotivými prívlastkami, najmä tiež ako „*zriaďovateľ stavieb a stavenísk*“, čo však môže súvisieť iba s formálnou konvenčnou formuláciou.⁶¹ Posledné zmienky súvisia s požiadavkom minoritov na platenie ročných plátov po zosnulom mešťanovi (*SUB*, č. 392)⁶² a roku 1419 s vymáhaním darov učených pre žatecké kostoly a kláštor bez zvolenia kráľa (*SUB*, č. 390). O vypálení kláštora v roku 1419 se zhodne zmieňuje viacero prameňov (napr. *Kronika Vavřince z Březové a tzv. Kronika Univerzity Pražskej*, *Ebel 1983, 147 pozn. 81*).

6.4.3 Historický kontext

Aj keď v písomných prameňoch nemáme doklad o založení kláštora v Žatci, jeho počiatok je zhodne kladený do doby blízkej vzniku mesta, teda do priebehu 13. storočia.⁶³ Tieto údaje odpovedajú analogickému porovnaniu stavu počiatkov miest v Čechách v 13. storočí a ich tesnou väzbou na príchod žobravých rádov (napr. *Kejř 1998, 36, 268; Široký 1996*).

Pri bližšom pohľade na pomery pri založení niektorých vrcholne stredovekých miest a ich súvislosti s príchodom žobravých rádov usadených v meste uzavretom hrabami môžeme zdôrazniť niekoľko skutočností. Jedná sa predovšetkým o oddelené umiestnenie novo zakladaného kláštora (prípadne kláštorov oboch žobravých rádov, minoritov i dominikánov) voči hlavnému farnému

⁶⁰ „*evidenter honestus vir frater Gerhardus, gardianus monasterii beatorum Petri et Pauli apostolorum civitatis nostre, hospes sollempnis, auctor fidelis, rector diligens, edificiorum et structurarum erector et instaurator intentissimus...*“

⁶¹ Na význam však upozorňuje napr. J. Tomas (2004, 136).

⁶² Listina je datovaná medzi roky 1417-1419 a naväzuje na dary zmienené vyššie.

⁶³ Názory sa pre absenciu písomných prameňov rôznia, podľa miestnych bádateľov romantického obdobia je vznik kladený do 1. pol. 13. stor. (preberá *Líbal 1958, 14*) resp. do jeho 2. polovice (*Stoll 1936, 48* uvádza založenie medzi rokmi 1250-1300; tiež *Ebel – Macek 2004, 195*), okolo pol. 13. stor. (*Seifert 1894, 117*) alebo do doby „skoro po založení mesta“ (*Tomas 2004, 135*) resp. „s dlhším časovým odstupom od doby 1266“ (*Vlček – Sommer – Foltýn 1997, 702*). Vznik inštitucionálneho mesta je pritom kladený medzi roky 1235-1248 s definitívnym udelením privilégii Přemyslom Otakarom II. v roku 1265 (napr. *Tomas 2004, 115-116*).

mestskému chrámu, ktoré nemáme v Žatci potvrdené (rovnako ako v Moste; *Široký 1996, 82, Klápště 1995*). Kláštory bývali umiestnené pri hradbách a na okrajiestskej zástavby, zvyraznená je ich úloha v zasadení do hradebného okruhu, v zmysle fortifikačného významu (*Kejř 1998, 269-270; Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 46*; zapojenie do aktívnej súčastiestskej obrany odmieta *Razím 2000, 46*).

V súvislosti so špecifickou situáciou polohy žateckého minoritského kláštorného areálu vyvstáva otázka jeho príčin. Máme zachytených niekoľko lokalít (napr. Brno, Opava, Jindřichův Hradec; *Široký 1996; Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 273-275*), kde bol konvent usadený pri staršom predlokačnom chráme. Tu je poukázané na nutnosť náhrady pre farníkov bývalého okrsku (*Široký 1996, 85*). V Žatci sa k tomuto problému viaže otázka určenia pôvodného hlavného farného chrámu, ktorý sa v kontexte uvažovaného kniežacieho či kastelánskeho sídla predpokladá v náväznosti na takýto, pôvodne zrejme vlastnícky kostol (analogicky napr. aj v Hradci Králové, *Richter – Vokolek 1995, 111-114*). Pri predpokladanej takejto funkcii pôvodného kostolíka zachyteného na Žižkovom námestí v polohe identickej s neskorším kláštorným areálom musíme do uvažovaného vzťahu zahrnúť románsku baziliku Panny Márie (viď nižšie) v dobe pred uvedením minoritov k tomuto kostolíku. Tí by na základe tohto predpokladu prišli do už nevyužívaného a nahradeného chrámu.⁶⁴ Možnosť nadobudnúť zakúto stavbu tu bola zrejme rozhodnejšia než strategické umiestnenie konventu do polohy vzdialenej farnému chrámu, ako je to obvyklé v absolútnej väčšine žobravých konventov prichádzajúcich do novo založených miest (*Široký 1996*). Tieto otázky však môžu mať širšie pozadie, súvisiace s topografiou celého mesta, ktoré nemôžeme za súčasného stavu histoického poznania priblížiť.

Úvahy viazané na stavbu minoritského kostola sú spojené s fenoménom vzťahu dvoch zložiek cirkevných inštitúcií - farného a rádového kléru. Zvlášť v období rozvoja vrcholne stredovekých miest medzi nimi dochádzalo k súťaži o priazeň laikov, pričom základom úspechu vo formovaní tohto vzťahu bolo vybudovanie kostola a jeho uvedenie do prevádzky (*Široký 1996, 79*). V tomto zmysle je argument existujúcej sakrálnej stavby aj napriek polohe v blízkosti zrejme rozhodujúci pre uvedenie rádu do blízkosti hlavného mestského farného chrámu. Problematika konkurencie sa tiež spája s otázkou financovania stavieb, keď oba chrámy boli platené z verejných prostriedkov a mešťanských darov (*Kejř 1998, 270*). V Žatci je v tomto smere nutné poukázať na stavbu baziliky Panny Márie niekedy v období tesne predchádzajúcemu založeniu mesta. To, či bolo financovanie ďalšej sakrálnej stavby a kláštorných budov z rovnakého zdroja v blízkom (resp. súčasnom) období príčinou uvedenia minoritov k staršiemu kostolu, nie je možné prekázať (zrovňaj sledovanie tejto otázky u *Široký 1996, 84*). Z dokladov o používaní kláštorných priestorov mestskými predstaviteľmi pre vlastné účely (napr. riešenie sporov v refektári kláštora doložené v Žatci písomnými zmienkami, viď vyššie) sa odvádzajú nároky vyvstávajúce práve z finančnej pomoci mesta na stavbe konventných budov prípadne

⁶⁴ K otázke možnej existencie dvoch kostolov viď nižšie, znamenalo by to však aj v takomto prípade presun bližšie neurčiteľných funkcií kostola alebo jeho farníkov do minoritskej správy. V doterajšom archeologickom bádani sa uvažuje o dvoch kostoloch (*Čech 2004*; ešte pred výskumom P. Čecha aj *Bubeník 1992, 22*).

vyživovaní kláštoru. Mendikantské priestory sa tak stávali súčasťou verejného diania a prenikali do mestského života (*Kejř 1998, 270-271*).

V súvislosti so zmienkami v písomných prameňoch k menším bratom v Žatci a ich činom v nezhode s duchovenstvom hlavného mestského chrámu (vid' vyššie) však môžeme tento stav považovať za dostatočný impulz pre stavbu a používanie nezávislého minoritského kostola v takej miere, ktorá bola schopná postaviť sa do konkurencie hlavného mestského chrámu (tj. predovšetkým schopnosť prevádzky v službe laikom). To nám dovoľuje predpokladať existenciu stavby minimálne na počiatku 14. stor. (vid' vyššie prvá zmienka 1314 a jej historické súvislosti; úvahy o staršom pôvode nového minoritského kostola aj *Uhliková 1970, 74*).

6.4.4 Ikonografické pramene

Vzhľadom na skorý zánik kláštorného kostola (vid' nižšie) sa nám nedochovali mladšie ikonografické pramene približujúce jeho dispozíciu alebo architektúru. V snahe nájsť takéto doklady hypoteticky označil D. Líbal na Willenbergovej vedute objekt s vežičkou (obr. 2, č. 12) za súvisiaci s pôvodným kláštorom (vid' vyššie), takéto tvrdenie je však už samotným archeologickým výskumom prekonané a túto interpretáciu musíme odmietnuť. Objekt je už na drevoryte (z r. 1611)⁶⁵ označený ako fara a takémuto zaradeniu odpovedá sakrálny charakter budovy a poloha bývalej dekanskej záhrady v jej blízkosti (*Roedl 1990, 47*). Na Willenbergovej vedute z počiatku 17. stor. už kláštorný kostol chýba.

O niečo staršie vyobrazenie z roku 1464 (reprodukovaná u *Seiferta 1894, príloha*) zachycuje zhodne s vedutou v prostredí dnes lokalizovaného kláštoru už iba bežnú zástavbu. V súvislosti s definitívnym zánikom kláštoru nám práve tento prameň môže napovedať o dobe definitívneho zániku ruín a ich rozobrania pred vznikom novej zástavby.⁶⁶

6.4.5 Základné informácie o výskume

K odhaleniu situácií kladených do súvisu s dvoma sakrálnymi stavbami na dnešnom Žižkovom námestí došlo počas predstihového archeologického výskumu v rokoch 1999-2000 a 2004-2005 (situácia sond na obr. 5 v prílohe „dokumentácia“). Za účelom sledovania určitých archeologických cieľov vedúcich k zochyteniu ucelenej časti námestia bol naprieč námestím hĺbený mohutný líniový výkop realizovaný v rámci Programového projektu MK ČR, ktorý bol použitý pre uloženie inžinierskych sietí pred definitívnym predĺžením námestia v roku 2005. Situácia pritom začínala už

⁶⁵ Pri prekreslovaní perokresby z roku 1602 Willenber do výslednej žateckej veduty doplnil niektoré údaje (*Roedl 1990, 43*).

⁶⁶ Iným kláštorom zaniknutým v husitských vojnách s dobre dokumentovaným priebehom rozoberania jeho ruín je zaniknutý dominikánsky konvent sv. Klimenta v Beroune. Kláštorská sa zaplnila novými mešťanskými domami medzi 80. rokmi 15. stor. a rokom 1515, pričom sa medzi nimi až do 18. stor. dochovali výrazné zbytky kláštorných budov (*Vlček – Sommer – Foltýn 1997, 177-178*). V Žatci muselo však aspoň v miestach novo vytýčeného námestia, a s ohľadom na starostlivé vybranie murív kláštorných stavieb, dojsť v určitej fázi k jednorázovej planýrke.

na severnej strane dekanského chrámu hĺbením rýh pre odvod dažďovej vody. Táto situácia dovolila sledovať vývoj stratigrafie nadložných antropogénnych terénov (výška až do 4,5 m) v kompaktnom úseku, čím došlo k zachyteniu zaujímavejšieho objemu archeologických dát.

6.4.6 Doterajšie vyhodnotenie

V literatúre sa prvýkrát objavila zmienka o objave časti kláštorného kostola v populárnej publikácii (Čech 2004, 112, 114), kde boli vyslovené interpretácie dovtedy však komplexne nevyhodnotenej situácie. Je výsledkom interpretácie výskumu a zachytených situácií jeho autorom, ktoré sa zakladajú predovšetkým na vlastnom terénnom pozorovaní.

6.4.7 Kritické zhodnotenie: Archeologické pramene

Zhon v zachraňovaní archeologických pamiatok, spôsobený tlakom zo strany stavebného priemyslu predovšetkým od 90. rokov minulého storočia, zanechal stopy aj v kompletizácii dokumentácie výskumu, ktorý zachytil pozostatky minoritského kláštorného kostola a staršej stavby pod ním vrátane prilahlého pochovávaní. Okrem problémov s výškovým ukotvením situácií, pre ktorého kompletizáciu chýbajú príslušné dáta, došlo podobne ako na Chelčického námestí k strate väzieb medzi dokumentovanými kontextami.⁶⁷ Tým sa výrazne sťažili podmienky komplexného vyhodnotenia preskúmanej situácie.

6.4.7.1 Vyhodnocované pramene

Pozornosť zameraná na vyhodnotenie sakrálnej architektúry bola základným kritériom pre výber hodnotených situácií v rámci rozsiahleho výskumu na Žižkovom námestí (viď rozvrh sond na obr. v prílohe). Vzhľadom na uchopenie líniovo priebežných vertikálne stratigrafických vzťahov bolo nutné sledovať ucelený úsek prekopaného terénu. Výber sa zameril na sektory S29-35 a 42, teda severnú časť línie námestím, a plochu očistenú a povrchovo plošne dokumentovanú pred zadlážďovaním námestia v roku 2005 západne od týchto sond. Z priebežného profilu (vybraný západný, priložený obr. 8⁶⁸) je možné sledovať širšie celoplošné stratigrafické vzťahy predovšetkým v zmysle ukotvenia stavby kláštorného chrámu, ako aj stavby staršej a k nim priliehajúcich pohrebných horizontov, vzájomne sa prekrývajúcich. Lokálne boli situácie sledované v rámci jednotlivých sektorov spojením ich obvodových profilov.⁶⁹

⁶⁷ Jedná sa predovšetkým o absenciu číslovaných kontextov v kresebnej dokumentácii, dokonca niekedy popisov, čím je sťažené vyhodnocovanie stratigrafickej situácie, ktorej v plánoch chýbajú nivelácie a stotožnenie vrstiev aspoň s profilom chýba; bolo vypracované dodatočne podľa denníkov a fotografickej dokumentácie autorkou tejto práce. Výsledok zachytených vzťahov je nakoniec však iba viac či menej hypoteticky odvodený. V tomto zmysle sú cenným prameňom aj priame pozorovania z terénu uchované v pamäti vedúceho výskumu.

⁶⁸ Do profilu boli doplnené farebné odlišenia kontextov podľa dochovaného popisu alebo odvodené z fotiek.

⁶⁹ V prílohe na CD sa nachádza kresebná dokumentácia plánov spojených sektorov 29-35 číslované podľa jednotlivých dokumentačných fáz (teda nivelačne si neodpovedajú), z S42 iba fotoplány, fotografie z terénu rozdelené podľa sektorov,

K samotným stavbám sa viaže predovšetkým rozbor intakne, avšak iba veľmi fragmentárne dochovaného muriva a horizontov spájaných s dobou ich stavby, existencie (najmä podlahy) a zániku (deštrukčné horizonty).

Z hmotných nálezov sa pozornosť zamerala na pozostatky samotných stavieb – dochovaných architektonických článkov a fragmentov omietky (predovšetkým zdobenej farebnými pigmentami, Tab. 1).⁷⁰ Ich interpretácia je rovnako viazaná na posúdenie stratigrafických situácií kontextov, z ktorých pochádzali. To sa tiež týka dlaždíc, samostatne vyhodnotených *K. Křenkovou* (2007). V súvislosti s datáciou niektorých horizontov bolo prihladené k nájdenej keramike (predovšetkým v S33).

6.4.7.2 Situácie staršej stavby

Úvahy o náleze rane stredovekej sakrálnej stavby predchádzajúcej konventný areál sú viazané na nález fragmentu južného obvodového muriva (jeho základu) v S34 a jemu odpovedajúceho severného obvodového muriva v S42 v podobe výplne negatívu základu (viď priložený obr. 1, negatívy R1 a R3 a obr. 2-3, 5-6). Toto priradenie stavby je potvrdené existenciou k nej priliehajúceho pohrebiska (hroby v natiiahnutej polohe, orientované východ-západ, nájdené v exteriérovej časti rekonštruovanej budovy, kde vznikol súvisle sledovateľný pohrebný horizont, priložený obr. 8). Do situácie ešte vstupuje murivo, ktoré bolo zachytené v S33 (na priloženom obr. 1 murivo a negatív R2).

Fragment základového muriva (34034), intaktne zachytený v S34, sa v situácii vyznačoval pod mohutnou pohrebnou aktivitou vrcholne stredovekých hrobov (viď profil 34-Z). V ploche nebol zachytený rabovací vkop po materiále z muriva odlíšiteľný výplňou od vrcholne stredovekého etážového pohrebiska, ktoré dosiahlo veľkej intenzity práve od tohto sektoru smerom na sever (hroby začínali v S33 na severnej strane; profil 33-Z-S, boli tu zachytené iba štyri hroby mladšie ako pilier; H1-4/S33). Zachytené murivo (34034) po odhalení situácie prebiehalo vychýlene oproti línii sondy, orientačne však správne (pre úvahy o kostolnom charaktere) v smere východ-západ. Na západnom profile (foto 5017) je možné sledovať porušenie muriva mladším pochovávaním, ktoré sa prejavilo formou premiestnenia stavebného materiálu do vrstiev nad dochovanou korunou muriva (vrstvy 34013 a 34017, viď popis; na kreslenom profile zle zachytené).

Na východnom a južnom profile, v nároží predpokladaného smeru muriva sa dochoval premiestnený hlinitý materiál s obsahom vyššieho podielu stavebného materiálu (kamene, piesok; vrstva snád' 34018 – môže súvisieť aj s vkopom deštrukcie rovnako ako 34008, inak nejde stotožniť),

tabuľku tab-ziz-popisy-vrstiev.xls. Vrstvy sú číslované dvojčíslym názvom sektoru a koncovkou s číslom sondy, pri absencii čísel v dokumentácii chýbali aj primárne. Nevytlačené profily po sektoroch rovnako v prílohe na CD. V prílohe aj situácia rozvrhu profilov v S42 na obr. 6 - dokumentácia, priložené profily na obr. 2-8, na priloženom obr. 1 situácia negatívov.

⁷⁰ Rezignácia na exaktné skúmanie mált nebola kôli finančnej náročnosti umožnená, makroskopické porovnanie jednotlivých mált nebolo pre túto prácu považované za dostatočne vypovedajúce.

podľa kresby profilu (34-V, J) s kompaktnou výplňou v smere predpokladaného pokračovania muriva. Na základe fotky (5032-34) však situáciu nejde posudzovať jednoznačne. V dobe po uložení silnej vrstvy vzniknutej počas mladšieho stredovekého pochovávaní, ktorá túto situáciu porušila ako prvá, došlo k výkopu mohutného objektu vyplneného svetlým stavebným odpadom, ktorý sa viaže na deštrukčné vrstvy definitívneho zániku kláštorného muriva (označené ako negatív K4, vid' rozvrh negatívov na priloženom obr. 1 a fotky na CD v prílohe)⁷¹. Nejasná je ešte situácia obj. 3 (výplň 34042) v dne výkopu, o ktorom nejde rozhodnúť ani či sa skutočne jednalo o objekt (počas výskumu to bolo vyberané pred odstránením celej vrstvy mladšieho stredovekého pochovávaní), mal by však ležať pod líniou muriva v juhovýchodnej časti sektoru (foto 5017, 5019)⁷².

Línia priebehu muriva (34034) je na severnej strane vymedzená dochovaním fragmentu pôdneho typu (foto 5025). Táto časť bola ďalej narušená mladším pochovávaním (H13; ktoré pokračuje v S35), podľa dokumentácie sa zdá, že šlo o techniku murovania do výkopu (vid' tiež profil 34-Z). Na južnej strane máme dochovaných niekoľko vrstiev rane stredovekých hrobov (H12, 14-15/34), ktoré sa zahľbovali do tmavej vrstvy (pôdny typ?; vid' foto 5030), a ktorá priliehala k murivu, ktoré v súvislosti s tým muselo byť murované do výkopu (vid' aj foto 5021). Tesná súvislosť hrobov na juhu dokladá ich väzbu so stavbou, boli zahľbované do vrstvy prieliehajúcej k murivu (profil 34-Z).

Na základe dokumentácie sa jedná o liate murivo s okrajmi spevnenými nahrubo opracovanými blokmi kameňa (najmä foto 5028), ktoré sú v telese muriva menšie, neopracované a voľne naskladané v mohutnom maltovom jadre (podľa popisu sa jednalo o kvalitnú vápenatú maltu). Táto stavebná konštrukcia bola vložená priamo do výkopu (bez pozorovateľných dokladov existencie základového vkopu).

Podľa stratigrafie odvoditeľnej z fotiek a profilov prevrstvilo mladšie stredoveké pochovávanie deštrukčný zásyp staršieho muriva 34034/murív (aj 33033; profily 34-S, V, J). Dokumentovaná situácia v S34 dovoľuje vysloviť stratigrafickú návaznosť podložia – pôdny typ – staršie rane stredoveké situácie (vrstva 34041 a snád' obj. 3) a ďalšie tmavé rane stredoveké vrstvy – staršie murivo a staršie hroby uložené do predchádzajúceho horizontu – deštrukcia staršieho muriva/murív (34034 a 33033) – mladšie pochovávanie – rabovací vkop (negatív K4, situácia negatívov na schematickom priloženom obr. 1) a konečné deštrukčné vrstvy zániku kláštorného kostola.

Neinterpretovateľnou zostane problematická deštrukcia – negatív vybrania starších murív. Jedná sa predovšetkým o hlinité vrstvy vyplnené stavebným odpadom (kamene, malta), položené na tmavých rane stredovekých vrstvách a porušené mladším pochovávaním a veľkým rabovacím vkopom. V tejto situácii nejde rozhodnúť, či sa jednalo o následný alebo súčasný zánik murív 34034 a 33033. Pokiaľ

⁷¹ Prekrýva vrstvy pohrebiska predovšetkým podľa profilu 34-S a foto 5032, na profile 34-V pozorujeme prevrstvenie hlinitých vrstiev pohrebiska, ktoré vznikalo v súvislosti so zapňovaním rabovacieho výkopu.

⁷² Tmavá vrstva na dne výkopu môže byť však aj 34041, ktorá ležala pod murivom na západnej strane.

by bol negatív zásypu po murive 34034 na profile 34-V, J odlišný správne (tj. kresba odpovedá odlišnosti zásypov), dal by sa predpokladať zánik tohto muriva (lína V-Z) až po deštrukcii patrnej ďalej na sever v SV nároží S34, tj. až po zaplnení negatívu spojeného s murivom 33033. Inou možnou variantou je však (foto 5032-34) spojenie celej deštrukcie-negatívu (bez odlišenia výplne v JV rohu) s mladším zánikom muriva 33033 alebo oboch murív naraz. Z dokumentácie tento vzťah nie je možné prečítať (viď profil na priloženom obr. 3 - pracovne rozdeľuje farbami zásyp).

Fragment negatívu staršieho kostola bol zachytený ďalej na sever v S42. Napriek nedostatočnej kompletizácii dokumentácie z tohto sektoru je možné vysloviť niekoľko záverov. Predovšetkým, vzhľadom na existenciu rane stredovekého kostola, bol zachytený negatív staršieho muriva. Bol dokumentovaný na profiloch 42-Z2 a V2, v pôdoryse sa dochoval iba fragment priebehu tejto línie (fotoplán 5), z pôvodnej steny výkopu pre vybratie základového muriva sa zachovala iba južná hranica pri profile 42-Z2 (zahlbuje sa do pôdneho typu). Maximálna dochovaná šírka je 140 cm. V pôdoryse sa dochoval fragment nepravidelného tvaru, čo spôsobil tzv. rabovací výkop pre murivo pôvodného piliera kláštorného kostola, a pred ním mohutná intenzita vrcholne stredovekého pochovávaní (výplň negatívu sa našla napr. v hrobe - výplni 42021, viď 42-V2).

Negatív bol vyplnený svetlými žltohnedými až bielymi maltovinovými vrstvami s prímiesou kameňa (biely glaukonitický pieskovec), tvorili ho podľa všetkého aspoň výplne 42022, 42023, 42050 a 42054. Podľa popisu mal oválny pôdorys a konkávne steny s miskovite preličeným dnom (popis výplne negatívu 42023). K pôvodnej štruktúre muriva sa preto nedá vyjadriť.

Na tomto mieste je možné konštatovať, že na základe fotografickej dokumentácie sa výplň negatívu nezhoduje so zásypom iba hypoteticky spojitelným s vybraním muriva 34034 v S34 (tmavo modrá na V profile na priloženom obr. 2 - profile).

Priliehajúce pohrebisko bolo zachytené severne od tohto negatívu, čo podporuje predpoklad absencie pochovávaní v interiéri rekonštruovaného chrámu, situácie však boli zničené vrcholne stredovekým pochovávaním. V oblasti smerom na juh od negatívu boli dokumentované zbytky staršieho pravekého (?) osídlenia – objekty a vrstvy, ktoré boli dochované až po úroveň maltovín asi 200 cm od pätky negatívu. Jednalo sa o vrstvy 42016 a 28 dochované na malých blokoch pôvodného terénu (fotoplán 5, tesne vedľa najjužnejšieho hrobu). Tieto maltoviny boli predbežne interpretované ako možné pozostatky podláh (žltou farbou na priloženom obr. 1). Hlavným argumentom tohto tvrdenia je potom v takomto maltovom lôžku dochovaná rane stredoveká dlažďica in situ (viď fotoplán 5). Úroveň týchto vrstiev odpovedá úrovni dochovanej koruny základového muriva 34034. Oba pozostatky muriva majú zároveň zhodnú úroveň založenia, pri existencii podlahy by potom základ meral maximálne 200 cm. Majú tiež zhodnú východo-západnú orientáciu.

6.4.7.2.1 Staršie murivo v S33

Situáciu v S33 predstavuje viacúrovňová stratigrafia, ktorú okrem vrstiev pochovania a objektov súvisiacich s najmladším kláštorným kostolom charakterizuje existencia muriva (33033) a niekoľkých vrstiev kompaktnej maltoviny resp. kamennej sute vrátane objektu datovaného mincou. Úvahy na základe toho zahŕňajú existenciu staršej stavby a horizontov viažúcich sa k jej existencii resp. zániku, ktoré zanikli pred postavením oporného piliera kláštorného kostola, a ktoré boli ešte pred tým prevrstvené mladším stredovekým pochovaním. Vzhľadom na komplikovanú stratografiu bola v rámci sektoru analyzovaná keramika ako jediný datačný prostriedok (vrátane jej konfrontácie s výpoveďou mincového nálezu).

Nález muriva 33033 vyvolal otázku jeho spojenia s murivom 34034 už počas výskumu. V denníkových záznamoch je táto súvislosť vylúčená. Argumentácia sa zakladá na odlišnom charaktere muriva (por. foto 4968). Zdá sa, že murivo 33033 je zložené z väčších blokov kameňa a nepravidelnejšie, i keď pravdepodobne (na základe nezachytenia základového vkopu) murované do výkopu a vyliate maltou. Jeho priame stratigrafické ukotvenie (z hľadiska súčasných a mladších kontextov) nie je dokumentované a bolo zrejme zničené vkopom obj. 1 (negatív K4, súvisí s deštrukciou kláštorného kostola) a mladšieho pochovania (vid' tiež profily 33-S a V).⁷³ K staršiemu terénu náleží tmavá vrstva (33030), do ktorej bolo murivo založené, a ktorá tiež súvisí so starším rane stredovekým pochovaním (prekrýva ju pohrebný horizont, vrstvy 33025 a 33026).⁷⁴ V tejto súvislosti je možné poukázať iba na hrob (foto 4984) zrejme murivom porušený.

Na základe dochovanej tmavej vrstvy 33030, do ktorej sa murivo 33033 zahľbovalo⁷⁵, môžeme toto murivo považovať za ukončené z troch strán (ohraničené na západe, juhu a východe). Jeho koruna bola zničená mladším pochovaním. Možné je pokračovanie muriva na základe kamenitej deštrukčnej výplne charakteru negatívu smerom na sever (označené ako R2, v S34 až S35)⁷⁶, teda v línii S-J, ukončené v juhovýchodnom nároží S35 (foto 5086, 5076), kde sa tiež zahľbovalo do tmavých vrstiev (foto 5084) zrejme rane stredovekých, neporušených mladým pochovaním (porovnaj s profilom 34-S, vrstva 34033). Ukotvenie v stratigrafii vzhľadom na mladší vývoj bolo opäť zničené mladším pohrebným horizontom a konečnými deštrukciami kláštorného kostola (najmä negatívom K4).

Podľa denníkových záznamov by mala byť vrstva 33013 porušená základom piliera. Vrstvy 33012 a 33009b (?), maltoviny s pieskom ležiace na nej, by podľa kresby na profile (33-Z) mali byť

⁷³ Z pôvodných sa dochovala snád' len vrstvička 33018 nad murivom.

⁷⁴ Na profiloch je iba veľmi hypoteticky, na základe plánov a popisov doplnené číslovanie vrstiev 33030, 33026 a 33025, ktoré náležali rane stredovekému horizontu. Vrstvy 33025 a 33026 súvisia s výplňmi hrobových jám a pohrebným horizontom.

⁷⁵ Do rovnakej vrstvy sa zahľboval negatív-deštrukcia v juhovýchodnom rohu S34, porovnaj profily 33-S a 34-J.

⁷⁶ V profile vyznačená svetlo a tmavo modrá farba negatívu je iba rekonštrukciou priebehu negatívov.

taktiež staršie ako mladšia pohrebná aktivita (vrstvy 33010 a vkop A1) a súvisieť tak s horizontom pred stavbou kláštornej budovy a mladším pohrebiskom. Súvis s murivom 33033 je potom možné predpokladať u maltovinových vrstiev 33015 a 33021, priamy vzťah však nie je doložený. Interpretovať tieto situácie ako podlahy, či stavebné alebo deštrukčné horizonty nie je podľa existujúcej dokumentácie možné. V súvislosti s vrstvou 33024 (rozdrobený kameň) je však pripustiteľná hypotéza, na základe širšie vnímaných vzťahov, o jej príslušnosti k deštrukcii resp. zániku sakrálnej funkcie muriva 34034. Argumentom pre toto tvrdenie je okrem charakteru vrstvy jej poloha na úrovni prekrytia rane stredovekého horizontu pochovávaní, a to nivelačne (relatívne vzťahnuté na priebežnom západnom profile) v rámci celej ďalšej skúmanej plochy smerom na juh (S33-29), tj. za hranicou vrcholne stredovekého pochovávaní, ktoré túto vrstvu, a predovšetkým jej predpokladaný priamy vzťah k murivu 34034, porušilo v S34 (viď profil 34-Z).

Predovšetkým v súvislosti s datačnými možnosťami je dôležité stratigraficky do prostredia v S33 zaradiť obj. 2. Objekt je datovaný nálezom mince, brakteátového feniku razeného v Chebe po roku 1230.⁷⁷ Tmavá hlinitá výplň objektu (vrstvy 33014 a 33014a) bola silne premiešaná zločkami pieskovca (vrátane červeného) a obláčkami, tiež obsahovala zlomok románskej dlaždice. Autorom výsumu bol objekt označený za sídlištný. Ďalej na juh v S32 nebolo zachytené jeho pokračovanie. Porušoval vrstvy maltoviny (viď profil 33-J). Pri ich vyslovenej hypotetickej súvislosti s murivom 33033 je nutné objekt považovať za mladší, maximálne súčasný s dobou existencie/zániku muriva. Vzhľadom na jeho porušenie deštrukčnej vrstvy 33024 a obsah s dlaždicou, ktorá predpokladane náležala staršej sakrálnej stavbe spojenej minimálne (vzhľadom na múr 33033) s murivom 34034, je v tejto súvislosti možné vysloviť datačnú spojitosť: najstaršia murovaná sakrálna stavba (34034), zachytená fragmentom v S34, zanikla pred rokom minimálne 1230. Bohužiaľ sa z nálezovej situácie nedá rozhodnúť vzájomný vzťah murív v S33 a 34, ani určiť veľkosť časového intervalu vzniku súvrstvia (profile 33-S a Z) od vrstvy 33011 (resp. 33009b a 33012 – maltoviny) až po deštrukciu 33024 pokrývajúcu pohrebisko⁷⁸, vrátane obj. 2. Nie je vylúčené, že nárast súvrstvia vznikol v krátkom časovom úseku súvisiacom s bližšie neurčiteľnou úpravou exteriéru (vzhľadom na hroby) resp. prestavbou v období okolo pol. 13. stor.

Vďaka pohrebnej aktivite vrcholného stredoveku nejde rozhodnúť, kedy boli murivá vybrané (prípadný východo-západný negatív múru 34034 bol silne porušený týmto pochovávaním tak, že v podstate nebol počas výskumu odlíšiteľný) resp. či základové partie odstránilo až toto pochovávanie (tomu nenasvedčuje dochovaná výška muriva pri profile 34-Z).

V súvislosti s vývojom horizontov je možné poukázať na kolové jamky (KJ 4 a 5) v S33 zahĺbené do spodnej suťovej vrstvy 33024. K ich bližšej interpretácii však nemáme dostatok prameňov.

⁷⁷ Určenie J. Militký.

⁷⁸ Pokiaľ obe murivá súviseli, mohla sa táto vrstva rovnako viazať na obe.

6.4.7.2.2 Rane stredoveký príkostolný cintorín

Už názov podkapitoly nasvedčuje, že výskum zachytil horizont starších rane stredovekých hrobov iba v exteriérovej časti zachytenej stavby, ktoré k nej tesne priliehali od juhu (S34), na severe sa takýto tesný vzťah podľa dokumentácie nedochoval (S42). V interiérovej časti napriek zásahu mladšieho pochovávaní nemáme doklady pre tento horizont. Podľa predbežných zmienok sa malo jednať o krátkodobé pochovávanie doložené jednou radou hrobov (Čech 2004, 75), z dokumentácie však vyplýva intenzívnejšia aktivita. V sektoroch S34-S29 bolo zachytených viac hrobov ukladaných cez seba (viď plány, napr. v S33 hroby H5-H20, najmä superpozícia H5-7), pričom sa v ich výplni nachádzala malta, čo svedčí o pochovávaní v súvislosti s existenciou murovaného kostola a podporuje doteraz vyslovené závery.

Kraj tohto pohrebiska je zachytený poslednými hrobmi na juhu v S29 asi 15 m od stavby. Ďalej v smere na juh sa nachádzali sídlíštné situácie. Situácia severne od negatívu zachyteného v S42 bola silne porušená mladším pochovávaním, napriek tomu sa dochovalo niekoľko rane stredovekých hrobov s dochovanými niekoľkými náhrobníkmi (tvorili zrejme iba jednu radu, profily 42-V3 a Z1). Tieto hroby prekryvali staršiu sídlíštnú situáciu (objekty a valúnkové dlažby) a pred uložením vrcholne stredovekého pohrebného horizontu bolo staršie pochovávanie prevrstvené kamenitými vrstvami s tmavou hlinitou výplňou (42013 a 42061, profil 42-V3). Tieto vrstvy sa charakterom nezhodujú s vrstvami považovanými za deštrukčnú fázu kostolíka v oblasti južne od S34, aká sa v tejto časti nedochovala.

Pozornosť si zasluhuje hrob (resp. depónia kostí) 42039/40, ktorý sa zahĺbil do starších sídlíštných situácií v predpokladanom interiéri, a ktorý bol prevrstvený maltovinami spájanými s podlahou (vrstva 42028, profil 42-Z2). Porušil ho vrcholne stredoveký hrob 42017/18. Táto depónia je v denníku interpretovaná ako výklenok vrcholne stredovekého hrobu pre uskladnenie výkopom narušených kostí.

6.4.7.2.3 Datácia pomocou keramiky⁷⁹

Pre získanie aspoň čiastočných chronologických opôr bola vybraná keramika komplexne z jedného sektoru. Získali sme tak aspoň určité vzorky pomáhajúce datácii jednotlivých horizontov. Sektor S33 bol vybraný pre dochovanie situácií takmer všetkých hodnotených horizontov od vrstiev predchádzajúcich staršej stavbe/stavbám, muriva 33033, rane stredovekého pohrebiska, vrstiev deštrukčných a pohrebisko prevrstvujúcich – vrátane objektu datovaného mincou do min. záveru 1. tretiny 13. stor. až po deštrukcie kláštorného kostola. Zdal sa preto v rámci posudzovaných sektorov reprezentatívnym.

⁷⁹ Keramika bola datovaná autorom výskumu P. Čechom počas ústnej konzultácie a nebola ďalej (kresebne, tabuľkovo) spracovaná. Autorka tejto práce nemá proti rámcovému datovaniu na základe vlastných skúseností s keramikou námietky.

Najstaršie datovateľnou situáciou je vrstva 33028 (nelokalizovateľná, podľa dátumu a čísla však ležiaca zrejme na podloží), ktorá obsahovala keramiky od stredohradištnej až po obdobie 11. stor. Obj. 1⁸⁰ patriaci k najstaršiemu sídelnému horizontu a predchádzajúci pohrebisku obsahoval materiál zaraditeľný iba širšie do 11.-12. stor. Vo výplni najstarších hrobov (ležiacich v najnižšej úrovni etáží, pričom ich hrobové jamy neboli rozpoznávané od vyšších úrovní: H14, 18, 19) sa vyskytla tiež keramiky datovateľná do 11. stor., čím došlo zrejme k porušeniu takto starej predchádzajúcej sídlištnej situácie. V zásypových vrstvách tohto staršieho pohrebneho horizontu (vrstvy 33025 a 33026), ako aj v mladšom rane stredovekom hrobe H6 sa však vyskytovala už neskoro rane stredoveká keramiky (tj. rámcovo obdobie 12.-1. pol. 13. stor.).⁸¹

Z vrstvy 33030, do ktorej sa zahľbovalo murivo 33033 pochádza jeden fragment kyjovitého okraja zásobnice⁸² vyskytujúcej sa prevažne v neskorých rane stredovekých situáciách (tj. od pol. 12. stor.).

Vrstvy prekrývajúce deštrukčnú vrstvu 33024 (spájanú s deštrukciou minimálne jednej zo stavieb, vzhľadom na prekrytie pohrebiska, teda minimálne muriva 34034) obsahovali neskorú rane stredovekú keramiky zmiešanú už s kvalitným materiálom nástupu vrcholného stredoveku (vrstva 33019) a už aj svetlú červene maľovávajú keramiky (33013 – obsahovala aj fragment tehloviny a románskej dlaždice, 33011 – tj. vrstvy uložené nad objektom s mincou; rovnaký materiál sa vyskytol aj v zásypoch mladšieho pochovávaní (33010), ktorý bol ale iba zásypmi premiestnený). Vrstva 3300X, spájaná ale už s planýrkami pri definitívnom zániku kláštora a uložená už nad vrcholne stredovekým pohrebiskom, obsahovala keramiky datovateľnú minimálne do 14. stor.

Analýza keramiky z jedného sektoru tak poukázala na niektoré dôležité datačné vzťahy. Predovšetkým ide o posun datácie starej sídlištnej situácie pod najstarším pochovávaním do min. 11. stor. a datácia zásypov tohto pohrebiska až do neskorého raného stredoveku, ukončené deštrukciou s nasadením vrstvy už z počiatkov vrcholného stredoveku, teda niekedy z 13. stor. Keramiky (svetlá červene maľovaná) z horizontu nad obj. 2 s mincou navyše pomáha zvýrazniť vypovedaciu hodnotu tejto mince k dobe, ku ktorej sa hlási, teda niekedy okolo pol. 13. stor., kedy podľa tradičnej datácie dochádza k nástupu tejto keramiky.

⁸⁰ V dokumentácii duplikát pôvodného názvu negatívu K4, dátumom však podľa denníku na dne sektoru.

⁸¹ Na základe predbežných výsledkov bolo pochovávanie datované poklesnutými hrobmi do výplne zrejme krátko predtým zaniknutého sídlištného objektu v S32 (profil 32-Z), z ktorého pochádzala keramiky vtedy datovaná do 10. stor. (*Čech 2004*, 75).

⁸² Materiál s hrubozrnným ostrivom nie je tuhovaný, ale obsahoval kompaktnějšíe kusky tuhy.

6.4.7.2.4 Rane stredoveké dlaždice

Na základe analyzovaného rane stredovekého materiálu (zhodnotený *K. Křenkou, 2007*) je možné poukázať v súvislosti so staršou sakrálnou stavbou na horizonty, z ktorých tieto nálezy pochádzajú.⁸³

V priebehu sledovanej plochy (S29-35, 42) sa dlaždice vyskytovali v premiestených polohách predovšetkým vo vrstvách vrcholne stredovekého pochovávaní a v deštrukciách súvisiacich s kláštornými negatívami. Zaujímavejšie sú nálezy dlaždíc v najstarších horizontoch. Jedná sa o terén tmavých rane stredovekých vrstiev, u ktorých máme doložený vzťah k negatívom R2 prípadne R1 (vrstva 34033, vid' profil 34-S a predpokladane aj v S35 – nález pochádzajúci z tzv. rane stredovekého horizontu – vid' profil 35-S a foto 5082 – blok porušený mladšími hrobmi). Tieto horizonty by sa podľa toho ukladali alebo boli kontaminované najskôr v dobe budovania podlahy danej stavby, čo však nezapadá do logicky sledovaných vzťahov. Presvedčivejší je pôvod dlaždice v S42 z uloženia na maltovom lôžku (42016) dochovanom na pôvodnom náraste terénu a kladený do súvislosti s negatívom R3. Úvahy o pôvodnej podlahe tejto stavby sú pripustiteľné.

Dlaždice sa vyskytovali aj v horizonte ukladanom v priebehu najstaršieho, teda rane stredovekého pochovávaní (určite v S29, 31, 33 a v S42 v úrovni nad hrobmi s náhrobníkmi). Môžeme z toho iba vyvodzovať konštruované hypotézy o oprave podlahy resp. jej zániku ešte v dobe fungujúceho pohrebiska.

Z ďalších horizontov sa potom objavujú najmä vo vrstvách suťového odpadu, a to v rámci komplexného vývoja stratigrafie od deštrukcií prekrývajúcich rane stredoveký pohrebný horizont (vid' západný profil na priloženom obr. 8, napr. vrstvy 30019, 30018), po vrstvy neskorších deštrukcií či suťových horizontov (32019; vrstva 35014 je z dochovanej dokumentácie presne nezaraditeľná). Dlaždica pochádza aj z obj. 2 v S33 (danovaný mincou do min. 1. tretiny 13. stor.). V S34 sa vyskytla vo vrstve 34038, ktorá tvorí spodnú časť výplne negatívu R2.

Pre datačné súvislosti vyplývajúce z rozboru horizontov s rane stredovekými dlaždicami môžeme okrem koncentrácie tohto materiálu do oblasti nájdených murív resp. negatívov (R1-3), a teda dokladu pre vyslovenie ich vzájomnej spojitosti, poukázať na niekoľko vzťahov. Pominúc ťažko interpretovateľnú prítomnosť dlaždíc v horizontoch stratigraficky starších ako R1-2 fungovalo pohrebisko v okolí stavby snáď ešte v dobe po zániku podlahy z dlaždíc (resp. jej opravy). O súvislosti s deštrukciou podlahy a staršej stavby (zrejme miesta jej primárneho výskytu) svedčí prítomnosť tohto materiálu aj v starších deštrukčných (?) vrstvách. Prítomnosť v mladších situáciách je potom spojitelná s ich sekundárnym premiestnením.

⁸³ Autorke ďakujem za poskytnutie vypracovanej tabuľky nálezov týchto rane stredovekých dlaždíc.

6.4.7.3 Kláštorňý kostol

K už predbežnej interpretácii najvýraznejších zachytených kontextov v rámci výskumu predovšetkým v S29-42 ako zásypu negatívu muriva mohutnejšej stavby viedlo nájdenie jednoznačne odlišiteľných objektov (schematicky na priloženom obr. 1). Jednalo sa o tzv. rabovacie vkopy zaplnené, a teda predpokladane aj vyberané v súvislosti s definitívnou deštrukciou a zánikom stavby, ktorú prekryli vyrovnávacie vrstvy na dodnes dochovanej voľnej ploche námestia. Do tohto kontextu môžeme preto klásť širšie urbanistické zmeny v rámci vnútorného mesta. V tomto zmysle je nutné z archeologického hľadiska, aj pri pomerne jednoznačnej interpretácii situácie, prihliadať k niekoľkým faktom. Okrem samotného charakteru výplne a jeho zrovnania v rámci oddelene zachytených partií výkopu a tiež s vyrovnávacími plošne zachytenými deštrukčnými vrstvami je to potom posudzovateľný vzájomný vzťah týchto častí, z čoho plynie uváženie prípadnej dispozície predpokladanej stavby. Do tohto kontextu vstupuje posúdenie stratigrafických vzťahov, a to predovšetkým situácií starších, do ktorých sa výkop negatívu (a nie muriva, ktoré sa nedochovalo) zahĺbil. Z týchto kontextov je možné vyvodzovať prípadnú súvislosť pôvodného (negatívom odstráneného) muriva a - vzhľadom na existenciu stavby - jeho súčasných interiérových a exteriérových častí. K najdôležitejším starším, negatívom porušeným a prekrytým horizontom patrí ako posledné vrcholne stredoveké pochovávanie. K stratigraficky mladšej situácii vzhľadom na deštrukciu potom jednoducho vypovedá v podstate iba plytké navážkové zvrstvenie svedčiace o pozastavenom náraste úrovne námestia, v niektorých miestach priamo prevrstvujúce (súčasným zadláždením) výplň negatívu.

6.4.7.3.1 Negatívy a fragmenty základového muriva

Smerom od východu bol ako prvý z objektov zachytený negatív K2 – mohutný výkop v S31 vyplnený svetlým žltohnedým piesčitým materiálom s prítomnou maltou a kameňmi (vrstvy 31028-30). Jeho vrchná časť sa miskovite rozširovala a smerom na sever pokračovala formou vyrovnávacích deštrukčných vrstiev rovnakého charakteru (svetlej stavebnej suty, ktoré prekryli vrcholne stredoveký pohrebný horizont (zachytený od S33; vid' profil na priloženom obr. 8). Smerom na juh sa rozširoval do výbežku zachyteného v S30 a po zrušení kontrolného bloku bolo možné sledovať priamu návaznosť (profil 31-J, foto 4846). Priebeh tohto negatívu je zachytený plošne aj na profiloch (31-Z, V). Jeho výplň môžeme (foto 4846) rozdeliť do niekoľkých fáz zasypávania, nie je dôvod ich však časovo odlišovať. Podľa profilu 30-Z negatív prevrstvoval ako poslednú tmavú vrstvu (30009). V rámci spodnej časti negatívu boli odhalené fragmenty muriva (foto 4846, 4848), kde bol zistený severný okraj pôvodného muriva. Na základe výkopu pre ťažbu tohto muriva presne v jeho pôvodnej severnej línii môžeme v tejto časti predpokladať úsporný nerozšírený rabovací výkop, ktorý poskytuje údaje k pravdepodobnej pôvodnej šírke muriva.

Do predbežných úvah o priebehu muriva nebol zapojený ešte fragment rovnako vyplneného negatívu muriva K1, ktorý sa podľa dokumentácie (foto 4766) zahľboval z rovnakej úrovne ako východo-západný priebeh negatívu K2. Pozorujeme jeho napojenie na negatív K2 od kontrolného bloku (S30/31). Smer tejto časti (K1) bol severo-južný, končil v S29 (foto 4760, 4761), pričom sa v S30 jeho západná línia ústupkom mierne rozšírila. Východnú hranicu tohto negatívu a teda jeho šírku nemáme zachytenú. Vznikol tak nepravidelne spojený konglomerát muriva (viď náres).

Ďalším dochovaným fragmentom, tentokrát v podobe pôvodného muriva, je konštrukcia štvorcového pôdorysu (označená ako K3), dokumentovaná v S33. Pravdepodobne sa jedná o časť oporného pilieru klenby kostola. Stratigraficky bol dochovaný až po úroveň deštruktívnych vyrovnávacích vrstiev, ktoré ho prekryvali, južnú časť porušil recentný líniový výkop (foto 4942). Podľa dokumentácie sa konštrukcia zakladala na liatom murive v okrajoch spevnenom väčšími blokmi nahrubo osekaného kameňa (foto 4962, 4970), ktoré boli prelievané vrstvami malty (foto 4956). Spôsob murovania môže odkazovať k murovaniu základu obvodového muriva celej stavby.

Tomu symetricky odpovedajúci prvok sa nachádzal severne v S42 (označený ako K5). V tomto prípade bol zachytený iba negatív po rabovacom výkope. Vzhľadom na subtilnosť pôvodného muriva a možnosti jeho vybrania bol výkop oproti pôvodnému murivu širší (asi 3,3 x 2 m), zachytená bola iba severo-južná šírka, smerom ku dnu sa výkop zužoval (viď fotoplán 1-5), kde sa nachádzali dokonca väčšie bloky kameňa a malta snáď z pôvodnej konštrukcie (šírka približne štvorcového tvaru, interpretácia vedúcich výzkumu na priloženom obr. 1). Z dokumentácie je celá situácia ťažko čitateľná, je nutné vysloviť, aj vzhľadom na stav dochovania, pochybnosť o zhode negatívom vybranej konštrukcie v S42 (K5) so štvorcovým základom v S33 (K3), a to predovšetkým kôli pôdorysným výchylkám (por. rovné a presne orientované steny základu K3 v S33 dovoľujúce hľadať symetriu).

Celkovú nejednoznačnosť interpretácie pôdorysu dopĺňa zachytenie negatívu v pôvodnej línii tzv. severnej bočnej lode kostola (označený ako K6; viď. rekonštrukcia-cech na CD v prílohe). Svojím charakterom (foto profil 42-Z1, V1, V3) so svetlou piesčitou výplňou so silnou prímiesou kameňa ho môžeme celkom bezpečne zrovnávať s výplňou východo-západného negatívu K2 v S31. Otázky vyvoláva opäť nesymetrická (vzhľadom na predbežné výsledky) pôdorysná situácia. Bol zachytený takmer rovný východo-západný priebeh, s rozšírením pri východnej stene sektoru. Oproti K2 však chýba u K6 výbežok pôvodného muriva smerom na sever (symetricky), pokiaľ predpokladáme skutočné vyberanie negatívu v línii pôvodného muriva, ale ani iný pôvodný pozostatok muriva sa tu už nedochoval.

K celkovým úvahám je nutné zmieniť posledný mohutnejší príbeh negatívu (označeného K4), dokumentovaného v S33-34 v severo-južnom smere. Zachytená bola jeho západná hrana, na juhu končil v priebehu kontrolného bloku S32/33 a na severe sa naposledy prejavil (väčšou hĺbkou oproti deštruktívnym vyrovnávacím vrstvám) na profile 34-S (foto 5032; v S35 nepokračoval). Jedná sa

o jediný takto zachytený negatív s premenlivou niveletou (už od S33 nedosadá až na dno ako ostatné dochované negatívy, vid' profil 33-V, S, 34-S).

V priebehu poslednej etapy výskumu na Žižkovom námestí v roku 2005 bol v súvislosti s predláždením dokumentovaný povrch skrytej plochy na úrovni dlažby zachytenej v S31-32 (pre relatívnu výšku vid' napr. profil 32-Z). Severne od dochovaného maltového lôžka dlažby bol zachytený mohutný kamenný blok (obr. rekonstrukcia-cech na CD v prílohe). Môže sa jednať (na základe širšieho zrovnania na lokalite) o premiestený rane stredoveký náhrobný kameň. Či sa viazal na stavebnú murovanú konštrukciu ležiacu pod ním (ako sekundárne použitý článok) nemôžeme bezpečne určiť, fotografická dokumentácia svedčí skôr o opaku.⁸⁴ Nemôžeme preto predpokladať ani príslušnosť tohto článku k prípadnému pilieru (oproti pilieru v S33 je položený severnejšie; obr. rekonstrukcia-cech na CD v prílohe), ako to bolo zahrnuté do úvah o pôvodnom pôdoryse kostola (podľa materiálov P. Čecha).

6.4.7.3.2 Podlaha kostola

Prvkom jednoznačne interpretovateľným je podlaha zo štvorcových keramických dlaždíc uložených do maltového lôžka. Bola dokumentovaná v súvisle dochovanom páse v S31-32 a západne od nich v ploche povrchovo dokumentovanej v roku 2005 (obr. rekonstrukcia-cech na CD v prílohe). Dlažba bola pravidelne skladaná do rád, jedná sa o interiérové riešenie. V ostatných preskúmaných sektoroch sa jej zbytky nedochovali, jednotlivé fragmenty dlaždíc tohto typu boli zachytené v celej ploche výskumu.⁸⁵

Stratigraficky dlažbu pokrývajú deštrukčné vyrovnávacie vrstvy súvisiace so zaplnením negatívov mohutného muriva (napr. profil 31-Z, S), v S 32 ju pred deštrukčnými vrstvami prekryla ešte jemná hlinitá vrstva (32006), ktorá sa usadila po zániku interiéru. Zánik dlažby môžeme vzhľadom na stratigrafickú pozíciu, rovnako ako početný obsah mladších dlaždíc z porušenej podlahy v zásypoch deštrukčných vyrovnávacích vrstiev, považovať za súčasný s dobou vyberania muriva a zániku negatívu, teda celkovej deštrukcie stavby. V širšom kontexte (vid' najmä spojený západný profil, priložený obr. 8) v podstate nedokážeme (aj pre problematické priradenie vrstiev na profile 34-Z) určiť vzťah podlahy k vrcholne stredovekému pochovávaniu. Podľa niektorých indícií však sa dá predpokladať, že táto pohrebná aktivita sa viaže na obdobie po zániku dlažby (napr. prítomnosť vrcholne stredovekej dlaždice v zásype vrstvy 34007, ktorá náleží k horizontu mladšieho pochovávania).⁸⁶ Situáciu nie je z dochovanej situácie možné dobre interpretovať. Podľa v nálezoch

⁸⁴ Podľa zdelenia P. Čecha dokonca výkop okolo kamenného bloku nesledoval prirodzený vývoj terénu a jedná sa o objekt vykonštruovaný brigádnikmi počas starostlivého odhaľovania kamenného bloku.

⁸⁵ Nálezy neboli dohľadane a nie je možné preto podať analýzu kontextov, v ktorých sa vyskytli.

⁸⁶ Toto nebolo revidované.

ale neovereného zoznamu sáčkov sa po vylúčení rane stredovekých dlaždíc v mladších vrcholne stredovekých hrobch nenašli žiadne z týchto dlaždíc.

V súvislosti s bližšie zatiaľ nedefinovaným interiérom vydláždeným tehlovými štvorcovými dlaždicami máme doložený jeden pohreb pod kontextom dlažby v priamom stratigrafickom vzťahu (hrob H1 v S33). V tomto mieste sa poklesom zasypu hrobu dlažba miskovite prepadala (foto 3861, severná časť). Podľa nepravidelného naviazania dlaždíc vzájomne na seba v tomto mieste sa dá predpokladať uloženie hrobu v priebehu existencie dlažby (náväznosť dlažba – výkop hrovej jamy – pohreb – opätovné zadláždenie).

Do kontextu rozoberania bývalých častí podlahy patrí ešte sekundárne použitie časti z nich v dláždení pivnice neskoro stredovekého domu na východnej strane námestia.⁸⁷ Časový horizont vzniku tejto pivnice by mohol odpovedať predpokladanej širšej dobe rozoberania stavby v období po zničení kláštora v husitských vojnách.

6.4.7.3.3 Deštrukčné vrstvy

Posledným dokladom mohutnej deštrukčnej aktivity v súvislosti s vyberaním pozostatkov pôvodného muriva z následne zaplnených negatívov sú až 70 cm silné vrstvy premiestneného stavebného odpadu. K ich vzniku došlo predpokladane pri rozoberaní murív zložených z bieleho pieskovca a malty, sú charakteristické piesčitou svetlou žltou-hnedou jemnou komponentou výplne. Zасыpávanie v krátkom časovom horizonte predstavuje aj nepravidelné zvrstvenie zasyfov negatívov a vyrovnávacích vrstiev v rámci celej dokumentovanej plochy (sledované od S29), ktoré spolu nepochybne súviseli. V ich výplni sa nachádzajú početné fragmenty porušenej stavby od dlaždíc až po stavebné články. Práve z rozboru stavebných článkov, v súvislosti s posúdením dochovaných fragmentov muriva resp. dispozície odvoditeľnej zo zaplnených negatívov je možné posúdiť charakter stavby.

6.4.7.3.4 Vyhodnotenie pôdorysu kláštorného kostola

Na základe vyššie podanej analýzy dochovaných zbytkov muriva a priebehu negatívov mohutnej stavby (viď priložený obr. 1) môžeme vysloviť niekoľko záverov. Predovšetkým je nepochybné, že dokumentovaný zaniknutý areál súvisel s kláštorným areálom, a zatiaľ nie je bezpečného dokladu pre odmietnutie hypotézy, že sa jednalo o priamo konventný chrám. Svedčí o tom ako pôdorysná náväznosť na murivo staršieho kostola (34034, možno 33033 a negatív v S42), ktoré je spojené s vrstvou k nej náležiacemu exteriérového pohrebiska, tak dokumentácia vrcholne stredovekého pohrebiska, ktoré predchádzalo definitívnej deštrukcii stavby. Dokladom zachytenia predpokladanej časti ineriéru v južnej časti areálu (ďalej na juh stavby nepokračovali) je aj dochovaná dlaždicová podlaha, do ktorej bol v dobe existencie dlažby uložený minimálne jeden hrob.

⁸⁷ Informácia P. Čecha.

Pôdorysná rekonštrukcia takejto sakrálnej stavby je potom menej jednoznačná (v kontraste s predbežnými závermi). Existencia priebehu negatívov K2 a piliera K3 by skutočne nasvedčovala dispozícií priebehu južnej chrámovej lode s výbežkom po opornom pilieri viazanom na juhu na murivo, ktorý by odpovedal opore klenby oprenej o pilier K3. Problematické však zostáva predpokladane symetrické usporiadanie na severnej strane (teda očakávaný pilier so severnou obvodovou stenou s oporným pilierom). V tomto zmysle nie sú jednoznačne zaraditeľné nepravidelné negatívy K5 a K6, u K6 predovšetkým chýba výbežok pre oporný pilier. Vychýlenie v severovýchodnom smere je snáď vylúčené jasne definovanými pravouhlými obrysami piliera K3.

6.4.7.4 Stavebné články

Pomerne početný nálezový súbor stavebných článkov resp. súčastí výzdoby (do kontextu boli zahrnuté aj fragmenty bezpečne zaraditeľných omietok) poskytuje niekoľko informácií o pôvodnom vzhľade oboch stavieb (Tab. 1 a tab-ziz-clanky.xls v prílohe na CD). Dochovali sa v niekoľkých stratigrafických úrovniach. Predovšetkým sa jedná o horizonty mohutnej deštrukcie a negatívov spájaných s mladšou minoritskou stavbou. Vyskytli sa tiež v zásypoch mladšieho stredovekého pohrebiska, kontextoch v úrovni ohraničenej zdola rane stredovekým pohrebiskom a zhora položením dlažby z keramických štvorcových dlaždíc (najmä S32-33; v S42 vo vrstve nad rane stredovekými náhrobkami) a v jednom prípade (fragmenty maľovanej omietky) v zásype negatívu staršieho muriva 33033.

V nálezoch môžeme rozpoznať použitie stavebného materiálu dokumentovaného už pri iných archeologických výskumoch resp. na románskej bazilike Panny Márie, a teda na ostatných hodnotených románskych stavbách žateckého hradiska. Vyskytol sa tu biely glaukonitický jemný a biely a červený hrubozrnný pieskovec.⁸⁸ Vzhľadom na početné zastúpenie všetkých druhov kameňa pri nálezoch fragmentov architektonického tvaroslovia nebolo možné odlišiť nálezy bezpečne zaraditeľné do rane či vrcholne stredovekej stavby, a teda hľadať v nálezoch pochádzajúcich z najmladších deštrukcií a negatívov sekundárne premiestnené staršie prvky. U niektorých je takéto zaradenie možné na základe porovnanie s prvkami románskych stavieb ako kostol neznámeho zasvätenia či bazilika Panny Márie, eventuelne sv. Kríž, istotu však nemáme. Je preto nutné, zvlášť pre použitie červeného pieskovca, uvažovať o jeho použití aj v mladšej gotickej stavbe (k definícii gotického tvaroslovia vid' nižšie). Absencia použitia červeného pieskovca na vrcholne gotickej stavbe dekanského mestského chrámu z 2. pol. 14. stor. nemusí byť pre takéto úvahy smerodátá (predpokladá sa skorší vznik minoritského kostola, farný chrám potom vzniká až po roku 1336, vid' nižšie).

⁸⁸ Všetok stavebný materiál bol posudzovaný iba makroskopicky autorkou a konzultovaný s P. Čechom, petrografické analýzy neboli robené. Čísla podľa čísel z tabuľky.

Postupujúc od stratigraficky najstarších kontextov s dochovanými prvkami architektonickej výzdoby, náleží sem omietka zdobená ornamentom s farebným pigmentom (č. 143-144)⁸⁹ v zásype negatívu muriva 33033 (vrstva 34038). Vzhľadom na jej lokalizáciu ju môžeme takmer bezpečne zaradiť do kontextu so staršou stavebnou aktivitou (min. murivo 33033, jeho zvažovaný vzťah k murivu kostola 34034 vid' vyššie). Takáto omietka ešte pochádza z vyšších vrstiev prekrývajúcich rane stredoveké pohrebisko a priradovaných k deštrukciám či úpravám súvisiacim so staršou sakrálnou stavbou (vrstva 31017; vrstvy 31011-31013 náležia do posledného horizontu stavebného odpadu pred vrcholne stredovekým interiérovým dláždením, predpokladá sa však ich spojenie rovnako so staršou stavbou). Do tohto posledného horizontu úprav patria potom niektoré architektonické detaily ako jemná profilácia (č. 129) či fragment kvádríku (č. 128; oba BGP⁹⁰ s červeným náterom priamo na kameni). U vrstiev 31008, 31009 a 32013, obsahujúcich rovnaké zdobené omietky, nemôžeme rozhodnúť bezpečne o priradení kamenných článkov (dlátom opracovaný kvádrík č. 127 a plastický článok č. 126, oba BGP) k staršej stavbe, a teda vysloviť napr. súd o jej zložení z kvádríkového muriva. Vo vrstve 32010, ležiacej tesne pod vrcholne stredovekým dláždením, sa už vyskytli prvky, ktoré môžeme bezpečne slohovo zaradiť do gotického tvaroslovia ako fragment hruškového rebra klenby či prípory (č. 131, BGP, opracovaný zúbkovaným dlátom) alebo nábeh hruškovite profilovaných klenebných prípor (č. 130, BGP, opracované dlátom). Či sa jednalo o odpad v dobe stavby, alebo svedčia o neskoršom zadláždení priestoru, nejde rozhodnúť. V S42 sa vo vrstve nad rane stredovekým pochovávaním (42061) vyskytol prvok pripomínajúci nedokončenú konzolu (č. 80, BGP) a vo vrstve stratigraficky nad ňou (42013) nepriraditeľný hrubo opracovaný plochý článok (č. 69, pravdepodobne BGP).

Pred najmladšími deštrukčnými vrstvami stratigraficky náleží mladšie stredoveké pochovávanie. V zásypoch týchto hrobov sa tiež vyskytol stavebný materiál. Z kamenných článkov je to (okrem amorfných zlomkov) predovšetkým fragment vertikálneho zaobleného článku (zrejme stĺpiku, č. 122, BGP) či fragment kvádríku z červeného pieskovca (č. 123), z S42 jeden fragment opracovaný zúbkovaným dlátom (č. 66, BGP). V tomto sektore sa v súvislosti s tým vyskytovali aj fragmenty tehloviny či románskej dlaždice. Mohli sa sem preto dostať mladšie prvky rovnako ako staršie.

Najzaujímavejším je súbor nálezov pochádzajúcich z negatívov K a záverečných deštrukčných vrstiev námestia. Medzi prvkami amorfnými a rôznymi druhmi materiálu či nešpecifického tvaroslovia (najmä kvádríkov) vynikajú gotické formy resp. prvky bezpečne náležiacie výzdobe minoritského kláštora a pomáhajúce osvetliť jeho výzdobu.⁹¹ Patrí sem fragment kružby hruškového profilu (č. 102, BGP), profilácie pravdepodobne ostenia (č. 104, BGP), vertikálneho článku hruškového profilu so stopami červenej polychromie (č. 105, BGP), fragment výzdoby (č. 107, BHP) či inej profilácie (č.

⁸⁹ Čísla nálezov podľa tabuliek v prílohe (Tab. 1 v obrazovej prílohe a tab-ziz-clanky.xls na CD).

⁹⁰ Skratka pre biely glaukonitický pieskovec.

⁹¹ Za pomoc pri určovaní niektorých článkov ďakujem J. Maříkovej.

112, BGP), hrubo dlátom opracovaný článok so stopami červenej polychrómie (č. 117, BGP), fragment akejsi niky (č. 109, BGP), vertikálny článok pôvodne 6-hranného prierezu (č. 28, pravdepodobne BGP). Početnejšie sú vertikálne zaoblené články, zrejme fragmenty stĺpikov (niektoré z červeného pieskovca je možné porovnať so stĺpikom združeného okna baziliky Panny Márie) alebo tenších prútov či prípor (č. 16-18, 22, 38, 103, 114, 115, 118, 120). Zaujímavým je fragment kvádríku z červeného pieskovca s jamkou pravdepodobne technologického pôvodu (č. 40) a predovšetkým článok kvádríka s lístkom v nároží (č. 53, BGP), ktorého výtvarný pôvod sa zatiaľ nepodarilo bližšie určiť. Pozoruhodným je profilovaný článok s vyžľabením s vyrytou značkou, vytvorený z červeného pieskovca (č. 113). Spojenie značky a materiálu nám dovoľuje uvažovať o použití červeného pieskovca aj na gotickej stavbe. K stavebnej technológii kvádríkov odkazuje napr. väčší fragment (č. 36).

Dva články pochádzajú zo situácie muriva zachyteného na dne negatívu K2. Jedná sa pravdepodobne o nedokončený článok (č. 116; z troch strán pozorovateľný počiatočný osekávaný obdĺžnikového otvoru v strede, ktoré nebolo dokončené; celý pokrytý maltou), ktorý bol ako odpad zamurovaný do základu. Rovnaký osud postihol fragment hruškového rebra (č. 116a, BGP).

Do kontextu nálezov vypovedajúcich o architektonickom stvárnení stavieb náleží veľmi ojedinelý nález zlomku modelu kostolíka (Tab. 4), nájdený v sondách súvisiacich so sídlíštnou situáciou dokumentovanou južne od skúmaných sektorov. Jedná sa o miniatúru vysokú 8 cm z bieleho glaukonitického pieskovca, s architektonickým tvaroslovím odpovedajúcim románskemu obdobiu. Bol vyrezaný ako jednodlná stavba s polkruhovou apsidou s drobným špaletovým okienkom v ose záveru, pričom je apside z vonkajšej strany zdobená oblúčikovým vlysom. V interiéri pozorujeme odstupnený víťazný oblúk. Tento model je datovaný zánikovým horizontom dvorca do obdobia pred 90. roky 11. stor. (Čech 2004, 76) a môže odkazovať na vzhľad niektorej zo žateckých románskych stavieb.

6.4.7.5 Výtvarný charakter stavieb

Z rozboru článkov vyplývajú napriek ombedzenému dochovaniu jednotlivých prvkov pri veľmi starostlivom rozobraní stavby (viď „prázdne“ negatívy bez muriva) dve podstatné skutočnosti. Starší kostol bol zdobený omietkami s bielym a červeným náterom, zdobenými ornamentami. Posledná rozoberaná architektúra, podľa najmladších z dochovaných článkov, mala už gotické tvaroslovie s bežnými hruškovými profiláciami rebier a vertikálnych článkov, klenutá (podľa nábehov na klenby), s bohatšie profilovanými ostentami či vertikálnymi príporami. Niektoré z článkov boli zdobené polychrómiou. Na stavbe boli použité minimálne dva druhy svetlého pieskovca – jemnozrnný glaukonitický pripomínajúci opuku a hrubší ľahko zvetrávajúci, čo zapadá do lokálneho kameňa používaného aj na doteraz skúmaných románskych stavbách (o použití červeného pieskovca aj v mladšej stavbe nejde rozhodnúť, zdá sa, že sem tiež náleží). Nadzákladové murivo stavby bolo

potom pravdepodobne kvádrikové. Podpis gotického stavebníka v podobe značky sa zachoval na jednom z článkov.

6.4.7.6 Rekonštruovateľný obraz vývoja

V severnej časti Žižkovho námestia bola archeologickým výskumom zachytená situácia, ktorej rozbor nedovoľuje priblížiť celý lineárny historický vývoj priestoru, pomáha však osvetliť dejinnú situáciu aspoň v základných rysoch a vysloviť niekoľko argumentačne podložených interpretácií.⁹²

V najstarších horizontoch bol zachytený fragment základu kamennej stavby, ktorý je interpretovateľný vzhľadom na situáciu priľahlého pohrebiska ako kostol. Nasvedčuje tomu aj fragmentárne zachytený východo-západný priebeh dvoch paralelných múrov považovaných za doklad severnej a južnej lode jednolodnej stavby s dochovanou vnútornou šírkou max. 6 m (šírka základu bola potom max. 1,5 m). Z exteriérovej časti k nej priliehala pohrebisko, ktorého počiatok je datovaný pomocou keramiky zo stratigrafického vzťahu prekrytia staršej sídlíštnej situácie a materiálom zo zásyrov najstarších hrobov do obdobia minimálne 11. až 11.-12. stor, nedokážeme ale určiť časový interval, ktorý mohol deliť pochovávanie a zánik sídlíštnej situácie. Do súvisu s murivom kostola nejakým spôsobom patrí fragment muriva prebiehajúceho v smere sever-juh a jeho negatívu (33033), ktoré podľa dokumentácie prekrylo jeden starší hrob a nasadalo na vrstvy s keramikou datovanou do obdobia min. okolo pol. 12. stor. Zo situácie nie je možné určiť, či toto murivo vzniká až po zániku múru lode kostola (34034) alebo v dobe jeho existencie, ani či potom zanikajú naraz (prípadné náväzné situácie boli odstránené vrcholne stredovekým pochovávaním). K výtvarnej podobe najstaršieho kostola vieme o jeho interiérovej výzdobe nástennými maľbami (z fragmentov omietok) a podlahe vyzdobenej honosnými reliéfnymi dlaždicami. Stavebné články odkazujúce k jeho konkrétnej architektonickej podobe aspoň v detaile nemáme bezpečne odlíšené, z dochovaných nálezov však predpokladám analogicky k románskej bazilike alebo kostola neznámeho zasvätenia (Chelčického nám.) použitie červeného pieskovca v hmote stavby.

K murivu kostola, prípadne tiež murivu 33033 (stratigrafické vzťahy opäť chýbajú) sa viaže niekoľko následných horizontov stavebného odpadu a maltovín prekladaných hlinitými vrstvami, ktoré sú zachytené na priereze všetkých skúmaných sektorov smerom na juh od muriva, teda v priestore zachyteného pohrebiska (S29-33). Tá najstaršia nasadá priamo na pohrebisko, ktorého priebeh resp.

⁹² Vzhľadom na to, že bola analyzovaná iba severná časť priestoru, nie je na tomto mieste možné vyslovovať závery vzhľadom na starší sídlíštny vývoj priestoru zachytený hlavne v miestach južnejšie, tj. od S29 na juh, teda ani vzťah ďalej popisovaných situácií k tejto ploche a ďalším situáciám, ktoré sa v S29-35 a 42 nedochovali. Vzťahy k tejto situácií sú v práci priblížené iba pomocou už publikovaných výsledkov (viď vyššie, najmä Čech 2004). Týka sa to zvlášť otázky tak interpretovaného najstaršieho kniežacieho sídla spájaného s dvorcom. Z problematiky stavieb bola vynechaná aj otázka palisády deliacej tieto situácie, čo vzhľadom na jednoznačne mladšiu dátáciu zachytenej murovanej stavby s príľahlým rane stredovekým pohrebiskom zatiaľ neprichádza do úvahy ani pre pôvodne veľmi starú dátáciu celej takto do súvisu kladenej situácie interpretovanej ako súčasť tohto dvorca.

záver máme datovaný iba keramikou v zásypoch hrobov, a ktoré je preto odlišné od ostatných pohrebísk pri rozoberaných sakrálnych stavbách (Chelčického nám., Dvořákova ul., ktorých chronologické ukotvenie bolo možné vďaka nálezom esovitých záušnic či mincí vo funkcii obolu mŕtvych). Spoločným prvkom týchto troch rane stredovekých pohrebísk je výskyt kamenných náhrobníkov, z čoho ale nejde vyvodzovať datačné súvislosti. Najstarší horizont deštrukčných vrstiev môže náležať deštrukcii alebo prestavbe tohto kostola. Jeho dátácia sa potom odvíja od nasadajúceho horizontu s objektom datovaným mincou a dovoľuje použiť termín *ante quem* minimálne 1230. Tento interval potvrdzuje svetlá červene maľovaná keramika z horizontu nad objektom patriaca už minimálne k obdobiu okolo pol. 13. stor. Nasledujú ďalšie deštrukčné vrstvy, ktoré predchádzajú vyrovnávkam pre predpokladaný interiér mladšej minoritskej stavby. V horizontoch tesne pod dlaždicovou vrcholne stredovekou podlahou dochovanou *in situ* sa vyskytli stavebné články gotického tvaroslovia, ktoré pochádzali najskôr z doby kláštornej stavby. Znamená to, že pravdepodobne najneskôr vrchná priebežná deštrukčná vrstva (viď spojený západný profil – odlišené farebne) sa viaže už určite na zánik staršej sakrálnej stavby. Túto úpravu máme datovanú *post quem* pol. 13. stor. Sem je možné ešte priradiť interval *ante quem* min. 14. stor., podľa keramiky v horizonte zrejme deštrukcií kláštornej stavby (vrstva 3300X). Vzhľadom na situáciu vrcholne stredovekého pohrebného horizontu, ktorý porušil vzťahy vrstiev stavebného odpadu a pôvodného muriva kostola nejde bezpečne stanoviť, ktorá z deštrukčných vrstiev sa pojí na jej zánik. Pri logicky sledovaných vzťahoch je však pravdepodobnejšia varianta spojenia až posledných vrstiev so stavebným odpadom s prípadným zánikom stavby, ku ktorej by potom v priebehu 13. stor. mohli byť uvedení menší bratia františkánskeho rádu.

Horizont vznikajúci určite po zániku stavby je mladšie vrcholne stredoveké pochovávanie. Datačne nie je ukotvené (absencia milodarov), opäť ho môžeme zaradiť iba relatívne medzi dobu zániku rane stredovekého kostola a úplný zánik kláštorných stavieb, teda pred planýrky z deštrukčných vrstiev tohto stavebného odpadu. V zásypoch hrobov sa vyskytovali prvky z tohto staršieho kostola (zdobené omietky, reliéfne dlaždice) a bližšie nedatovateľných stavebných článkov. Do vrcholného stredoveku náležia fragmenty tehloviny.

Vznik vrcholne stredovekej kláštornej stavby, zachytenej iba v mohutnom negatíve, pomáha v náväznosti na staršiu situáciu určiť iba *in situ* dochovaná dlaždicová podlaha (pokiaľ predpokladáme, že sa viazala na interiér od počiatku jeho vzniku) a dochované základové murivo piliera K3 (S33), ktorého stratigrafické ukotvenie je odvoditeľné z dokumentácie iba nepriamo (porovnaním výškových úrovní z fotiek – jeho vrchol je zachytený v úrovni približne vrstvy 3300X patriacej pravdepodobne ku konečnej deštrukcii kláštornej stavby). Zo zachyteného priebehu negatívov a základového muriva minoritskej stavby, prípadne dlaždicovej podlahy, nie je možné rekonštruovať bezpečne jej pôdorys. Najpravdepodobnejšia varianta trojlodia kostola podľa zachytených mohutných múrov východo-západného priebehu, predpokladane obvodových, a oporných

pilierov klenby vykazuje výchyľky, ktoré nejde jednoznačne interpretovať (severný múr postráda výbežok po vonkajšom opornom pilieri symetricky k situácii na juhu a negatív severného pilieru má oproti symetrickej rekonštrukcii vychýlenú polohu; odlišné sú tiež vzdialenosti obvodového múru a piliera na južnej a severnej strane). Do problematiky vtupujú ešte dva ďalšie negatívy severo-južného priebehu (K1 a K4), ktoré boli zachytené len fragmentárne a nezapadajú do prostredia interpretovaného interiéru trojloria. Je teda možné zhrnúť, že existencia samotného kláštorného kostola v mieste vymedzenom archeologickým výskumom nie je celkom dokázaná alebo jednoznačná. Najvýraznejším argumentom pre jeho existenciu tu je hlavne zakladanie kostola podľa pravidla *stabilitas loci* za predpokladu, že títo minoriti boli uvedení k staršej výskumom zachytenej sakrálnej stavbe. Zvláštnym by zostalo aj rozoberanie dlaždicovej podlahy, ktorá zostala iba minimálne porušená v Z-V páse v S31-32 a v mieste na sever od nich (obr. rekonštrukcia-cech na CD v prílohe), kdežto inde by bola celkom porušená (rozobraná?) záverečnými planýrkami (S33). Vrcholne stredoveké pochovávanie je pritom doložené práve v miestach odstránenej podlahy, kdežto pod pásom dlaždíc v S32 bol uložený iba jeden hrob (patrne je predláždenie po jeho uložení).

Do kontextu vstupuje práve aktivita mladšieho vrcholne stredovekého pochovávania. Rámcovo je datovateľná hrobovou úpravou a spôsobom ukladania hrobov do vrcholného stredoveku, je určite mladšia ako zánik staršej sakrálnej stavby (pravdepodobne 13. stor.). Zhora ju ohraničujú záverečné planýrky kláštorných stavieb, ktorý náleží do intervalu 2. štvrtiny 15. - počiatku 17. stor. (viď nižšie). Z dokumentovaných situácií však nejde určiť, či toto pochovávanie fungovalo už počas pôsobenia minoritského kláštora (ich pohrebisko potvrdzujú písomné pramene už na začiatku 14. stor., viď vyššie), alebo až v dobe po jeho zničení. Mohutnosť horizontu však hovorí o dlhšej dobe existencie pohrebiska. Ak napriek pochybám prijímeme variantu polohy kostola v preskúmanom mieste, je naozaj pravdepodobné zvýšenie pohrebnej aktivity až v dobe neexistencie konventu a poničení kláštora, teda až po roku 1419. Z mohutnosti pohrebiska potom uvažujeme o jeho dlhej dobe používania, čím sa oddiali definitívny zánik gotických budov resp. ich ruín pred stratigraficky najmladšou zachytenou záverečnou deštrukciou a planýrkou stavebným odpadom. Nálezy z hrobov (skúmané iba stavebné články a dlaždice) v tomto smere neprinášajú presvedčivú výpoveď (vyskytujú sa v pomerne malom počte).

Záver dokumentovaných aktivít teda predstavuje definitívny zánik areálu minoritského kláštora. Z historických prameňov vieme o jeho poničení husitmi v roku 1419. Jeho normálne fungovanie už nebolo nikdy obnovené, a aj keď nevieme, či došlo k rozobraní ruín kláštora a odnosenie ešte použiteľného stavebného materiálu na iné stavby v meste krátko potom alebo až v priebehu dlhšieho časového intervalu, ikonografické pramene dovoľujú uvažovať už o období pred rokom 1464 (viď vyššie). Poznatky o stavebne-historickom prieskume, ktoré datujú vznik domovej zástavby v okolí dekanského kostola, a teda aj na Žikovom námestí najskôr do 15. stor. (*Razím 2004, 169*), nepomáhajú potom pri určení presnejšej doby planýrky kláštorného areálu pred vytýčením dnešného tvaru

Žižkovho námestia. Do súvisu s odstránením stavieb minoritského konventu je najneskôr do 15. storočia kladené rozoberanie pozostatkov niekdajšieho hradu na severnom konci ostrožny (*ibidem*, 179-180). Nasledovala urbanistická premena tejto časti mesta do dnešnej podoby.

6.4.7.7 Kláštorné pohrebisko

Vzhľadom na nejednoznačnosť výpovede archeologických prameňov s ohľadom na pochovávanie a pôdorys zachytených negatívov a základu piliera je nutné uvažovať o pochovávaní z viacerých strán. Pokiaľ pripustíme pravdepodobnú planýrku ruín kláštora už v 15. storočí, nemôžeme predpokladať, že mohutné pochovávanie v jeho areáli prebiehalo až po roku 1419, kedy bol kláštor poničený a rozobraná podlaha⁹³ (Čech 2004, 114). Pochovávanie preto celkom pravdepodobne fungovalo už pred zánikom kláštora v 14. storočí.

Minoritské konventy vo svojich priestoroch pochovávali veriacich a táto služba bola veľmi žiadaná. Minoritom to prinášalo predovšetkým finančný profit, ale tiež dráždilo duchovnú správu miestnej fary (Široký 1996, 85, tiež Hledíková 1992, 128-131). Pohrebisko sa nachádzalo v okolí konventného kostola alebo v jeho interiéri či v ambite, kapitulnej sieni (doložené pochovávanie napr. v Beroune, Jindřichovom Hradci; Vlček – Sommer – Foltýn 199, 46).

Je preto nutné zvážiť otázku pochovávania vzhľadom na nie jednoznačne interpretovateľnú situáciu negatívov, ktorá aj z tohto pohľadu naznačuje tiež iné varianty interpretácie zachytených murív ako častí kláštorných budov, a nie nutne kostola.

6.4.7.8 Poznatky o živote kláštorných budov

Aj keď nám archeologické pramene nedovoľujú rekonštruovať celkový vzhľad ani dátáciu žiadnej z fáz dispozície kláštorných stavieb, môžeme o budovách uvažovať aspoň z historických správ. Dôležitá je v tomto smere už prvá zmienka z roku 1314. Z okolností historických udalostí vieme, že bol v tomto roku kláštor poničený veriacimi (vid' vyššie), čo by v ideálnom prípade dovolilo hľadať stopy takejto deštrukcie (aj keď neznámeho rozsahu). Doterajší archeologický výskum však k podobnej interpretácii žiadnej zo situácií nedovoľuje nič povedať.

Myšlienka o reprezentatívnom vzhľade budov z hľadiska rozmeru a snád' i umeleckého vybavenia v 14. storočí (Ebel – Macek 2004, 196; Vlček – Sommer – Foltýn 1997, 702; Havrlant 2002, 25) je podložená historickými správami lokalizujúcimi niekoľko významných mestských zhromaždení do refektára kláštora (z rokov 1360 a 1412; SUB č. 94 a 352, vid' vyššie). Refektár takto pravdepodobne

⁹³ Pod dochovaným zbytkom dlaždíc in situ na inom mieste bol iba jeden hrob, čo by pri predpoklade zadráždenia celého preskúmaného priestoru znamenalo ukladanie hrobov až po vybraní dlaždíc. V súvislosti s týmto predláždeným hrobom som sa stretla s variantou výkladu, kde autor (bez uvedenia ďalšieho prameňa) považuje toto za pozostatky kapitulnej siene s hrobom kvardiána (Havrlant 2002, 16, pozn. 76).

slúžil mestskej rade v dobe pred postavením radnice (*Tomas 2004, 136*; radnica bola ale postavená už niekedy po pol. 14. stor., *Ebel – Macek 2004, 195*).

O stavebnej činnosti v druhej polovici 14. storočia sa potom uvažovalo v súvislosti so zmienkou z roku 1386 (*SUB č. 157*, vid' vyššie) o kvardiánovi Gerhartovi ako „zriadovateľovi stavieb a stavenísk“ (*Tomas 2004, 136*).

6.4.7.9 Záver

Vyššie predložená revízia výpovede archeologických prameňov v priestore akropole dominujúcej rane stredovekej žateckej aglomerácie potvrdila pred vznikom baziliky Panny Márie (pravdepodobne na konci 12. - počiatku 13. stor., vid' nižšie) existenciu iba jedinej bezpečne prekazateľnej sakrálnej pamiatky, a to vo forme fragmentu muriva lode kostola a jeho negatívu. Datácia tohto kostola je pomerne neskorá, dokumentované situácie stavbu kladú bližšie nešpecificky do obdobia 11.-12. stor.

V súvislosti so zachytenými zbytkami neskorších fragmentov minoritského kláštora a vzhľadom na zánik staršej stavby v priebehu 13. stor. predpokladáme uvedenie konventu k pôvodne staršej sakrálnej stavbe (v interpretácii vynechávam nejasnú situáciu pravdepodobne mladšieho múru (33033) so vzťahom k negatívu muriva južnej lode staršieho kostola, ktorý mohol súvisieť s týmto kostolom alebo byť postavený v rámci bližšie neurčiteľnej medzifázy).⁹⁴ Prihliadnuc na dobre známe patrocínium neskoršieho minoritského kláštora, zasväteného sv. Petrovi a Pavlovi sa predpokladá presun patrocínia zaniknutého kostola ku kláštornej novostavbe (podobne ako v Hradci Králové, *Vlček – Sommer – Foltýn 11997, 236*; *Richter – Vokolek 1995, 111-114*). So zasvätením sv. Petru sa stretávame pritom predovšetkým u kostolov vznikajúcich v staršom období, jedná sa o jedno z najviac doložených patrocínií kostolov z celého románskeho obdobia, z čoho väčšina vznikla do pol. 12. stor. vo významných správnych strediskách a na kniežacích dvorcoch (*Boháč 1971, 67*; tiež *Razím 2004, 168-169*). Neskôr dochádzalo k rozšíreniu patrocínia na sv. Petra a Pavla (*Boháč 1972, 32*). V Žatci je prameňmi toto dvojité patrocínium doložené už v stredoveku (*Havrlant 2002, 58-59, pozn. 337*).

6.5 Románska bazilika Panny Márie

Do kontextu rane stredovekých kostolov na hradisku patrí predovšetkým stavba, ktorej štatút je od doby vzniku nepochybný – jednalo sa o hlavný farný chrám na lokalite. Práve tento význam, ktorý si stavba udržala až do dnešnej doby, sa stal dôvodom pre problematiku získavania archeologických prameňov k osvetleniu jej dejín a predovšetkým počiatkov. Radikálna gotická prestavba chrámu, ktorý bol následne v baroku významne prebudovaný, sa zachovala v novogotickej úprave v romantickom kontexte 19. storočia (prestavba začala v roku 1889; *Beránek – Ebel – Čech 2004, 19, pozn. 78*).

⁹⁴ *V. Razím (2004, 168)* uvažuje v súvislosti s už známym archeologickým výskumom (*Čech 2004, 114*) o uvedení minoritov k staršej stavbe kostola a pravdepodobne aj ďalších murovaných románskych stavieb v jej okolí.

Trvalo však takmer ďalšie storočie, kým do literatúry vstúpili úvahy o možnom dochovaní staršej časti v dnešnej hmote chrámu – románskeho dvojvežového priečelia (obr. 5-6).

Vzhľadom na to, že sa napriek archeologickému výskumu, primykajúcemu sa zo severozápadnej strany k stavbe (*Beránek – Ebel – Čech 2004, 6, obr. 5*), nepodarilo osvetliť situáciu samotnej románskej hmoty stavby, niekoľko informácií viažúcich sa ku kontextu rane stredovekého vývoja antropogénnych aktivít v jej bezprostrednom okolí nám dovoľuje posunúť ďalej doteraz iba umeleckohistorické a historické úvahy. Došlo tak k rozšíreniu pramennej základne pre skúmanie dejín tejto stavby.

6.5.1 Umeleckohistorické bádanie a stavebne historický prieskum

K prvému záujmu o stavbu sa viažu práce *B. Gruebera (1874)* a *J. Neuwirtha (1893)*⁹⁵, ktoré súviseli práve s neogotickou rekonštrukciou stavby v 19. storočí. Tieto poznatky doplnené komplexnou analýzou písomných prameňov zhrnul dotom *A. Seifert (1898)*. Niekoľko ďalších prác v prvej polovici 20. storočia pochádza z regionálnej nemeckej literatúry, títo bádatelia sa však opierali opäť iba o konkrétne zmienky v písomných prameňoch (*Tursch; Stoll 1936*). O staršom ako gotickom pôvode stavby sa neuvažovalo. Snáď následkom toho bolo v rámci celoplošného prieskumu SÚRPMO v jadre mesta, ktorý viedol Dobroslav Líbal, prehliadnutie staršej románskej etapy stále dobre patrnej pri pozornej prehliadke interiéru dvojvežového priečelia (správa *Líbal 1955*, publikoval ako *Líbal 1958*).⁹⁶ Mylné pozorovania potom poopravil Václav Mencl, ktorý výsledky svojho prieskumu publikoval v krátkej správe v roku 1961 (*Mencl 1961*). Ako prvý tak upozornil na dodnes v hmote dochovanú dispozíciu dvojvežového priečelia, ktoré spojil s rane románskou bazilikou. O tom, že tieto románske reliqvy boli známe už v 19. stor., svedčí pôdorysná rekonštrukcia románskej baziliky v rámci gotického pôdorysu, ktorá pochádza ešte z roku 1857.⁹⁷

Drobné architektonické fragmenty románskeho pôvodu, zachované v regotizovanej stavbe - reliéf s tvárou pravdepodobne Krista vložený druhotne do štítu južnej predsiene a polopostava sv. Petra v kruhovom medailóne, sekundárne osadený v južnej stene v prízemí vstupu západného priečelia, vstúpili do literatúry už skôr (obr. 6, *Tursch; Votoček 1955*).⁹⁸

⁹⁵Práve J. Neuwirth považuje trojlodie za dedičstvo bazilikálneho riešenia priestoru (*Beránek – Ebel – Čech 2004, 19-20, pozn. 80*).

⁹⁶Dokonca v rámci gotickej stavby Líbal mylne považuje trojlodie za staršie ako presbytár. Tieto chybné názory o gotickom pôvode stavby D. Líbal uvádza ešte aj v jeho najnovšom katalógu gotickej architektúry (*Líbal 2001, 595-596*).

⁹⁷Náčrt našiel M. Ebel pri spracovávaní archívnych rešerší k najnovšiemu stavebne-historickému prieskumu. Bol vložený do mestskej pametnice z roku 1857, ktorá je archivovaná na žateckej fare (*Beránek – Ebel – Čech 2004, 20, pozn. 86*).

⁹⁸Votoček reliéf datuje do neskorého románskeho obdobia, správne ikonograficky ho zaradila až A. Merhautová ako sv. Petra s kľúčom (*Merhautová 1971, 368*), ktorá ho datuje do polovice 12. stor. Reliéf s hlavou Krista naposledy rozobena *Homolka 1984, 96*, ktorý ho rovnako ako Votoček považuje za neskorý románsky, A. Merhautová ho kladie do 12. stor. (*1971, 368*).

Najpresnejšia datácia románskej stavby nachádzajúca sa v literatúre sa týka predovšetkým Uměleckých památek Čech z roku 1982 (*Poche 1982, 396-397*).

Posledné vyhodnotenie stavebných, historických a umeleckých dejín kostola pochádza z prieskumu iniciovaného P. Čechom v 90. rokoch 20. storočia. Novodobé projekty zahrnujú komplexné vyhodnotenie pamiatky. Počiatkom bol záujem o sakrálne pamiatky v bývalom okrese Chomutov v súvislosti s pripravovanou výstavou „Gotika severných Čiech“, na ktorom sa podieľali P. Macek, J. Pachner a J. Beránek. Pokračovaním bol archeologický prieskum v okolí stavby prevádzaný P. Čechom v rokoch 1999-2000 a stavebne-historický prieskum spracovaný oddelením SHP pri NPÚ – ústrednom pracovisku v Prahe v rokoch 2001-2003, v rámci riešenia grantovej úlohy Ministerstva kultúry ČR „Stavebne historický prieskum – metodika a jej overovanie v praxi“, ktorého garantom bol P. Macek (komplexná správa *Beránek – Ebel – Macek – Ciglová 2003*)⁹⁹. Pri prieskume boli použité dostupné moderné zameriavacie metódy a vypracované podrobné plány vrátane rezu zachycujúceho stavebný vývoj dvojvežového priečelia, čím sa otvorili nové možnosti posudzovania dispozície stavby a v súvislosti s tým jej historického vývoja.

6.5.2 Písomné pramene

Medzi písomnými prameňmi nenachádzame žiadne priame správy týkajúce sa románskej baziliky. Niektoré zmienky pochádzajúce z obdobia jej možného vzniku (12.-13. stor.) poukazujú však na významné postavenie žateckej farnosti. Dozvedáme sa z nich o vzniku arcijáhnenstva v 60. rokoch 12. stor. za pražského biskupa Daniela, známe sú potom mená niektorých z prvých žateckých arcijáhňov (viď vyššie, k významu farnosti vo vrcholnom stredoveku napr. *Havrlant 2007*).

Dôležitými sú v rámci písomných prameňov správy týkajúce sa gotickej stavby. Z roku 1336 pochádza zmienka o dare „na stavbu farného kostola“ od kráľa Jána Luxemburského.¹⁰⁰ Dostalo sa mu cla z týždenných trhov a celé clo z plavby dreva po Ohři (*SUB 59*). Do tejto doby spadá aj dar dvoch kôp grošov od mešťana Mikuláša Meduslinova na stavbu kostola (snáď k obdobiu okolo roku 1365; *Beránek – Ebel – Čech 2004, 8-9; SUB 572*¹⁰¹). K tomu sa viaže správa zachytená v pamätnej knihe žateckého dekanstva z 18. stor., kde sa spomína v roku 1707 nález olovenej tabuľky počas opravy portálu, podľa ktorej mal byť v roku 1380 položený základný nárožný kameň zvonice. Tento zápis považuje M. Ebel na základe súpisu mestskej rady posudzujúcej nález za dôveryhodný (*Beránek – Ebel – Čech 2004, 8, pozn. 10*). Z obdobia konca 14. storočia pochádzajú správy o zriaďovaní a existencii viacerých oltárov v kostole.

⁹⁹ Tieto poznatky naviazali na starší prieskum románskych fragmentov vedených P. Čechom a M. Beránkom, pričom archívne rešerše vypracoval M. Ebel (*Beránek – Ebel – Čech 2004, 4*)

¹⁰⁰ „pro fabrica parochialis ecclesie“

¹⁰¹ „ad laborem beate Marie virginis“

Zaujímavé údaje sa týkajú patronátneho práva na hlavný farný chrám. Kráľovský patronát podľa písomných správ predal v roku 1273 Přemysl Otakar II. strahovským premonštrátom, čo však nenašlo v správe farnosti pôsobnosť. J. Havrlant v súvislosti s tým poukazuje na termíny označujúce správcov tejto farnosti a spája ich s vyšehradskou kapitulou, ktorá mala byť v 14. stor. držiteľom žateckej kanovníckej prebendy (*Havrlant 2007, v tlači*). Na základe toho vyslovuje hypotézu o patronátnej práve vyšehradskej kapituly pred rokom 1379, kedy je tu uvádzaný kráľ a farárom sa stal Křišťan z Jesenice. Nie je celkom známa doba počiatku tohto patronátu, dôležité napojenie na Vyšehrad však vyplýva už aj z zmienok 12. stor. o majetku vyšehradskej kapituly v podhradí žateckého hradu (viď vyššie, *ibidem*).

Správy o stavbe kostola historikom v staršom období nenavodzovali indície pre existenciu románskej baziliky. V súvislosti s novým vyhodnotením reliktov stavby a jej bezpečnom prekážaní sú však správy jasnejšie. Konkrétna „stavba“ (latinské slovo „fabrica, *SUB*, č. 59) je v tomto prípade vysvetliteľná skutočným vybudovaním nového trojlodia s chórom mimo pôvodnú dispozíciu baziliky okrem západného záveru. Množstvo mešťanských založení alebo nadaní oltárov v kostole môže i nemusí naväzovať na starší stav.

Jediným prameňom k novej dobe vzniku kostola Panny Márie je však iba miestna tradícia 18.-19. stor. odkazujúca na renesančného historika Simeona Partlicia de Felso (Daniel Veleslavín) a jeho historického kalendára, ktorá kládla položenie základného kameňa k 21.8. 1206 (*Beránek – Ebel – Čech 2004, 33*).

6.5.3 Ikonografické pramene

V tomto prípade sa nám známy prameň, Willenbergova veduta z roku 1611 (obr. 2), stáva vodítkom k analýze západného priečelia v gotickom období, teda jeho stavu pred barokovým opláštením dodnes zachovaným. Znázorňuje farný kostol v meste perpektívne z čelného pohľadu na západné priečelie, ktoré má gotickú podobu a blokový charakter, prelomené gotickým oknom v strede. Priečelie je tak celé zahalené gotickým plášťom a nič nenasvedčuje jeho románskej hmote jadra. Je zakončené stanovými strechami nad vežami a trojuholníkovým štítom pultovej strechy trojlodia zakončenej sanktusíkovou vežičkou, naviazanie tohto záveru pritom kryje atika.

6.5.4 Dochované románske fragmenty stavby

Stavebne-historický prieskum priniesol poznatky o pôdorysnej stavbe dvojvežia (ukazuje najmä nepravidelný prierez oboch veží pod barokovým plášťom, keď severná je väčšia ako južná, obr. 5) a úrovni dochovania románskej časti (16 m južná a 13 m severná veža, zvyšná hmota je baroková, obr. 5; *Beránek – Ebel – Čech 2004, obr. 45*), ako aj o stvárnení niektorých architektonických detailov.

Stavba bola murovaná z opukových kvádrov. Na južnej veži sa dochovalo dvojité združené okno a fragment oblúčikového vlysu zdobiaceho fasádu. Datácia je možná iba na základe týchto

detailov. Prevedenie okna má archaický ráz odkazujúci dokonca na 11. stor., prvok vlysu však mohol vzniknúť najskôr v 1. štvrtine 13. stor. (*Beránek – Ebel – Čech 2004, 33-34, pozn. 96*). V stvárnení dochovaných architektonických detailov (vrátane reliéfu sv. Petra v medailóne, vid' vyššie) je pozorovaná architektonická príbuznosť s tzv. vineckou skupinou (*ibidem, 34-35*).

6.5.5 Rekonštrukcia baziliky¹⁰²

Úvahy o bazilikálnej dispozícii stavby sú oprávnené na základe potvrdenia románskeho stária vežového priečelia. Prvý náčrt novej rekonštrukcie vpísal V. Mencl v roku 1961 kde vpísal do staršieho náčrtu z roku 1857 bazilikálne trojlodie do neskoršieho gotického usporiadania s hypotetickým rozložením stavebných fáz, a ktorá je dodnes presvedčivá z hľadiska rozmerov predpokladanej románskej stavby (obr. 6). Steny lode sú umiestnené v líniovej návaznosti na severné a južné ukončenie veží, pričom neskorší gotický plášť ich predstupuje. S tým korešpondujú aspoň čiastkovo archeologicky zachytené situácie, ktoré žiadne románske základy v dnešnej hmote gotickej severnej lode nezachytili. Ukončenie baziliky sa potom predpokladá pred gotickým presbytárom. Analogicky boli gotické prestavby realizované práve spôsobom, ktorý vyžadoval zachovanie staršieho kostola až do doby, kedy bolo možné preniesť vykonávanie liturgických obradov do vysvetenej časti novej budovy (napr. *Eben - Maříková-Kubková 1999, 237-238; Muk 1983, 239-241*). Zrejme ekonomické dôvody a kvalitné či novým plánom vyhovujúce prevedenie západnej časti stavby spôsobilo jej zapojenie do gotického chrámu.

O výškovom charaktere trojlodia je možné uvažovať na základe úrovne dochovaného okna na východnej strane južnej veže, ktoré bolo umiestnené nad pultovou strechou južnej bočnej lode. Z absencie okien v nižších poschodiach veží priečelia je vyzdvihuje J. Beránek obranný charakter stavby vo forme westverku v súvislosti s ranným mestským útvarom (*Beránek – Ebel – Čech 2004, 34*). V murive južnej veže sa na južnej strane v úrovni pod poschodím so sdruženým oknom dochovalo ešte jedno zamurované obojstranne špaletované okno s priamym prekladom. Jednotlivé poschodia veže boli delené trámovou konštrukciou (dochovali sa kapsy po trámoch v murive). Analogické dispozície bazilik predovšetkým vzhľadom na dochovanú hmotu priečelia predstavujú premonštrátske románske baziliky v Milevsku¹⁰³ a Teplej¹⁰⁴ (v tomto prípade bazilika riešená ako sieňové trojlodie,

¹⁰² Rekonštrukcia uvedená u *Holodňák – Ebel (ed.) 2004, 109* je ilustratívna, k tomu viac *Beránek – Ebel – Čech 2004, pozn. 97*.

¹⁰³ Kláštorňý kostol Nenebovzatia Panny Márie (obr. 9) vznikol od konca 12. stor. do 40. rokov 13. stor. Jeho fundátorom bol veľkoknieža Jiří z Milevska. Jednalo sa pôvodne o trojlodnú baziliku s oddeleným mníšskych chórom vo východnej časti, pričom dnešný stav západného priečelia je upravený novorománskou rekonštrukciou v 19. stor. Táto západná fasáda bola prostá (okienka veží sú nahradené kópiami), v strednej ose ukončená štítom sedlovej strechy hlavnej lodi (*Benešová 2001, 132*).

¹⁰⁴ Kláštorňý kostol Zvestovania Panny Márie (obr. 9) založil veľkoknieža Hroznata, bol postavený v rokoch 1193-1232. Západné priečelie bolo stavané v druhej etape stavby, kedy došlo zrejme ku zmene stavebného zámeru z trojlodnej baziliky na halu podľa bavorských vzorov (Welderbach) a cez Bamberg boli už sprostredkované rane gotické formy (rebrá a okná;

ktorú v Žatci nemôžeme vylúčiť). Vylúčiť môžeme podľa J. Beránka existenciu transeptu vzhľadom na absenciu takejto štruktúry v archeologicky preskúmanom teréne severne od kostola v odpovedajúcich miestach (*Beránek – Ebel – Čech 2004, 34; vid' nižšie*).

6.5.6 Architektonické prevedenie a jeho súvislosti

Bazilika Panny Márie predstavuje v kontexte románskych stavieb zachytených v centre žateckej aglomerácie ich najbližšiu analógiu. Predstavenie jednotlivých zachytených detailov môže byť vodítkom k hľadaniu odpovedajúcich foriem na ostatných stavbách, pokiaľ bude možné zachytiť k tomu vedúce indície.

Charakteristickým je na prvom mieste použitý materiál. Jedná sa o kombináciu bieleho jemnozrnného a súdržného materiálu (v prípade baziliky opuky) s rýchlejšie zvetrávajúcim hrubozrnným červeným pieskovcom, ktorý bol použitý predovšetkým ako výzdobný prvok. Takéto použitie je výrazné na prevedení románskeho združeného okna. Nachádzame v ňom dokonca použitie dvoch druhov červeného pieskovca (typ zhodný s kostolom vo Vroutku a tzv. pooherský typ; obr. 6 – farebne odlišené). Okno v strede podopiera valcový driek stĺpiku bez pätky a hlavice, na ktorý nasadá polkruhový nábežník podopierajúci polkruhové záklenky oboch okien, ktorých ostenia sú lemované striedavým materiálom vytvárajúcim farebný efekt.

Druhým detailom je dochovaný oblúčikový vlys prevedený v opuke bez podložky a lemovaný jediným výrazným oblúnom (obr. 6). Analógie pochádzajú zo Saska a Durynska (*Beránek – Ebel – Čech 2004, 33-34, pozn. 96*).

Použitý stavebný kameň bol opracovávaný do veľkých blokov (vid' najmä ostenie okna), ukladaných do viac či menej pravidelných rád (obr. 6), ktoré boli otesávané dlátom.

6.5.7 Archeologické pozorovania

V súvislosti s komplexným vyhodnocovaním nových poznatkov o stáří baziliky a jej prieskumom došlo tiež na otázky zodpovedateľné archeologickým výskumom. V rokoch 1999-2000 boli preto v rámci predstihového archeologického výskumu na Žižkovom námestí (vid' vyššie) preskúmané sondy v bezprostrednom okolí farného chrámu (rozvrh sond na obr. 5 - dokumentácia). Nepodarilo sa zachytiť žiadnu časť bývalej baziliky, čo však nepriamo potvrdilo domienky o jej predpokladanom pôdoryse, ktorý je vpísaný v rámci dnešnej stavby pod podlahou kostola, v miestach nikdy neskúmaných.

Zachytených bolo niekoľko významných situácií, ktoré dejiny aktivít súvisiacich s bazilikou nepriamo osvetľujú. Predovšetkým v priestore západne od severnej veže boli zdokumentované rane stredoveké hroby datované nálezom esovitých záušnic v jednom z nich do polovice 12. stor. (priemery

Benešovská 2001, 126). V priečelí chýba trojuholníkový štít sedlovej strechy medzi dvoma vežami, žateckému chrámu je podobná absencia okienok v hmote muriva priečelia (*Beránek – Ebel – Čech 2004, 35, pozn. 103*).

42-45 mm, podľa P. Čecha). K datovaniu prispieva ešte sídlištné súvrstvie v miestach severne od predpokladaného záveru baziliky s nálezom stratených mincí Vladislava II. (1158-1173) a Bedřicha (1173, 1178-1189). Do nich boli založené prvé hroby dokumentované v danej stratigrafickej situácii (bez milodarov, ale polohou tela ešte radené k rane stredovekým; *Beránek – Ebel – Čech 2004, 5-6*).

Jediným prameňom odkazujúcim na baziliku je nález opracovaného fragmentu z hrubozrnného svetle červeného pieskovca. Dochovaný tvar napovedá umiestneniu pravdepodobne v ostení okna.¹⁰⁵ Našiel sa v druhotnej polohe v obložení mohutnej stĺpovej jamy datovanej keramikou do 18. stor. (*ibidem, 5*).

6.5.8 Vstup do kontextu

Aj keď vyhodnotenie baziliky neprináša jednoznačné výsledky, spojením informácií viacerých historických odborov máme k dispozícii dostačujúcu informáciu. Stavebne-historický prieskum pomohol dochované reliqtky románskej stavby datovať do prvej štvrtiny 13. stor. Historické správy nie sú priame, tradícia však kládla polozenie základného kameňa k roku 1206. Archeologický prieskum zachytil najstaršie hroby datované súvrstvím s mincami najskôr do záveru 12. stor., prípadne staršie záušnicami datované hroby do obdobia okolo polovice 12. stor. Pri hľadaní zhodných výpovedí týchto výsledkov je možné hľadať, podľa dnešného stavu pramennej základne, niekedy na počiatku 13. stor. Existencia honosnej románskej stavby v tomto období potom zapadá do kontextu bezpečne dochovaných historických správ o cirkevných pomeroch v Žatci, ktoré dokladajú význam lokality ako sídla arcijáhenstva od konca 12. stor. (viď vyššie).

Úvahy o staršej stavbe v danom priestore, odvíjané iba od hrobov datovaných záušnicami v blízkosti severnej veže o niekoľko desaťročí pred stavbu baziliky, nie sú na základe absencie akýchkoľvek ďalších dôkazov v túto chvíľu prijateľné, z úvah ich však vylúčiť rovnako nemôžeme (do diskusie vstupuje nepreskúmaná časť v interiéri dnešného chrámu a otázka dodržiavania miesta sakrálnych stavieb podľa pravidla *stabilitas loci*).

¹⁰⁵ Článok nebol revidovaný.

7 Rane stredoveké kostoly

Duchovný svet rane stredovekej spoločnosti patrí k základným otázkam riešeným rôznymi historickými odbormi. Pri pohľade na najstaršie dejiny českého štátu z hľadiska formovania politického útvaru, ale aj celej spoločnosti je jednou z najvýznamnejších otázka christianizácie a postupného prenikania kresťanstva do života celej stredovekej spoločnosti. S tým súvisí budovanie cirkevných štruktúr a vlastnej správy, ktorá sa stala organickou zložkou fungovania tohto štátu (z historických štúdií nášho prostredia naposledy napr. *Třeštík 1997; Žemlička 1997, 2002*).

Hmotné pramene patria medzi tie doklady historického vývoja, ktoré nám počas raného stredoveku významne pomáhajú odkrývať minulosť a sú integrálnou súčasťou štúdia duchovnej kultúry v našom prostredí takmer výhradne spojenými s dejinami katolíckej cirkvi. Archeológia v tomto smere dopĺňa pramennú bázu v niekoľkých úrovniach (napr. *Sommer 1982; 1989*), k najvýraznejším z nich patria kostoly. Široká problematika týchto nehmuteľných pamiatok by nebola riešiteľná samotnými archeologickými prameňmi, preto do štúdia vstupuje interdisciplinárny prístup. Komunikácia je pritom okrem predovšetkým vlastného historického štúdia písomných prameňov rôznej povahy zameraná na dejiny umenia, a to hlavne architektúry. Dostávame tak priestor pre hľadanie konkrétnejších odpovedí aj pri fragmentárnosti vlastného stavu prameňnej základne.

7.1 K architektonickej podobe žateckých kostolov

Kostolom (lat. *ecclesia*)¹⁰⁶ sa nazýva kultový priestor alebo stavba kresťanského náboženstva, opatrená základnou výbavou, ktorú tvorí predovšetkým oltár (*Untermann 2000, 556*). Označujú sa tak stavby od doby vzniku kresťanstva v prvých storočiach po Kristovi, kedy sa buduje cirkev ako náboženská inštitúcia. Cirkev je potom obec veriacich, ktorí slúžia Bohu. Základnou formou tejto služby je slávenie liturgie, teda utrčitých obradov, pre ktoré takéto stavby využívajú, a ktoré sa stali symbolom tohto náboženstva (napr. *Filarska 1983; Hanus 1995*).

Keď pominieme postupný vývoj priestoru sakrálnych stavieb a zameriame sa na sledovanú otázku českých rane stredovekých kostolov ako hlavného komparačného materiálu k analyzovanému súboru zo Žatca, je nutné zmieniť aspoň niekoľko základných aspektov, ktoré uvedú do problematiky.

Už samotné slovo kostol z latinského „*castellum*“ odkazuje na prvotné spojenie kostola s opevneným miestom alebo pevnosťou. Výklad slova sa môže uberať dvoma smermi, a to ako

¹⁰⁶ Samotný latinský pojem „*ecclesia*“ pôvodne označoval zhromaždenie veriacich, ktorí sa na začiatku stretávali v súkromných domoch veriacich a priestor zhromaždenia nemal špecifickú ani samostatnú formu. K oficiálnemu alebo reprezentatívne budovaniu prvých stavieb pre účel takéhoto zhromaždenia vykonávajúceho jednotlivé liturgické obrady došlo až po roku 313 po Kr. Termín potom prešiel na pomenovanie vlastného priestoru, v ktorom sa zhromaždenie odohrávalo (*Filarska 1983*). Analýzou terminológie sakrálnych stavieb sa potom v našom prostredí z písomných prameňoch raného stredoveku zaoberal *P. Sommer (1982)*.

spojením s pomenovaním opevnených sídelných polôh (k terminológii napr. *Sláma 1986, 10-12; Kadlec 1987, 90*; na tento výklad upozorňujú aj *Štefan – Varadzin 2007, 1*), tak so samotným charakterom stavby v ranom stredoveku, kedy mali tieto stavby ako častokrát jediné kamenné architektúry pevnostný charakter, a pokazuje sa aj na ich obrannú funkciu (napr. slovo „chrám“ znamená chránené miesto, *Kadlec 1987, 90*).

K najčastejšiemu stavebnému typu patria v ranom stredoveku všeobecne v európskom prostredí jednoduché longitudinálne (pozdĺžne) jednolodné sálové stavby pravoúhleho pôdorysu s pravoúhlou alebo podkovovitou apsidou (napr. *Untermann 2000, 556, 559* pre obdobie 7.-9. stor. v európskom kontexte). Tieto stavby boli orientované, čo znamená že záver, v ktorom sa odohrávala hlavná časť liturgického obradu svätej omše, bol otočený k východu (*Herout 2002, 28*; symbolický význam vykladá napr. *Hanus 1995, 111*). K výnimkám dochádzalo výnimočne, najčastejšie kôli špecifickým sídelným alebo prírodným podmienkam (v Žatci napr. kostol neznámeho zasvätenia, u ktorého nepoznáme príčinu vychýlenej orientácie odvodenej z pravouhlého ukončenia lode, viď na obr. 10).

7.1.1 Drevené stavby

Medzi zvažovaných predchodcov žateckých stavieb počítame drevené formy jednoduchých kostolov. O drevených kostoloch sa v zahraničí dozvedáme predovšetkým z miest, ktoré dovolili svojimi pôdnymi podmienkami organickému materiálu v zemi pretrvať (k dreveným kostolom všeobecne *Ahrens 1982*; napr. v Sasku viac zachytených lokalít v poslednom zhrnutí *Oexle 1994*). V Čechách sú doklady drevených kostolov dochované ojedinele a ich existenciu častokrát indikujú iba lokality s písomným odkazom na starší chrám oproti stavbe stojacej na tom mieste, ale datovateľnej až do mladších období (napr. u kostola v Nudvojoviciach pri Turnove sa našla najprv autentika datujúca kostol do doby staršej ako jeho stavba, archeologický výskum odhalil dreveného predchodcu; *Prostředník 2003; Klápště 2005, 60*). Existujú tiež písomné zmienky spomínajúce viac kostolov (napr. Kosmova zmienka o stavbe dvadsiatich kostolov za Boleslava II., *Sláma 1986, 24*), takto staré kostoly však máme doložené v menšej miere. Chybným bolo vzhľadom na stav pramennej základne tiež prikladanie prehnaného dôrazu na pokračovanie veľkomoravskej tradície aj v prostredí Čiech (napr. *Merhautová 1971, 11*), pričom veľkomoravská architektúra sa dochovala v podobe dokonca súborov kamennej architektúry preskúmanej archeologicky (napr. Mikulčice, Staré Město – Uherské Hradiště; naposledy *Galuška – Poláček 2006*). Písomné zmienky spomínajúce drevené kostoly sa vyskytujú u nás až od 12. stor. (napr. zmienka u Kanovníka Vyšehradského o búrke ničiacej mnohé kamenné a drevené kostoly v roku 1134, *Sláma 1986, 28; Sommer 2001, 76*).

U nás sa s drevenými kostolmi stretávame zriedka (posledné zhrnutie *Frolíková-Kaliszová 1999*), býva s nimi spojená interpretácia priestoru na pohrebisku, kam nevstúpili hroby (napr. Brandýsek, *Kytlicová 1968*). V súvislosti s hradným prostredím sa drevená stavba vo forme pohrebnej kaplnky vyskytovala na Pražskom hrade v 10.-11. stor. v areáli kláštora sv. Jiří (*Frolík 2007, 38-39; Frolík*

a kol. 2000, 219-258). Aj keď tieto stavby nemôžeme mnohokrát bezpečne doložiť, do úvah pri zvažovaní takejto formy sakrálnej stavby ako predchodcu stavby kamennej je rešpektovanie pravidla *stabilitas loci* (častokrát zachytené v nemeckom prostredí; Štefan – Varadzin 2007, 14 cit. Fehring 2000, 67, obr. 17) a samotný fakt ich predpokladaného častého výskytu (napr. Klápště 2005, 60), aj vzhľadom na dostupnosť stavebného materiálu (napr. Sommer 2001, 76, 80).

V prípade stavieb na námestí Chelčického a v Dvořákovej ulici je pravdepodobnosť vzniku pohrebiska bez sakrálnej stavby v opevnenej polohe hradiska na základe vyššie naznačeného výskytu drevených stavieb s prihliadnutím na význam hradiska a lokálnu polohu predlokačných pohrebísk veľmi malá (opačný názor najmä na Chelčického námestie má napr. B. Marešová 2006, 8, 23; zrovnanie s prostredím pražského pravobrežného osídlenia, kde stavba nie je predpokladaná vo väzbe na pohrebisko, nemusí byť smerodajné, Čiháková – Dragoun – Podliska 2000, 140, do úvah vstupuje pohrebisko na Loretánskom nám. na Hradčanoch, Tomková 2005). U kostola sv. Víta je navyše v preskúmanom fragmente pohrebiska pozorovaná zvýšená intenzita pochovávaní v tesnej blízkosti kostola (opačný stav na nám. Chelčického je potom argumentom pre predpoklad absencie stavby, Marešová 2006, 23; pri úvahách o väzbe oboch kostolov na stavbu je nutné mať na zreteli ich súčasné fungovanie, pričom u sv. Víta je zaradenie kamennej stavby už do 11. stor. možné rovnako ako nemôžeme vylúčiť väzbu prepálenej vrstvy s prípadným požiarom dreveného predchodcu tejto sakrálnej stavby; zložitost' tejto otázky ukazuje príklad Malého námestia v Prahe, Klápště 2005, 350, 508 pozn. 163; Huml – Starec 1997; Starec 1998; Dragoun – Havrda 1996, 88; k otázke prechodu radových pohrebísk na príkostolné potom naposledy Štefan – Varadzin 2007).

7.1.2 Kamenné stavby

Najstaršie kamenné jednolodné kostoly mali jednoduchú formu a vo vzťahu k významu lokality svetskej alebo k príslušnosti k monastickému komplexu neboli pozorované rozdiely. V najstaršom období (až do 11. stor.) tieto kostoly nie sú zachované v dostatočnej miere (v zmysle počtu alebo miery dochovania), problémy s ich časovým zaradením z hľadiska umelecko-historického vyvstávajú práve z podstaty ich stabilnej formy nevykazujúcej žiadne špecifické architektonické odchylky (Merhautová 1971, 23-24, 27, výber kostolov vid' na obr. 7-8, pri výbere nebolo prihliadané na časové zaradenie kostolov, zoradené sú podľa lode s vežou alebo bez veže a so škálou zachycovaných veľkostí)¹⁰⁷.

Stavebne-historické bádanie u jednoduchej architektúry predpokladá z hľadiska techniky murovania predovšetkým lomové murivo u predrománskej architektúry (napr. na Pražskom hrade,

¹⁰⁷ Pri hľadaní porovnávacieho materiálu existuje stále nedostatok literatúry. Základným kompendiom neustále zostáva práca A. Merhautovej (1971, prípadne jej recenzia D. Líbalom, 1974), závery v nej obsiahnuté však už vzhľadom na dnešný posun v poznaní najstaršej architektúry v mnohom nedostačuje (napr. tiež Klápště 2005, 59). Novšie závery potom môžeme hľadať v kompendiách *Uměleckých památek Čech a Uměleckých památek Moravy a Slezka*. Z dôležitejších prác lokálnych potom napr. pre Prahu Dragoun 2002.

Frolík a kol. 2000, 259, na Budči, Macek 1993; Benešovská a kol. 2001, 89; v Kostolánach pod Tríbečom, Maříková – Kubková 2007), pričom sa na románske obdobie (zhruba od pol. 11. stor.) viaže líčovanie muriva opracovaním kameňa v čelnej stene do kvadratickej formy, kedy je veľkosť kvádrov pohyblivá, výskyt starostlivo opracovaných kamenných kvádrov väčších rozmerov sa eviduje spravidla v mladšom období 1. pol. 13. stor. (Benešovská a kol. 2001; Merhautová 1971, 50, Dragoun 2002, 231), nadzemné murivo je však pri archeologických odkryvoch nachádzané iba zriedka (v Žatci iba kostol sv. Kríža). Všeobecne má tento typ kostola malé rozmery, ktoré sa snád' zväčšujú v dobe nárastu počtu jednoduchých vlastníckych kostolov v 12. stor. (Herout 2002, 29), čo súvisí so širším kultúrno-spoločenským a politickým pozadím v zmysle postupnej transformácie, pričom dochádza k početnému nárastu kostolov najmä v súvislosti s novo vznikajúcou a emancipujúcou sa pozemkovou šľachtou, ktorá je schopná zabezpečiť stavbu nákladnej architektúry. Za atribút takejto príslušnosti kostola k vyššej sociálnej vrstve sa pokladá tzv. panská tribúna v závislosti na vysvetlení účelu a funkcie takejto časti stavby (napr. Mencl 1965; Dragoun 1997).

Hľadanie porovnávacieho materiálu pre žatecké stavby, aj vzhľadom na fragmentárnosť ich dochovania, nie je aj vzhľadom na vyššie popísaný stav (pracujeme v podstate iba s pôdorysom, eventuelne použitým stavebným materiálom a v náznakoch technikou stavby a jej architektonickými detailami podľa nájdených stavebných článkov, výber na obr. 7-8). S prostými jednolodnými kostolmi sa stretávame od doby Veľkej Moravy. Medzi dodnes dochované stavby usmerňujúce naše predstavy patria nedávno predatované stojace kostoly v Kopčanoch (kladený do 9. stor.) a v Kostolánach pod Tríbečom (oobdobie okolo roku 1000) na Slovensku (*Maříková – Kubková 2007*), ktoré majú pravouhlý záver (táto forma pretrváva celý raný stredovek, napr. kostol sv. Kataríny na Tetíne z 12. stor., *Sommer 2001*). Medzi stavby z prostredia hradného alebo rezidenčného s takouto formou (ďalej neprihliadajúc na časové rozdelenie) môžeme počítať napr. kostoly Panny Márie, tzv. sv. Bartolomeja, kaplnku Panny Márie (sv. Anny) v kláštore sv. Jiří či kaplnku sv. Mórica na Pražskom hrade (*Frolík – Smetánka 1997; Dragoun 2002; Frolík a kol. 2000*) alebo v Starej Boleslavi kostol sv. Klimenta a kostol neznámeho zasvätenia (*Boháčová a kol. 2003, 181-198; Boháčová 2006, 9-20*). Dochovaný pôdorys máme ďalej u kostolov bez pridanej veže alebo dokumentovanej tribúny vo vidieckom prostredí napr. v Malíne (sv. Jána Krstiteľa), vo Vranove (sv. Václava), v Kuněticiach (sv. Bartolomeja), v Dobřichove (Najsvätejšej Trojice), Zásmukách (Nanebovzatia Panny Márie) alebo v Novom Sedle u Žatca (sv. Petra a Pavla; všetko *Merhautová 1971, 163, 354, 149, 112, 363, 178*), z Prahy napr. kostoly sv. Vavřinca na Petříně alebo v Butoviciach (*Dragoun 2002, 59, 196*).

Mladšie kostoly 12.-13. stor. potom mávajú zložitejší pôdorys s pridanou západnou časťou v podobe veže alebo máme dochovanú alebo dokumentovanú pôvodnú vstavanú emporu a stretávame sa s väčšou variabilitou pôdorysov (*Merhautová 1971, 54*). Dochovalo sa viacero stavieb, opäť však predovšetkým mimo areál hradísk častokrát pohltých mestskou zástavbou a častými prestavbami týchto kostolov (to sa týka napr. Litoměříc). Pre žatecký kostol neznámeho zasvätenia sa nepodarilo

dohľadať analogickú stavbu s atypickým pôdorysom pomerne malých rozmerov, ktorú pri rekonštrukcii ako pozdĺžnej stavby s vežou na západe charakterizuje takmer zhodný kvadratický pôdors oboch častí. Pri zvažovaní iných možností je nutné prihliadať k mohutnosti základového muriva uzáveru stavby, ktoré predpokladá nesenie mohutnej masy muriva spojitelného takmer určite s vežou (por. napr. výskum románskeho kostola sv. Jána Krstiteľa v Kadani, kde bol základ východného záveru v šírke 160 cm interpretovaný ako veža, *Velínský 1995, 230*). V románskych stavbách 12. - 13. stor. nachádzame v podstate obdobný stavebný typ v základnej forme veže na západe pripojenej k prostému jednolodnému kostolu podľa kompendia *A. Merhautovej (1971)* alebo *Z. Dragouna (2002)* u niekoľkých desiatok kostolov (obr. 7, napr. sv. Václava v Hrusiciach, Nanebovzatia Panny Márie v Mohelnici, sv. Jakuba v Jakube a v Stříbrnej Skalici, Narodenia Panny Márie v Prahe – Záběhlicích a Průhonicích, sv. Martina v Řepoch, z okolia Žatca napr. sv. Jakuba vo Vroutku alebo u kostola Povýšenia sv. Kríža v Radoniciach, *Merhautová 1971, 127, 172, 329, 357, 300; Dragoun 2002, 328-330, 211-213*). Pri zvažovaní sily muriva v súvislosti s vstavaným schodiskom je príkladom tohto riešenia kostol sv. Bartolomeja v Kyjách (datovaný do 1. pol. 13. stor., *Merhautová 1971, 150; Dragoun 2002, 220-223*), iným príkladom schodiska v murive je sv. Martin ve zdi v Prahe (*Dragoun 2002, 73-76*).

Vzhľadom na to, že nedokážeme presne definovať tvar lode kostola neznámeho zasvätenia na námestí Chelčického, je nutné poukázať aj na fenomén centrálnych stavieb. Okrem rotund s jednou apsidou a vežou na západe sv. Jána Krstiteľa v Pravoníne alebo Márie Magdalény v Prednej Kopanine (obr. 7) sú to kvadratické centrály sv. Jána Krstiteľa Na zábradlí v Prahe – Starom Meste alebo v Řeporyjích kostol sv. Petra a Pavla (*Merhautová 1971, 296, 298; Dragoun 2002, 68-69, 197-198*).

Pri nedostatočnom stave dochovania románskej architektúry je nutné pracovať v podstate s celou oblasťou přemyslovskej správy, i keď v mladšom románskom období existuje výtvarne odlišená príbuznosťou niektorých architektonických foriem. Takou je tzv. vinecká skupina charakteristická pre región severozápadných Čiech, ku ktorej je radená aj výzdoba baziliky Panny Márie v Žatci (*Beránek – Ebel – Čech 2004, 34-35*). Jedná sa však až o obdobie 1. pol. 13. stor. Pre ostatné štyri rozoberané rane stredoveké kostoly pracujeme iba s fragmentárnou znalosťou architektonickej formy bez znalosti výzdoby (výnimkou sú zlomky architektonických článkov indikujúcich snád' združené okno na nám. Chelčického či honosné reliéfne dlaždice), preto nie je možné stavby hlbšie výtvarne analyzovať (dochovanú románsku architektúru v oblasti priľahlého Poohria menuje *Havrlant 2002, 12*).

Jediným bezpečným záverom preto zostáva konštatovanie bežného typu jednoduchého jednolodného kostola, u kostola neznámeho zasvätenia doplneného mohutnou vežou v ukončení stavby, ktorá je bežným architektonickým riešením stavieb z tohto obdobia a odkazuje na vybudovanie od liturgického priestoru oddelenej časti, ktorá mohla slúžiť súkromnej účasti na bohoslužbe.

7.1.3 Bazilika

Kresťanské chrámy prevzali svoj základný typologický register z antiky, pričom najvýznamnejším typom prevzatým zo svetského rímskeho prostredia sa stala bazilika. Od doby rane kresťanskej a cez vývoj vo franskej ríši v merovejskom a karolínskom výtvarnom umení prešla táto podoba kostolov do mladšej ríšskej architektúry, ktorá sa stala základným východiskom pre českú architektúru raného stredoveku zvlášť v porovnateľných reprezentačných formách, akou bazilika nepochybne bola. Jedná sa o pozdĺžnu stavbu s nepárnym počtom lodí (najčastejšie tri alebo päť), zakončených polkruhovou apsidou v pozdĺžnej ose, kde stredná loď prevyšuje bočné, je väčšia a je osvetlená vlastnou okennou zónou v hornej časti muriva (napr. Koch 1998, 431; Syrový a kol. 1974, 115-116). Jednoduchá pozdĺžna dispozícia mohla byť členená transeptom. Postupom doby dochádzalo k transformáciám základného stavebného typu, kam patrí aj pridanie veží. Na stavbách sa okrem západného priečelia vyskytovali veže aj nad krížením alebo po stranách chóru a spočiatku mohli byť drevené (Busch – Losche – Wagner 1965, 23; Koch 1998, 63-64). Najvýraznejším prvkom sa však stalo pridávanie westverku¹⁰⁸ k západnému priečeliu bazilik a krypty v neskorokarolínskom období (McClendon 1996, 793-796).

V našom prostredí sa s románskymi a predrománskymi bazilikami stretávame v podstate ako s najreprezentatívnejšou kategóriou kostola v zmysle stavebného typu. Viaže sa hlavne v najstaršom období na najdôležitejšie zemské chrámy (biskupská katedrála na Pražskom hrade) a na monastickú architektúru alebo kolegiátne kapituly, teda vlastné cirkevné inštitúcie. V hradnom prostredí sa s bazilikou stavanou panovníkom stretávame na Vyšehrade (bazilika sv. Vavrinca; Nechvátal 2004). V období počiatku 13. stor. môžeme tento stavebný typ pozorovať aj vo vidieckom prostredí ako napr. bazilika sv. Václava v Prahe na Proseku (Dragoun 2002, 223-226, Merhautová 1971, 262-265), v tomto prípade však absentuje mohutné dvojvežové priečelie, alebo Nanebovzatia Panny Márie v Tismiciach (Merhautová 1971, 341). Stavebne je identifikácia baziliky na žateckej akropole blízka svojim priečelím práve stavbám v Milevsku a v Teplej (viď vyššie, obr. 9, tieto baziliky boli postavené z nadania laických veľmožov na konci 12. stor.; Žemlička 1997, 252; opäť je však porovnávací materiál dochovaný iba fragmentárne, napr. v Litoměřiciach sa nedochovala takáto stavba), zaujme však odlišné spoločenské prostredie aj pri zhode typu. Pri bazilikách sa potom z dochovaného dvojvežového priečelia uvažuje skôr o reprezentatívnom založení než pevnostnom charaktere stavby, pre takéto úvahy aj pri práci so žateckou bazilikou (Beránek – Ebel – Čech 2004, 34) v našom prostredí nenachádzam analógie.

Použitie tohto stavebného typu v počiatkoch 13. stor. v Žatci je preto výrazom spoločenských pomerov mesta, ktoré patrilo k najdôležitejším centrom nielen severozápadných Čiech. Svetské nadanie (vzhľadom na historické správy v Žatci nesídlila významnejšia cirkevná inštitúcia ako

¹⁰⁸ Westwerkom sa v pôvodnom zmysle nazýva samostatná stavba pridaná na západnú stranu baziliky, ktorá mala častokrát vlastné patrocinium (napr. Herout 2002, 29; Mencl 1965, 34).

kolegiátna kapitula v neďalekých Litoměřiciach, ktorá používala tento typ chrámu) dovoľuje odkazovať predovšetkým na reprezentatívny charakter stavby v mieste centrálnej cirkevnej správy regiónu (sídlo arcijáhnenstva, vid' vyššie). Táto stavba predstavuje pre nás predovšetkým výraz novo právne sa etablujúceho mesta a predovšetkým jeho obyvateľov (vid' vyššie), ale aj možný kontext pre úvahy o susednom kostole minoritského konventu, ktorý prišiel v dobe počas alebo krátko po dokončení tohto chrámu a bol usadený pri staršej kostolnej stavbe, ktorá mohla byť sama predchodcom baziliky.

8 Komparácia

Lokality, ktoré by pomohli osvetliť situáciu žateckého doloženého súboru sakrálnej architektúry (s obmedzením na architektúru sústredenú iba v opevnenej časti hradu) boli vybrané ako niektoré výrazne príbuzné lokality v zmysle centrálného významu, ktoré plnili podobné správne a administratívne, ekonomické, obchodné, komunikačné, rezidenčné a náboženské úlohy. V rámci rane stredovekej českej štátnej správy je možné hľadať, zvlášť pri fragmentárnosti prameňov k jednotlivým sledovaným otázkam týkajúcim sa samotných kostolov a ich historického a spoločenského kontextu, samozrejme aj na iných miestach okrem vybraných lokalít. Pre ilustráciu stavu boli však vybrané tri lokality, Litoměřice, Starý Plzenec a Vyšehrad. Ako dôvody je možné uviesť zhodné postavenie týchto lokalít v rámci priemyslovskej hradskej správy pred vznikom inštitucionálnych miest (podľa *Žemličku 1978* zhodná kategória hradských centier okrem Vyšehradu, u ktorého vyniká dočasná panovnícka rezidencia). Boli najvýznamnejšími zemskými centrami sústreďujúcimi vrchné zložky politického, hospodárskeho a cirkevného života českej rane stredovekej spoločnosti. Špecifické postavenie medzi nimi má Vyšehrad, ktorý bol súčasťou pražského sídelného komplexu, v rámci neho mal však ako vysadená opevnená poloha samostatnú úlohu (vlastný život Vyšehradu však dokladá aj jeho zázemie, *Podliska 1996; Čiháková – Dragoun – Podliska 2000, 141-146*). Vynikajú ďalšie spojitosti, predovšetkým založenia významných kráľovských miest v ich prostredí (zhodnú polohu bývalého hradu s mestom mal v tejto kategórii rovnako ako Žatec napr. Hradec Králové, v Litoměřiciach opevnená poloha pripadla kapitule a mesto bolo preto založené na predhradí; napr. *Razím 2000, 46*), u Plzne došlo k presunu do príhodnejšieho prostredia, Vyšehrad sa stal súčasťou pražského postupne sa rozvíjajúceho súmestia. Všetky tieto hrady ležali v hospodársky príhodných polohách a v miestach dopravných uzlov či na hlavných obchodných komunikáciách a tvorili spádovú oblasť regiónu (úloha Vyšehradu sa zdôrazňuje pri rozvoji pravobrežného osídlenia; *Čiháková – Dragoun – Podliska 2000, 142*). Litoměřice a Vyšehrad navyše vytvorili zázemie pre umiestnenie kapitul, čím došlo k posunu ich úlohy v rámci cirkevnej správy. V týchto lokalitách preto môžeme hľadať podobné podmienky vzniku väčšieho počtu kostolov ako v Žatci. Vzájomná komparácia historického stavu známeho v nich má priblížiť možnosti výkladu súboru alebo jednotlivých častí architektúry doloženej v Žatci a poukázať na možnosti interpretácie sakrálnych súborov na hradiskách raného stredoveku vôbec.¹⁰⁹

Sledované sú preto jednotlivé kostoly na týchto lokalitách so zameraním na ich polohu (v rámci opevnených častí týchto centier¹¹⁰), vzťah k sídelným okolnostiam (vrátane väzby na panské sídlo)

¹⁰⁹ K takémuto výsledku je však zvlášť pri fragmentárnosti pramennej základne potrebné prizerať cez mozaiku poznatkov zo všetkých rane stredovekých hradísk, ktoré aj pri predpokladanom odlišnom význame jednotlivých lokalít pomáhajú definovať príslušnosť a funkcie jednotlivých kostolov v ich areáloch.

¹¹⁰ Z tohto dôvodu nebol do výberu zahrnutý Hradec Králové, kde sú do opevnenej časti lokalizované iba dva kostoly, i keď je románsky súbor z priľahlej aglomerácie rovnako výnimočný (napr. *Richter – Vokolek 1995, 131, obr. 70*).

alebo k pohrebnej aktivite a v neposlednej rade konkrétne aj ich stavebná a výtvarná podoba a možnosti jej výpovede.

Vyjímanie opevneného prostredia jednotlivých hradov od sídelného zázemia v ich okolí, ktoré bolo vlastnou príčinou konečného rastu ekonomiky celej lokality ako miesta koncentrácie remeselnej výroby a trhu, a kam sa napokon presúva ťažisko celých aglomerácií (napr. *Velímský 1989, 88*) a častokrát práve tieto prostredia hostili zvlášť v mladšom ranom stredoveku rezidencie sociálne vyššej zložky, bude táto problematika v rámci sledovaného problému obmedzená. Výber sa zakladá na priestorovej selekcii v rámci detailne analyzovanej situácie v Žatci. Nepochybne významnú úlohu však v otázke hľadania možností výkladu tvorí samotný fakt rozoberania kostolov v rámci privilegovaného prostredia opevnenej časti hradu.

8.1 Litoměřice

Dôležité správne centrum premyslovského štátu v ranom stredoveku pre severozápadné Čechy a dolné Poohrie predstavovali Litoměřice. Vznik hradu je kladený do doby okolo polovice 10. stor. (*Kotyza – Tomas 1997, 78*). O ich cirkevnom význame sa dozvedáme predovšetkým z písomných prameňov. Zo zakladacej listiny litoměřickej kapituly, ktorú založil Spytihněv II. asi r. 1057 (dochované sú tri texty listiny z obdobia 11.-14. stor.; *ibidem, 80, 87-93*) sa usudzuje o význame Litoměříc v kontexte cirkevnej správy. Je tiež dokumentom, ktorý pomáha definovať postavenie najvýznamnejšej sakrálnej pamiatky na hrade, kapitulnej baziliky sv. Štefana.

Špecifické postavenie Litoměříc v tomto zmysle je však v rámci hmotnej podoby jednotlivých sakrálnych pamiatok len problematicky definovateľné. Do dnešnej podoby sa totiž žiadna z nich nedochovala, archeologický výskum nepriniesol zlepšenie stavu poznania. Podoba rane stredovekej formy a štruktúry cirkevných stavieb a ich zaradenie v kontexte osídlenia sa preto odvodzuje z písomných a ikonografických prameňov.

Prvý a s kastelánskym dvorom spojovaný bol **kostol sv. Jiří**. Zanikol v roku 1876 a jeho podoba sa odvodzuje z ikonografických prameňov. Bezpečným dokladom jeho rane stredovekej a najstaršej doložiteľnej románskej podoby je Willenbergova veduta z r. 1600, z ktorej je možné vyčítať v gotickej stavbe románsky relikt vo forme veže s románskym združeným oknom v spodnej časti. Na základe vyobrazení z 19. stor. a postavenia veže voči stavbe gotickej lodi sa usudzuje pre románsku fázu o jeho vychýlenej orientácii v smere juhozápad-severovýchod. O zmene a „oprave“ orientácie sa uvažuje podľa iného vyobrazenia so znázorneným snád' románskym okienkom zachovaným v hmote gotickej stavby na západe južnej steny lode. Hypoteticky sa uvažuje o vplyve podmienok nepravidelnej zástavby na orientáciu kostola. K starobyľým znakom (rane stredovekého stária) je pripočítavané zasvätenie sv. Jurajovi. Najstaršia písomná zmienka k tomuto kostolu pochádza až z roku 1352, kedy patrilo medzi chudobné (odvádzané z výšky pápežského desiatku troch grošov). Z toho je patrný vývoj, ktorý prekonal kostol medzi vznikom s nadaním snád' ako súkromná kaplnka správcu hradu/panovníka

až po jeho postavenie vo farnej sieti 14. storočia s veľmi malým príjmom. Pominúc komplikovanú hypotézu o vývoji románskej až gotickej podoby chrámu je možné uvažovať o jednodlnom kostolíku s vežou, čo je dobrým argumentom pre vyslovenie hypotézy o panskom vlastníckom charaktere románskej stavby a nevylučuje hypotézu o najstaršej hradnej cirkevnej stavbe (*ibidem*, 83-85).

Významných kostolom, ktorý v 11. storočí prevzal funkciu hlavného chrámu hradu, bola **bazilika sv. Štefana**. O jej stavebnej podobe vieme z najmladšieho textu zakladacej listiny kapituly až zo začiatku 14. stor. V tomto texte je zasvätená sv. Štefanovi a Všetkým svätým. Stavebný typ baziliky máme viazaný aj na ďalšie kapitulné chrámy s lepším stavom pramennej základe k rekonštrukcií ich hmotnej podoby (Pražský hrad, Vyšehrad, Stará Boleslav). Zbytky pôvodnej stavby boli zničené najneskôr v 2. pol. 17. stor. novostavbou katedrály. Na relikty veží a časti románskej lode snáď upozorňujú vyobrazenia zo 17. storočia. Bohužiaľ pre rekonštrukciu baziliky zostávajú iba tieto problematicky interpretovateľné ikonografické prame, z ktorých nejde bezpečne rozhodnúť, či sa zdanlivo románske murivo viaže na transept alebo relikty veží pôvodnej baziliky (zmienka v listine z roku 1348, kde sa spomína „kostol a jeho veže“). K bazilike je pripisovaný nález románskej reliéfnej šesťbokej dlaždice, nájdenej v južnej časti dómskeho pahorku (ako solitér a bez uvedenia nálezových súvislostí; *ibidem*, 88-90).

Nárast počtu sakrálnych stavieb je bežný v 12. storočí. I v Litoměřiciach dochádza k podobnému vývoju. Pamiatkou, ktorá sa pojí s historickou osobou Hroznaty Tepelského a jeho historicky (až k roku 1219) i archeologicky doloženým dvorom, bol zrejme **kostol Panny Márie** (*ibidem*, 93). Jeho podoba vo forme jednoduchého jednodlného kostolíka sa odvodzuje z vyobrazenia z roku 1726, zbúraný bol ešte v 18. storočí. Na základe väzby na dvor sa predpokladá stavebný typ s tzv. panskou tribúnou. Tento kostol stál už však v tesnom zázemí hradu.

Na hrade v priestore predhradia stál ešte **kostol sv. Václava** (*ibidem* 82, 85). O jeho polohe sa vie z plánu Litoměříc z 18. stor.

Hypoteticky je ďalšia stavba odvoditeľná od polohy pohrebiska na západnej strane dómskeho námestia, ktoré fungovalo ešte na začiatku 13. stor. a muselo byť preto viazané na sakrálnu stavbu (*ibidem*, 94; *Klápště 2005*, 332). Do tejto súvislosti je kladené prvotné umiestnenie **kostola sv. Michala** (v drevenej forme), ktorý mal byť neskôr prenesený k dominikánskemu kláštoru uvedenému do mesta asi v r. 1239 (založený severne od hradu).

Vlastný areál hradu o rozlohe 5-6 Ha, členený na plochu akropole a predhradia, zahŕňal teda tri resp. štyri sakrálne stavby. Jedna z nich (sv. Juraj) je v dobe do konštitúcie vrcholne stredovekého mesta spájaná s existenciou velmožského dvorca a vlastným súkromným založením, ďalšia (sv. Štefan) náležala kapitule a je viazaná na väčší počet členov duchovnej správy – kanovníkov. Z doloženého reprezentatívneho stavebného typu baziliky sa usudzuje o jej rozhodujúcej úlohe v zmysle farnej správy (Litoměřice mali štatút arcijáhensva rovnako ako Žatec). Posledným je kostol

sv. Václava, ku ktorému chýbajú pramene umožňujúce jeho bližšie zaradenie. Otázka ďalšieho kostola (pôvodne sv. Michal?) vyvstáva zo situácie pohrebiska na západnej strane námestia.

8.2 Starý Plzenec

Špecifická situácia priaznivá pre rekonštrukciu rane stredovekého komplexu sakrálnej architektúry sa nachádza na hrade v Starom Plzenci. Predovšetkým pre neúspešný pokus o založenie vrcholne stredovekého mesta bolo centrum presunuté v 13. stor. do oblasti dnešnej Plzne, čím sa nám dochovala lokalita s nepríliš intenzívnym vývojom v nasledujúcej etape. Napriek pretrvávaniu osídlenia až do dnešnej doby je v Starom Plzenci zakonzervovaná pôvodná situácia známa dobre z archeologických prameňov.

O význame lokality svedčia opäť písomné pramene a doklady o strategickej polohe hradu. Ten ležal v mieste rozchodu Norimberskej a Rezeňskej cesty napojených na Prahu (*Široký – Nováček – Kaiser 2004, 799*). Hrad je zmieňovaný už k roku 976 v kronike Thietmara Merseburského, z vojtešských legiend sa dozvedáme o konaní nedeľného trhu (r. 992), ďalšie významné správy spomínajú k r. 1109 oslavu vianočných sviatkov kniežat'om Vladislavom, zmieňovaní sú plzeňskí kasteláni, prefekti či arcikňaz (*Sláma 1986, 90*). V 13. storočí svedčí o význame hradu napr. titul plzeňského vojvodu pre budúceho kráľa Václava I. (*Široký a kol. 2003, 5*). Ten tu razil mince (1224-1228), čím naviazal na staršiu tradíciu kniežat'a Jaromíra z rokov 1010-1012 (*ibidem, 6*).

Na samotnom hrade máme doložených niekoľko sakrálnych pamiatok, ich dejiny sú však bohužiaľ dnes iba ťažko rekonštruovateľné. Rovnako problematické je ich funkčné rozloženie či vzájomné vzťahy, usudzuje sa len z niekoľkých zachytených pramenných indícií.

Archeologickým výskumom bol dokumentovaný **kostol sv. Vavrinca** (*ibidem 10-13; Široký – Nováček – Kaiser 2004, 805*), nájdený v opevnej polohe považovanej za akropolu hradiska. Archeologicky bol zachytený iba pôdorys gotickej fáze s bližšie neurčeným zbytkom snád' staršieho predchodcu, ktorým je múr naznačujúci pozdĺžnu stavbu, doplnený zisteniami o existencii ďalších murív z geofyzikálneho prieskumu. Pochovávanie v okolí stavby je doložené minimálne od 12. stor. Vďaka zistenému hustému osídleniu v okolí stavby je kostol považovaný za súčasť hradnej rezidencie. Prvá zmienka pochádzajúca z r. 1239 dosvedčuje jeho veľký majetok, z listiny z roku 1266 pochádza jeho titul dvorského kráľovského kostola. Je tiež považovaný za centrum plzeneckej cirkevnej provincie so štatútom farného kostola až do jeho presunu ku kostolu Panny Márie v podhradí (čo nie je datované). Po úpadku významu lokality upadol zrejme aj význam kostola, v 17. storočí je zmieňovaný už iba ako filiálny. Zanikol v 19. storočí.

Ďalším kostolom pochádzajúcim z opevneného predhradia je dodnes stojaca **rotunda sv. Petra** (pozmenená znovuvystavaním v 16. stor.; *Široký – Nováček – Kaiser 2004, 805-807; Široký a kol. 2003, 9*). Nachádza sa na samostatne vymedzenej ploche v rámci predhradia a v jej okolí sa v ranom

stredoveku pochovávalo (v literatúre datačne nešpecifikované). O datácií rotundy svedčí podlaha z reliéfnych dlaždíc vyšehradského typu a zachytené stopy rozvoja osídlenia z tohto predhradia predovšetkým z 12. stor. Prvá písomná zmienka je z roku 1266.

Kostolom v rámci snád' východného predhradia je **sv. Kríž**, dochovaný rovnako iba v pôdoryse (*Široký a kol. 2003, 14-16*). Zachytená stavba je románskeho stária, bližšie však nedatovateľná. Z absencie početnejšieho pochovávaní a z prítomnosti významnejšieho hrobu uprostred lodi by sa dalo uvažovať o vlastníckom charaktere jednolodnej stavby. Jej vývoj je rozdelený do troch etáp, pričom v rámci druhej mala byť v jeho západnej časti vybudovaná tribúna. Prvá zmienka je rovnako z roku 1266, zaniká v 17. stor., kedy je zmieňovaný ako kostol filiálny. Niekedy z priebehu raného stredoveku boli zachytené stopy požiaru, rovnako ako u stavby sv. Vavrinca, čo je kladené do vzájomnej súvislosti (*ibidem, 15*).

V rámci opevneného podhradia je doložený ešte **kostol Panny Márie** (*Široký – Nováček – Kaiser 2004, 803-804*). U dnešnej stavby sa predpokladá románska fáza, k staršej skrálnej stavbe by mohli odkazovať aj stopy pochovávaní v neďalekej polohe od kostola, avšak ešte stredohradištného stária. Predpokladá sa, že kostol prevzal funkciu hlavného farného chrámu po kostole sv. Vavrinca.

Ďalšie štyri kostoly sú k polohe ľavobrežnej zástavby zmieňované už k roku 1266.

Riešenie funkčného rozdelenia jednotlivých sakrálnych stavieb je v lokalite pomerne problematické, čo závisí od nepriaznivého stavu pramennej základne, ktorá nie je dostačujúca pre viac než hypotetické zaradenie. Napriek tomu nám schéma dovoľuje uvažovať o rane stredovekom hlavnom hradnom chráme a niekoľkých ďalších s pravdepodobnou vlastníckou a pohrebnou funkciou.

8.3 Vyšehrad

Toto hradisko vzniklo na protiľahlom brehu Vltavy a predstavuje tak určitý protipól Pražskému hradu už od doby svojho vzniku v 2. pol. 10. stor. (*Nechvátal 2004, 31-36*; niekedy sa uvádza jeho vznik v súvislosti umiestnením družiny Boleslava II. vracajúcej sa z Poľska v 80. r. 10. stor., ktorá sa nezmesťala do hlavného Hradu; *Tryml 1997, 12*; *Žemlička 1997, 41*; vznik je dnes kladený do 90. rokov 10. stor.; *Bartošková 1998, 365*). Nachádzalo sa na prístupovej ceste do pražskej kotliny z juhu, pričom sa o jeho vzniku dozvedáme práve z mincovania (prvá písomná zmienka je z r. 1003). V tejto dobe bol útočiskom kniežaťa Jaromíra počas poľskej okupácie. Mal vojensko-správnú funkciu a jeho význam bol potvrdený presídlením Vratislava II. (1061-1092), čo znamená aj dobu jeho najväčšieho rozkvetu. Okolo roku 1070 je na Vyšehrade založená kapitula a vzniká tak významný cirkevný okrsok.

O prvej sakrálnej stavbe sa dozvedáme zo zmienky v kronike Thietmara Merseburského k roku 1004, kedy malo byť zvonenie zvonov na Vyšehrade signálom k vyhnaniu poľských vojsk. Tradícia zmieňuje v polovici 13. stor. **kostol sv. Jána Evanjelistu**, ktorý mal údajne svätiť biskup Vojtech niekedy v rokoch 982-988 (*Nechvátal 2004, 34, 342-343*). O tejto stavbe sa v 13. stor. dozvedáme

z písomných prameňov; jednalo sa o rotundu lokalizovanú do priestoru kráľovského dvora. Presná poloha však nie je známa. Mohlo sa jednať o palácovú kaplnku s predpokladom prepojenia na kráľovský palác. V súvislosti so zmenou zasvätenia sa predpokladá stavebná úprava v 13. stor. (vtedy bola táto kaplnka spojená so sakristiánstvom kapitulného chrámu; *Dragoun 2002, 4*).

Ďalším chrámom zmieňovaným však až v prameňoch 13. stor. bola „**kaplnka**“ **sv. Klimenta**. Jej poloha nebola lokalizovaná, kladie sa niekam pred západné priečelie kapitulného chrámu do miest gotického átria alebo do polohy kostolníckeho domu v severozápadnom nároží cintorína. Niekedy je tento kostol spájaný so zmienkami o slovanskej škole lokalizovanej na Vyšehrad, ktoré poznáme zo svätoprokopských legiend. Dnes bohužiaľ nedokážeme bezpečne prekázať jeho polohu ani stárie (*Nechvátal 2004, 339-341; Dragoun 2002, 44*).

Najstarším dochovaným rane stredovekým kostolom je **rotunda sv. Martina** na východnom okraji predhradia. Prvá písomná zmienka pochádza až z 1. pol. 14. stor. Archeologický výskum prevádzaný v interiéri aj exteriéri nebol zatiaľ vyhodnotený, súčasťou nálezov bolo pochovávanie datovateľné iba približne do 11.-13. stor. (bez milodarov). Doložený je tiež zbytok cesty ku kostolu. Predovšetkým na základe rozboru dochovanej stavby je rotunda datovaná do poslednej tretiny 11. stor. alebo počiatku 12. stor. Uvažuje sa o jej vlastníckom založení a tiež štatúte veľkofarného chrámu na predhradí. Niekedy je hypoteticky spájaná s osobou vyšehradského dekana Martina, zmieňovaného v 60. rokoch 12. stor. (*Nechvátal 2004, 343-46; Dragoun 2002, 44-45*).

Na rozhraní kráľovskej akropole a predhradia boli odhalené základy **kostola sv. Vavrinca**. Nachádzala sa v miestach neskoršej budovy dekanstva. Z kostola sa dochovali dve stavebné fázy. Predrománska stavba je hypoteticky spájaná s kostolom, ktorého zvony zvonili v roku 1004. Je rekonštruovaná do podoby centrály krížového pôdorysu. Na základe bližšie nedefinovaných výsledkov archeologického výskumu sa datuje do záveru 10. stor. Pochádza z nej pohreb dieťaťa z polohy v južnom ramene transeptu. Významnou je románska fáza, z ktorej pochádza unikátny súbor románskych reliéfnych dlaždíc. Tá mala podobu transeptuálnej baziliky a je datovaná do druhej pol. až poslednej štvrtiny 11. stor. V okolí stavby bolo zachytené pochovávanie na všetkých stranách okrem severnej, datované záušnicami menších prierezov a mincou Vratislava II. vo forme obolu mŕtveho. Najstaršia písomná zmienka pochádza až z roku 1267 (spomína kaplnky sv. Vavrinca a sv. Klementa). Správa z roku 1369 hovorí o tom, že tento kostol bol súčasťou dekanstva (*Nechvátal 2004, 346-361; Dragoun 2002, 47-50*).

Najvýznamnejším chrámom budovaným v súvislosti so založením kapituly bol **kostol sv. Petra** (a neskôr Petra a Pavla). Z najstaršej podoby sa dochovali v podobe nálezu základového muriva dve románske fázy. Najstaršia sa pojí so stavbou za Vratislava II. v poslednej tretine 11. stor., druhá je z písomných prameňov kladená k obdobiu pred 1129 k Soběslavovi I. Jednalo sa o dvojchórovú honosnú baziliku, ktorej analógiu nachádzame na Pražskom hrade, a ktorá sa pojí s kapitulou

kanovníkov nadanou zvláštnymi pápežskými privilegiami. S palácovým areálom bol kostol spojený románskym mostom (*Nechvátal 2004, 36-44, 162-247; Dragoun 2002, 45-46*).

Sídlný význam Vyšehradu ako rane stredovekého hradiska je v období raného stredoveku (11.-12. stor.) nesporný. V súvislosti s tým máme na vlastnom hradisku doložených niekoľko sakrálnych stavieb, ktorých funkcie ani dôvody vzniku nedokážeme vždy presne definovať resp. hypoteticky predpokladať. Ideálnym príkladom je v tomto zmysle bazilika sv. Petra a Pavla, ktorej pôvod a funkciu máme v písomných prameňoch dobre doloženú.

Fenomén koncentrácie sakrálnej architektúry je typickým pre významné rane stredoveké hradné centrá. V závislosti od dochovaných písomných prameňov a samotného charakteru stavieb je snahou interpretovať príslušnosť týchto kostolov. Vzhľadom na rezidenčnú úlohu týchto lokalít sa vždy predpokladá kostol v súvislosti s palácovým sídlom vnútri opevnených častí. Pri existencii kapitul je sakrálna pamiatka dobre datovateľná a je možné ju ľahko lokalizovať (i keď sa jej románska podoba ako v prípade Litoměříc nedochovala). Ďalšie zo stavieb ponúkajú interpretáciu ako vlastníckeho kostola na základe existencie tribúny alebo významnejšieho hrobu v interiéri stavby. Pochovávanie dokumentované v ich okolí je častým sprievodným javom, zisteným však iba archeologickým výskumom, ktorý nie je vždy súčasťou poznávania stavby. Takéto pohrebisko môže byť v rámci fragmentárne skúmanej časti opevnenej polohy indikátorom vyvolávajúcim otázky o prípadnej existencii kostola v okolí.

Je nutné priznať, že ani na týchto lokalitách interpretácia jednotlivých kostolov neprekročila až na výnimky hranice hypotéz aj v otázke funkcii častokrát problematicky datovateľných resp. vôbec doložitelných stavieb.

9 K funkciám kostolov v opevnených strediskách predlokačných aglomerácií

Obdobie záveru 10. - 13. stor., pre ktoré sa snažíme dohľadať možný výklad funkcií sakrálnych stavieb, je v dejinách duchovnej kultúry tým z horšie historicky dokumentovateľných. Písomné pramene sú pomerne útržkovité a ich výklad sa odvíja od kombinácie s údajmi známymi z archeológie a dejín umenia a s historickými údajmi mimo naše územie. Je to však obdobie, v ktorom dochádza k pomerne významnému posunu v organizácii cirkevnej správy, ktorá je bezprostredne spätá so sakrálnymi stavbami.

Pri posudzovaní pomerov rane stredovekých kostolov na našom území zapojených do systému cirkevnej správy je dôležitý odlišný systém vzťahov odvíjajúci sa od dominantnej laickej zložky (napr. *Kadlec 1987, 85-93; Hledíková 1995, 112; Žemlička 1997, 240-241*). Celkový proces prenikania kresťanstva do života poddaných sa potom odvíjal cestou „zhora“ (napr. *Sommer 1982, 126; Sláma 1988, 75*), čo určilo hlavného fundátora sakrálnych stavieb. V najstaršom období bol výhradným zakladateľom kostolov knieža a predpokladá sa existencia vždy hlavného chrámu na hrade, ktorého predstaveným bol arcikňaz, ktorý mal určité funkcie aj v svetskej správe (*Kadlec 1987, 90; Žemlička 1997, 242*). Tieto kostoly spočiatku slúžili ako súkromné oratóriá panovníka, neskôr nadobudli farných funkcií (napr. *Sláma 1988, 75*). Vedľa takéhoto chrámu sa od 11. stor. predpokladá vznik vlastníckych kostolov majetnejších a vyššie sociálne postavených jedincov (pri posudzovaní takýchto vlastníckych práv sa poukazuje na príklad bílinského správcu Mstiša alebo kanovníka pražského kostola Zbyhněva s kostolom v Úněticiach; napr. *Žemlička 1997, 242-243; Klápště 2005, 48-52, 56-57*), ale aj dedinských spoločenstiev (*Kadlec 1987, 90*) alebo kláštorov. Farným právom (tj. predovšetkým právo pohrebu a krstu) bol však nadaný iba jeden hlavný kniežací chrám, ostatné z týchto kostolov boli podľa známej schémy voči nemu filiálne. Takýto systém sa nazýva veľkofarný (pojatie predstavil už Václav Novotný, *Sommer 1982, 126*). K zmene dochádza podľa tradičného historického pojatia v priebehu 12. storočia, kedy okrem vlastného nárastu kostolov v súvislosti so zmenou postavenia nižšej šľachty dochádza k zmene majetko - právnych pomerov aj v cirkvi. Dochádza k reorganizácii v pražskej diecéze viazanej na pontifikát biskupa Daniela v rokoch 1160-1166. Mení sa správa viazaná na obvody hradských kostolov na štruktúru arcijáhenstiev s úradom arcijáhna nadaného z biskupského majetku a na kniežati už nezávislého. Takýchto obvodov bolo menej, pričom sa strediskami stali iba významné cirkevné provincie, jednou z nich bol Žatec. V tomto smere je nutné poukázať na význam Žateca pretrvávajúci predpokladane zo staršieho obdobia. Pod právomoc arcijáhna spadali jednotlivé dekanáty (v žateckom ich bolo päť; vznik dekanátov sa kladie do obdobia po rozpade veľkofarnej organizácie a hľadania novej stabilnej štruktúry, *Hledíková 1995, 114-115*). V tejto dobe dochádza k postupnému stanoveniu zahustených farných obvodov (z vizitácie kardinála Quida v roku 1143 vieme ešte o absencii takéhoto javu) v rámci dekanstiev, pričom sú farnými

právami nadané staršie, ale i novo vznikajúce kostoly. V súvislosti so Žatcom v rámci tejto schémy vyniká stav dokumentovaný v 14. stor., kedy máme vo vlastnom meste jednu farnosť a na predmestiach potom osem ďalších, niektoré z nich boli dokonca nadradené kostolom vnútri mesta (sv. Vít podliehal kostolu sv. Michala na Pražskom predmestí; *Tomas 1967, pozn. 35*; k cirkevnej správe Žatca naposledy *Havrlant 2002; 2006*).

Kostol neznámeho zasvätenia na námestí Chelčického svojou stavebnou formou s interpretovanou vežou náleží do vrstvy kostolov s oddelenou západnou tribúnou alebo emporou, ktoré sa v románskej architektúre vyskytujú v mladšom období 12.-1. pol. 13. stor. a viažu sa na už niekoľkokrát spomínanú vrstvu novo sa emancipujúcej šľachty (dobré je v tomto smere poznaná Praha, *Dragoun 1997*). Archeologicky doložená empora je potom vysvetliteľná vlastníckym charakterom stavby (*Sommer 1982, 128*). Jednou z možných interpretácií tohto žateckého kostola je preto jeho formálne spojenie s vrstvou stavieb s oddelenou západnou časťou (formou pristavanej vežovej časti alebo vstavanou do vnútra lode na poschodie) vyhranenu pre pre vlastníka kostola pri sledovaní liturgie alebo slávenia súkromných obradov (to dokladá niekedy dochovaný oltár na tribúne), ich funkcia však nie je úplne jasná, slúžili v niekoľkých prípadoch aj obrane (k panským tibúnam *Mencl 1965; Merhautová 1971, 38-40, 46, 55-56; Líbal 1974; Žemlička 1997, 288-289, pozn. 51; Nový 1972, 70*). V Žatci v tomto smere slúžia písomné pramene, ktoré napovedajú o pôsobení Vršovcov na mieste správcu hradu minimálne pred koncom 12. stor. (tiež *Žemlička 1997, 181*). To nám dovoľuje uvažovať spojení Žatca a konkrétnej veľmožskej vrstvy nepochybne spôsobilej kostol založiť (čo ale neznamená takúto interpretáciu jedného z analyzovaných románskych kostolov). U kostolov sv. Víta, sv. Kríža a sv. Petra v Žatci vlastná archeologická situácia nedovoľuje vyslovovať závery o takejto tribúne.

Pri uvažovaní nad možným pôvodom vzniku kostolov vnútri žateckého hradu sa preto môžeme ohliadať za rozborom cirkevnej správy, ktorá napovedá o vlastníckom charaktere týchto svätýň. Vzhľadom na ich vysoký počet a zároveň časový odstup ich vzniku (vychádzajúci však z oklieštených datačných možností) nie je pravdepodobné financovanie týchto stavieb z jedného zdroja a uvažovať u všetkých, predovšetkým kostolov na predhradí, o ich kniežacom nadaní, i keď takáto forma sa aspoň u kostola na akropoli analogicky predpokladá. Je nutné hľadať práve v zložkách ďalších vrstiev obyvateľstva a cirkevných inštitúcií.

Medzi hradných obyvateľov náležali okrem kastelána aj úradníci a veľmoži, ktorým v mladšom období mohli náležať dvorce v podhradí (žateckých „civitatis proceribus“ uvádza Kosmas k roku 1116, *Žemlička 1978, 577*). Do predhradí sa zvyčajne situuje predovšetkým jadro skupiny družinníkov hradského správcu s ich rodinami (v kronikárskych prameňoch sa títo obyvatelia nazývajú podľa mena hradu, napr. hradeckí u Kosmy počiatkom 12. stor.; *Richter – Vokolek 1995, 128*; v 13. stor. dochádza k terminologickým zmenám v prameňoch a tieto vrstvy bojovníkov, hradských beneficiárov a iných činiteľov prechádzajú pod jedno pomenovanie; *Žemlička 2002, 358-359*).

Nepochybným obyvateľom hradu bola zložka duchovenstva (tieto zložky obyvateľska aj pre Poľsko menuje napr. *Młynarska-Kaletynova 1991, 10*). Niekedy sú k vrstve obyvateľstva hradov radení aj kupci, remeselníci a ďalší ľud, to už ale súvisí predovšetkým s bezprostredným zázemím (*Moździoch 2002, 202*). Skladba obyvateľov opevnených predhradí v podstate nie je podľa písomných ani hmotných prameňov dostatočne známa, menila sa v súvislosti s vývojom suburbánneho zázemia hradov (*Richter – Vokolek 1995, 128*), významná je však svetská veľmožská zložka, ktorá dávala impulzy pre rozvoj týchto centier v 11.-12. stor. (*Młynarska-Kaletynova 1991, 19*).

K Žatcu existuje ešte špecifické pomenovanie hradných obyvateľov ako „concives“ z Thietmarovej kroniky popisujúcej udalosti k roku 1004. J. Tomas súdi, že sa tak nazývajú tzv. civilní obyvatelia hradu, teda mimo hradnú posádku – tou bolo v hrade vtedy okupujúce poľské vojsko. Zrovnáním s ďalšími prameňmi uvádza predpoklad, že sa jedná o označenie hradného obyvateľstva v tej dobe, ktoré nebola bezvýznamnou nevoľnou zložkou a ani posádkou, mali však zbrane a v kritickej dobe vplyv na politický vývoj a právo rozhodovať o osude hradiska. Táto zložka obyvateľstva (doložená i v Poľsku) nebola zhodnou s veľmožmi, a prejavila sa predovšetkým v dobe vojenského nebezpečia (*Tomas 1967, 27*). Podobné obyvateľstvo sa u Thietmara spomína aj na Vyšehrade v rámci hradu (*Tomas 1999, 64*). Táto zložka obyvateľstva potom mohla nejakým spôsobom participovať na liturgických službách hradných chrámov.

O vlastníckych kostoloch sa potom dozvedáme z písomných prameňov (ich vznik všeobecne od doby okolo pol. 11. stor. kaldie napr. *Boháč 1973, 154*). Z popisu kanovníka vyšehradského z roku 1135 vieme o ceste biskupa Jána I. z Mohuče do Prahy, kedy cestou vysvetil kostol jedného z „predákov“ (*Klápště 2005, 58*). K stavbám v podhradí Pražského hradu na počiatku 12. stor. sú počítané svätyne zmieňované Kosmom pri povodni v roku 1118 („Kolko vsí, kolko v tomto podhradí domov, chalúp a kostolov svým prívalom pobrala!“; *Klápště 2005, 52; Fiala 1966, 39*). Sú považované rovnako za vlastnícke náležiacie k veľmožským sídlam (*Dragoun 1997; 2002, 226-227; Klápště 2005, 52*). Tento stav je dokumentovaný napr. v Starom Plzenci (až k roku 1266), kedy je v aglomerácii spomínaných osem kostolov. Tieto kostoly sú považované za vlastnícke alebo korporatívne, štyri z nich sa nachádzali v podhradí a predpokladá sa u nich kryštalizačné jadro tohto predmestského osídlenia (*Široký – Nováček – Kaiser 2004, 809-810*).

Za sídelné rezidencie týchto potenciálnych vlastníkov kostolov sa považujú dvorce, ktorých súčasťou mohla byť vlastným nadaním založená sakrálna stavba (bežne od 1. pol. 12. stor., *Klápště 2005, 58*). Dvor alebo dvorec je klasickým modelom sídelnej jednotky na rane stredovekých hradiskách (o takýchto veľmožských dvorcoch sa hovorí už vo veľkomoravských centrách, napr. v podhradí mikulčického hradu, *Galuška – Poláček 2006, 124*; v Čechách je v staršom období dvorec dokumentovaný napr. na Budči, naposledy *Bartošková – Štefan 2006*; alebo v Hradsku u Mšena, *Šolle 1977, 360-373*). Spojenie s kostolom potom vyvstáva z niekoľkých archeologicky či historicky doložených príkladov (*Žemlička 1978, 577*) a stáva sa tak určitým modelom vytvárajúcim

interpretačné zázemie ako pri náleze samotného dvorca (sídla s ohradením a pod.) a tiež samotného kostola. Pre obdobie pred 12. stor., kedy sú tieto dvory menej dokumentované písomnými prameňmi (doklady sumarizuje *Sláma 1986, 18-20*; neskôr sa táto situácia zlepšuje, napr. v Litoměřiciach v 12. stor. dvor Hroznaty Tepelského, *Kotyza – Tomas 1997, 93*), a kedy sa uvažuje o menej zahustenej zástavbe priamo opevnených areálov hradov (postupom doby raného stredoveku sa sociotopografia zázemia mení a veľmožská skupina sa presúva stále ďalej od centra a smeruje na vidiek (napr. *Žemlička 2002, 367-368*; *Klápště 1994, 42*), sa tieto dvory lokalizujú aj sem (podobné Žatcu je pomerne rozľahlé predhradie hradecké s rozlohou asi 11, 2 Ha, kde sa uvažuje o menej zovretej zástavbe a osídlení v okrskoch; *Richter – Vokolek 1995, 128-129*). Tieto dvorce alebo sídla umiestnené v tesnom zázemí hradov sa pripisujú členom kniežacej družiny (*Klápště 2005, 54*), emancipujúcej sa veľmožskej vrstve či cirkvi (*Žemlička 1978, 579*; k poľským príkladom veľmožských dvorcov potom napr. *Piekalski 1999a, 131, Piekalski 1999b, 26*).

Do diskusie týkajúcej sa vlastných funkcií stavieb vstupuje významnou mierou otázka pochovávania v ich okolí. To sa viaže aj na zvažovaný či doložený kontext veľmožských sídel v blízkosti týchto kostolov (v Žatci máme dokumentované iba nedatovateľné a hrobami už prekryté ohradenie v blízkosti kostola sv. Víta). Otázka je spojená predovšetkým s definíciou farného kostola ako jediného s právom pohrebu, z čoho sa v poslednej dobe pri hlbšom rozbere fenoménu rane stredovekého pochovávania doložitelného archeologicky uvažuje o celkovej farnej organizácii a zahustení farnej siete na základe príkostolných cintorínov, ktorá je doložená pre 1. pol. 12. stor. (o počiatku 12. stor. uvažujú *Štefan – Varadzin 2007*) a kladie sa do súvisu so vznikom etážových pohrebísk s ohraničeným priestorom v okolí kostola (s tým súvisí tiež slovo „atrium“ zmieňované v písomných prameňoch, *Sommer 1989, 58*). Prostredie hradov a centrálnych lokalít v tomto smere nie je zrovnateľné s vidieckym prostredím. Už z obdobia hradov tzv. přemyslovskej domény z konca 9. – počiatku 10. stor. poznáme väzbu hrobov istej skupiny ľudí v okolí sakrálnej stavby, ako napr. na Budči. Na tejto lokalite sa predpokladá pochovávanie v okolí rotundy sv. Petra s predpokladaným presunom od 2. pol. 10. stor. (cintorín fungoval do 2. pol. 17. stor.) ku kostolíku Panny Márie. V tomto mieste nie je vylúčená krátka nekostolná fáza pohrebiska (*Bartošková – Štefan 2006, 735-739*). Na príslušnosť cintorína sa uvažuje z počtu uložených hrobov na obyvateľov vnútorného hradu. Zrovnanie so Žatcom (počet pochovaných pri kostole neznámeho zasvätenia by presahoval 250 hrobov v období zhruba dvoch storočí, *Marethová 2006, 23*) ponúka podobné riešenie. K možnosti pohrebu vo vnútornom hrade zrejme nemalo prístup vidiecke obyvateľstvo zo širokého zázemia lokality (viď vyššie k obyvateľom hradu; zrov. *Štefan – Varadzin 2007, 2-3, pozn. 9*; *Sommer 1982, 128* hovorí v tejto súvislosti o prekračovaní farného prímusu). Z toho môžeme usudzovať na lokálnu skupinu ľudí pravdepodobne sídliačich v okolí tejto stavby alebo s podieľom na participácii jej liturgických funkcií (otázku prístupu „ľudu“ na bohoslužbu rieši aj teória panských tribún, ktoré predpokladajú vznik takejto separovanej časti práve pre oddelenie priestoru pre majiteľa a vyššiu spoločensky postavenú

zložku a zároveň aby malo prístup do kostola ostatné nepriviligované obyvateľstvo; napr. *Boháč 1973, 154*). Kostol, ku ktorému podľa schémy cirkevnej správy prisudzujeme veľkofarný štatút a za ktorý je spravidla považovaný hlavný kniežací chrám na lokalite, rovnako nemohol naplniť potrebu pochovať všetkých náležiacich veriacich, teda aj tohto vidieckoho obyvateľstva zázemia. Bol preto privátnou svätyňou s právom pohrebu pre úzku skupinu z prostredia sídla, na ktoré bol tento kostol viazaný. V Žatci je táto otázka zatiaľ neriešiteľná pre fragmentárnosť skúmaných hrobov rovnako ako neistotu príslušnosti jedinej bezpečne známej rane stredovekej sakrálnej stavby na akropoli.

Aj v prípade otázky pohrebísk v okolí stavieb v Žatci sa preto podľa doterajších znalostí zdá, že štatutárne náležali bohatým vlastníkom z prostredia hradu. Spája ich jednoduchý stavebný charakter typu najčastejšie sa vyskytujúceho jednodlného kostola. K farnej funkcii potom všeobecne vieme, že po zániku pochovávaní pri kostole sv. Víta nejnaskôr okolo pol. 13. stor. tento ešte ďalej fungoval, pričom v 14. stor. je zmieňovaný ako filiálny voči kostolu na predmestí. Tento fakt svedčí o posune významu kostola, ktorý mohol byť súkromnou svätyňou v ranom stredoveku, po vzniku mesta sa jeho štatút však mení. Rovnako kostol sv. Kríža, u ktorého nemáme bezpečné doklady rane stredovekého pochovávaní, je vo vrcholne stredovekých prameňoch označovaný ako kaplnka, preto predpokladám jeho súkromné založenie. Kostol neznámeho zasvätenia fungoval obdobne sv. Vítu, pričom v tomto prípade so zánikom pohrebiska zaniká aj stavba (resp. krátko predtým), aj keď zrejme až krátko po vytýčení stredovekých parciel (vychádza z nepravidelností zástavby, rovnako ako u sv. Víta).

Zaradenie jednotlivých žateckých kostolov k pojmom vyskytujúcim sa v písomných prameňoch nie je jednoznačné, zvlášť pri absencii označenia týchto kostolov v ranom stredoveku. V 14. stor. použité termíny „capella“ pre sv. Kríž a „ecclesia filialis“ pre sv. Víta nám môžu indikovať zaradenie týchto stavieb medzi kategóriu „minores“, sakrálne stavby nižšej ako farnej úrovne, ktorým mohol byť nadradený významovo najdôležitejší hradský kostol, ktorý bol plnými farnými právami obdarený výsadne (*Sommer 1982, 460*). Termín „capella“ pritom môže definovať určité špecifické funkcie kostola, napr. pohrebnú (*ibidem 462-465*). S latinskými termínmi vyskytujúcimi sa v ranom stredoveku je nutné pracovať v súvislosti s konkrétnym prameňom, aký v Žatci postrádame. Napriek tomu rozbor termínov (*Sommer 1989*) poukázal na skutočný niekoľkostupňový systém najmä v lokalitách s viacerými kostolmi, preto na žateckom predhradí síce môžeme uvažovať o farných funkciách (vznik hlavných farných chrámov na predmestí vo vrcholnom stredoveku mohol znamenať zánik niektorých funkcií pretrvávajúcich kostolov z predhradia, ako pohrebnej u sv. Víta, tiež *Čech 2007, v tlači*), ale zrejme až pri zahutení farnéj siete kladenej tradične do 12. stor.

V tomto zmysle je zaujímavým pohľad na lepšie dokumentované lokality, medzi ktoré náleží napr. označenie kladských kostolov v listinách z konca 12. stor. Jedná sa o potvrdenie majetkov alebo dary johanitom. Kostol sv. Václava sa v prvej z nich z roku 1186 nazýva „ecclesiam ... in foro“, v druhej z roku 1194 vystupuje ako „forensem ecclesiam“ oproti „capellam sanctae Mariae“ (*Sommer 1989, 460*). Do tejto otázky odlíšenia zapadá ešte vlastná interpretácia tohto označenia kostola sv.

Václava v Kladsku ako kostola na tržisku. V súvislosti s ním totiž *J. Havrlant (2002, 11)* poukázal na možné hľadanie príčin vzniku mnohých kostolov v Žateckom podhradí alebo neskorších predmestiach (známych z vrcholne stredovekých prameňov). Ako „ecclesia forenses“ sa označujú tzv. trhové kostoly. Nachádzali sa v trhových osadách alebo boli bližšie späté s vlastným trhom, ich vznik je však spájaný s cestami kupcov, kde každá z kupeckých osád mala svoj kostol. Ten slúžil aj ako sklad v dobe konania trhov, prípadne bol prístupný iba v túto dobu. Takéto kostoly sú viazané na lokality trvale osídlené a na obchodných trasách a mali dokonca vlastnú stráž (napr. Novgorod, k najstarším patrí zmienka k r. 1016 u Thietmara Merseburského). S obchodom sa tiež spája patrocínium sv. Mikuláša (*Kejř 1998, 219-222*). V zmysle analyzovaného žateckého súboru nám práve takéto zmienky dovoľujú rozvíjať úvahy o prípadnom písomnými prameňmi priamo nedokumentovanom stave na lokalite. Tu je dôležitá otázka práve samotného významu hradiska, ktoré ako jedno z hlavných centier rozvíjajúceho sa do podoby raných miest (napr. *Piekalsky 1999*) ležalo na významnej obchodnej trase, čo otvára cesty pre hľadanie logicky odvoditeľných súvislostí, i keď zostanú aspoň zatiaľ na úrovni hypotéz.

10 Záver

Poznanie rane stredovekej žateckej sídelnej aglomerácie sa pre zlomkový charakter písomných a umelecko-historických prameňov viaže vo veľkej miere na spracovanie v poslednej dobe rýchlo sa množiacich archeologických výskumov. Aj vďaka možnostiam archeologickej práce pomocou zdokonalených metód tak vznikol zvlášť za posledných pätnásť rokov pomerne pestrý obraz dokumentujúci život žateckých obyvateľov v oblasti hradného areálu a jeho bezprostredného okolia. Získané súbory prameňov dovolili poukázať na Žatec nielen ako významné sídelné, ale aj hospodárske a výrobné centrum odpovedajúce lokalitám podobného významu, v tomto smere porovnávateľné dokonca s Prahou (napr. intenzitou železiarskej výroby). Na význam lokality poukazujú aj nálezy indikujúce prítomnosť nevšedných aktivít či koncentrácie vyššieho ekonomického kapitálu (napr. strieborný poklad alebo súbor zlomkov mincí). To je nepochybne odrazom geografickej polohy hradiska na križovatke obchodných ciest. Takýto výnimočný stav korešponduje s útržkovitými správami v písomných prameňoch, ktoré už dávnejšie poukázali na význam tohto centra priemyslovej správy. V rámci takto definovaných predstáv neprekvapil nález štyroch rane stredovekých sakrálnych stavieb a fragmentu areálu mendikantského kláštora, kladených do súvisu s historicky zaznamenaným cirkevným centrom, akým Žatec prekázateľne bol.

Otázka archeologického rozboru sakrálnych stavieb nie je v tomto smere jednoducho zodpovedateľná. Nejedná sa o prameň iba archeologickej povahy, práve naopak, vstupuje výrazným podielom do diskusie s poznatkami z dejín umenia a histórie zvlášť v oblasti cirkevných dejín, v ranom stredoveku ešte úzko spojených s dejinami politickými. Takéto stavby sa ocitajú v hľadaní odpovedí na širšie otázky týkajúce sa života spoločnosti, duchovných predstáv či umeleckých a technických schopností a čítania niekdajších staviteľov týchto kostolov. Dohľadáním kontextu historických poznatkov viažúcich sa na konkrétne žatecké dejiny, predovšetkým cirkevné, tak vznikol predpoklad pre hľadanie odpovedí súvisiacich s kostolmi fungujúcimi v ranom stredoveku v miestach akropole a predhradia žateckého hradu. V zmysle kontinuity vývoja lokality patrí náležitá pozornosť faktu veľkého počtu pramenne dokumentovaných sakrálnych stavieb v prostredí celej aglomerácie (tj. vrátane podhradia), ktorej intenzívnu duchovnú správu dokumentuje stav existencie asi pätnástich sakrálnych stavieb zmieňovaných v 14. storočí, teda v dobe pred citeľnejšie sa prejavujúcimi zmenami spôsobenými husitským reformačným hnutím (to bolo v Žatci príčinou zániku jednej z analyzovaných stavieb, minoritského kláštora v prostredí Žateckej akropole).

Prvým archeologicky zachyteným kostolom bol v Žatci kostol sv. Víta počas výskumu v Dvořákovej ulici. Stotožnenie dokumentovanej stavby kostolom menovaným už písomnými prameňmi bolo možné potvrdením dávnejšie vyslovených predpokladov o jeho polohe (predovšetkým od J. Tomasa). Tento kostol bol postavený na mieste predchádzajúcich sídlíštných aktivít datovaných do prelomu 10.-11. stor. Jedná sa o kamennú murovanú stavbu jednoduchého pozdĺžneho pravouhlého

pôdorysu s pravdepodobne polkruhovou apsidou, orientovanú v smere východ-západ. Murivo sa dochovalo v severozápadnom nároží a vo fragmente juhovýchodného nárožia interiéru lode, zvyšok pôdorysu bol rekonštruovaný na základe preskúmaného alebo povrchovo dokumentovaného negatívu, teda výplne charakteru stavebného odpadu vzniknutej pri zasypaní vybraných murív. V nejasnom vzťahu ku kamennému kostolu je prepálená sprašová vrstva z interiéru lode kostola prekrývajúca staršie sídelné horizonty. Rovnako nejasný vzťah k stavbe zaujímajú objekty charakteru žľabov po vybraní pravdepodobne palisádového ohradenia, prekryté najstaršími dokumentovanými hrobmi. Z nich sa nedá jednoznačne odvodzovať príslušnosť stavby k dvorcu podľa predbežných publikácií. Príkostolné pohrebisko je potom datované do obdobia najneskôr od 2. pol. 11. stor. a môže už niekedy v tejto dobe indikovať stavbu kamenného kostola. Po zániku pochovávaní dochádza k úpravám v okolí stavby (min. v 2. pol. 13. stor.), ktorá aj po vzniku mesta fungovala v priestore vymedzenom okolitou zástavbou. K zániku kostola došlo v bližšie neurčiteľnej dobe vrcholného stredoveku až novoveku, určite však v dobe pred postavením dreveného barokového vodovodu.

Kostol na námestí Chelčického na východnej strane ostrožny nám priniesol viac otázok ako odpovedí. Problematickou zostala časť predpokladanej lode kostola, ktorá bola zničená výkopom pre stredovekú kašnu, čím zanikla možnosť v tejto časti vôbec rekonštruovať priebeh muriva. Náznaky lode v podobe fragmentov negatívu vedú k predstave o pravoúhлом priebehu jednoduchej lode (vylúčená však nie je ani nejaká forma centrály, čo sa naskýta zvažovať vzhľadom na malý rozmer voľného priestoru), ktorá je ukončená mohutným negatívom takmer štvorcového pôdorysu, analogicky k románskym stavbám považovaným za základy veže (v kontexte stavby na pohrebisku). Táto časť naznačuje nevšedne vychýlenú orientáciu v smere severovýchod – juhozápad. O kamennej stavbe vieme, že vzniká v období od min. 1. pol. 12. stor. z priamej stratigrafickej situácie porušenia starších hrobov. Pochovávať sa tu začalo niekedy v období min. 11. stor. (nálezy z hrobov poukazujú dokonca na počiatok storočia) po zániku sídlíštnej situácie z prelomu 10./11. stor. Doklad o existencii staršej, snáď drevenej stavby je preto iba nepriamy a nie celkom presvedčivý - existencia pohrebiska (to zaniká so zánikom murovanej stavby). O význame stavby, ktorej zánik je priamo stratigraficky určený vznikom objektov datovaných keramikou do min. pol. 13. stor., ktoré boli vyhlbené do negatívu muriva (a tiež keramikou z tohto negatívu), sa uvažuje zo zachytených výzdobných prvkov definujúcich aj charakter samotnej stavby. Jednalo sa o kvádrikovou technikou murovanú stavbu (korešponduje to aj s hrobkou murovanou touto technikou pre jeden z hrobov v blízkosti stavby) zdobenú prvkami indikujúcimi zvýraznenie častí stavby červeným pieskovcom a predovšetkým s podlahou zloženou z románskych reléfnych dlaždíc. Tento kontext, spojený s faktom interpretovaného ukončenia ako veže a aj významného pohrebu v blízkosti kostola naznačuje príslušnosť k niektorému z najdôležitejších obyvateľov predhradia v danom období ako vlastníckeho chrámu. To korešponduje s dobre doloženými podobnými románskymi stavbami na iných lokalitách z doby 12.-1. pol. 13. stor.

Tretím kostolom na predhradí je sv. Kríž. O jeho zániku vieme ešte z nedávneho 18. stor., z čoho bola presne definovaná jeho poloha a na základe veľkosti dochovanej parcely aj charakter stavby ako jednoduchého jednolodného kostolíka. Líniovým výkopom v miestach dnešného námestia Svobody bola porušená časť na juh lícovaného kvádrového muriva (základu a fragmentu nadzákladovej časti). Prebiehalo v dĺžke celkom zhruba 14 m v smere východ-západ, pričom jeho ukončenie, zrejme ešte porušené mladším zásahom, máme dokumentované iba na západnej strane, z čoho nedokážeme odvodiť celkový rozmer stavby. Nedostatočná dokumentácia neposkytuje jasnú predstavu o priebehu porušeného muriva, z rekonštrukcie sa však zdá, že sa podarilo zachytiť iba časť južného múru lode, ktorá bola s ostatnými dvoma kostolmi z predhradia s rekonštruovateľnou dĺžkou nepomerne väčšia. Z dokumentovanej situácie je možné vyčítať, že zrejme v počiatkoch vrcholného stredoveku došlo k pristavaniu severo-južnej priečky na juh od zachyteného múru, ktorý navyše prekryl bližšie nezaraditeľnú staršiu stavebnú štruktúru. Z okolia kostola, ktoré bolo skúmané iba veľmi obmedzene, nemáme bezpečne doložené rane stredoveké pochovávanie. Stavba sa zahľbovala do horizontov staršieho sídlenia datovaného iba široko do 11. stor. Charakter muriva a aj samotné patrocínium stavby naznačujú jej vznik najskôr až priebehu v 12. stor.

Najkomplikovanejším archeologickým prameňom je v rámci skúmaného súboru komplex situácií zachytených na Žižkovom námestí. Zložitý vývoj podobných lokalít so známymi okolnosťami vzniku a charakteru stavieb mendikantských konventov, niekedy uvádzaných k starším sakrálnym stavbám, je v porovnaní so žateckým archeologickým súborom stále nezrovnateľný. V rámci situácie sa však podarilo definovať aspoň základné vzťahy týkajúce sa odlišenia jednotlivých dokumentovaných horizontov. Na počiatku stojí jednoduchá kamenná sakrálna stavba s dochovaným pohrebným horizontom v jej okolí, ktorý pomáha presvedčivo interpretovať zachytený fragment muriva a jeho negatívu na južnej a časti negatívu na severnej strane tejto pravoúhlej lode. Stavbu nemôžeme v súvislosti s vyhodnotením nálezov zo situácií predchádzajúcich pochovávaniu, ktorý nejde zaradiť užšie ako do obdobia možného 11.-12. stor. V zásypoch najstrších hrobov sa potom nachádzala keramika datovateľná do 11. stor., v mladších z nich náležala už 12.-1. pol. 13. stor. Pre vyhodnotenie súboru zostáva otázka tejto datácie do budúca otvorená ako možná opora užšieho časového ukotvenia sakrálneho komplexu, z relatívneho vzťahu situácií vnímaných iba lokálne v súvislosti so stavbou je však pôvodná interpretácia tohto kostola ako náležiacého k najstaršiemu dvorcu už z konca 10. stor. nedoložitelná. Zdá sa, že tento kostol fungoval až do doby záveru raného stredoveku. Aj keď situácie porušené vrcholne stredovekou pohrebnou aktivitou dovoľujú vyslovovať iba opatrné sudy, je možné (aj vzhľadom na komplikovaný vstup ďalšieho negatívu do línie zničeného priebehu južnej lode) vzhľadom na pohrebisko počítať s touto stavbou ako tou, ktorá poslúžila prichádzajúcemu minoritskému konventu niekedy v 13. stor. ako prvotný chrám. K tejto stavbe vieme prisúdiť iba časť reprezentatívneho vybavenia v podobe reliéfnej dlaždicovej podlahy či interiéru zdobeného maľovanými freskami. Je celkom prevdepodobné, že mu náležali niektoré z nájdených stavebných

článkov z červeného pieskovca, a je preto priraditeľný do kontextu stavby s podobnými zachytenými prvkami na námestí Chelčického.

O vývoji stavebných aktivít v rámci minoritských budov vieme náznakom aj z písomných prameňov, jednoznačný obraz podáva situácia mohutných zachytených fragmentov muriva a ich negatívov, stavebnými článkami a charakterom stavby datovaných až do vrcholne stredovekého obdobia s gotickým tvaroslovným výrazom (do stratigrafického kontextu tu vstupuje aj vrcholne stredoveká keramika). Aj keď nám výskum v pomerne rozsiahlom fragmente odkrytej línie priniesol rez situáciami, dokumentované výplne negatívov podávajú iba náznak možného riešenia zachytenej časti negatívu. Absencia symetricky zachytiteľných častí a vstup bližšie neurčiteľných negatívov v smere sever-juh nedovoľuje pôvodne tak jednoznačne radené nájdené časti k fragmentu trojlodia kostola. Do toho vstupuje mladšia pohrebna aktivita (tiež potvrdená písomnými prameňmi), ktorá bola uzavretá definitívnou panýrkou pri zániku kláštora zničenom v roku 1419. Nevieme presne kedy k tomu dochádza, nedá sa však vylúčiť, že ešte v 15. stor. v súvislosti so vznikom námestia a jeho obvodovej mestskej parcelácie. V tomto prípade sa nedá mohutná vrstva považovať podľa doterajších interpretácií za pohrebisko v ruinách kláštora. Práve naopak, horizont svedčí o dlhodobom pochovávaní vzťahnutel'nom ešte k minoritským službám laikom. Tento argument o to viac znejasňuje dispozičnú interpretáciu zachytených fragmentov kláštorných budov.

Posledným z rozoberaných kostolov je románska bazilika Panny Márie, ktorá bola v nedávnej dobe novo analyzovaná stavebne-historickým prieskumom a vstupuje tak do komplexu ešte rane stredovekej sakrálnej žateckej architektúry. Archeologickým výskumom prebiehajúcim v jej okolí sa nepodarilo nájsť presvedčivý argument o existencii staršieho kostola v tejto polohe. Bezpečne tu tento farný chrám vzniká až na počiatku 13. stor. a reprezentatívnosťou svojho založenia, odvodzovaného z dochovaných častí vežového západného priečelia, odpovedá štatútu hlavného chgrámu v sídle správy žateckého arcidiakonátu, o ktorého význame vieme z písomných správ. Tento kostol už nepochybne náležal do širších spoločenských zmien v dobe upevňujúceho sa mesta, ktoré získalo svoje práva v priebehu nasledujúcich desaťročí.

Komplex sakrálnej architektúry datovanej do raného stredoveku v prostredí žateckého hradu je možné porovnať s kontextom kostolov na iných lokalitách v dvoch rovinách. Tou prvou je samotný stavebný a architektonický charakter stavieb. Zisťujeme tu podľa dochovaných fragmentov zo Žatca existenciu najzákladnejšieho stavebného typu jednolodného pravouhlého kostola v kontexte prostredia českej, ale i celoeurópskej architektúry. Rozdiely sa prejavujú iba vo veľkosti celej stavby, ktorá je v tomto smere premenlivá a nedá sa odvodzovať od žiadneho všeobecného modelu vývoja v tomto smere. V prípade kostola na Chelčického námestí vyniká stavba aj doloženým ukončovacím prvkom – vežou. V tomto zmysle je jasnejšie zaradenie kostola k vrstve stavieb všeobecne na základe takéhoto prvku pokladaných za vlastnícke. Dokladá to v tomto prípade aj indikácia vyššieho sociálneho prostredia z nálezov kladených do súvisu so stavbou. V kontexte týchto kostolov potom iba polohou

na predhradí vyniká kostol predchádzajúci minoritskému kláštoru, jediný zatiaľ známy rane stredoveký až do vzniku baziliky. Tá sa stala formou vyjadrenia významu a určite aj reprezentácie obyvateľov mesta a správy arcidiakonátu.

Otázky funkčného alebo štatutárneho rozvrstvenia súboru týchto kostolov sa zo samotných archeologických prameňov nepodarilo jednoznačne zodpovedať. Do takýchto úvah potom nutne vstupuje komparácia s lokalitami s podobnými vlastnosťami v zmysle významu lokality a zachyteného súboru kostolov. Lokality ako Vyšehrad, Litoměřice či Starý Plzenec, ale aj Praha pomáhajú hľadať spojité články. Jedným z nich je vyčlenenie (častokrát iba na úrovni interpretácie) hlavného farného chrámu na lokalite. Za daných znalostí za takýto môžeme považovať kostol sv. Petra na akropoli, ktorého úlohu prevzala novo postavená bazilika Panny Márie na počiatku 13. storočia. Zánikom jeho štatútu (ak neuvažujeme o zatiaľ nedoloženom predchodcovi baziliky) sa z kostola stáva funkčne podradený. Takýto význam ako filiálnych alebo farnému chrámu podradených kostolov mali alebo aspoň získali určite kostol sv. Víta (náležiaci v 14. stor. ku kostolu sv. Michala na predmestí) a „kaplnka“ sv. Kríža. Otázka vzniku týchto troch chrámov je na základe analógií a v jednom prípade aj stavebného výrazu (kostol neznámeho zasvätenia na námestí Chelčického) priraditeľná k vlastníckym stavbám typickým pre súkromné založenia vyššie sociálne postavenej vrstvy prebývajúcej v hradisku. Do úvah o čiastočnom verejnom pôsobení v zmysle plnenia určitých farných práv až do 13. stor. (v zmysle výsadného práva pohrebu a krstu) máme dokumentovanú existenciu pohrebísk minimálne u dvoch z nich (sv. Vít a neznámeho zasvätenia), čo znamená že boli prístupné širšej vrstve obyvateľstva. Pri rozsahu aglomerácie by nemohol pohrebnú funkciu v tomto prípade plniť iba obmedzený priestor pre pochovávanie v blízkosti predpokladaného hlavného chrámu na akropoli hradu (podľa dodnes používaného historického modelu by sa jednalo o hlavný veľkofarný chrám až do doby rastu farnej siete v 12. stor., čo je v tomto prípade problematicky časovo viazané vzhľadom na datáciu stavby). Poiaľ by sme potom predpokladali, že prevažná väčšina kostolov z prostredia mimo opevnené centrum vzniká resp. získava význam až v dobe zakladania mesta, a kedy máme pre 14. stor. dokumentovaný výnimočne vysoký počet farností na predmestí (osem, v meste iba jednu hlavnú), je vysloviteľná hypotéza, že tieto kostoly prevzali úlohy, ktoré predtým (teda do pol. 13. stor.) plnili práve kostoly na predhradí. Tento stav naznačuje práve dokumentovanie pohrebísk v tomto staršom období pri nich.

Aj keď zostane v súvislosti u žateckých kostolov naďalej mnoho nevyriešeného, získali sme rozborom týchto kostolov objem nových historických poznatkov, ktoré približujú stav cirkevnej správy na lokalite a zároveň predstavujú komparačný materiál pre podobné centrá rane stredovekého osídlenia a správy.

Zoznam literatúry

- AHRENS, C. 1982: Frühe Holzkirchen im nördlichen Europa. Veröffentlichung des Helms-Museums Nr. 39, Hamburg.
- BARTOŠKOVÁ, A. 1998: Vyhodnocení keramiky ze stratigraficky nejstarších poloh na Vyšehradě. Památky archeologické 89, 365-387.
- BARTOŠKOVÁ, A. – ŠTEFAN, I. 2006: Raně středověká Budeč – pramenná základna a bilance poznatků (K problematice funkcí centrální lokality), Archeologické rozhledy 58, 724-757.
- BENEŠOVSKÁ, K. a kol. 2001: Architektura románská. Deset století architektury. Praha.
- BERÁNEK, J. – EBEL, M. – ČECH, P. 2004: Děkaný kostel Nanebevzetí Panny Marie v Žatci, in: Průzkumy památek XI - 2, 3-50.
- BERÁNEK J. – MACEK, P. – EBEL, M. – CIGLOVÁ, K. 2003: Děkaný kostel Nanebevzetí Panny Marie v Žatci, stavebně-historický průzkum a uměleckohistorický rozbor. Nепublikovaný rukopis, Národní památkový ústav v Praze - ústřední pracoviště, Praha.
- BŘICHÁČEK, P. – RICHTER, M. – SOMMER, P. 2003: Archeologie k miléniu ostrovského kláštera, in: 1000 let kláštera na Ostrově (999-1999), Praha, 13-28.
- BOHÁČ, Z. 1970: Časové vrstvy patrocinií českých měst a jejich význam pro dějiny osídlení. Historická geografie 4, 7-41.
- 1971: Patrocinia kostelů při nejstarších kláštorech a kapitulách v českých zemích, Historická geografie 5, 51-75.
- 1972: Patrocinia románských kostelů v Čechách, Historická geografie 8, 31-52.
- 1973: Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení. Český časopis historický 21, 369-388.
- BOHÁČOVÁ, I. a kol. 2003: Stará Boleslav – přemyslovský hrad v raném středověku. Mediaevalia Archaeologica 5.
- 2006: Stará Boleslav – stav a perspektivy studia funkcí a prostorového uspořádání přemyslovského hradu, Archeologické rozhledy 58, 695-723.
- BUBENÍK, J. 1988: Slovanské osídlení středního Poohří, Praha.
- 1992: Slovanské osídlení středního Poohří a počátky Žatce. In: P. Holodňák red., Žatec, Praha, 16-25.
- 2002: Několik poznámek ke studii P. Čecha „Hrady a výšinná sídliště raného středověku v Pobělí a středním Poohří“, Archeologické rozhledy 54, 319-326.
- BUBENÍK, J. – UHLÍKOVÁ, O. 1977: K počátkům města Žatce, Památky archeologické 68, 193-218.
- BUSCH, H. – LOSHE, B. – WAGNER, E. M. 1965: L'architecture en Europe. Le préroman, Frankfurt am Main.
- CDB - Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I, edd. G. Friedrich, Pragae 1904-1907.

- ČECH, P. 1994: Archeologický průzkum při rekonstrukci plynovodu v Žatci (Předběžná zpráva), *Archeologické rozhledy* 46, 65-80.
- 1999: Žatec „Podměstí“ – podhradí raně středověkého hradu. In: P. Čech red., *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993-1997*, Most, 137-150.
 - 2000: Hrady a výšinná sídliště raného středověku v Pobělí a středním Poohří, *Archeologie ve středních Čechách* 4, 421-438.
 - 2000 rp: Dva raně středověké kostely ze Žatce: Archeologické výzkumy kostela sv. Víta a kostela neznámého patrocina na Chelčického náměstí. (rukopis)
 - 2004: Žatec v raném středověku (6. – počátek 13. století). In: P. Holodňák – I. Ebelová red., *Žatec*, Praha, 54-114.
 - 2007: Žatec, *Archeologické rozhledy*, v tlači.
- ČIHÁKOVÁ, J. – DRAGON, Z. – PODLIŠKA, J. 2000: Pražská sídelní aglomerace v 10. a 11. století. In: Polanský, L. – Sláma, J. – Třeštík, D. (ed.): *Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. (+ 7. února 999)*, Praha, 127-146.
- DENNÍK: citácia terénneho denníku z výskumu v Dvořákovej ulici, uložený v ARÚ AV ČR V Praze, v. v. i., pracovisko Žatec.
- DRAGON, Z. 1997: Zur Frage der frühmittelalterlichen Kirchen auf dem Gebiet der Prager Altstadt. In: *Život v archeologii středověku. Sborník příspěvků věnovaných Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetánkovi*, Praha, 149-159.
- 2002: *Praha 885-1310. Kapitoly o románské a raně gotické architektuře*, Praha.
- DRAGON, Z. – HAVRDA, J. 1996: Nové poznatky o kostele sv. Linharta na Starém Městě pražském, *Sborník společnosti přátel starožitností* 4, 79-90.
- EBEL, M. 1983: Politicko-sociální situace v Žatci v době předhusitské, *Nepublikovaná diplomová práce*, Katedra československých dějin FF UK, Katedra československých dějin, Praha.
- 2004: Od josefínských reforem do konce době předběžnové (1780-1848). In: Holodňák, P. – Ebelová, I. (eds.), *Žatec - Praha*, 54-114.
- EBEN, D. – MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, J. 1999: Organizace liturgického prostoru v bazilice sv. Víta, *Castrum Pragense* 2, 227-240.
- FEHRING, G. 2000: *Archäologie des Mittelalters. Eine Einführung*, Darmstadt.
- FIALA, Z. 1966: O pražském názvosloví a jeho významu ve vyprávěcích i diplomatických pramenech 12. a 13. století až do založení Starého Města pražského. In: *Z českých dějin. Sborník prací in memoriam prof. dr. Václava Husy*, Praha, 35-62.
- FIŁARSKA, B. 1983: *Początki architektury chrześcijańskiej*, Lublin 1983
- FROLÍK, J. 2007: Hroby přemyslovských knížat na Pražském hradě, in: Tomková, K. (ed.): *Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích*, Díl I.1, *Castrum Pragense* 7, 25-46.

- FROLÍK, J. a kol. 2000: Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu. Výpověď' archeologických pramenů, *Castrum Pragense* 3, Praha.
- FROLÍK, J. - SMETÁNKA, Z. 1997: Archeologie na Pražském hradě. Praha.
- FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ, D.. 1999: Dřevěné kostely v Čechách v archeologických pramenech. *Archeologie ve středních Čechách* 3, s. 535-545.
- GALUŠKA, L. – POLÁČEK, L. 2000: Církevní architektura v centrální oblasti velkomoravského státu, in: Sommer, P. (ed.): *České země v raném středověku*, Praha, 93-153.
- GRUEBER, B. 1874: *Die Kunst des Mittelalters in Böhmen II., Die Zeit des Übergangsstyles und der Frühgotik*, Wien, 78-80.
- HANULIAK, M. 1978: Problematika hrobů pod náhrobními kameňmi v 11.-14. století na Slovensku, *Archeologia historica* 3, 67-74.
- HANUS, L. 1995: *Kostol ako symbol*, Bratislava.
- HAVRLANT, J. 2002: *Předhusitská zbožnost na Žatecku*, Diplomová práce KTF UK v Praze.
- 2004: *Žatecko na cestě k husitské revoluci ve světle církevních dějin*, Sborník katolické teologické fakulty, Svazek VI, Praha, 145-183.
 - 2007: *Problémy studia farní sítě žateckého děkanátu a jeho specifika*. In: *Colloquia mediaevalia Pragensia, Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku*, Praha, v tlači.
- HEROUT, J. 2002: *Staletí kolem nás. Přehled stavebních slohů*, Praha – Litomyšl.
- HLEDÍKOVÁ, Z. 1984: Ke studiu a možnostem využití patronátních práv v předhusitských Čechách, *Folia Historica Bohemica* 7, 43-99.
- 1992: *Biskup Jan IV. z Dražic (1301-1343)*, Praha.
 - 1995: *Venkovské děkanáty ve středověkých Čechách*, in: *Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc. k 65. narozeninám*, ed. L. Soukup, Praha, 112-123.
- HOLODŇÁK, P. 1998: *Žatec*. In: *Výzkumy v Čechách 1996-97*, Praha, 254-255.
- HOLODŇÁK, P. – HOLODŇÁKOVÁ, R. 1999: K objevu vnějšího opevnění žateckého hradiště v raném středověku. *Předběžná zpráva, Archeologie ve středních Čechách* 3/2, 367-374.
- HOMOLKA, J. 1984: *Románské sochařství*, in: *Dějiny českého výtvarného umění I/1*, Praha.
- HRUBÝ, F. 1917: *Církevní zřízení v Čechách a na Moravě od X. do konce XIII. století a jeho poměr ke státu (Dokončení)*, *Český časopis historický* 23, 38-73.
- HUML, V. – STAREC, P. 1997: K osídlení areálu kostela sv. Michala a Malého náměstí na Starém Městě pražském. In: *Život v archeologii středověku. Sborník příspěvků věnovaných Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetánkovi*, Praha, 253-262.
- CHARVÁTOVÁ, A. 1958: *Středověké cesty na Žatecku*, in: *Žatec. České město ve vývoji architektury a urbanistiky*. Praha, 52-62.

- JANÁK, J. - HLEDÍKOVÁ, Z. 1989: Dějiny správy v českých zemích do r. 1945, Praha.
- KADLEC, J. 1987: Přehled českých církevních dějin 1, Řím.
- KEJŘ, J. 1998: Vznik městského zřízení v českých zemích, Praha.
- KLÁPŠTĚ, J. 1994: Změna - středověká transformace a její předpoklady. in: *Mediaevalia Archaeologica Bohemica* 1993, PA, Supplementum 2, 9-59.
- 1995: Stavební vývoj a místní souvislosti kostela P. Marie v Mostě. In: Blažek, J. – Meduna, P. (ed.): *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1983-1992*. Most, 263-275.
 - 2005: *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha.
- KOCH, W. 1998: *Evropská architektura. Encyklopedie evropské architektury od antiky po současnost*, Praha.
- KOTYZA, O. – SMETANA, J. – TOMAS, J. a kol. 1997: *Dějiny města Litoměřic*, Litoměřice.
- KŘENKOVÁ, K. 2006: *Dlaždice vyšehradského typu*. Diplomová práce uložena na ÚPRAV UK FF, Praha.
- KYNCL, T. 2004: Exkurz, in: Štefan, I.: *Několik poznámek ke statí Petra Čecha v nové knize o Žatci*, *Archeologické rozhledy* 56, 859.
- KYTLICOVÁ, O. 1968: *Slovanské pohřebiště v Brandýsku*, *Památky archeologické* 59, 193-248.
- LÍBAL, D. 1955: *Žatec – historické jádro, průvodní zpráva k analytickému stavebně historickému průzkumu*, nepublikovaný rukopis, Praha.
- 1958: *Urbanistický a architektonický vývoj města Žatce*. In: *Žatec. České město ve vývoji architektury a urbanistiky*. Praha, 4-33.
 - 1974: *recenze práce Anežky Merhautové, Raně středověká literatura v Čechách*, Praha 1971, *Umění* 22, 1974, 160-175.
 - 2001: *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, Praha.
- MACEK, P. 1993: *Rotunda sv. Petra a Pavla na Budči*, *Zprávy památkové péče* 52, 6-13.
- MARETHOVÁ, B. 2006: *Vývoj pohřbívání v raně středověkých aglomeracích a lokačních městech na příkladu Žatce*, diplomová práce uložena na ÚPRAV UK FF, Praha.
- MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, J. 2006: *Nástěnné malby v kostele sv. Juraja v Kostolanech pod Tribečom*, *Technologia artis*, 81-88.
- McCLENDON Charles B. 1996: *Carolingian Art, §II Architecture*, in: Turner, J. (ed.): *The dictionary of art*, New York , sv. 5, 793-796.
- MENCL, V. 1959: *Architektura předrománských Čech*, *Umění* 7, 331-353.
- 1961: *K nejstarším dějinám Žatce*, *Zprávy památkové péče* 21, 191.
 - 1965: *Panské tribuny v naší románské architektuře*, *Umění* 13, 29-58.
- MERHAUTOVÁ, A. 1971: *Raně středověká architektura v Čechách*, Praha.

- 1999: Miejsca centralne Polski wczesnopiastowskiej – organizacja przestrzeni we wczesnym średniowieczu jako źródło poznania systemu społeczno-gospodarczego. In: Moździoch, S. (ed.): Centrum i zaplecze we wczesnośredniowiecznej Europie środkowej. Spotkania Bytomskie III. Wrocław, 21-51.
- MŁYNARSKA-KALETYNOVA, M. 1991: Struktura społeczna stłecznych ośrodków polskich w XI-XII wieku. in: L. Leciejewicz (red.): Miasto zachodniosłowiańskie w XI-XII wieku. Społeczeństwo - kultura, Wrocław, 9-26.
- MOŹDZIOCH, S. 2002: : Castrum munitissimum. Bytom. Warszawa
- MUK, J. 1983: K typologii nejstarších českých mendikantských chrámů, in: Umění 13. století v českých zemích, ÚTDÚ Praha, 237-254.
- NECHVÁTAL, B. 1999: Radomyšl. Raně středověké pohřebiště, Praha.
- 2004: Kapitulní chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Archeologický výzkum, Praha.
- NEUWIRTH, J. 1893: Geshichte der bildenden Kunstin Böhmen vom Tode Wenzels III., bis zur Hussitenkriegen, Prag, 513-514.
- NOVÝ, R. 1972: Přemyslovský stát 11. a 12. století, Praha.
- OEXLE Judith (ed.) 1994: Frühe Kirchen in Sachsen. Ergebnisse archäologischer und baugeschichtlicher Untersuchungen, Stuttgart.
- PIEKALSKI, J. 1999a: Od Kolonii do Krakowa. Przemiana topografii wczesnych miast. Wrocław.
- 1999b: Transformace měst středověké Evropy. Prostorová struktura. Medievalia Archeologia 1, 21-42.
- PODLISKA, J. 1996: Vyšehradské podhradí v raném středověku. Diplomová práce FF UK, Praha.
- POCHE, E. (ed.) 1982: Umělecké památky Čech 4, T/Ž, Praha, 396-397.
- POLC, J. V. 1973: Církevní správa v Čechách do poloviny 14. století, in: Tisíc let pražského biskupství 973-1973, Řím, 17-60.
- PREIDEL, H. 1940: Der Silberschatz von Saaz, Mannus 31, 538-589.
- PROSTŘEDNÍK, J. 2003: Záchranný výzkum v kostele sv. Jana Křtitele v Turnově – Nudvojovicích, Archeologie ve středních Čechách 7, 633-674.
- PŮLPÁN, M. 2001: Denník z výzkumu na Nám. Svobody, terénní dokumentace, rukopis, uložený v ARÚ AV ČR V Praze, v. v. i., pracoviště Žatec.
- RADOMĚŘSKÝ, D. 1993: Der Silberschatz von Saaz. (Der Deutsche Anteil der Prägungen), Acta Universitatis Carolinae Pragensis – Philosophica et Historica, Z pomocných věd historických 11 – Numismatica, 19-34.
- RAZÍM, V. 2000: K některým otázkám vymezení hranic středověkého města. Archeologia historica 25, 43-50.
- 2004: Středověká pevnost Žatec. In: Holodňák, P. – Ebelová, I. (ed.): Žatec. Praha, 167-184.

- RICHTER, M. - VOKOLEK, V. 1995: Hradec Králové. Slovanské hradiště a počátky středověkého města. Hradec Králové.
- ROEDL, B. 1990: K historické topografii Žatce v 16. a počátkem 17. století, Sborník Okresního Archivu v Lounech 3, 42-58.
- 2004: Pobělohorská doba (1548-1618), in: P. Holodňák – I. Ebelová (eds.), Žatec, Praha, 199-219.
- SEIFERT, A. 1894: Geschichte der Königlichen Stadt Saaz von den ältesten Zeiten bis in die Gegenwart, Žatec.
- 1898: Geschichte der Saazer Stadt-Dekanal-Kirche zur hl. Maria Himmelfahrt, Saaz.
- SLÁMA, J. 1986: Střední Čechy v raném středověku. II. Hradiště, příspěvky k jejich dějinám a významu. Praehistorica XI, Praha.
- 1988: Střední Čechy v raném středověku. III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu. Praehistorica XIV, Praha.
- SOMMER, P. 1982: Postavení církve v době vzniku a upevňování raně středověkého českého státu, in: Metodologické problémy československé archeologie, Praha, 126-132.
- 1982: K postihnutelnosti termínů ecclesia a capella v archeologických pramenech, Archeologia historica 7, 453-469.
- 1989: K poznání české církevní hmotné kultury 13. století. Archeologia historica 14, 53-63.
- 2001: Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury. Praha.
- SUB: SCHLESINGER, L. (edice) 1892: Urkundenbuch der Stadt Saaz bis zum Jahre 1526. Prag – Wien.
- ŠIROKÝ, R. 1996: K počátkům mendikantských klášterů v českých zemích, Sborník západočeského muzea v Plzni – Historie XIII., 79-91.“
- ŠIROKÝ, R. a kol. 2003: Hradiště Hůrka. Národní kulturní památka. Průvodce po archeologických a stavebních památkách západních Čech, Plzeň.
- ŠIROKÝ, R. – NOVÁČEK, K. – KAISER, L. 2004: Zapomenutá Plzeň. Počátky města pod přemyslovským hradem, Archeologické rozhledy 56, 798-827.
- ŠOLLE, M. 1977: Hradsko u Mšena. Část I. Od pravěku do doby slovanské a otázka Canburgu franských letopisů, Památky archeologické 68, 323-393.
- STAREC, P. 1998: K problematice raně středověkých komunikací v prostoru pražského Malého náměstí a řešení jeho vzniku, Archeologia historica 23, 27-34.
- ŠTEFAN, I. 2004: Několik poznámek ke stati Petra Čecha v nové knize o Žatci, Archeologické rozhledy 56, 856-860.
- ŠTEFAN, I. – VARADZIN, L. 2007: Počátky farní organizace v Čechách a na Moravě ve výpovědi archeologie, in: <http://uprav.ff.cuni.cz/>
- STOLL, E. 1936: Saazer Bilder aus vergangener Zeit, Saaz.

- SYROVÝ, B. a kol. 1974: *Architektura. Svědectví dob*, Praha.
- TOMKOVÁ, K. 2005: Pohřební ritus na Pražském hradě a jeho předpolích ve středověku a novověku – charakteristika a vývoj. In: Tomková, K. (ed.): *Castrum Pragense. Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích*, díl I.1, Praha, 159-196.
- TOMAS, J.. 1967: Počátky města Žatce, *Historický sborník Ústecka 1967*, 25-47.
 - 1999: Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu. *Litoměřice*.
 - 2004: Vrcholně středověké město a jeho rozvoj v předhusitské době. In: Holodňák, P. – Ebelová, I. (ed.): *Žatec*. Praha, s. 115-138.
- TRYML, M. 1997: Předlokační osídlení Nového Města a Vyšehradu z pohledu archeologa. In: Vlček, P. a kol. 2000: *Umělecké památky Prahy*. 11-15.
- TŘEŠTÍK, D. 1997: *Počátky Přemyslovců*. Praha.
- TURSCHE.: *Kunstführer des deutschen Heimatbundes, Gauverein Sudetenland I, Kreis Saaz, Brünn*.
- UHLÍKOVÁ, O. 2000: *Počátky města Žatce v předhusitské době*, diplomová práce FF UK, Praha.
- UNTERMANN Matthias: Kirche und Kirchenbauten, in: Beck, H. – Geuenich, D. – Steuer, H. (ed.): *Reallexikon der germanischen Altertumskunde, Bd. 16, Jadwingen – Kleindichtung von Hoops Johannes*, Berlin 2000, 556-561.
- VELÍMSKÝ, T. 1989: K problematice počátků českých měst – prostorový vývoj a nejstarší zástavba, *Archaeologia historica* 14, 67-107.
 - 1995: Ke genezi vrcholně středověkého města v Kadani. In: Blažek, J. – Meduna, P. (ed.): *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1983-1992*. Most, s. 225-238.
- VITHA, K. 1932: Zašlé kostely, kláštery a kaple žatecké. *Krajem Lučanů* 6/1-2, s. 49-51.
- VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D. 1997: *Encyklopedie českých klášterů*, Praha.
- VOGT, K. 1938: *Die Burg in Böhmen bis zum Ende des 12. Jahrhunderts*, Reichenberg – Leipzig.
- VOTOČEK, O. 1955: Románský reliéf duchovního v Žatci, *Zprávy památkové péče* 15, 29-31.
- ZÁPOTOCKÝ, M. 1965: Slovanské osídlení na Litoměřicku, *Památky archeologické* 56, 205- 391.
- ŽEMLIČKA, J. 1978: Přemyslovská hradská centra a počátky měst v Čechách, *Československý časopis historický* 26, 559-586.
 - 1997: *Čechy v době knížecí. 1034 – 1198*. Praha.
 - 2002: *Počátky Čech královských. 1198 - 1253. Proměna státu a společnosti*. Praha.

Zoznam príloh

PRÍLOHA

- Obr. 1: Mapa stabilného katastru, tzv. cisársky otláčok z roku 1843 (podľa *Holodňák – Ebelová eds. 2004*)
- Obr. 2: Veduta mesta Žatec od Jana Willenberga: 1 – z roku 1602, 2 – z roku 1611, detail chrámu Panny Márie (č. 14), 3 – z roku 1611, kolorovaná tlač (podľa *Holodňák – Ebelová eds. 2004 a Beránek – Ebel – Čech 2004*)
- Obr. 3: Žatecké hradisko v ranom stredoveku podľa *P. Čecha (2004)* s pôvodným popisom.
- Obr. 4: Rekonštrukcia žateckej aglomerácie s vyznačením polohy kostolov (podľa *J. Tomasa 1967*)
- Obr. 5: Pôdorys a rez kostola Nanebovzatia Panny Márie (podľa *Beránek – Ebel – Čech 2004*)
- Obr. 6: Kostol Nanebovzatia Panny Márie v Žatci: 1 – rekonštrukcia románskej baziliky od V. Mencla z roku 1961; 2, 3 – románske reliéfy sekundárne zamurované do fasády kostola; 4, 5 – fragment románskeho združeného okna vo východnej stene 4. poschodia južnej veže západného priečelia; 6, 7 – rekonštrukcia a detail neskorého románskeho vlysu z exteriérového líca východnej steny južnej veže v úrovni medzi 4. a 5. poschodím (podľa *Beránek – Ebel – Čech 2004*)
- Obr. 7: Pôdorysy románskych kostolov podľa *Merhautovej 1971* s kostolom z Chelčického námestia v Žatci.
- Obr. 8: Pôdorysy románskych kostolov podľa *Merhautovej 1971* s kostolom sv. Víta v Žatci.
- Obr. 9: Baziliky v Milevsku (1) a Teplej (2) (podľa *Merhautovej 1971 a Benešovskej a kol. 2001*)
- Obr. 10: Relikty kostolov v Žatci dokumentovaných archeologickým výskumom.

TABUĽKY

- Tab. 1: Žižkovo náměstí, stavebné články (čísla podľa tabuľky *tab-ziz-clanky.xls* na CD v prílohe), mierka 1:2
- Tab. 2: Chelčického náměstí, stavebné články (čísla podľa tabuľky *tab-chel-clanky.xls* na CD v prílohe), mierka 1:2
- Tab. 3: Keramika (čísla podľa čísel sáčkov), Chelčického náměstí, mierka 1:2
- Tab. 4: Model kostola – Žižkovo náměstí (S9 – vrstva 24), mierka 1:1
- Tab. 5: Dvořákova ulica, keramika pod chodníkom z pieskovcových blokov (1-2, sáčok 154) a z priestoru nad a medzi kameňmi chodníka (3-9, sáčok 151).
- Tab. 6: Kostoly mimo opevnené centrum.

DOKUMENTÁCIA

1. Dvořákova ulica, rozvrh sond a líniových výkopov vrátane dokumentovaného negatívu kostola.
2. Dvořákova ulica, rozvrh sond a profilov
3. Chelčického náměstí, rozvrh sond v rámci skúmanej plochy
4. Náměstí Svobody, situácia priebehu líniového výkopu
5. Žižkovo náměstí, situácia sond
6. Situácia sond v S42 – Žižkovo náměstí
7. Dvořákova ulica, Žatec. Kresebná dokumentácia (plány a popisy)
8. Dvořákova ulica, Žatec. Popisy vrstiev k profilom Sondy A – Sektory 1-4

PRILOŽENÉ OBRÁZKY

1. Žižkovo náměstí, situácia negatívov K1-6 a R1-3
2. Žižkovo náměstí, Sektor 33 (profily)
3. Žižkovo náměstí, Sektor 34 (profily)
4. Žižkovo náměstí, S42/Západ 1 (profil)
5. Žižkovo náměstí, S42/Západ 2 (profil)
6. Žižkovo náměstí, S42/Východ 2 (profil)
7. Žižkovo náměstí, S42/Východ 3 (profil)
8. Žižkovo náměstí, západný profil (pohľad od západu), S30-35,42
9. Dvořákova ulice – Sonda A (profil)
10. Dvořákova ulice, situácia dokumentovaného základu a negatívu muriva kostola sv. Víta
11. Chelčického náměstí, situácia dokumentovaných profilov (zelene, čísla strán podľa S29) vo fáze F2.

Henrich II. pred bránami Žatca v roku 1004.

Ilustrácia v saskej kronike od Lucasa Cranacha st. pravdepodobne z roku 1502.

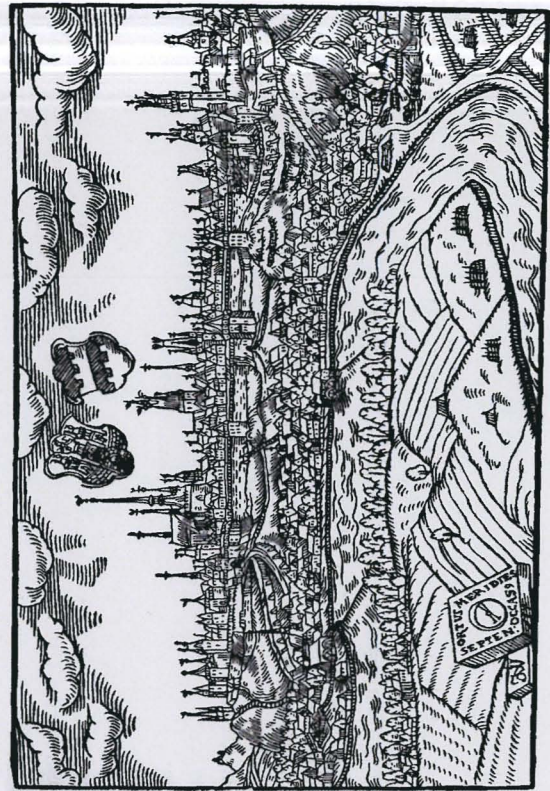
PRÍLOHA

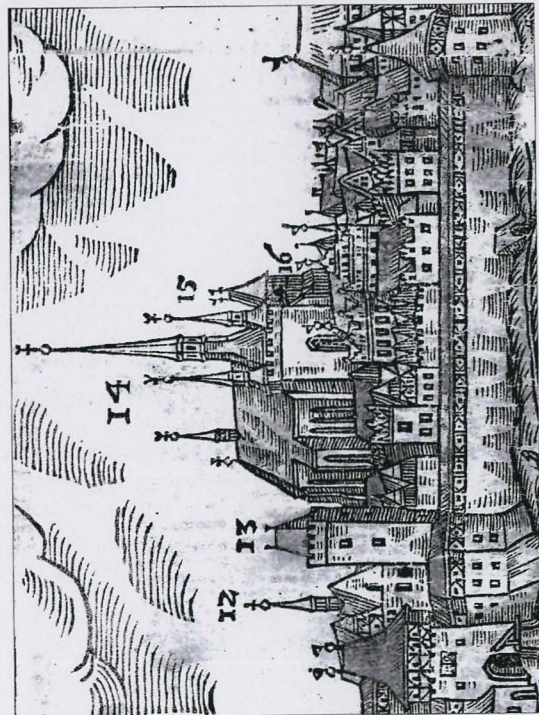
Obr. 1: Mapa stabilného katastru, tzv. cisársky otaľok z roku 1843
(podľa Holodňák - Ebelová eds. 2004)

3

1

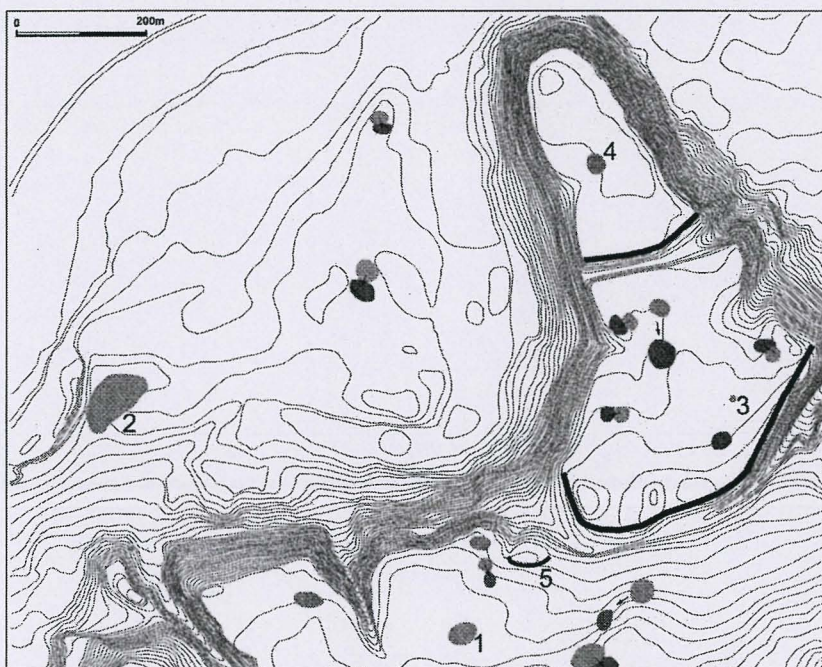

2

Obr. 2: Veduta mesta Žatec od Jana Willenberga: 1 - z roku 1602, 2 - z roku 1611, detail chrámu Panny Márie (č. 14), 3 - z roku 1611, kolorovaná tlač (podľa Holodňák - Ebelová eds. 2004 a Beránek - Ebel - Čech 2004)

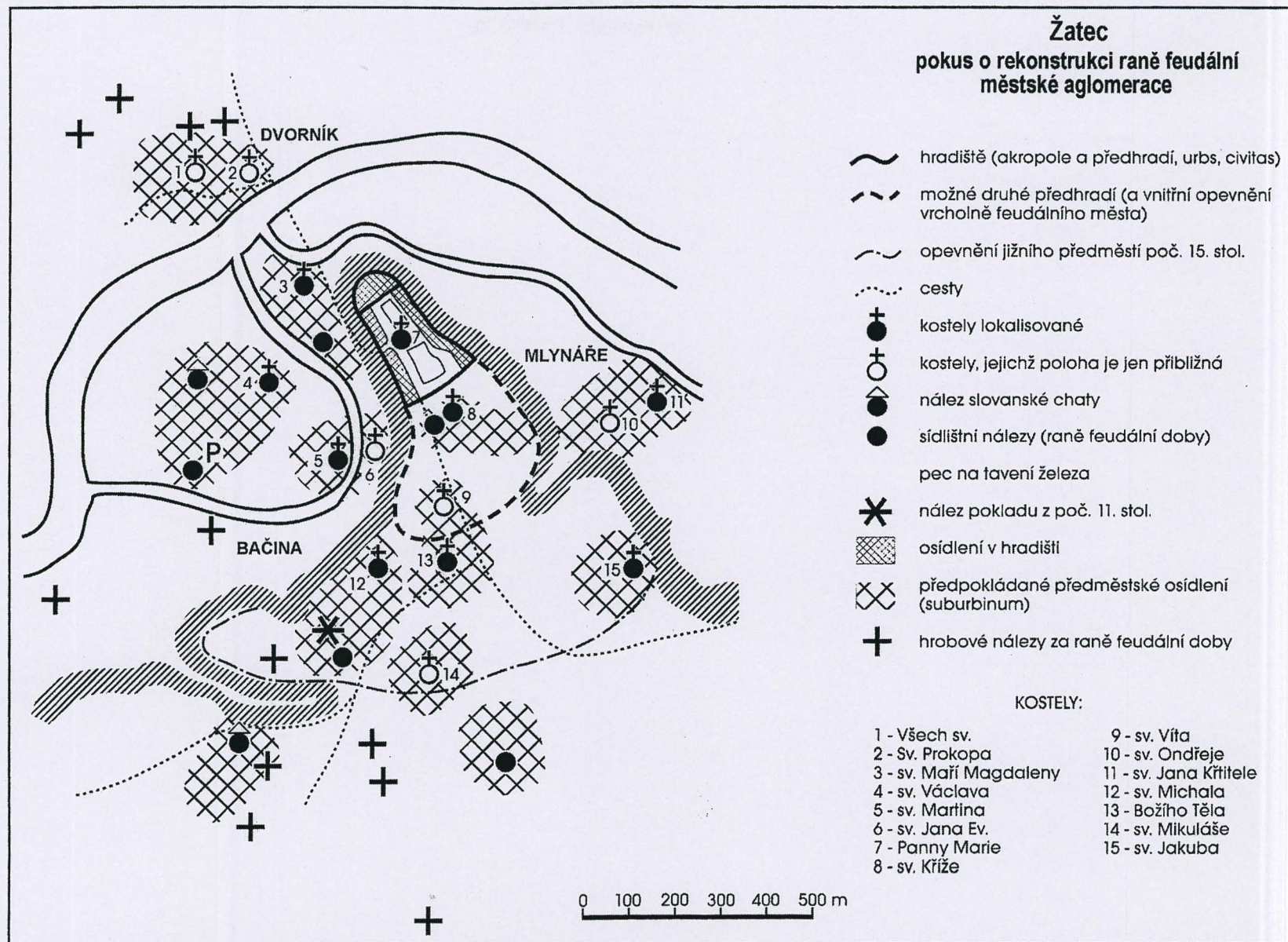
Na počátku 11. století změnila zástavba předhradí charakter. Osídlení je obřížně členitelné a zabíralo rozsáhlou plochu na opevněném předhradí. Záchytnými body jsou četné kovárny s typickými kruhovými výhněmi (plně body). Na západní, jinak jen řídké osídlené straně, vznikl velmožský dvorec s kostelem sv. Víta (1). Mohutný rozvoj lze sledovat v areálu výroby a zpracování železa a barevných kovů (2), na jehož okraji byl před rokem 1012 uložen žatecký poklad (křížek). V 1. polovině 12. století došlo k přesunu výrobního areálu k východu (5). Téměř ve středu hradu stál knížecí palác se skladovacími objekty a kostelem odděleným palisádou (3). Kostel s pohřebištěm byl založen na východní straně předhradí u jednoho ze vstupů na ostrožnu (4). Přesto se nadále pohřbívalo mimo kostelní pohřebiště (kroužky). Územně nevelké osídlení bylo zjištěno na nejvýše položeném místě pod hradem, kam zřejmě nedosahovala vzdušná Ohře. Velký výrobní areál s kovářskými výhněmi (6) byl využíván po celé 11. a 12. století.

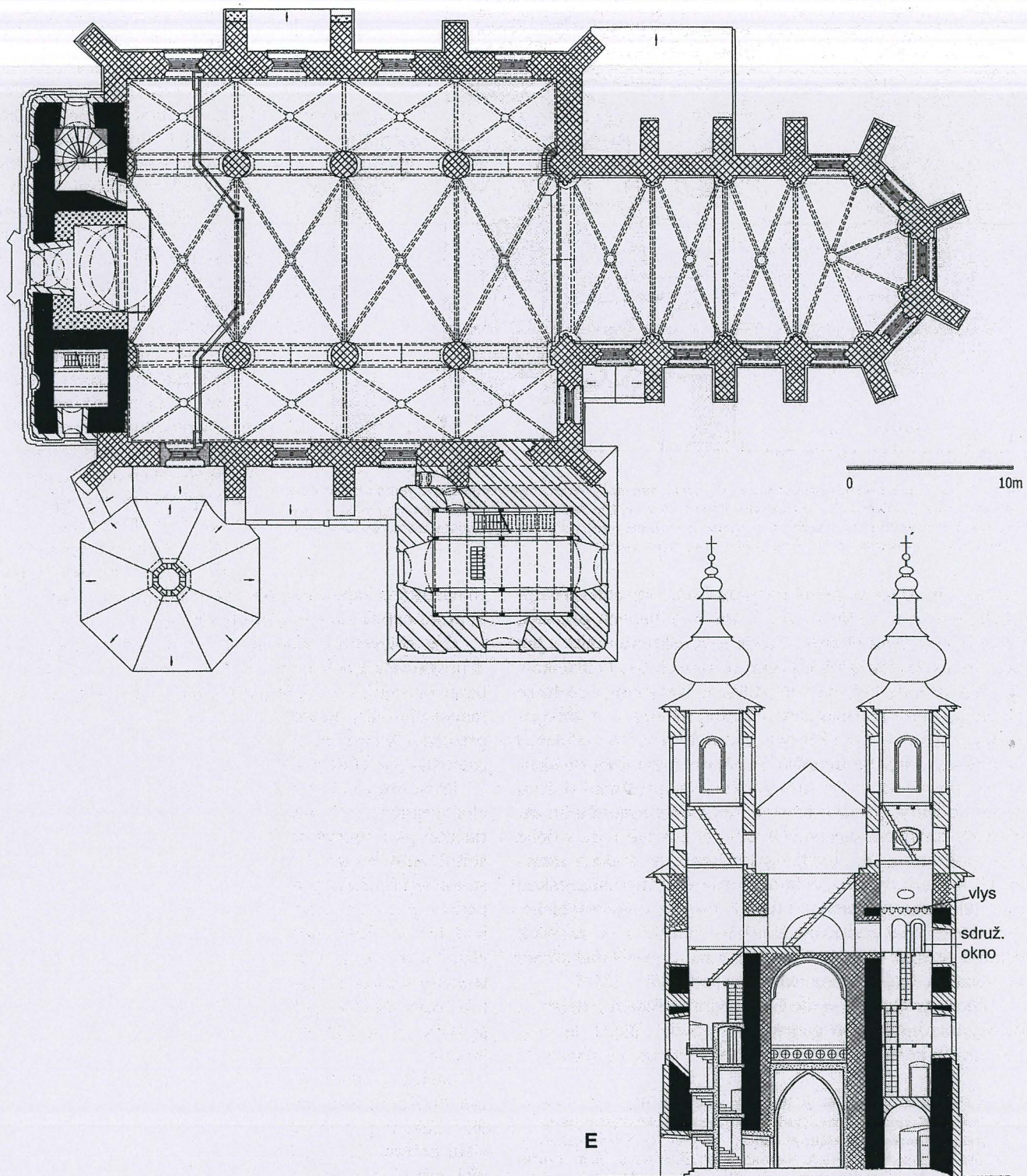

Po většinu 10. století mělo osídlení podobu usedlostí rozptýlených na opevněném předhradí, v podhradí a na terasách jižně a jihozápadně od vnější fortifikace postavené ve třicátých letech století (světle šedá). Po zániku usedlostí byly nové budovány v těsném sousedství starých (tmavě šedá – posuny značeny šipkou). Rovněž v první třetině 10. století byla zahájena produkce železa (1) a kovářská výroba (2) pokračující ve 2. polovině století (3). Uprostřed hradu byla odkryta skupina objektů interpretovaná jako zástavba knížecího dvorce (4). Malé opevněné velmožské sídlo (5) bylo založeno na malé ostrožně těsně před vnější hradbou. K pohřbívání byla vybrána místa vně aglomerace – na terasách jihozápadně od ní, u brodu přes Ohři a na první terase řeky. Je předpokládána prostorová vazba mezi cestami a hroby.

Obr. 3: Žatecké hradisko v ranom stredoveku podľa P. s pôvodným popisom Čecha (2004)

Obr. 4: Rekonstrukcia žateckej aglomerácie s vyznačením polohy kostolov (podľa J. Tomasa 1967)

LEGENDA K VYHODNOCENÍ STAVEBNÍHO VÝVOJE

Románské zdivo - fáze I/II (?)
1. čtvrtina 13. století (lunota západního průčelí)

Pozdně gotické zdivo - fáze III
asi 2. čtvrtina 16. století (spodní 2 podlaží zvonice)

Vrcholné gotické zdivo - fáze I (2 etapy)
po 1336 - počátek 90. let 14. s oletí (presbytář a trojlodí)
křížkováně označené zdivo hypotetické

Barokní zdivo - fáze I/II/III
I - 1. desetiletí 18. století (barokizace západního průčelí)
II - 1725-28 (kaple sv. Jana Nepomuckého)
III - přestavba po požáru v roce 1738 (jižní věž, záp. průčelí)

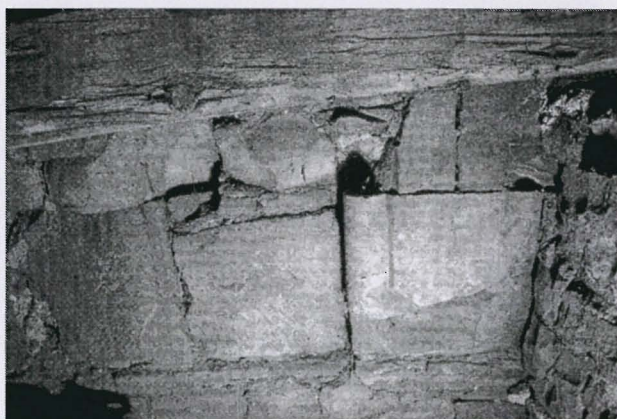
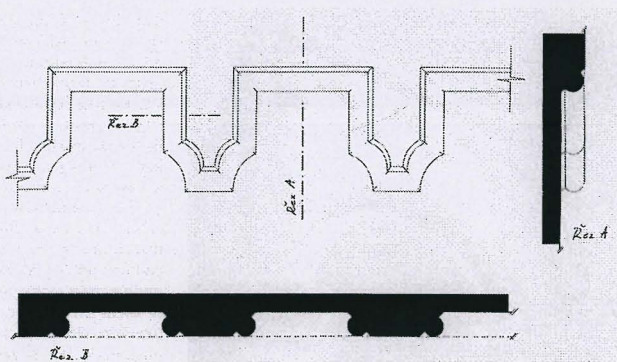
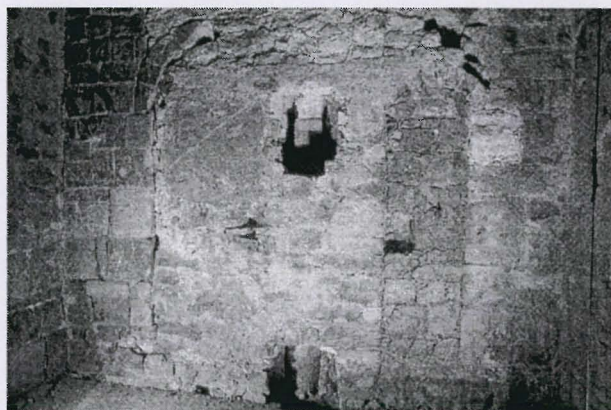
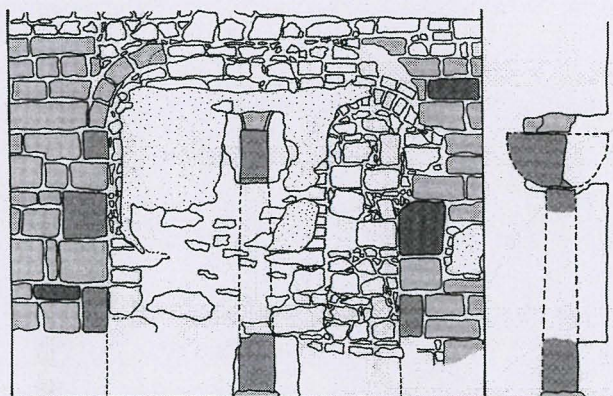
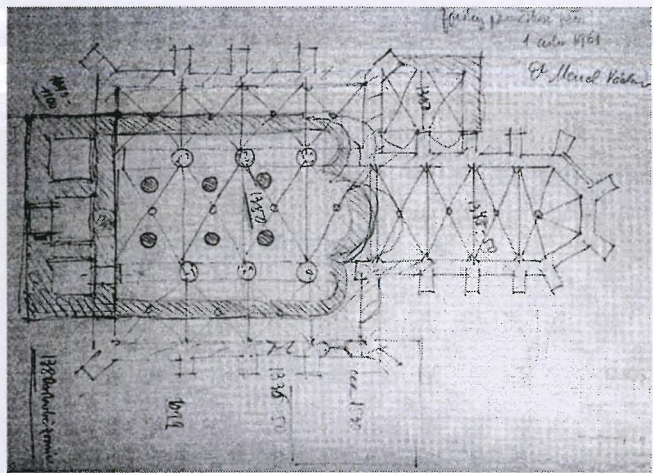
Vrcholné/pozdně gotické zdivo - fáze II
asi poslední čtvrtina 14. století, příp. 15. století (sakristie)

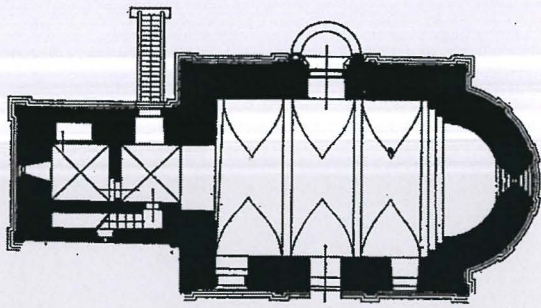
Klasicistní a historizující úpravy - fáze I/II
I - úpravy po požáru v roce 1840
II - 50. a 60. léta 19. století (1858/1866)
III - 1889 - 1910 (celková renovace)

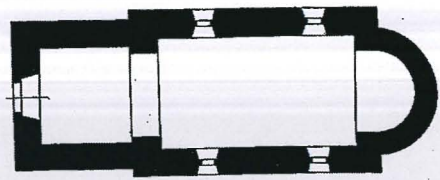
Obr. 5: Pôdorys a rez kostola Nanebovzatia Panny Márie (podľa Beránek - Ebel - Čech 2004)

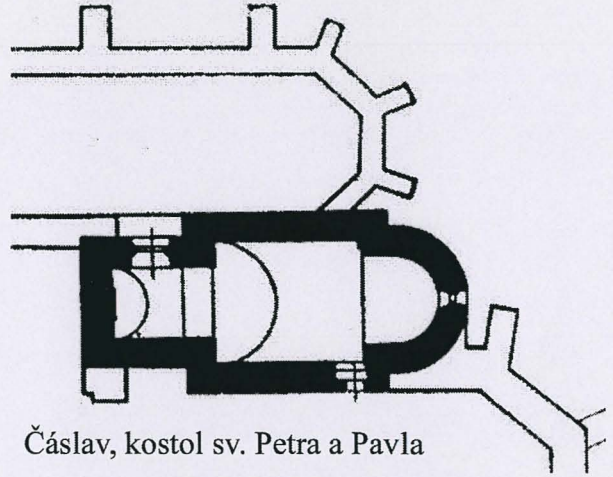
Obr. 6: Kostol Nanebovzatia Panny Márie v Žatci: 1 - rekonštrukcia románskej baziliky od V. Mencla z roku 1961; 2, 3 - románske reliéfy sekundárne zamurované do fasády kostola; 4, 5 - fragment románskeho združeného okna vo východnej stene 4. poschodia južnej veže západného priečelia 6, 7 - rekonštrukcia a detail neskororománskeho vlysu z exteriérového líca východnej steny veže v úrovni medzi 4. a 5. poschodím (podľa Beránek - Ebel - Čech 2004)

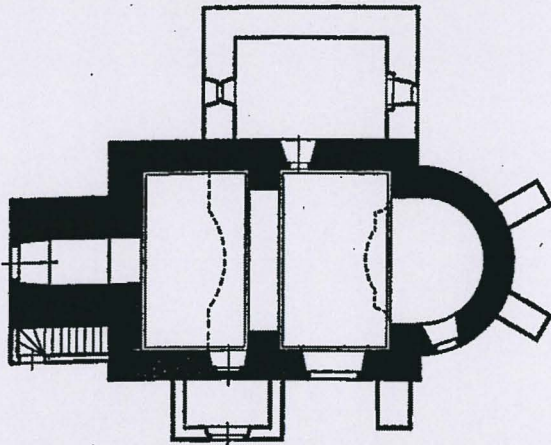
Vroutek, kostol sv. Jakuba

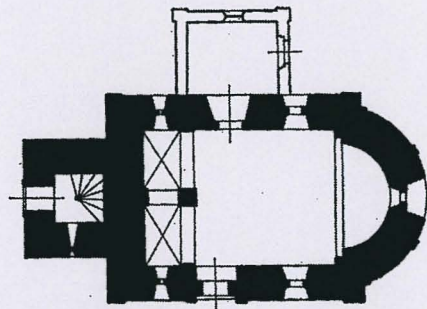
Řepy, kostol sv. Martina

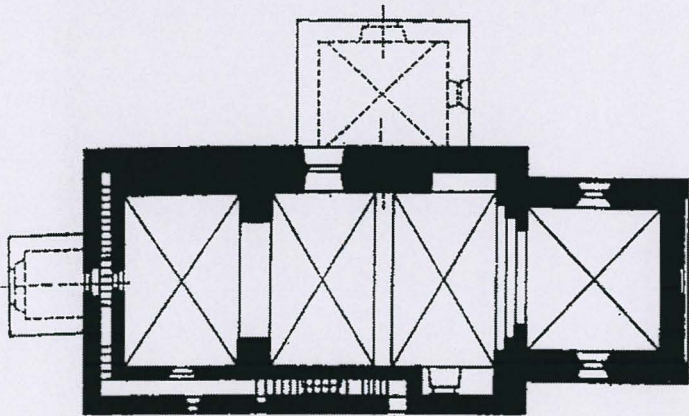
Čáslav, kostol sv. Petra a Pavla

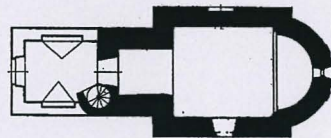
Kozojedy, kostol sv. Martina

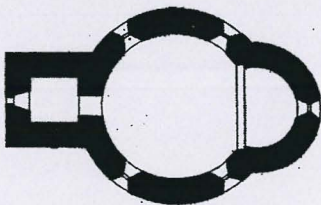
Mohelnice, kostol Nanebovzatia Panny Márie

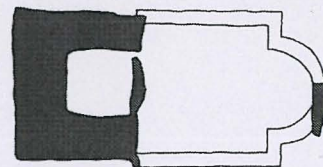
Kyje, kostol sv. Bartolomeja

Stříbrná Skalice, kostol sv. Jakuba

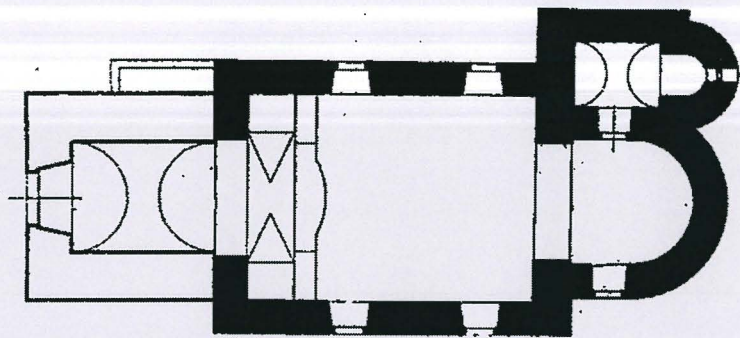

Přední Kopanina, kostol sv. Márie Magdalény

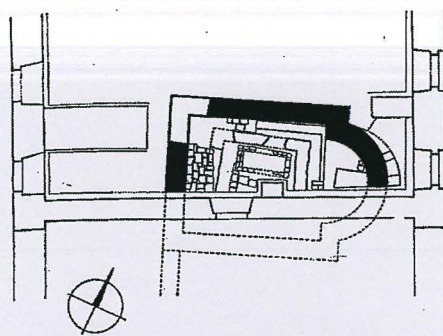

Žatec, kostol neznámeho zasvätenia

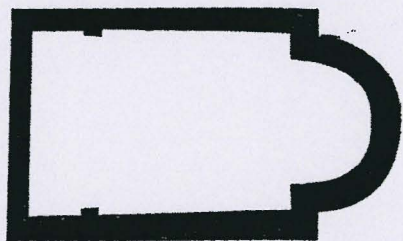
Obr. 7: Pôdorysy románskych kostolov podľa *Merhautovej* 1971 s kostolom z Chelčického námestia v Žatci

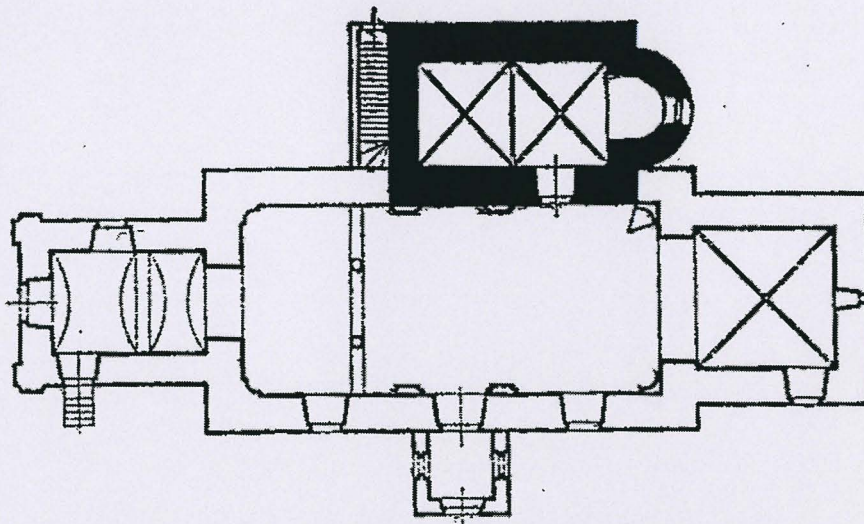
Vranov, kostol sv. Václava

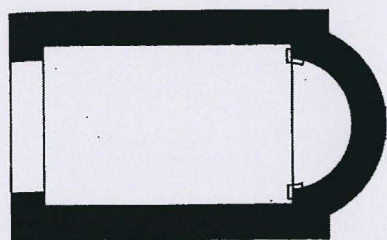
Pražský hrad, kostol Panny Márie

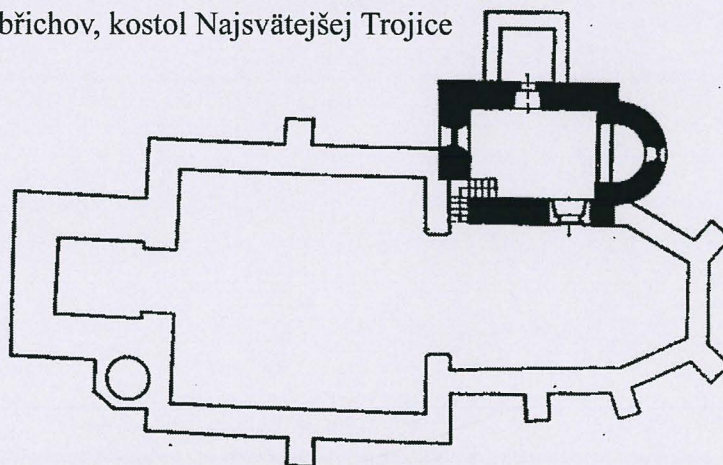
Praha, kostol sv. Filipa a Jakuba

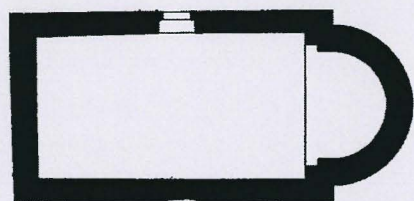
Dobříchov, kostol Najsvätejšej Trojice

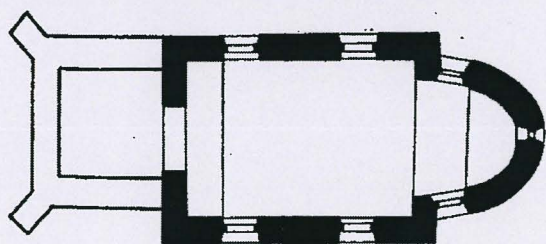
Praha, kostol sv. Vavrinca na Petříně

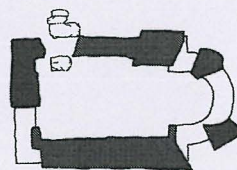
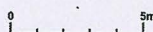
Kunětická hora, kostol sv. Bartolomeja

Pražský hrad, kostol tzv. Bartolomeja

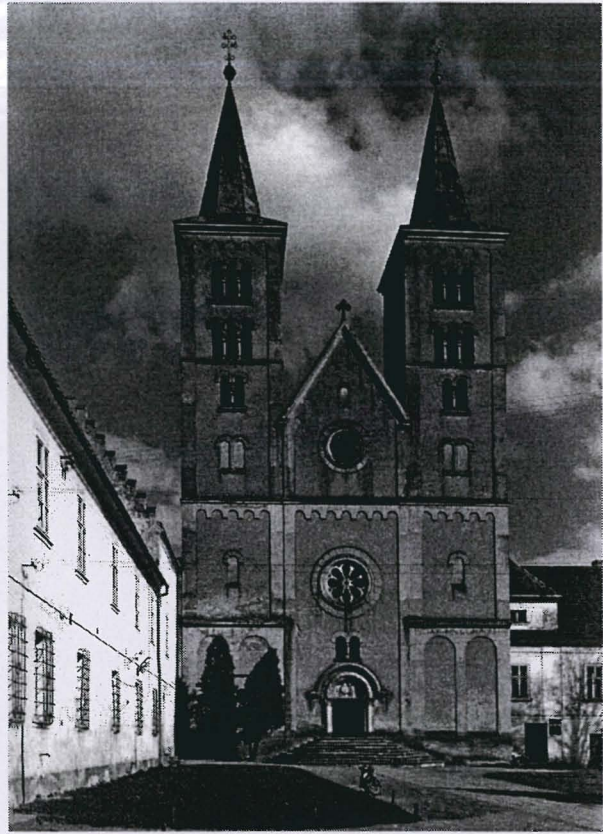
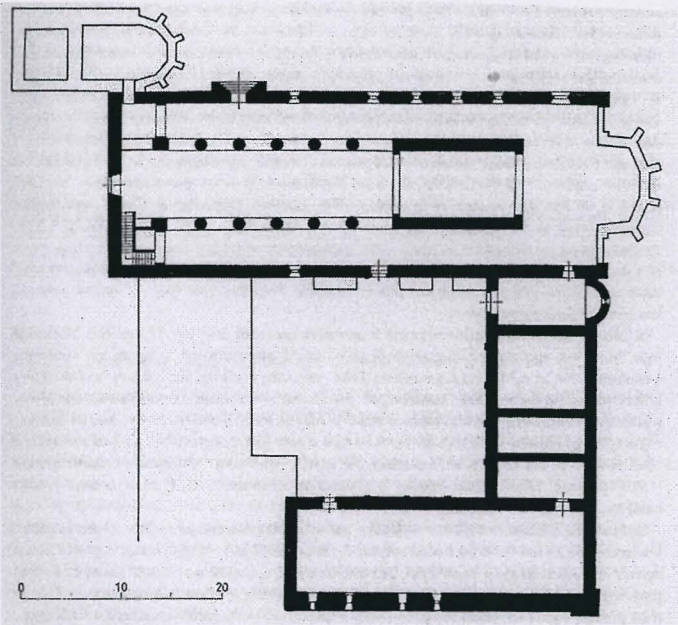

Malín, kostol sv. Jána Krstiteľa

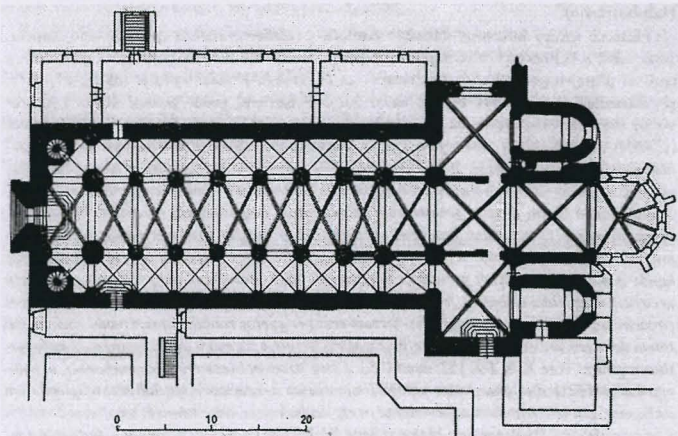

Žatec, kostol sv. Víta

Obr. 8: Pôdorysy románskych kostolov podľa *Merhautovej 1971* s kostolom z sv. Víta v Žatci

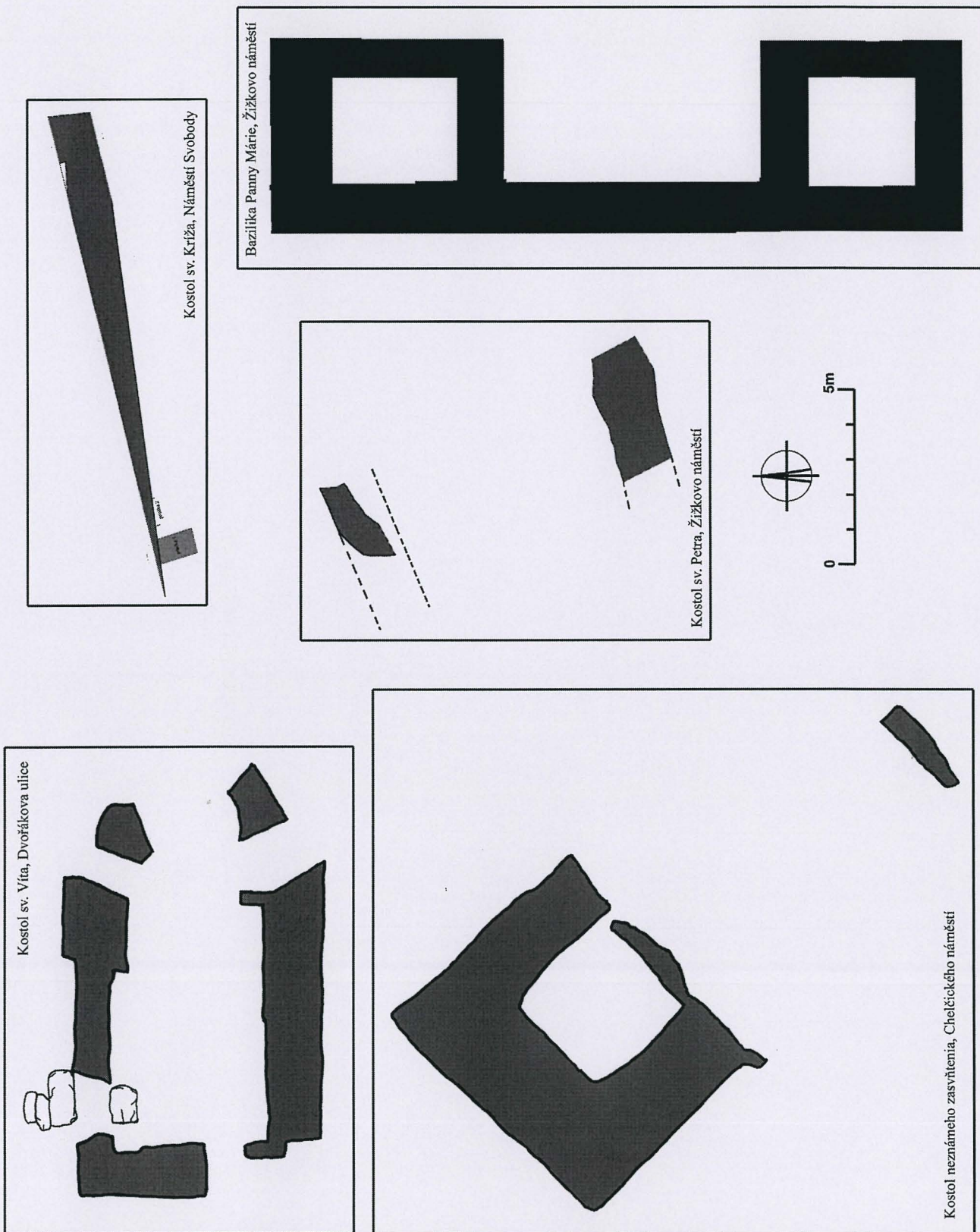

1

2

Obr. 9: Baziliky v Milevsku (1) a Teplej (2) (podľa Merhautovej 1971 a Benešovskej a kol. 2001)

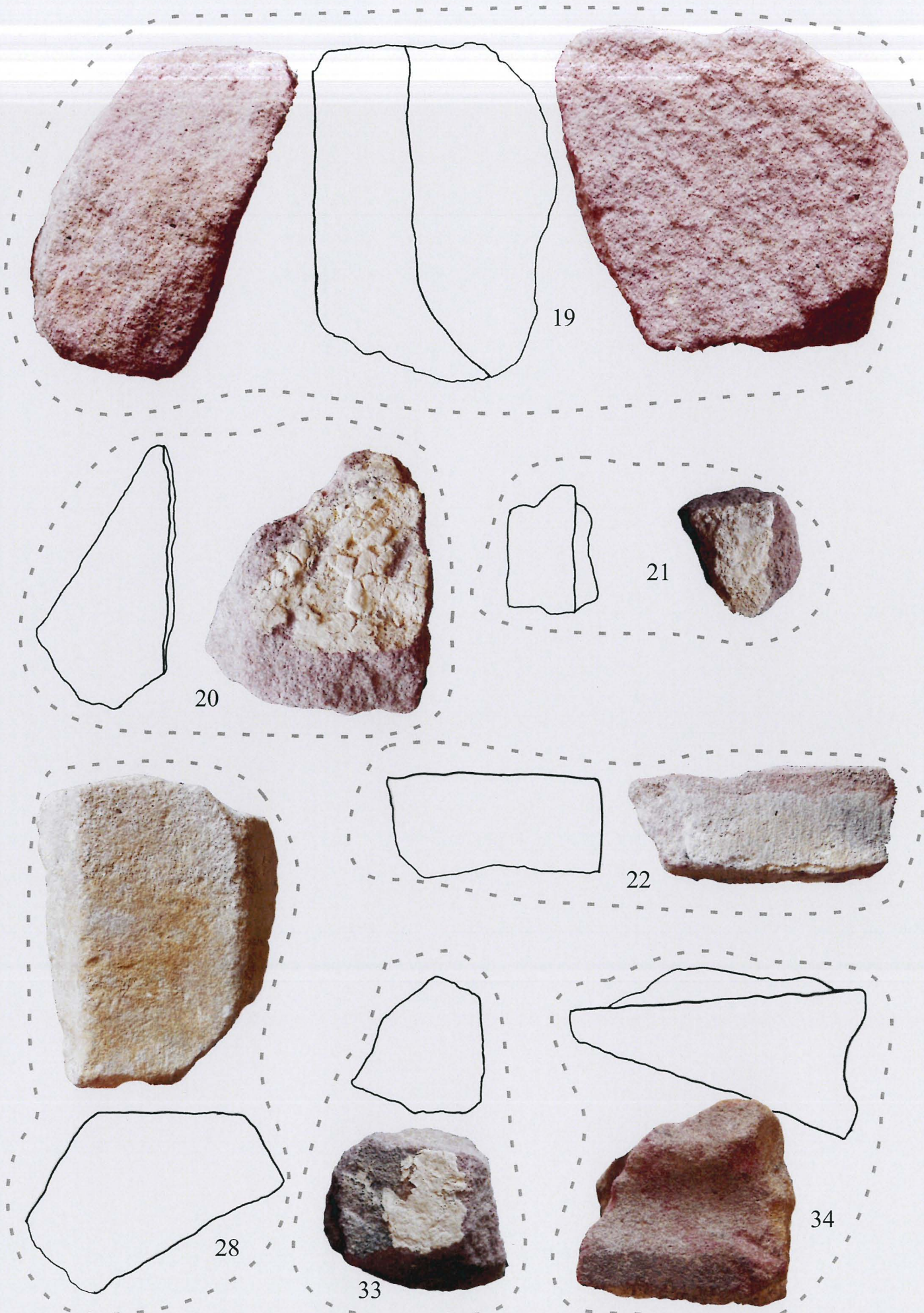
Obr. 10: Relikty kostolov v Žatci dokumentovaných archeologickým výskumom

TABULKY

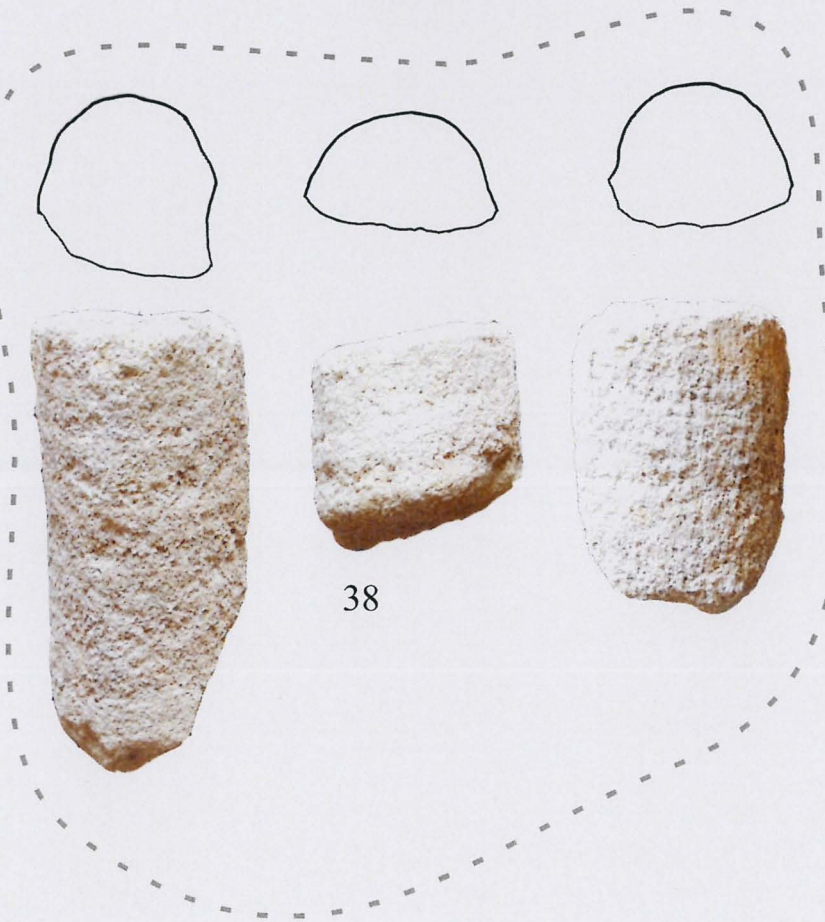
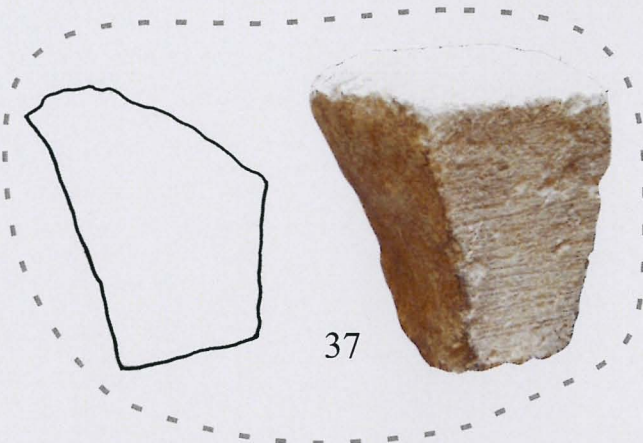
Tab. 1: **Žižkovo náměstí**, stavebné články (čísla podľa tabuľky tab-ziz-clanky.xls na CD v prílohe)

Mierka 1:2

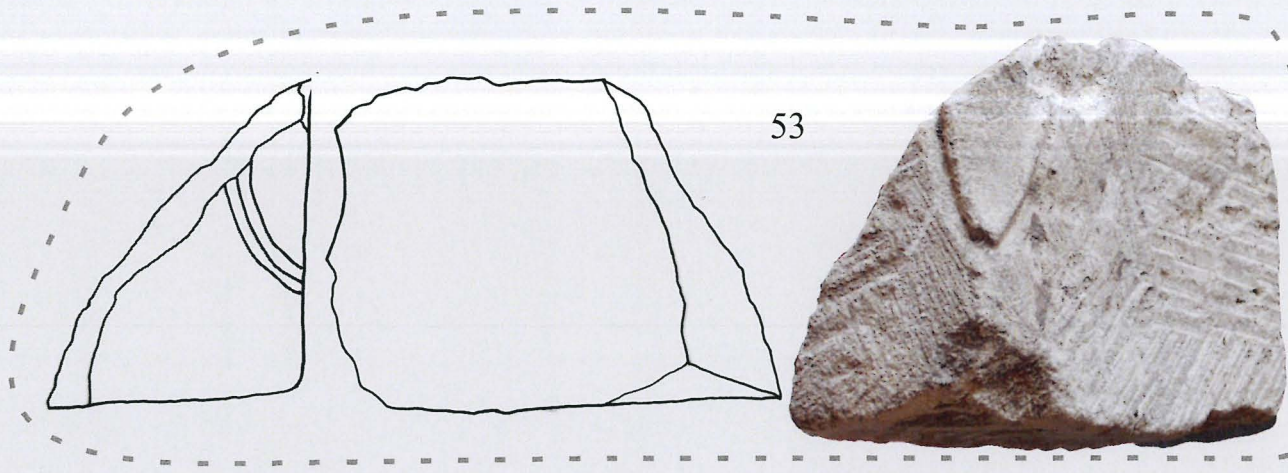
Tab. 1: **Žižkovo náměstí**, stavebné články (čísla podľa tabuľky tab-ziz-clanky.xls na CD v prílohe)

Mierka 1:2

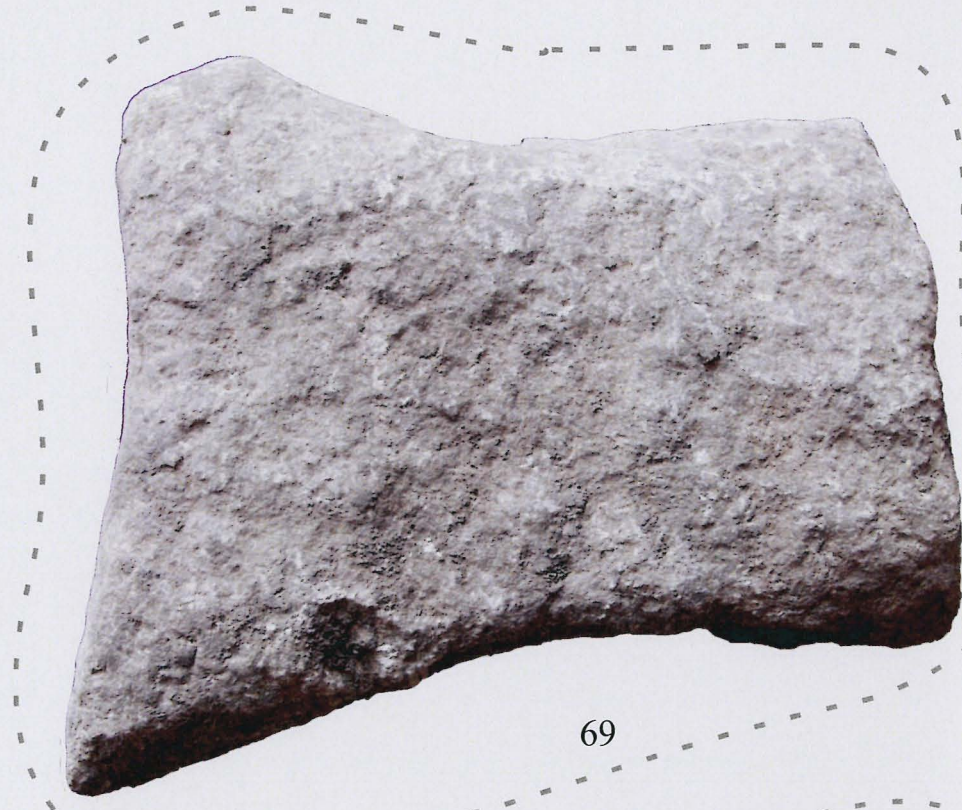

Tab. 1: **Žižkovo náměstí**, stavebné články (čísla podľa tabuľky tab-ziz-clanky.xls na CD v prílohe)

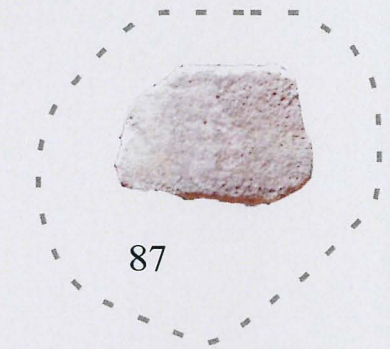
Mierka 1:2

53

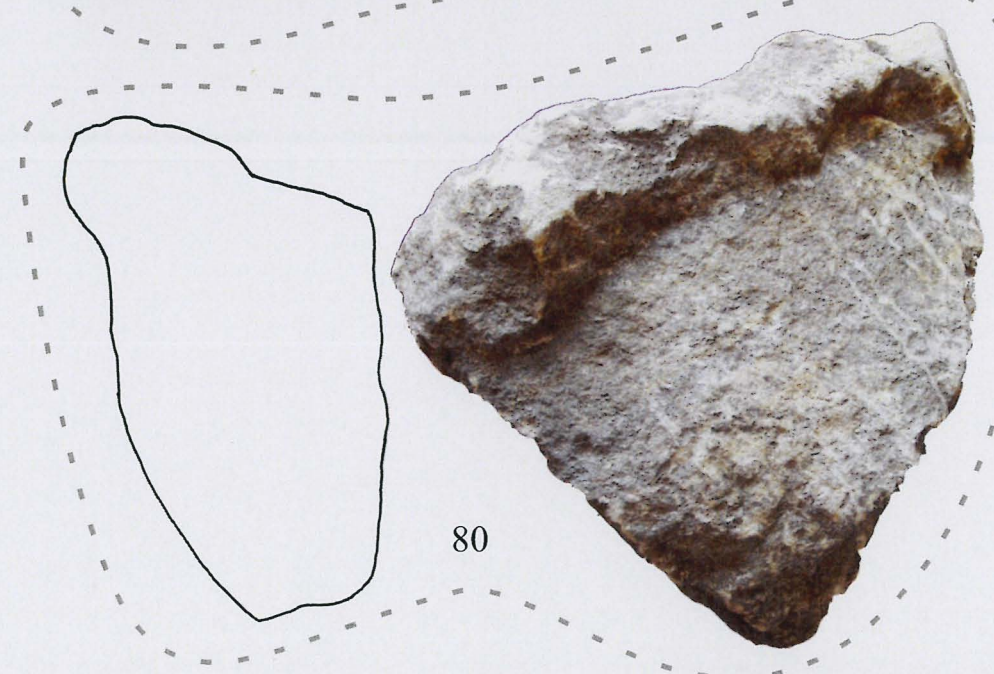
69

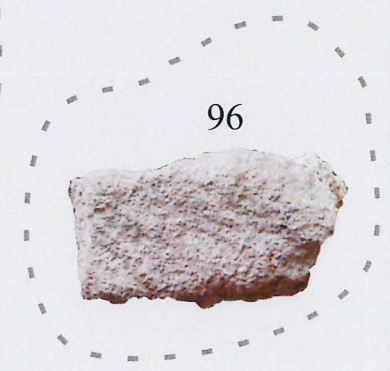
87

90

80

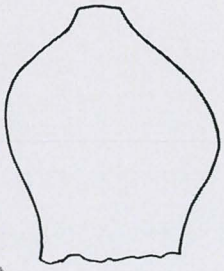

96

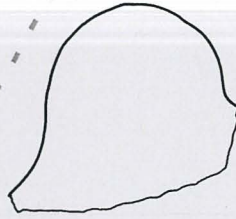
Tab. 1: **Žižkovo náměstí**, stavebné články (čísla podľa tabuľky tab-ziz-clanky.xls na CD v prílohe)

Mierka 1:2

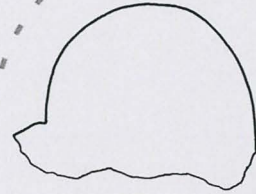
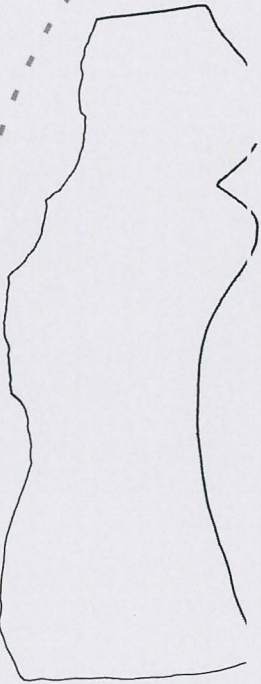
102

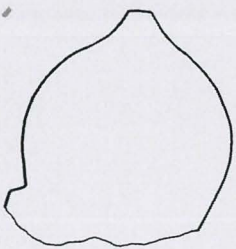
103

104

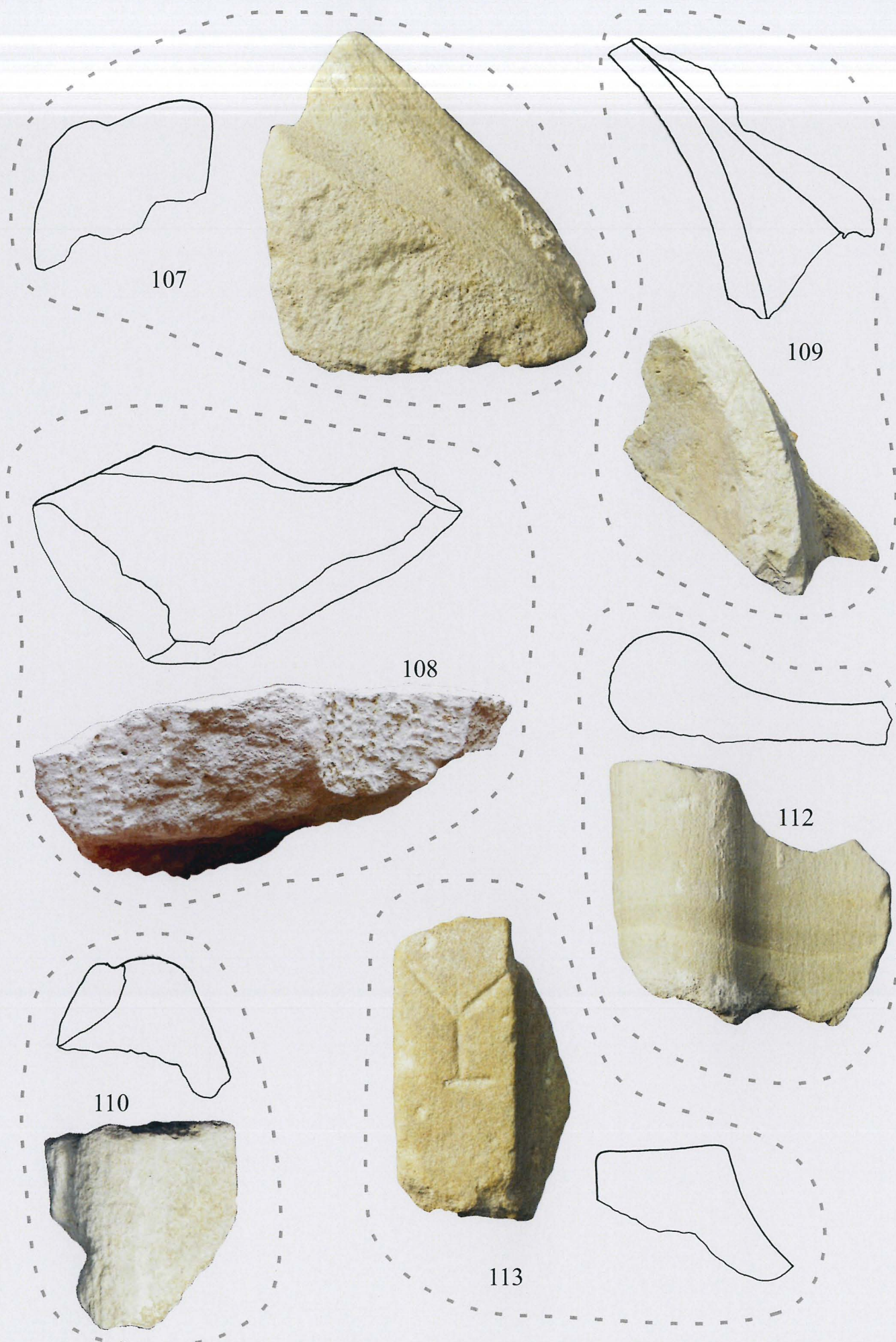
105

106

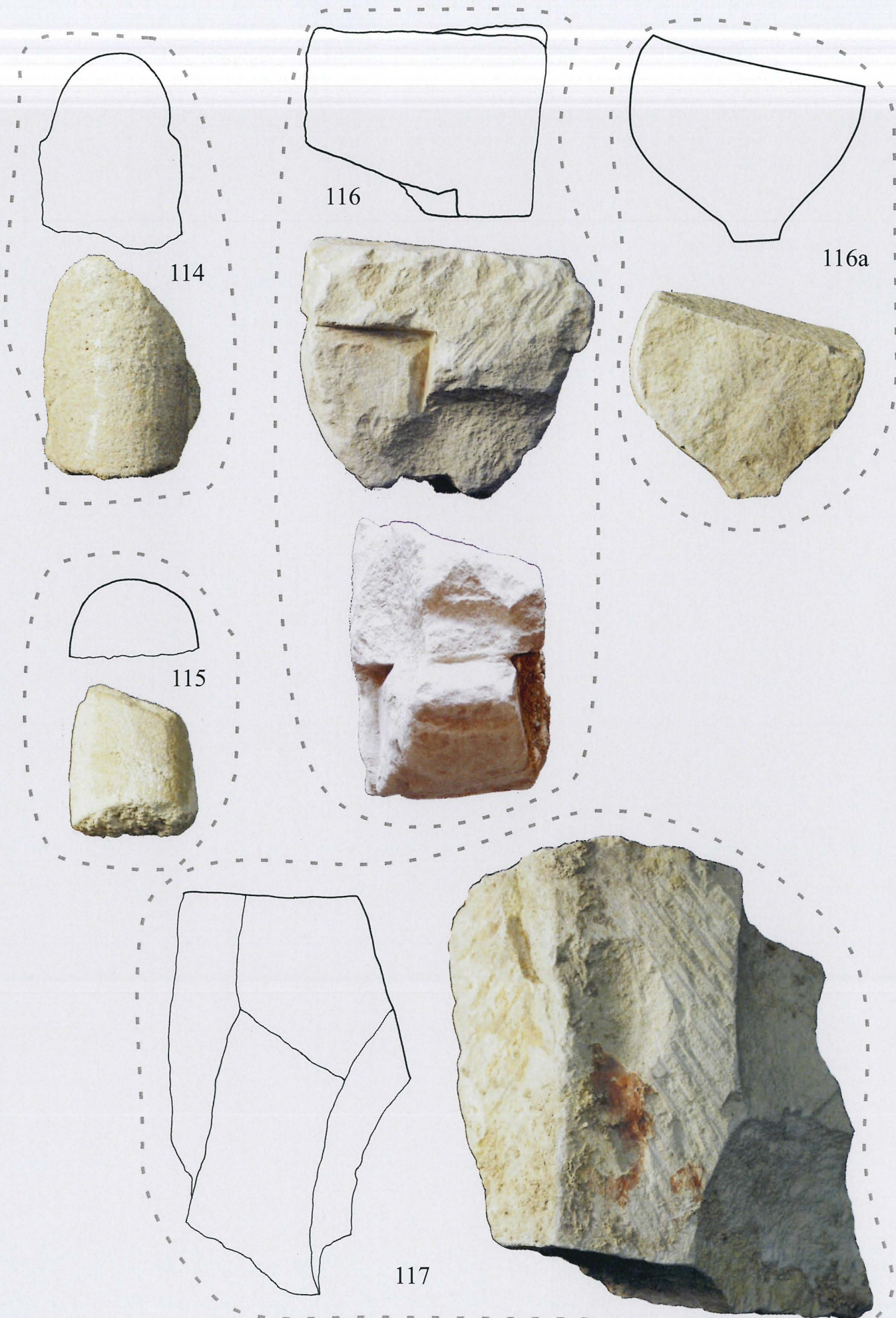
Tab. 1: **Žižkovo náměstí**, stavebné články (čísla podľa tabuľky tab-ziz-clanky.xls na CD v prílohe)

Mierka 1:2

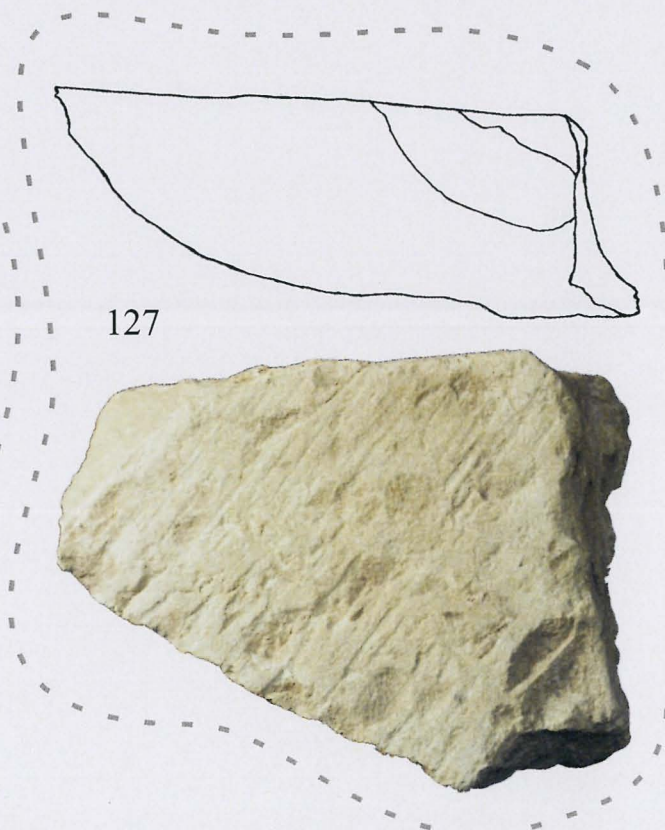
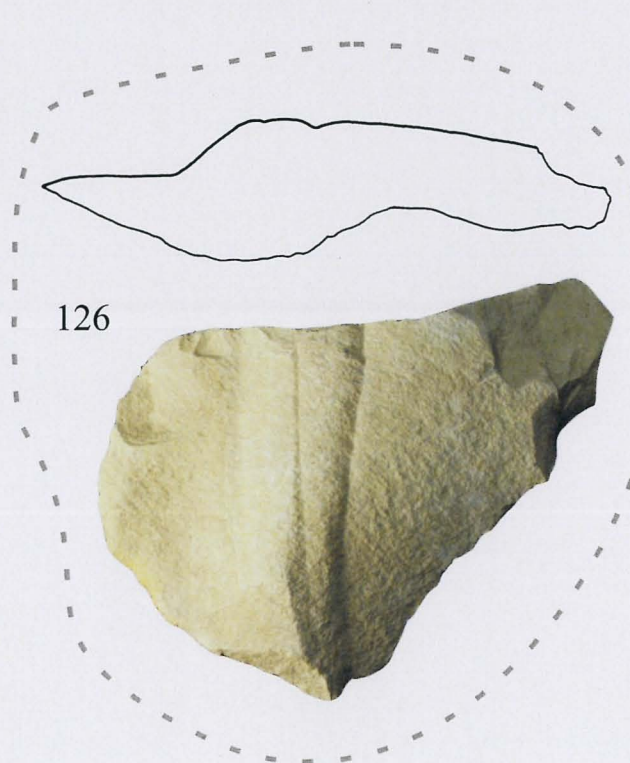
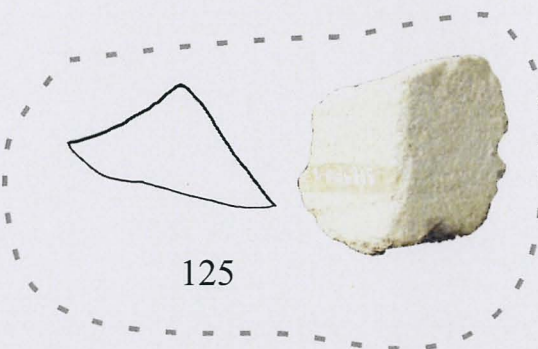
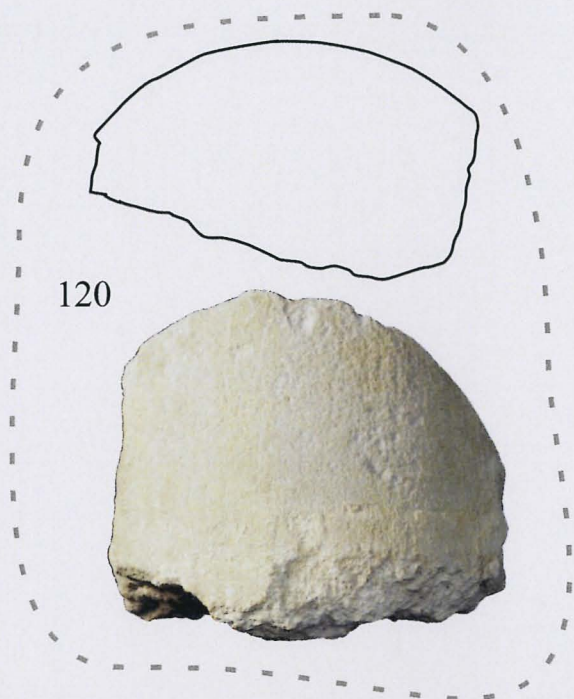
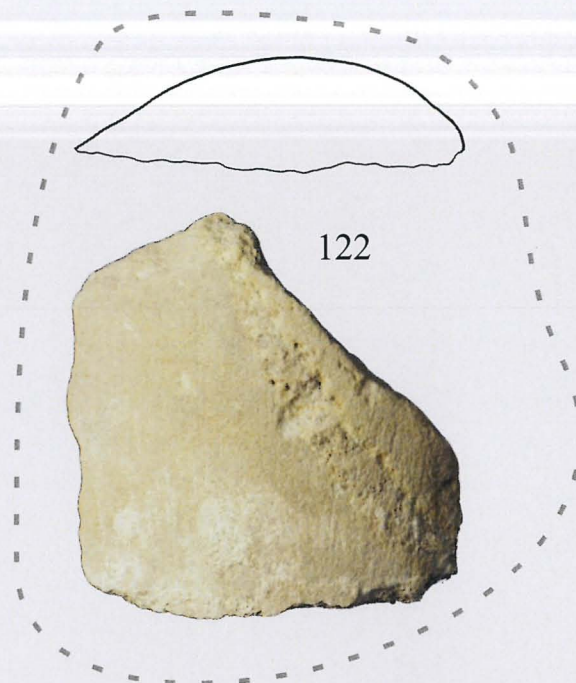
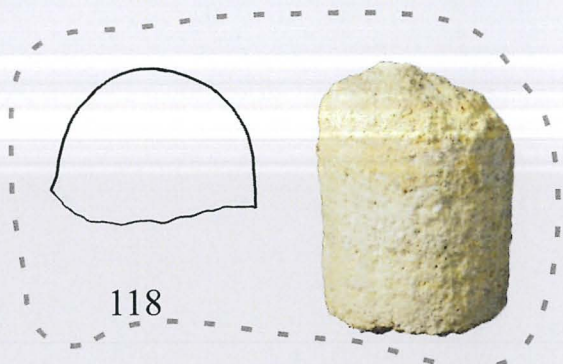
Tab. 1: Žižkovo náměstí, stavebné články (čísla podľa tabuľky tab-ziz-clanky.xls na CD v prílohe)

Mierka 1:2

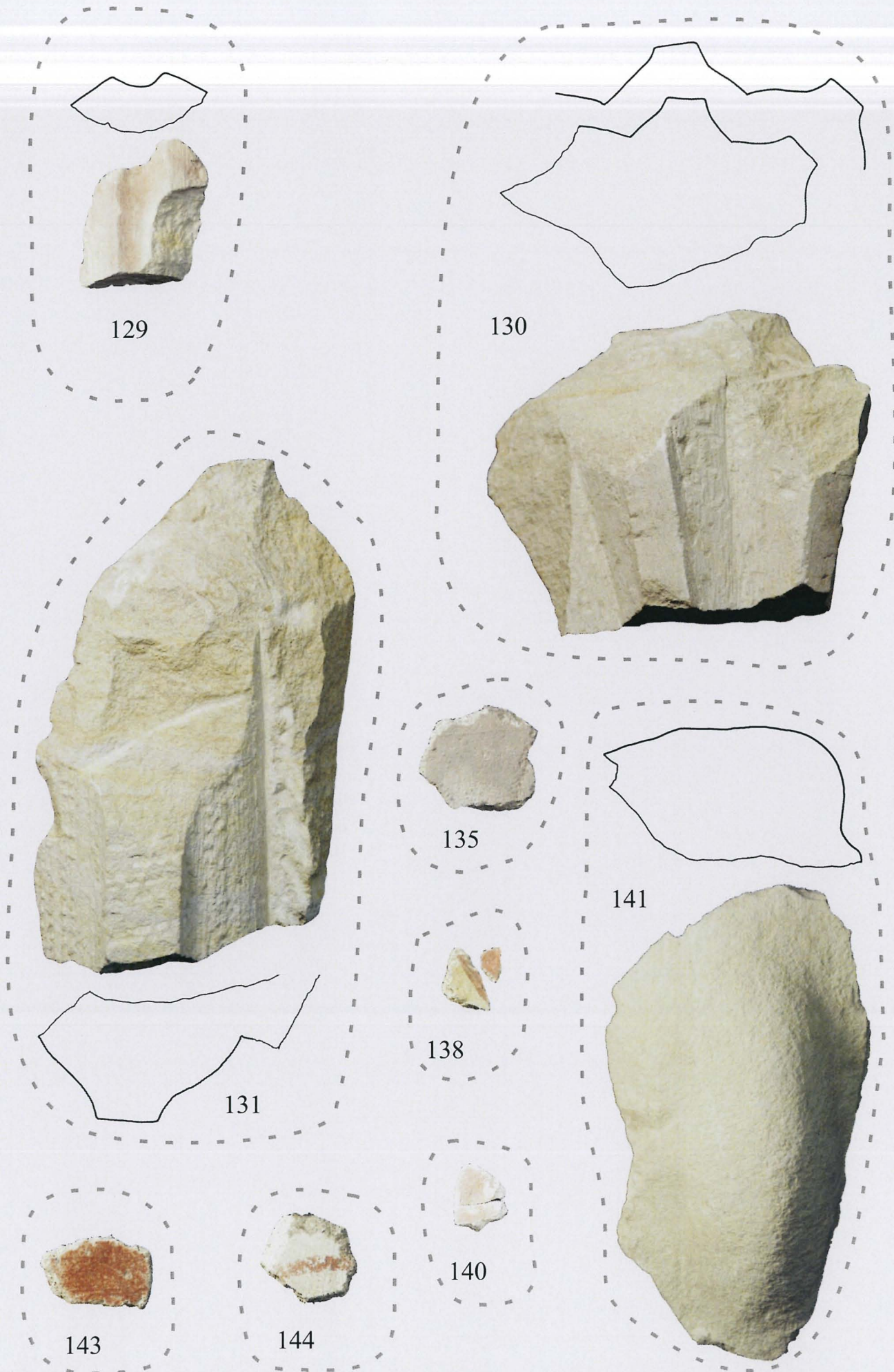
Tab. 1: **Žižkovo náměstí**, stavebné články (čísla podľa tabuľky tab-ziz-clanky.xls na CD v prílohe)

Mierka 1:2

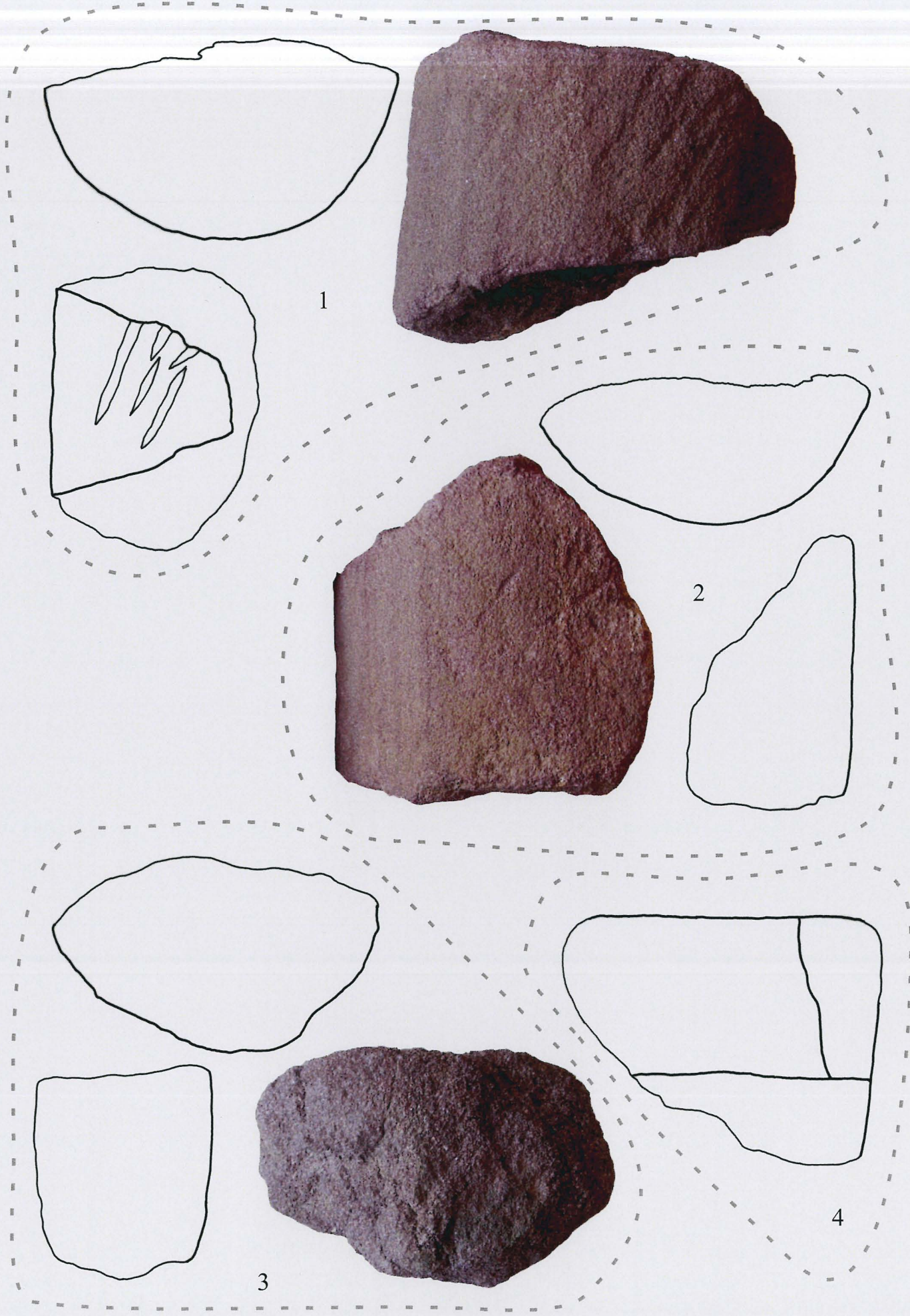
Tab. 1: **Žižkovo náměstí**, stavebné články (čísla podľa tabuľky tab-ziz-clanky.xls na CD v prílohe)

Mierka 1:2

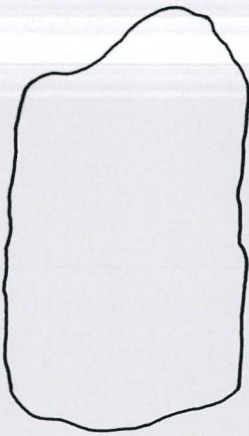
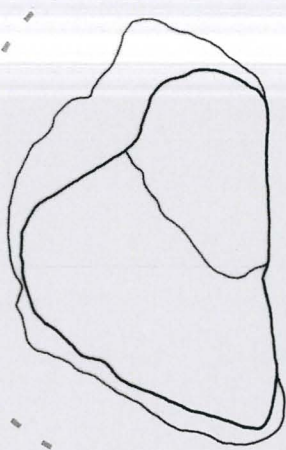
Tab. 1: **Žižkovo náměstí**, stavebné články (čísla podľa tabuľky tab-ziz-clanky.xls na CD v prílohe)

Mierka 1:2

Tab. 2: **Chelčického náměstí**, stavebné články (čísla podľa tabuľky tab-chel-clanky.xls na CD v prílohe)

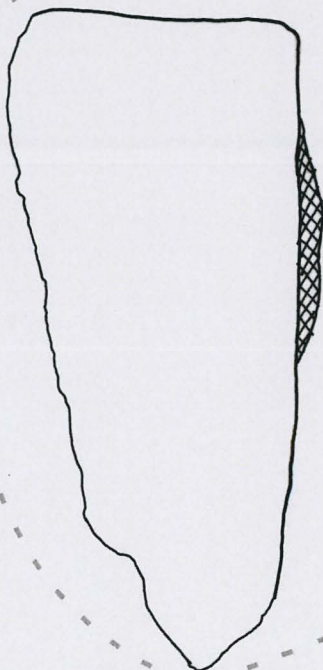
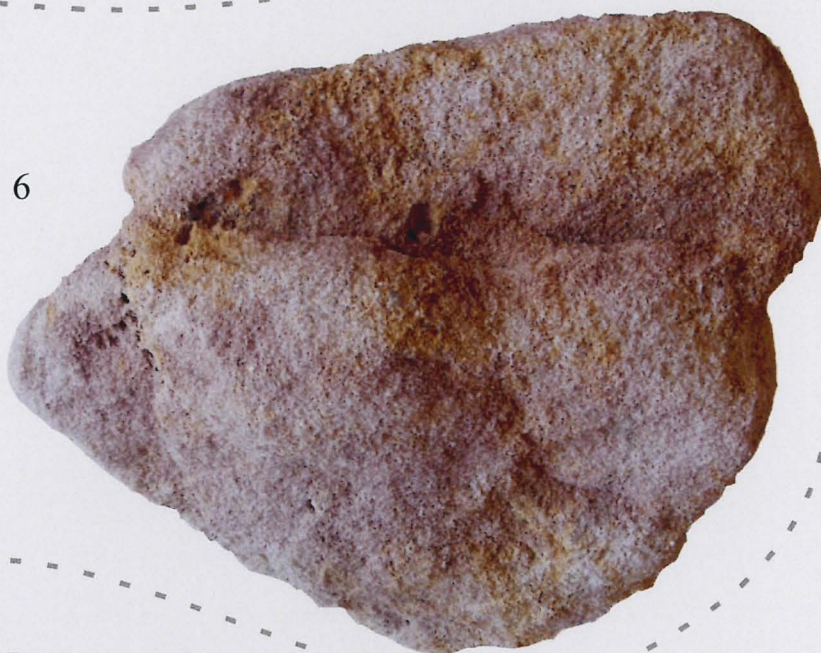
Mierka 1:2

5

6

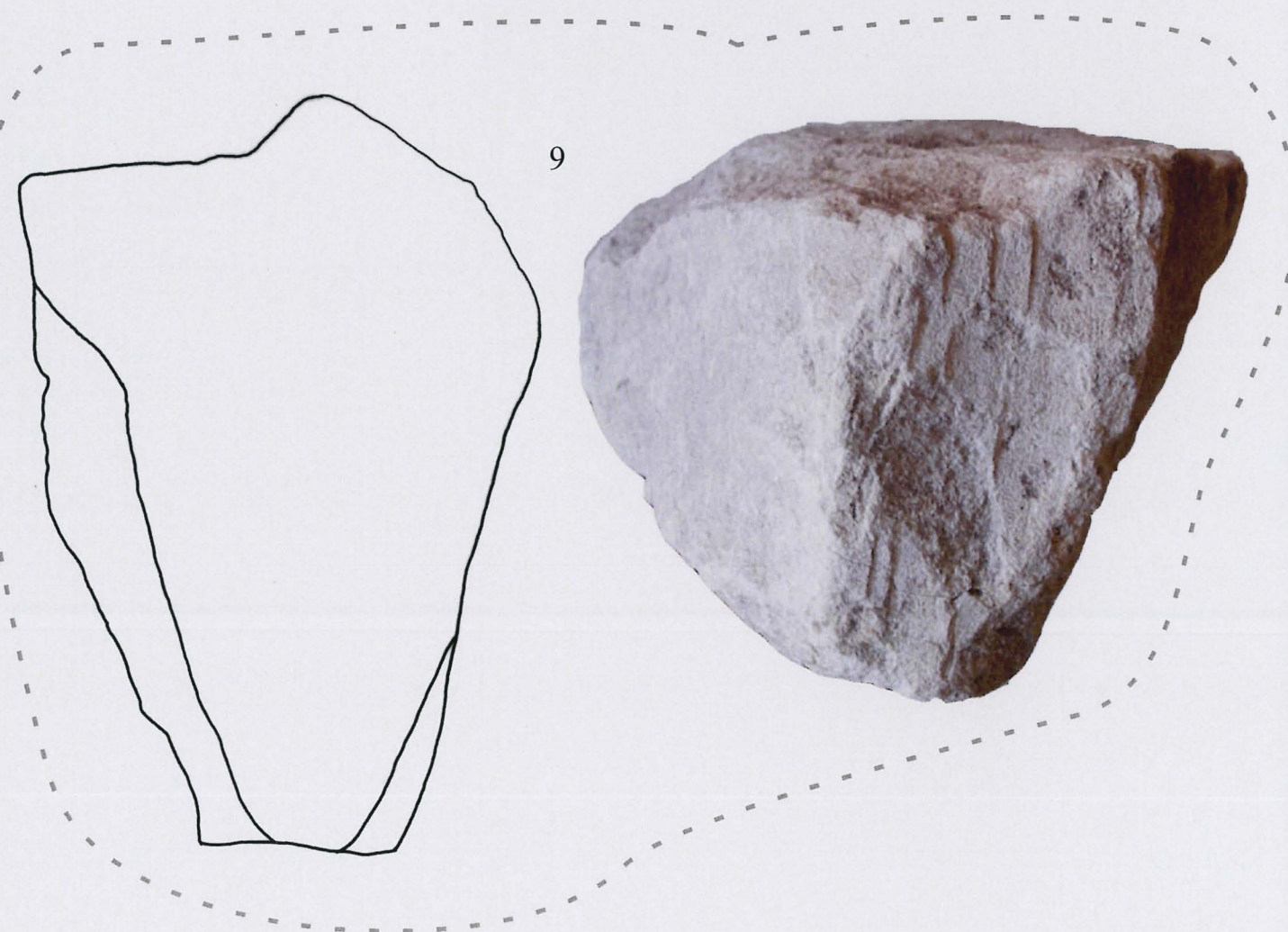
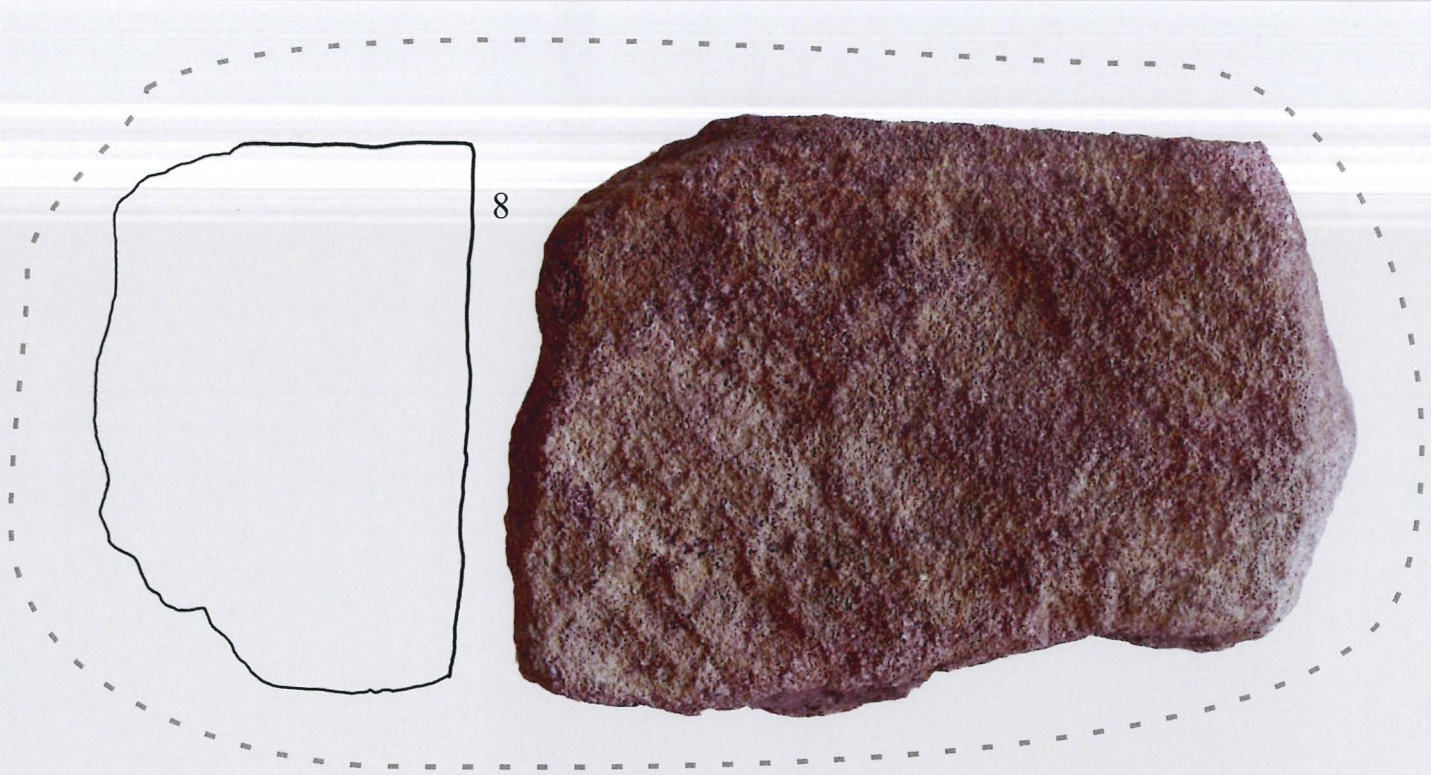

7

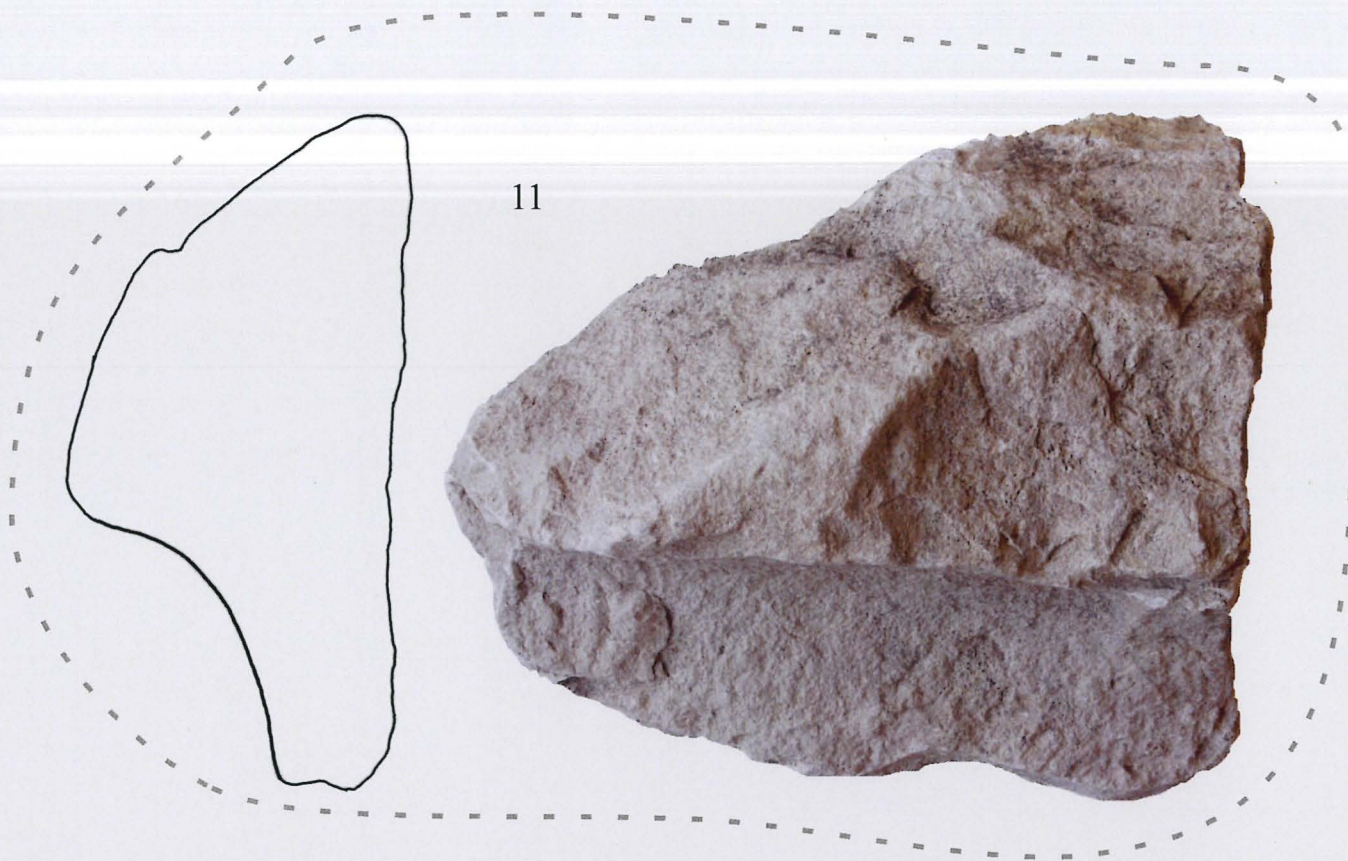

Tab. 2: **Chelčického náměstí**, stavebné články (čísla podľa tabuľky tab-chel-clanky.xls na CD v prílohe)

Mierka 1:2

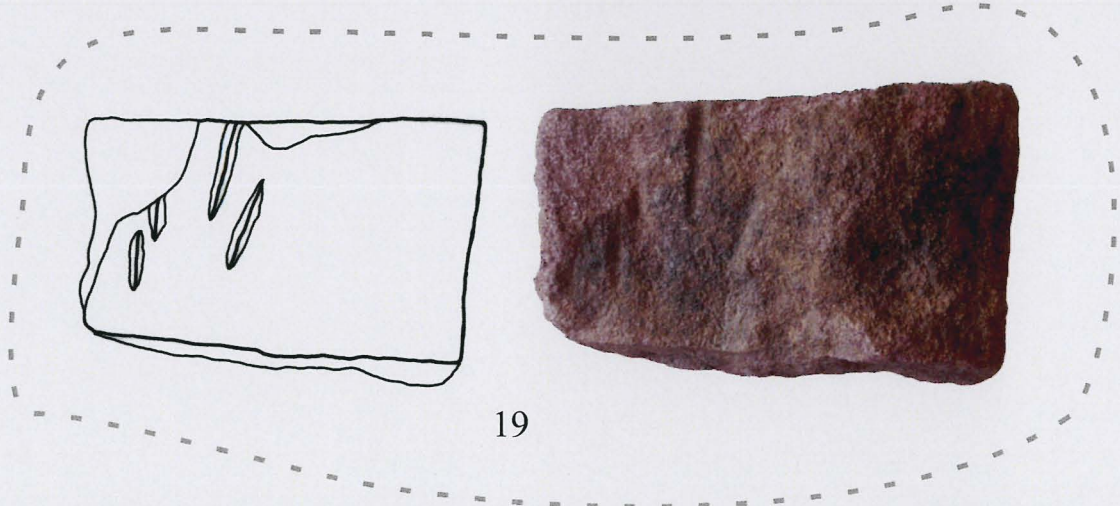
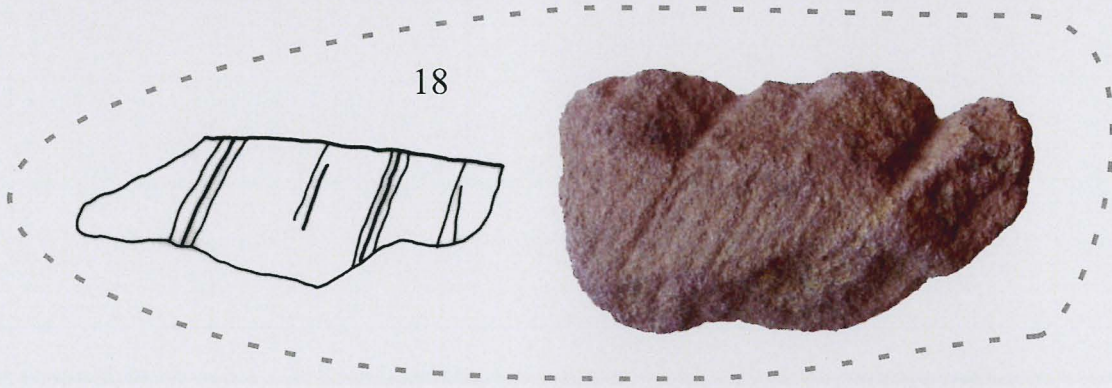
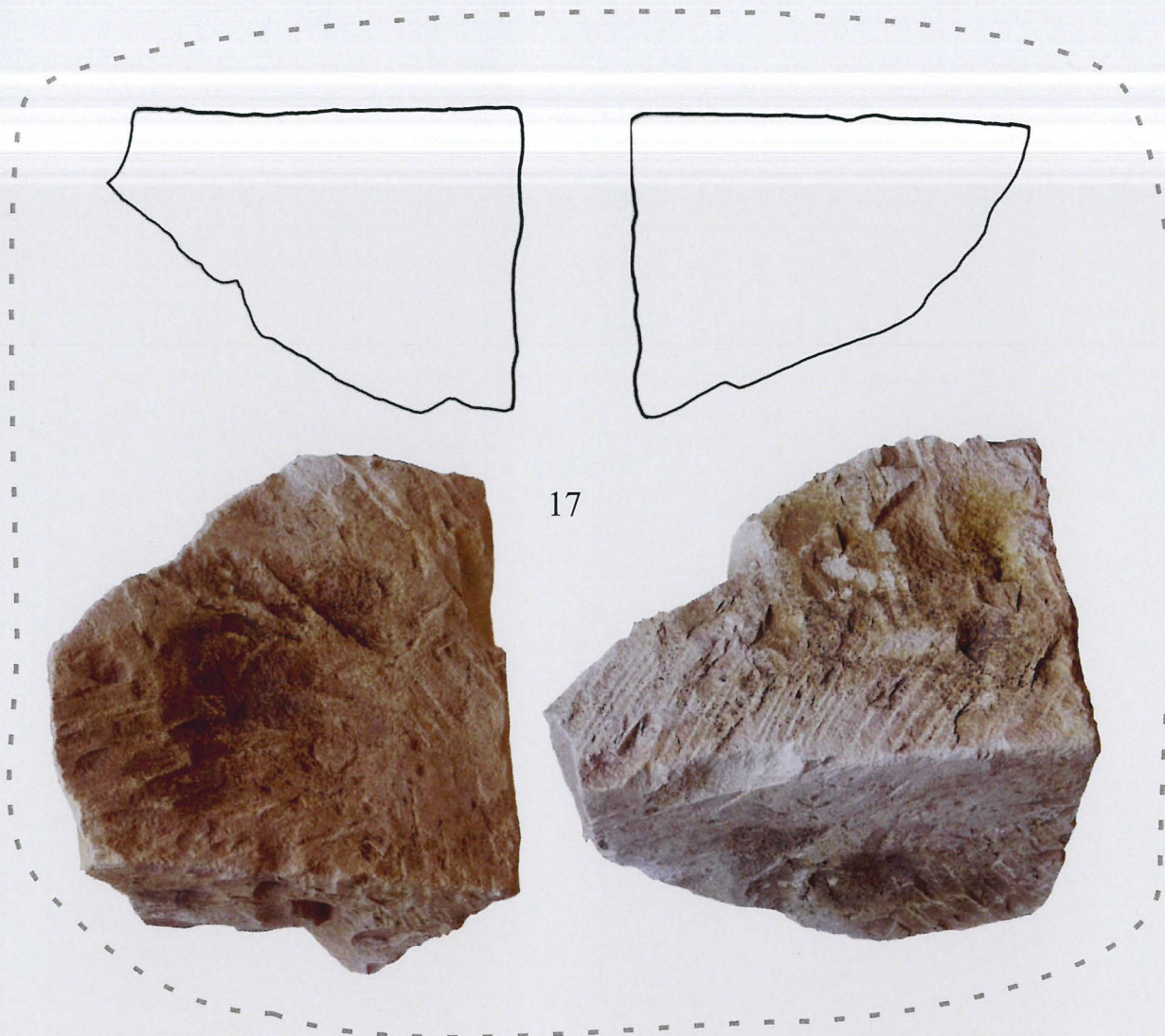

Tab. 2: **Chelčického náměstí**, stavebné články (čísla podľa tabuľky tab-chel-clanky.xls na CD v prílohe)
Mierka 1:2

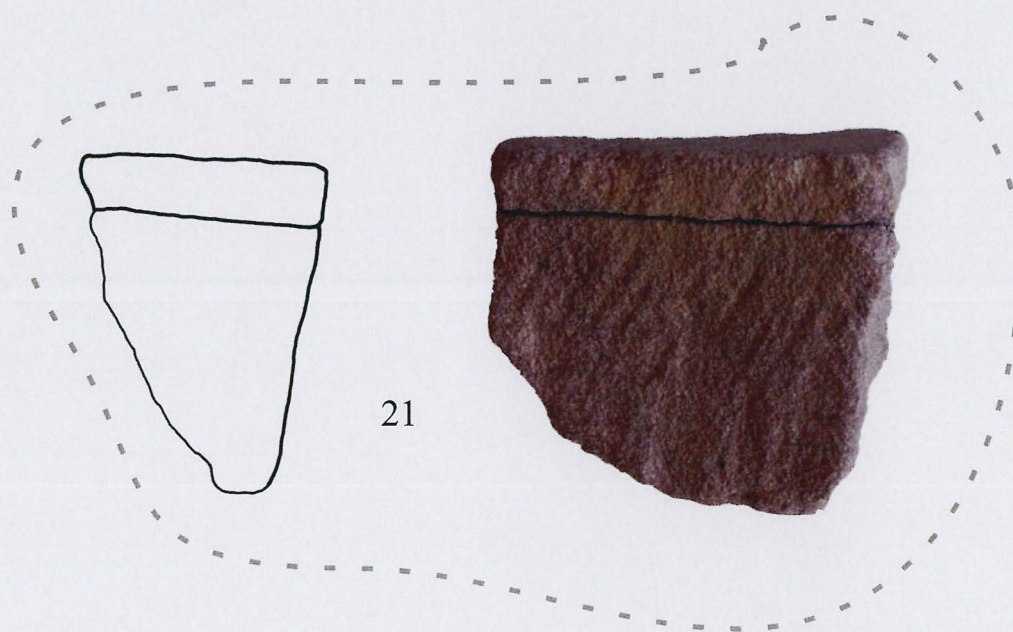
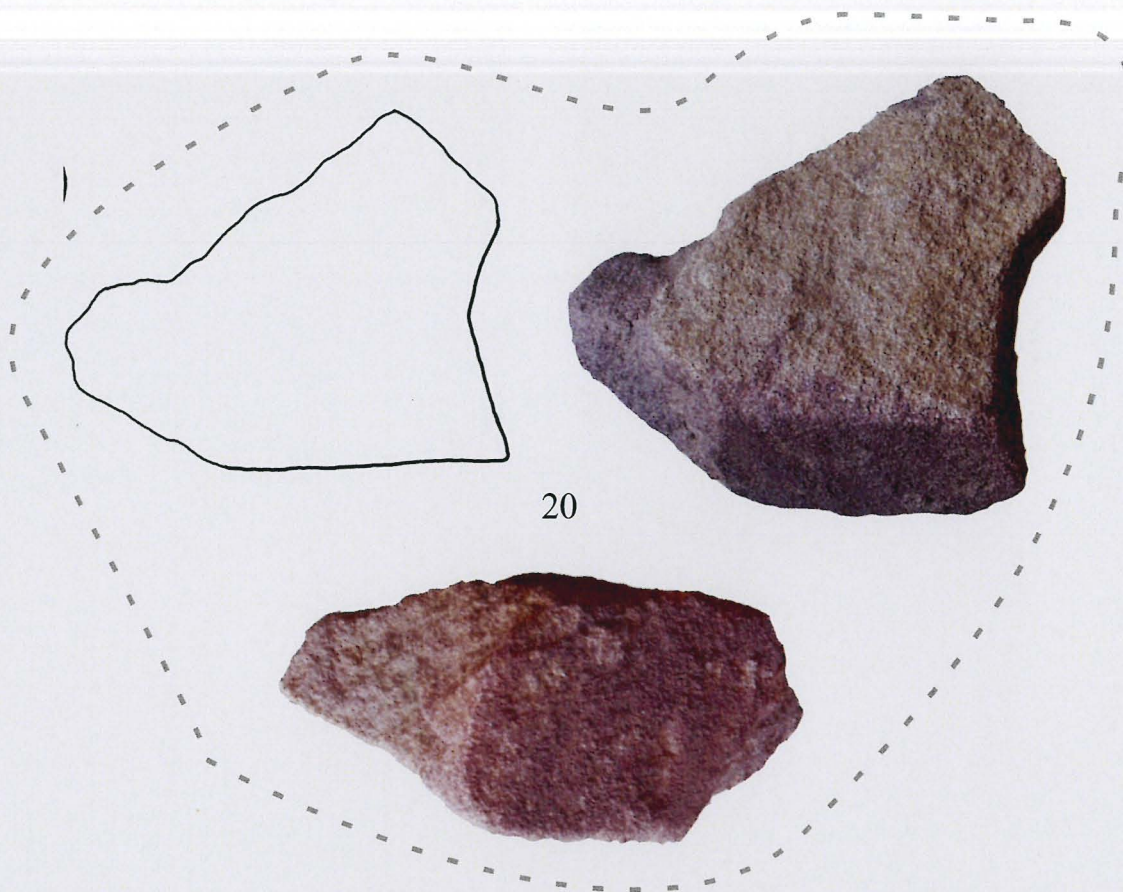

Tab. 2: **Chelčického náměstí**, stavebné články (čísla podľa tabuľky tab-chel-clanky.xls na CD v prílohe)

Mierka 1:2

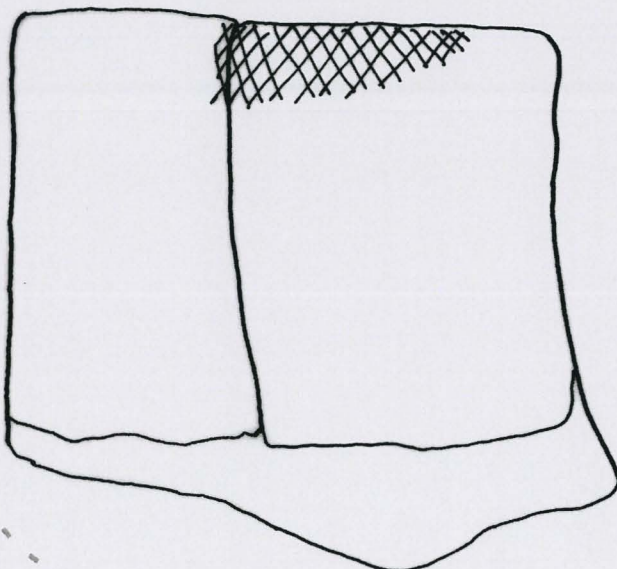
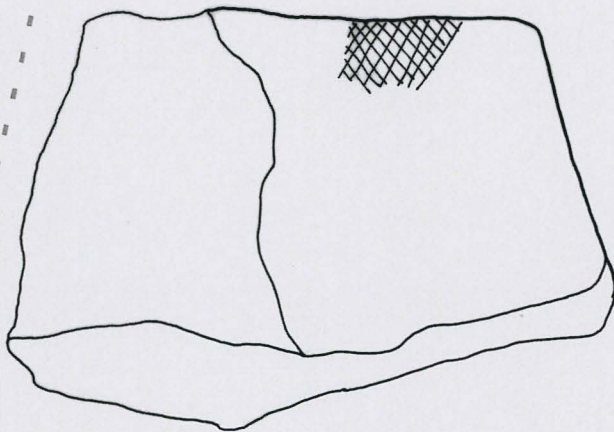
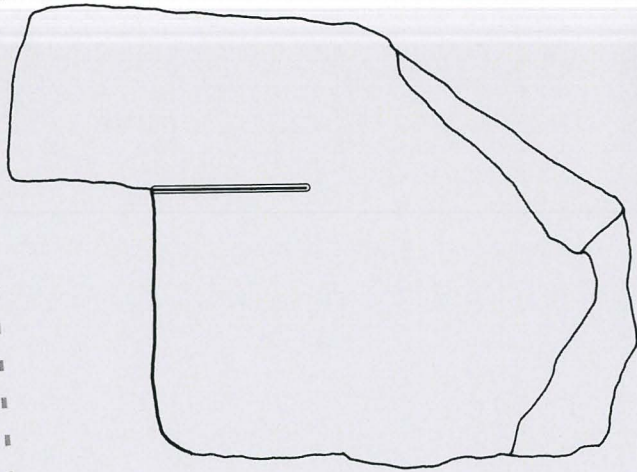

Tab. 2: **Chelčického náměstí**, stavebné články (čísla podľa tabuľky tab-chel-clanky.xls na CD v prílohe)
Mierka 1:2

Tab. 2: **Chelčického náměstí**, stavebné články (čísla podľa tabuľky tab-chel-clanky.xls na CD v prílohe)

Mierka 1:2

Situácie porušené negatívom muriva

950 (vrstva pod negatívom základu v S6)

2044 (kamenný zásyp predchádzajúci negatív muriva v S28)

2110 (objekt 2 / fáza 4 v S28)

Tab. 3: **Keramika** (čísla podľa čísel sáčkov)

Mierka 1:2

Hroby porušené negatívom muriva

1906 (hrob H2 v S27)

1999 (hrob H2 v S27)

2034 (hrob H3 v S30)

2293 (hrob H2 v S31)

2330 (hrob H1 v S27)

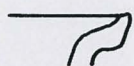

Tab. 3: **Keramika** (čísla podľa čísel sáčkov)

Mierka 1:2

Hrob H9 v murovanej hrobke v S18

1134 (hrob H9 v S18)

1144 (hrob H9 v S18)

Negatív muriva

1787 (negatív - vrstva 9 v S30)

1918 (negatív v S26)

1962 (negatív v S26)

Tab. 3: **Keramika** (čísla podľa čísel sáčkov)

Mierka 1:2

Objekt 1

1744 (objekt 1 - vrstva 6 v S27)

Tab. 3: Keramika (čísla podľa čísel sáčkov)

Mierka 1:2

Objekt 1 (pokr.)

1751 (objekt 1 - vrstva 7 v S27)

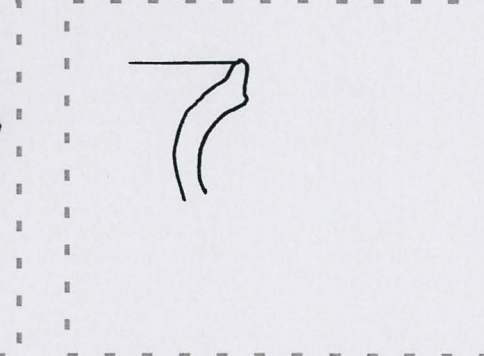
1772 (objekt 1 - vrstva 7 v S28)

1794 (objekt 1 - vrstva 7 v S27)

1799 (objekt 1 v S27)

1847 (objekt 1 v S27)

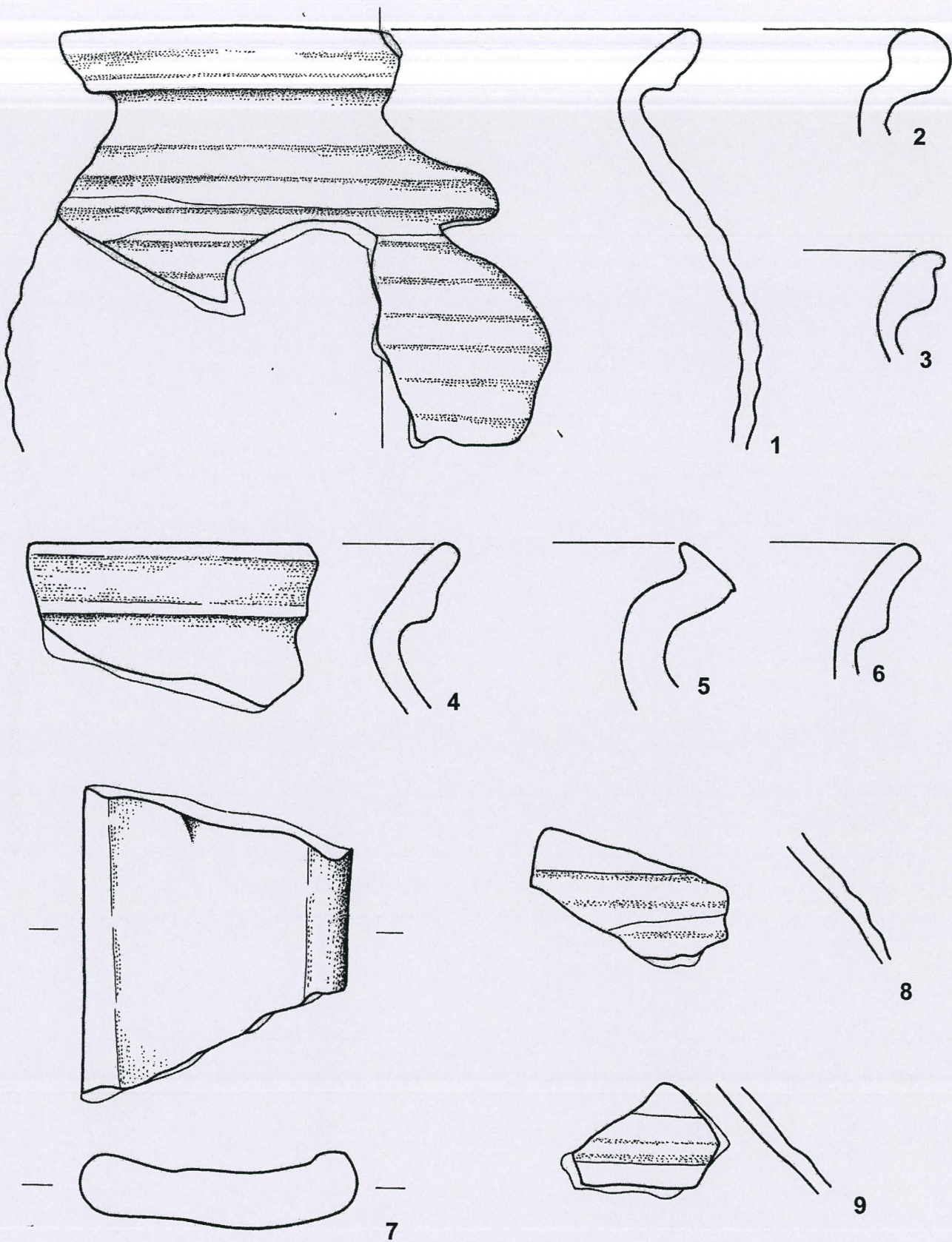
Tab. 3: **Keramika** (čísla podľa čísel sáčkov)

Mierka 1:2

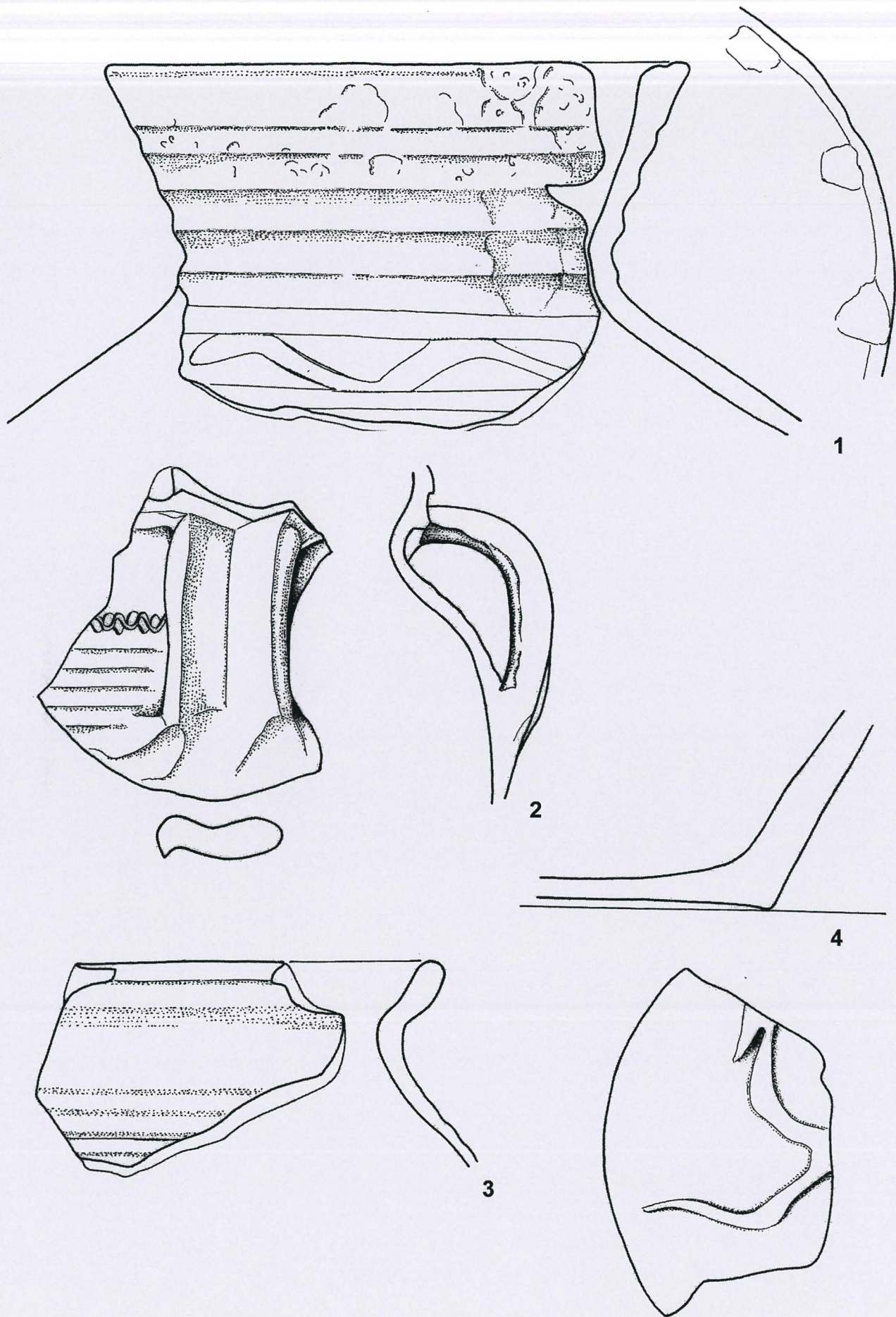

Tab. 4: Model kostola - Žižkovo náměstí (S9 - vrstva 24)

Mierka 1:1

Tab. 5: **Dvořákova ulica**, keramika pod chodníkom z pieskovcových blokov (1-2, sáčok 154) a z priestoru nad a medzi kameňmi chodníka (3-9, sáčok 151).

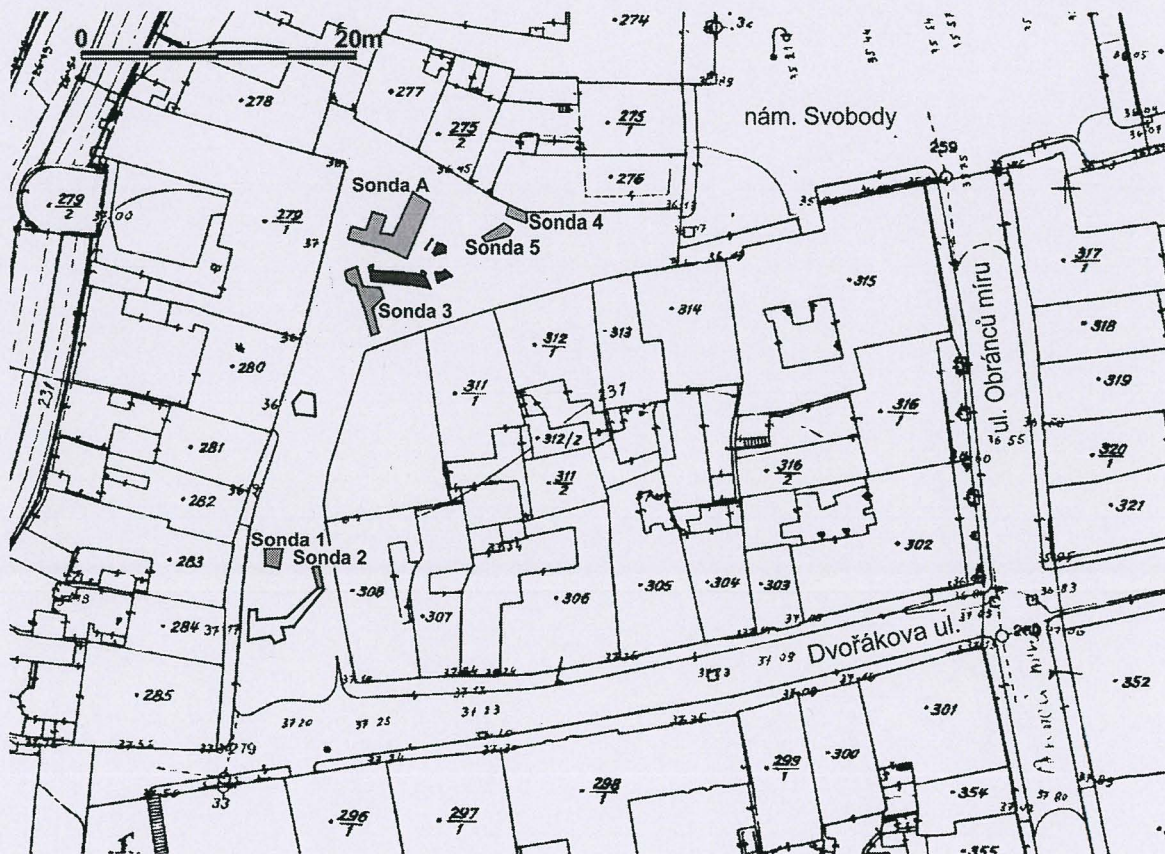
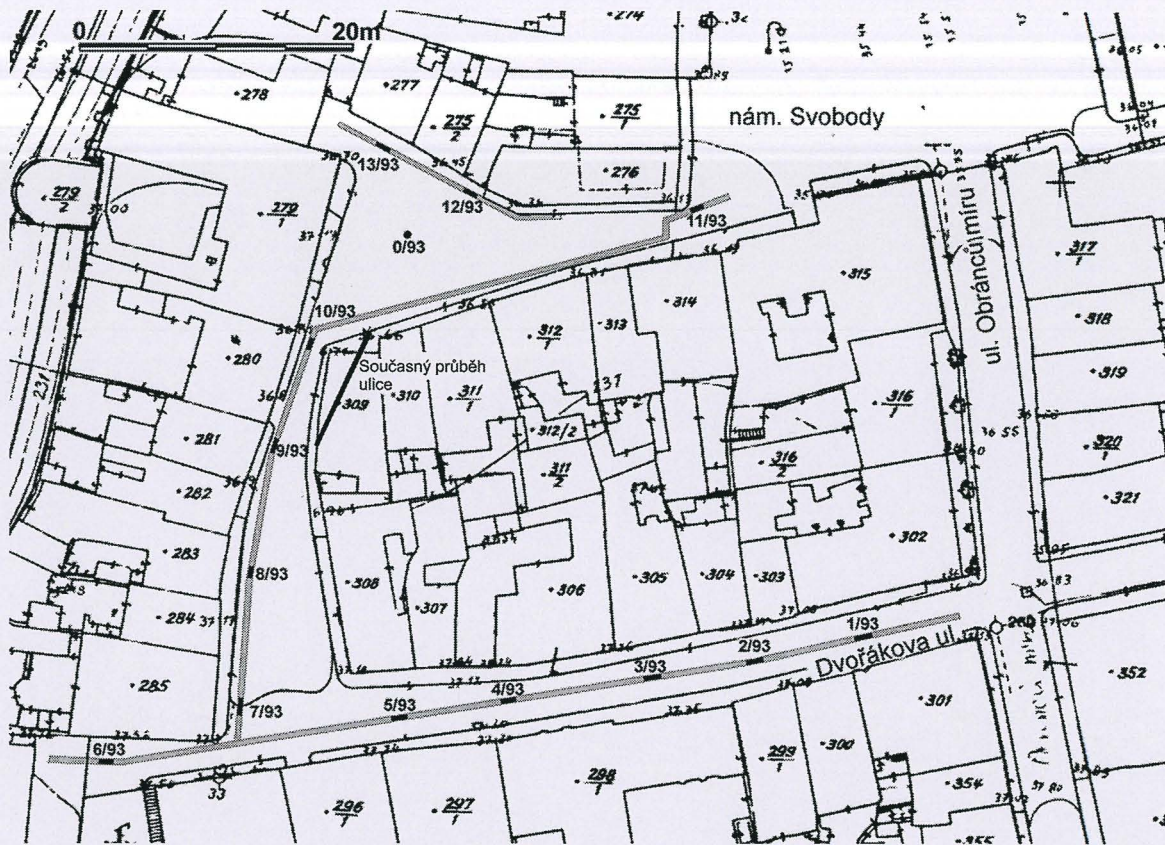

Tab. 5: **Dvořákova ulica**, keramika z priestoru medzi nárožím kostola a murivom 3120 (sáčok 414)

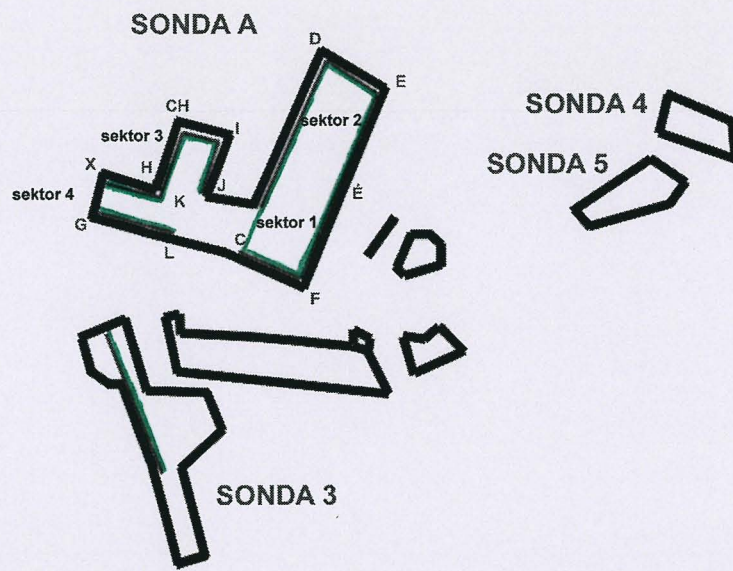
Tab 6: Kostoly mimo opevnené centrum

kostol	poloha	lokaliz.	vznik	zánik	prvá písomná zmienka	štátút v 14. stor.	patronát	správa inou farou	pápežs. desiatok	podoba	literatúra	poznámka
sv. Michala	Pražské predmestie	známa	RS? (patrocínium, osídlenie - Čech?)	1788 vyhorel, zrušený	1352 (RDP, s. 71), 1356 (SUB 81)	farný	žateckí mešťania		3		Ebel 2004, 262	
sv. Mikuláša	Pražské predmestie	približná	VS ? (kolonizace)	1830 zrušený	1341 (SUB 67)	farný	kráľ, od 1341 oseký kláštor		8	jednolodný		
sv. Jakuba	Pražské predmestie	známa	VS ? (kolonizace, patrocínium, bez RS nálezov)	stoi	1352 (RDP, s. 70)	farný	páni z Bezděkova (Kolovrátovia)		18	jednolodný		tu hl. Mestský cintorín v 16. stor. (Roedl 2004, 216)
Božieho tela (Nový špitál)	Pražské predmestie	známa	1400	po husitských vojnách (?), nie je na vedute 1602	1400 (SUB 259)	vlastná správa i desiatok, ale pod farou P. Márie	žateckí mešťania, rada mesta		4		Roedl 2004, 216	
sv. Václava	Bačina	známa	12. stor. ? (hroby+záušnice, významné osídlenie)	stoi	1352 (RDP, s. 71), 1357 (SUB 86)	farný	žateckí mešťania, pekári		0		Libal 1958, 26	
sv. Martina	Bačina	známa	RS ? (patrocínium)	1635 vyhorel	1352 (RDP, s. 70), 1358 (SUB 89)	farný	páni z Bukovej (?)		15		Ebel 2004, 263	
sv. Jána Krstiteľ	Bačina	približná	RS ? (patrocínium, náznaky osídlenia)	okolo 1600 bol rozvalinou	1359 (SUB 89)	filiálny						
sv. Márie Magdalény	Bačina	známa	VS ? (Boháč)	1635 vyhorel	1352 (RDP, s. 71), 1357 (SUB 87)	farný	žateckí mešťania		0		Ebel 2004, 263	
sv. Prokopa	Dvorník	približná	poč. 13. stor. ? (patrocínium)	od 18. stor. chátral	1352 (RDP, s. 71), 1359 (SUB 92)	farný	žateckí mešťania	bened. prop. v Postoloprtoch	0			
Všetkých svätých	Dvorník	približná	RS? (patrocínium, staršie osídlenie; Tomas-asi 2. pol. 14. stor.)	pred 1602	1401 (SUB 265), 1400 (Tomas 1970, pozn. 90)	filiálny					Roedl 2004, 216, Tomas 1970, pozn. 90	
sv. Ondreja	Mlynáre	približná	VS ? (patrocínium, absencia osídlenia)	1618-1648 (pred 1602, Roedl 2004, 216)	1383 (SUB 146)	filiálny						
sv. Jána Evanjelista	Mlynáre	známa	VS ? (patrocínium, absencia osídlenia)	1902 vyhorel, zrušený	1386 ? (Tomas 1970, pozn. 84)	farný	žateckí mešťania	sv. Václav	?	jednolodný		asi chudobný ako sv. Václav (Havrlant 2007); ešte 1916 na obr. Hlodňák - Ebelová 2004, f.p. II
oratórium Starého špitálu	Bačina	približná	1. pol. 14. stor. ?		1336/1345 (SUB 516)			bened. prop. v Postoloprtoch				

DOKUMENTÁCIA

1. Dvořákova ulice, rozvrh sond a líniových výkopov vrátane dokumentovaného negatívu kostola

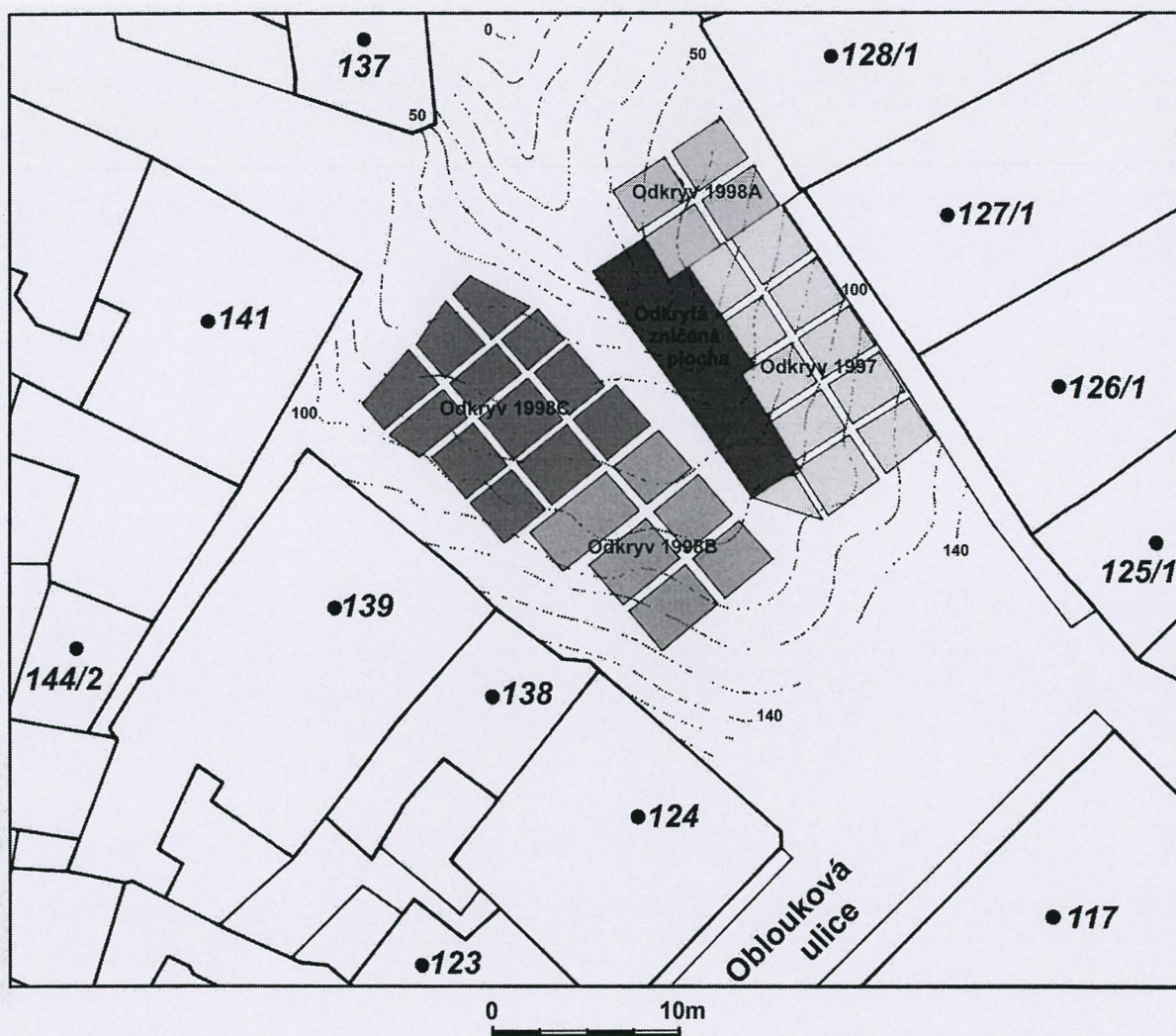
SONDA 1

SONDA 2

Dvořákova ulica, rozvrh sond a profilov

3. Chečického náměstí, rozvrh sond v rámci skúmanej plochy

Chmelnická kop ②

145

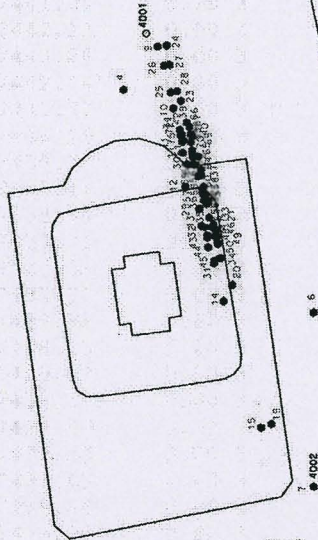
144

149

1:250

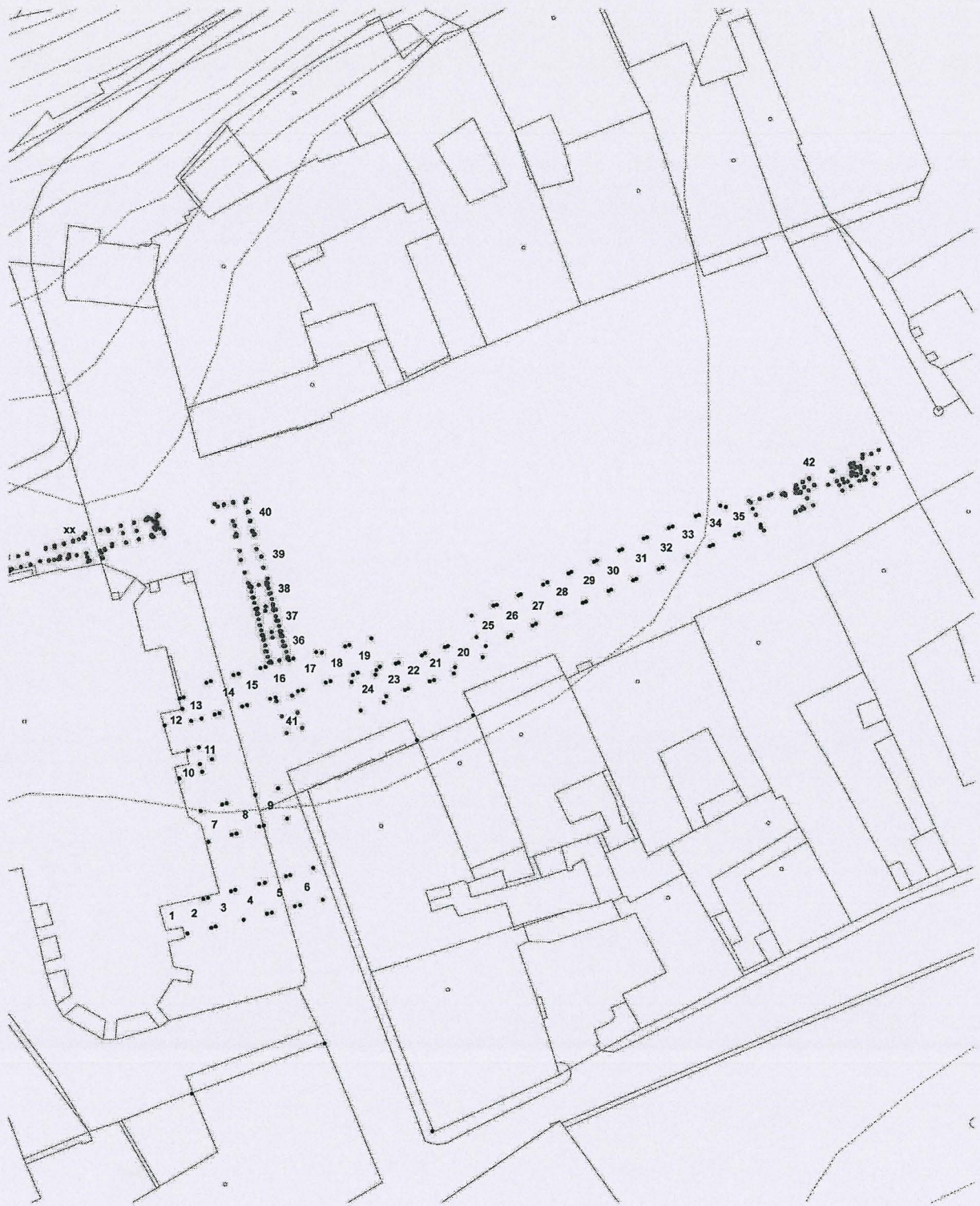
Radnice

náměstí Svobody

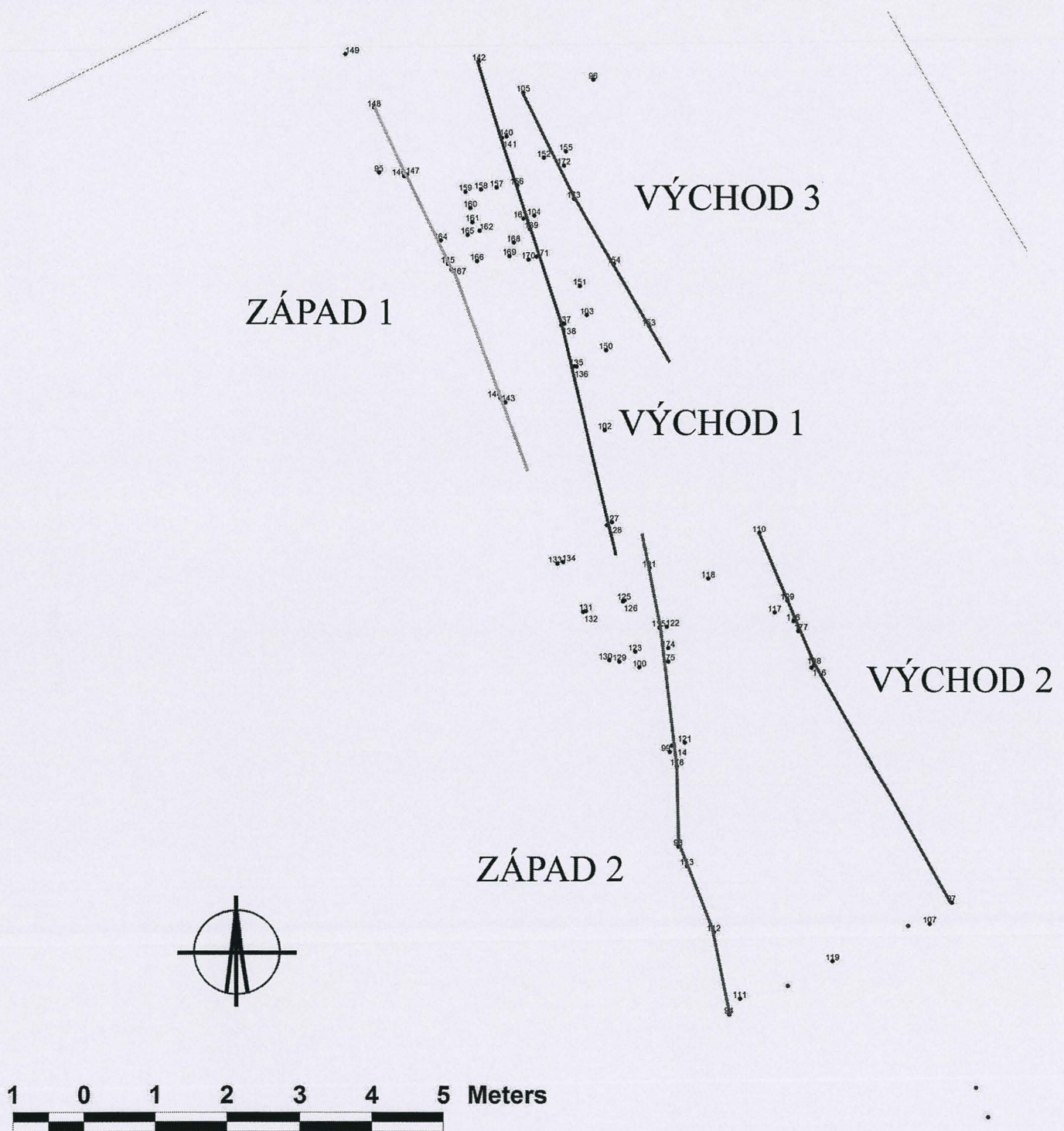

Náměstí Svobody, situácia priebehu líniového výkopu

5
0
5
10
15
20
25
30
35
40
Meters

5. Žižkovo náměstí, situácia sond

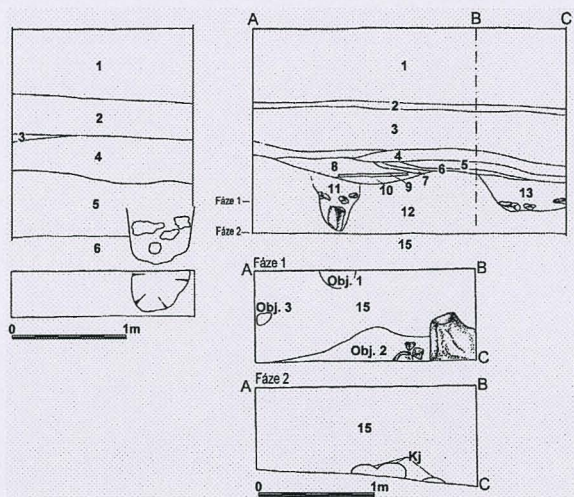

6. Situácia profilov v S42 - Žižkovo náměstí

7. Dvořákova ulica, Žatec

Kresebná dokumentácia (plány a popisy)

SONDY 1-2

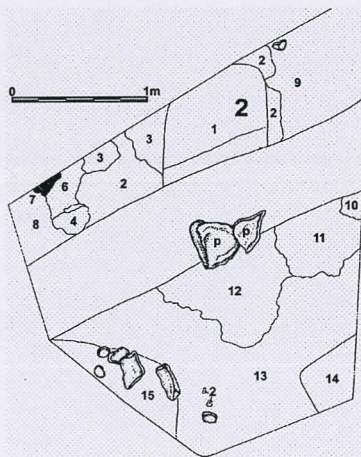

Sonda 1 (vlevo) a sonda 2 (vpravo)

Sonda 1: 1 - recentní navážky, 2 - hnědá až rezavě hnědá hlína s uhlíky, 3 - spraš, 4 - hnědočerná hlína, 5 - půdní typ, 6 - spraš (rovněž ve výplni jamky v podloží).

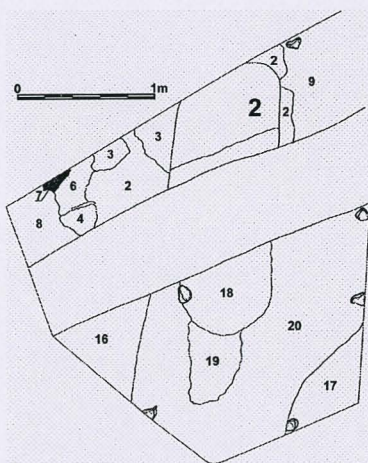
Sonda 2: 1 - recentní navážky, 2 - žlutozelená jemná hlína, 3 - drolivá písčitá hlína, 4 - žlutý a bílý jíl se zlomky opuky, 5 - hnědá hlína, 6 - žlutohnědá hlína, 7 - hnědožlutá hlína, 8 - hnědošedá hlína, 9 - bílý jíl, 10 - hnědošedá hlína, 11 - hnědočerná hlína se spraší a jílem, 12 - půdní typ, 13 - hnědočerná hlína s pískovcovými kameny a bílým jílem, 14 - hnědá hlína s pískem, 15 - štěrkopískové podloží.

SONDA 3

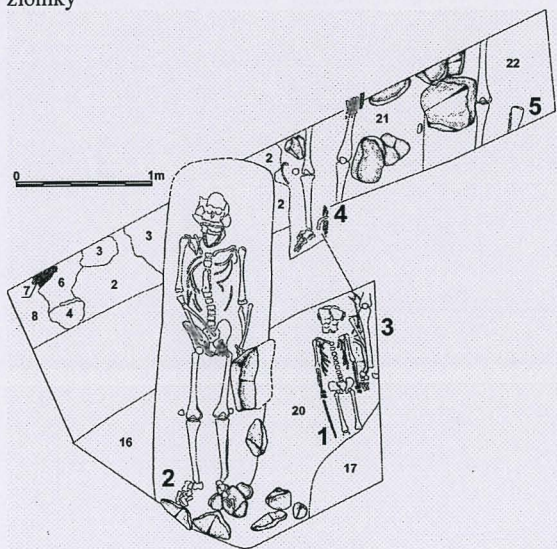
Sonda 3, fáze 1

Popis vrstev: 1 - hnědá jemná sypká hlína (výplň hrobu 2), 2 - spraš, 3 - hnědá hlína se spraší, 4 - černošedá jemná sypká hlína, 5 - do červena propálená hlína, 6 - hnědošedá sypká jemná hlína místy propálená do červena, 7 - černá sypká jemná hlína, 8 - šedoohnědá sypká hlína s pískem, 9 - hnědá písčité hlína s uhlíky, 10 - hnědá hlína, 11 - šedá hlína s pískovcovými kameny, štěrskem, pískem a uhlíky, 12 - šedá hrubá hlína se štěrskem mazanici a uhlíky, 13 - šedá mazlavá hlína se štěrkem, 14 - čistý písek (obj. 2), 15 - hnědá jemná sypká hlína s uhlíky (obj. 1).

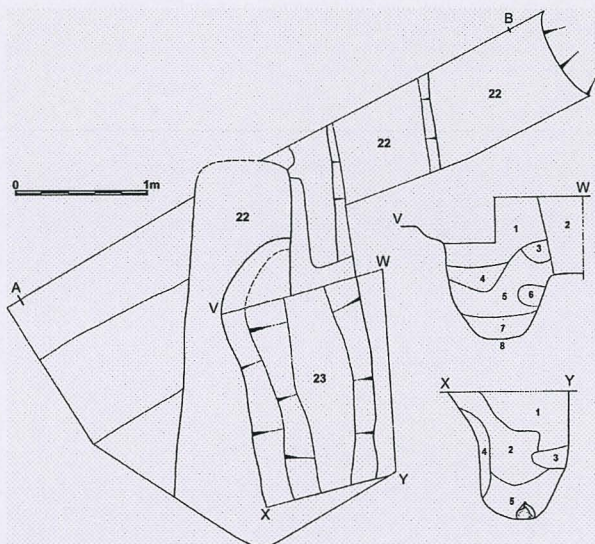
Sonda 3, fáze 2

Popis vrstev: 1 - hnědá jemná sypká hlína (výplň hrobu 2), 2 - spraš, 3 - hnědá hlína se spraší, 4 - černošedá jemná sypká hlína, 5 - do červena propálená hlína, 6 - hnědošedá sypká jemná hlína místy propálená do červena, 7 - černá sypká jemná hlína, 8 - šedoohnědá sypká hlína s pískem, 9 - hnědá písčité hlína s uhlíky, 16 - spraš s jemným pískem, 17 - žlutý písek, 18 - středně hnědá hlína se spraší, 19 - hnědá jemná hlína se spraší, 20 - tmavě šedá mazlavá hlína se zlomky

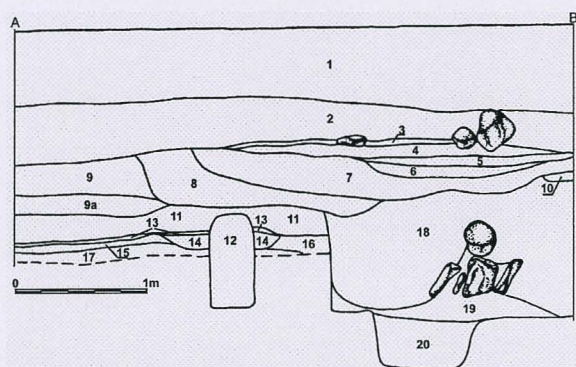
Sonda 3, fáze 3

Popis vrstev: 21 - hnědočerná jemná hlína s uhlíky, 22 - sprašové podloží.

Sonda 3, fáze 4

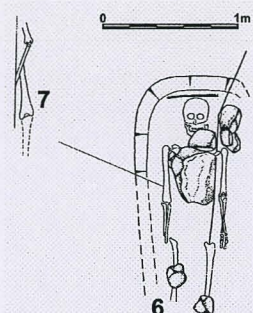
Popis vrstev: 23 - štěrkopísek v podloží. Profil VW: 1 - tmavě hnědá jemná syká hlína, 2 - černá kompaktní hlína s uhlíky, 3 - černá jemná hlína se spraší, 4=3, 5 - černohnědá mazlavá hlína, 6 - spraš, 7 - černá uhlíkatá mazlavá hlína, 8 - štěrkopískové podloží. Profil XY: 1 - písek (recentní vkop), 2 - hnědá jemná syká hlína, 3 - spraš, 4 - hnědá jemná syká hlína se spraší, 5 - černá uhlíkatá mazlavá hlína.

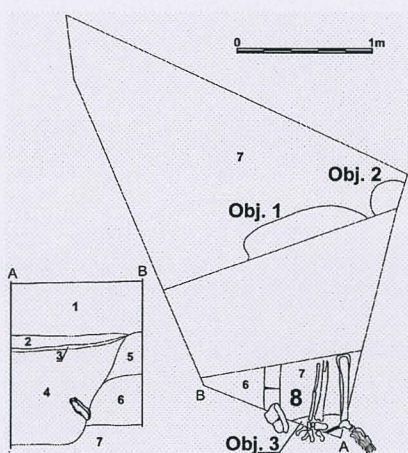
Profil AB v sondě 3

Popis vrstev: 1 - opuková dlažba s podsýpkou, 2 - recentní navážky, 3 - šedivý písek s jílem a uhlíky, 4 - šedočerná mazlavá hlína, 5 - žlutý písek, 6 - hnědá syká hlína s kamením, 7 - šedočerná hlína s pískovcem, 8 - žlutý jíl s hlínou, 9=7, 9a - šedočerná hlína s pískovcem, 10 - žlutý písek s hlínou, 11 - černá syká jemná hlína, 12 - středně hnědá jemná syká hlína (výplň hrobu 2), 13 - spraš, 14 - černá vypálená hlína, 15 - černá syká propálená hlína, 16 - spraš s černou propálenou hlínou, 17 - do červena propálená hlína, 18 - hnědá syká jemná hlína, 19 - hnědá hlína bez příměsí, 20 - šedočerná hlína s uhlíky.

SONDA 4

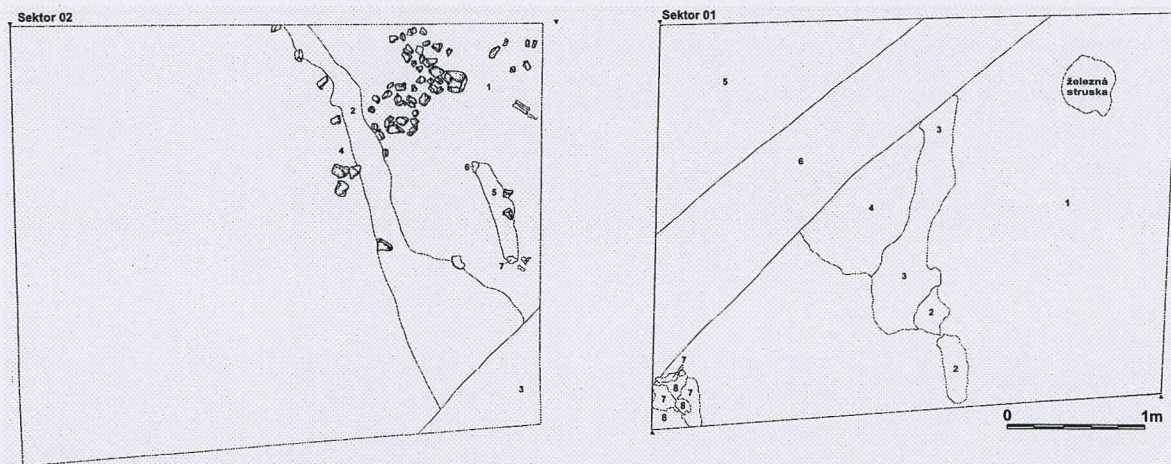
Sonda 4

Sonda 5

Popis vrstev profilu AB: 1 - černošedá mazlavá hlína se šterkem, 2 - černošedá jemná sypká hlína, 3 - rezavě hnědá hlína, 4 - tmavě šedá mazlavá hlína s uhlíky, 5 - hnědá sypká hlína se spraší, 6 - půdní typ, 7 - spraš.

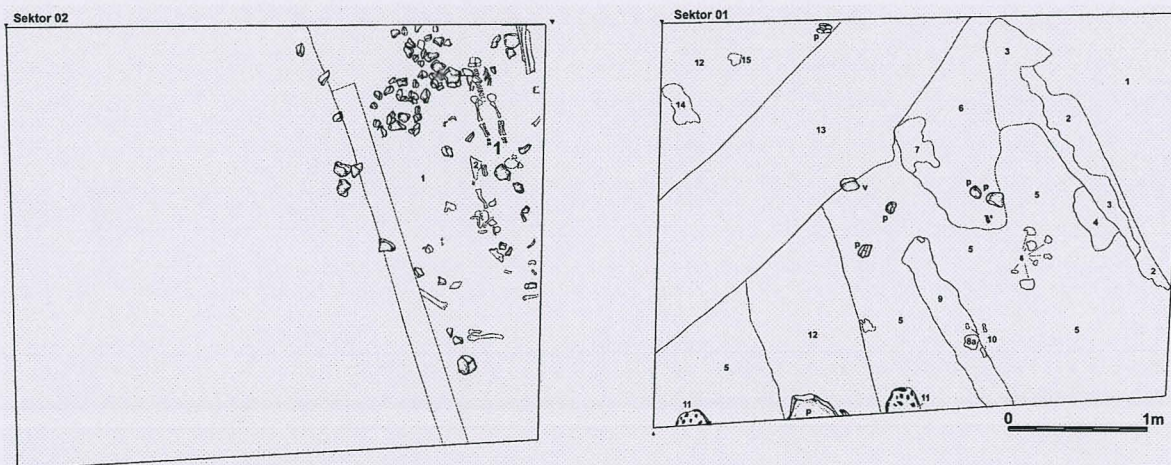
SONDA A

Sonda A, sektory 01 a 02, fáze 1

Vrstvy v sektoru 01: 1 - černá hlinito - šterkovitá mazlavá hlína, 2 - vápnitá krusta, 3 - šedá šterkovitá hlína, 4 - břidlicově zelená jemná hlína se šterkem, 5 - hnědá jemná sypká hlíny s uhlíky a zlomky pískovce, 6 - výkop, 7 - spraš se žlutým jílem a mazanicí, 8 - šedá až okrová jemná hlína s uhlíky.

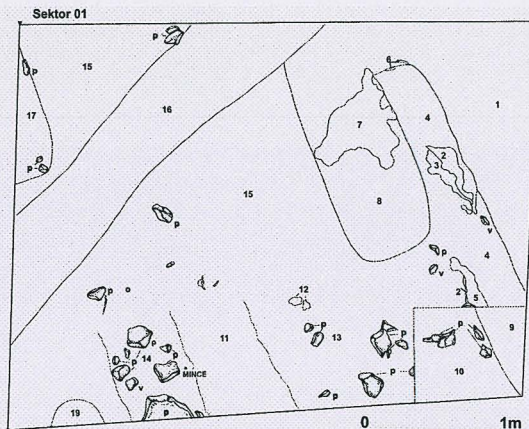
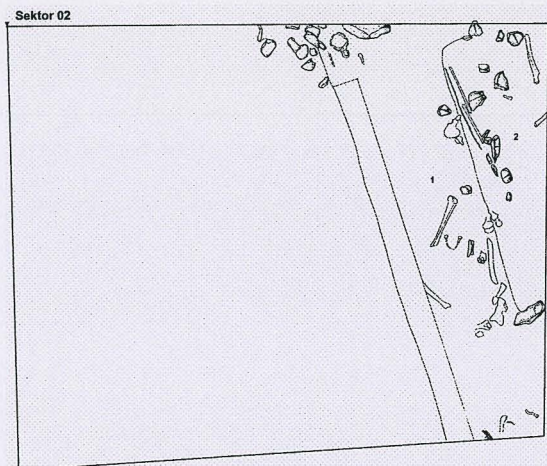
Vrstvy v sektoru 02: 1 - hnědošedá jemná hlína s uhlíky, ojediněle šterk a opuka, 2 - tmavě hnědá sypká hlína s uhlíky, 3 - výkop, 4 - negativ zdiva z drobných zlomků opuky a maltoviny, 5 - omítkovina s opukovými zlomky a valounky, 6 - bílý jíl, 7 - spraš.

Sonda A, sektory 01 a 02, fáze 2

Vrstvy v sektoru 01: 1 - černá hlinito-šterkovitá hlína, 2 - malta, 3 - černá mazlavá hlína, 4 - hnědá sypká hlína se spraší (mramorování), 5 - hnědá jemná sypká hlína s kostmi, střeby, zlomky pískovce a ojedinělé valounky z podloží, 6 - vrstva 5 s větším množstvím valounků, 7 - spraš a rozdrobený hrubozrný pískovec, 8 - rozdrobený hrubozrný pískovec, 8a - malta, 9 - šterk s hlínou a spraší, 10 - spraš, 11 - hnědá jemná prachová hlína silně promíšená uhlíky, 12 - hnědá hlína se šterkem, zlomky pískovce, zlomky červeného pískovce a šterkem, 13 - výkop, 14 - žlutobílý jíl, 15 - spraš s hlínou.

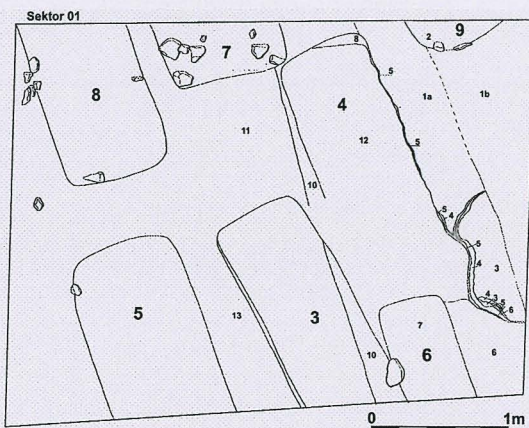
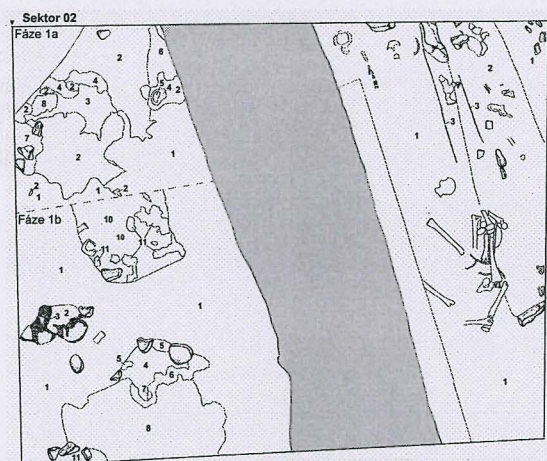
Vrstvy v sektoru 02: 1 - hnědá hlína promíšená pískovcem a šterkopískem z podloží, hrob 1 - kompletní skelet malého dítěte částečně překryt kumulací drobných zlomků pískovce.

Sonda A, sektory 01 a 02, fáze 3

Vrstvy v sektoru 01: 1 - hnědá porézní hlína se zlomky pískovce a štěrskem, vše mírně probarvené spraší, 2 - uhlíky, 3 - zetlelé dřevo, 4 - hnědočerná kompaktní hlína bez příměsí, 5 - středně hnědá jemná sypká hlína bez příměsí, 6 - spraš, 7 - malta, 8 - světle hnědá jemná sypká „mramorovaná“ hlína, 9=8, 10 - hnědá jemná hlína bez příměsí (přemístěný půdní typ), 11 - hnědá jemná hlína s uhlíky, 12 - malta se spraší, 13=8, 14 - tmavě hnědá jemná hlína s uhlíky, zlomky pískovce a červeného pískovce, 15 - hnědá kompaktní hlína promíšená uhlíky, pískovcem, štěrskem a spraší. 16 - výkop, 17=15 s bílým jílem.

Vrstvy v sektoru 02: 1 - hnědošedá mazlavá hlína s úlomky pískovce a štěrkopískem z podloží, 2 - šedočerná hlína „mramorovaná“ maltou, uhlíky a se zlomky pískovce a čůčkami spraše.

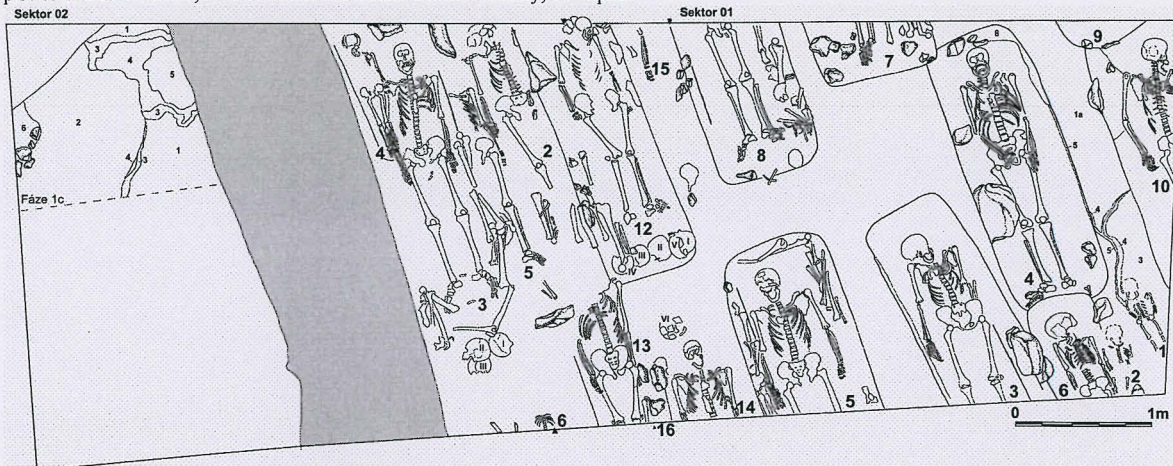

Sonda A, sektory 01 a 02, fáze 4

Vrstvy v sektoru 01: 1 - středně hnědá sypká prachová hlína s ojedinělými valounky, zlomky přepálených valounů, kostmi, střepey a uhlíky, 2 - černošedá měkká porézní mazlavá hlína, 3 - okrově hnědá jemná prachová hlína, 4 - okrově hnědá jemná hlína, 5 - do černa propálená hlína, 6 - do červena propálená hlína, 7 - šedočerná hlína promíšená pískem, 8 - jemná sypká malta s hlinou, 9 - černošedá mazlavá hlína se zlomky pískovce a rozptýlenými lidskými kostmi, uhlíky a střepey, 10 - černošedá mazlavá hlína s uhlíky, 11 - hnědočerná hlína s uhlíky, pískovcem, střepey a valounky, 12 - černočerná jemná sypká hlína a s velkým množstvím uhlíků, 13 - stavební suť z pískovce a maltoviny.

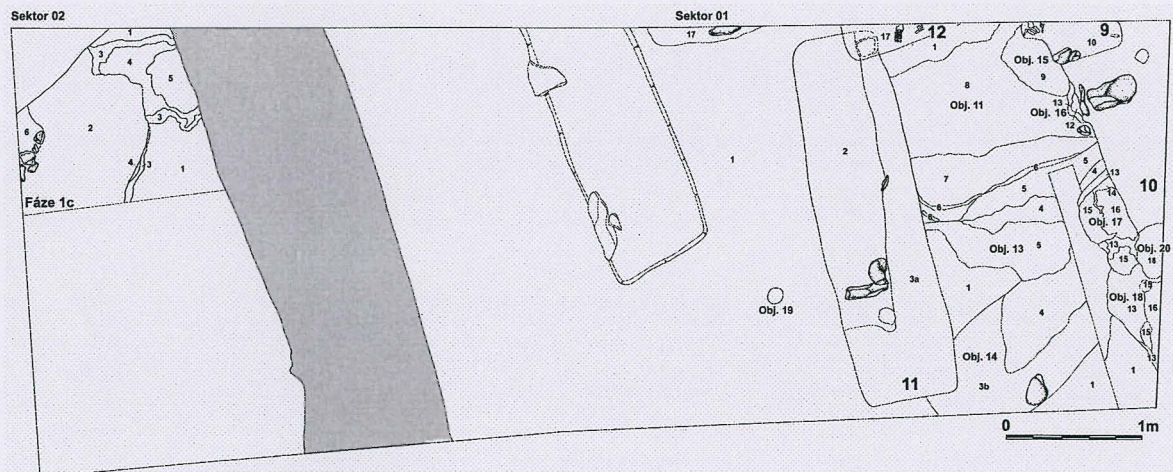
Vrstvy v sektoru 02: 1 - hnědošedá mazlavá hlína s úlomky pískovce a štěrkopískem z podloží, 2 - šedočerná hlína „mramorovaná“ maltou, uhlíky a se zlomky pískovce a čůčkami spraše, 3 - zetlelé dřevo, fáze 1a: 1 - šedočerná hlína kroupená spraší a uhlíky, 2 - žlutohnědá spraš, 3 - šedožlutá písčité ušlapaná krusta, 4 - do červena propálená hlína, 5 - šedá narůžovělá jemná prachová hlína, 6 - žlutohnědá hlína se spraší, 7 - žlutohnědá hlína kroupená spraší, 8 - žlutohnědá ušlapaná hlína (všechny vrstvy jsou zřejmě složeny ze spraše, uhlíků a šedé jemné hlíny - popela), fáze 1b: tmavě šedá sypká jemná hlína s uhlíky, 2 - šedý popel, 3 - uhlíky, 4 - černočerná

jemná sypká silně uhlíkatá hlína, 5 - bílý písek s uhlíky, 6 - do červena vypálená hlína, 7 - do černa vypálená hlína, 8 - hnědožlutá písčito-šterkovitá hlína, 9 - středně hnědá mazlavá hlína s uhlíky, 11 - spraš.

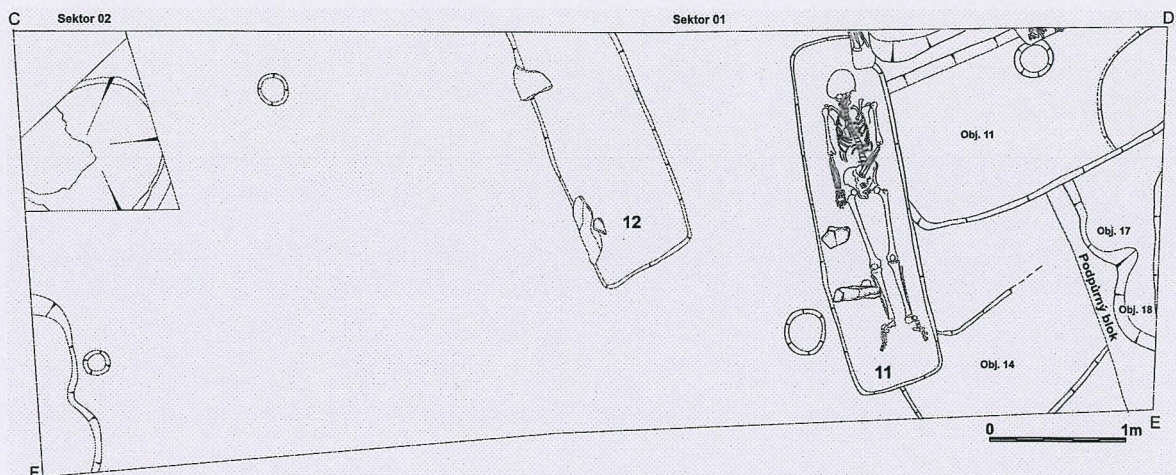
Sonda A, sektory 01 a 02, fáze 5

Vrstvy v sektoru 01: 1a - středně hnědá sypká prachová hlína s valounky, zlomky přepálených valounů a uhlíky, 3 - okrově hnědá jemná prachová hlína (přepálená), 4 - okrová přepálená jemná hlína, 5 - do černa propálená hlína, 8 - jemná sypká malta s hlínou. Vrstvy v sektoru 02: 1 - hnědočerná jemná sypká uhlíkatá hlína, 2 - šedoohnědá jemná sypká uhlíkatá hlína, 3 - do černa propálená jemná sypká hlína, 4 - do červena propálená jemná sypká hlína, 5 - do okrova propálená jemná sypká hlína, 6 - mazlavá hnědá hlína se spraší (výplň sloupové jámy).

Sonda A, sektory 01 a 02, fáze 6

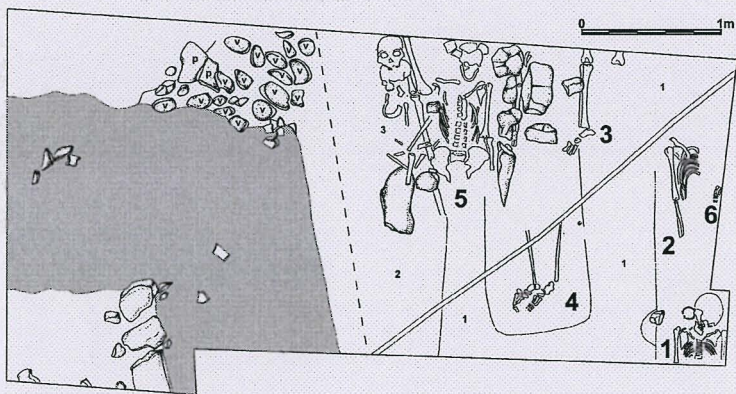
Vrstvy v sektoru 01: 1 - půdní typ, ě - hnědá mazlavá silně uhlíkatá hlína, 3a - středně hnědá jemná sypká hlína, 3b - tmavě hnědá jemná sypká hlína, 4 - hnědá mazlavá hlína s uhlíky, 5 - středně hnědá jemná sypká hlína, 6 - světle hnědá jemná sypká hlína kropenatá spraší, 7 - středně hnědá sypká jemná hlína s uhlíky, 8 - šedoohnědá mazlavá silně uhlíkatá hlína, 9 - šedá mazlavá uhlíkatá hlína, 10 - středně hnědá velmi sypká hlína s uhlíky, 11 - středně hnědá prachová hlína s uhlíky, 12 - žlutý písek, 13 - do červena propálená jemná hlína, 14 - žlutý písek s uhlíky, 15 - oranžovo-červená sypká jemná hlína, 16 - hnědošedá sypká jemná uhlíkatá hlína, 17 - tmavě hnědá mazlavá hlína s uhlíky, 18 - středně hnědá hlína bez příměsí. Vrstvy v sektoru 02: stejné jako ve fázi 5.

Sonda A, sektory 01 a 02, fáze 7

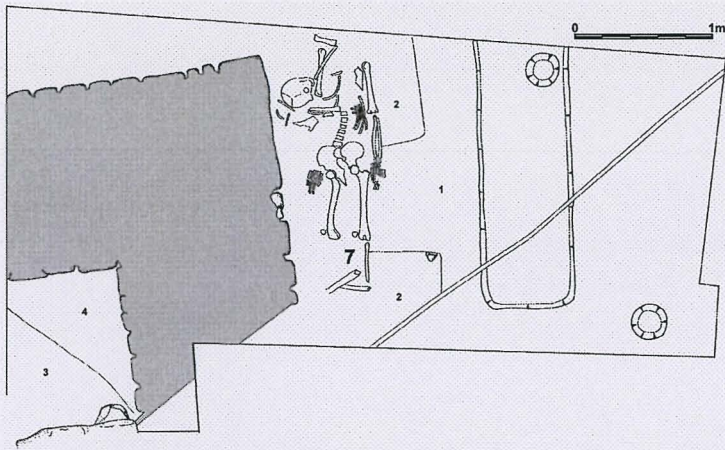
Sektor 01: *hrob 11* - v podlouhlé hrobové jámě se zaoblenými rohy ležel velice dobře zachovaný skelet dospělého jedince s dlaní levé horní končetiny v klíně, dno hrobové jámy nezasahovalo do sprašového podloží, hrobová jáma porušovala sídlištní objekt s keramikou 2. poloviny 10. století (obj. 11, fáze 6), pod ním jsme částečně vybrali výplň jámy s halštatskou keramikou.

Sektor 02: po odstranění negativu základového zdiva severní zdi lodi kostela (až do fáze 6 zůstal při odebrání okolních vrstev v bloku) jsme zjistili jednu sloupovou jamku s atypickými zlomky raně středověké keramiky.

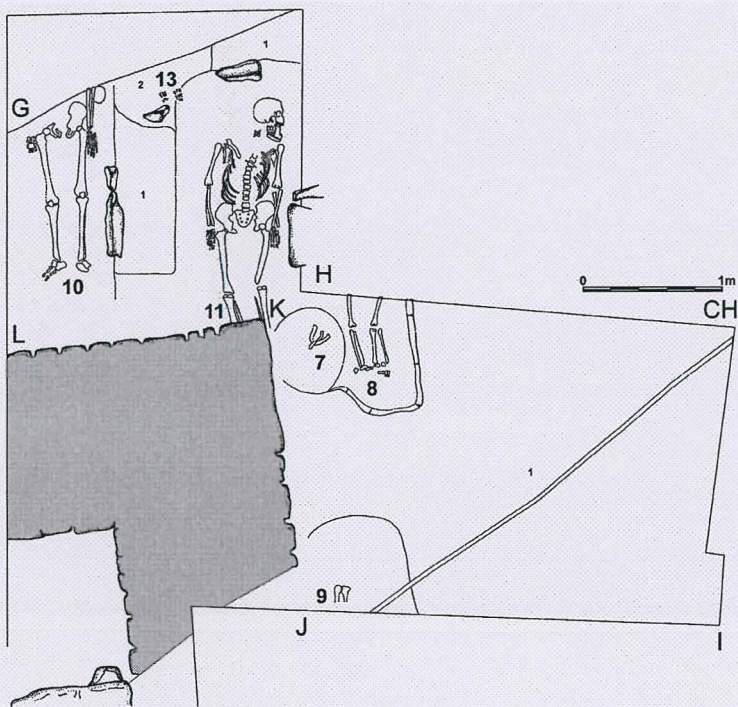
Sektor 03, fáze 3

Negativ základového zdiva jsme ponechali podepřen blokem (přerušovaná čára) a ve výzkumu zatím nepokračovali. Uvnitř kostela zůstala zachována malá část kamenné podlahy a vně hrubé hlinito-písčité vrstvy. 1 - půdní typ, 2 - tmavě šedá mazlavá hlína se zlomky pískovce, 3 - šedá mazlavá hlína s uhlíky, valounky a zlomky pískovce.

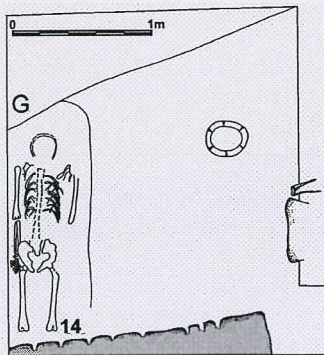
Sektor 03, fáze 4

Negativ zdiva byla hluboký jen ca 10 cm a pod ním jsme odkryli dochované základové zdivo severozápadního nároží lodi. 1 - půdní typ, 2 - hnědá jemná hlína mramorovaná spraší, 3 - maltovina, drobné zlomky pískovce, s pískem, 4 - černohnědá jemná hlína s uhlíky.

Sektory 03 (fáze 5) a 04 (fáze 1)

Rozšíření sektoru 03 po nálezů dolních končetin (hrob 11) směřujících pod základové zdivo severozápadního nároží lodi. 1-půdní typ, 2-hnědá jemná hlína probarvena spraší.

Sektor 04, fáze 2

8. Dvořákova ulica, Žatec

Popisy vrstiev k profilom Sondy A – Sektory 1-4 ()

Profil CD (11)

1101 - drť z cihel, 1102 - vkop pro dřevěný vodovod, 1103 - hrubý štěrkopísek, 1104 - hnědá kompaktní hlína, 1105 - zahliněný štěrkopísek, 1106 - žlutý štěrkopísek, 1107 - hnědá kompaktní hlína, 1108 - hrubý šedý štěrk, 1109 - žlutý jíl, 1110 - černá velmi tvrdá hlína bez štěrku, 1111 - zelenošedá prachová hlína, 1112 - hnědá hlína se zlomky pískovce, 1113 - hnědá jemná prachová hlína s ojedinělými valounky a zlomky pískovce, 1114 - černá kompaktní mazlavá hlína, 1115 - černá tuhá mazlavá hlína s uhlíky, 1116 - půdní typ, 1117 - černá kompaktní hlína, 1118 - hnědá hlína se zlomky pískovce, 1119 - černohnědá nekompaktní hlína s ojedinělými uhlíky, 1120 - černá tuhá hlína s uhlíky a spraší. 1103 - 1110 vrcholně středověké navážky, 1112-13, 1118-19 zásyp pohřebiště, 1114-15, 1120 torza sídlištní situace z 2. pol. 10. století.

Profil CD (21)

2101 - drť z cihel, 2102 - hrubý štěrk, 2103 - výkop pro cihlovou kanalizaci, 2104 - hrubý štěrk s cihlovou drtí, 2105 - hnědá kompaktní hlína, 2106 - mírně zahliněný hrubý písek, 2107 - žlutý štěrkopísek, 2108 - tmavě hnědá kompaktní hlína, 2109 - žlutý štěrkopísek, 2110 - zelenohnědá hlína s hrubým pískem, 2111 - , 2112 - hnědá kompaktní hlína, 2113 - žlutý mírně zahliněný jíl, 2114 - hnědá hlína se zlomky pískovce, 2115 - , 2116 - žlutý jíl, 2117 - půdní typ, 2118 - hnědá nekompaktní hlína s ojedinělými uhlíky, 2119 - hnědá nekompaktní hlína, 2120 - hnědá hlína s jílem, pískovcem a maltovinou, 2121 - hlinito-maltovinová suť, 2122 - pískovcová suť s maltovinou, 2123 - kompaktní malta, 2124 - pískovec a drobné úlomky malty, 2125 - hnědá jemná sypká hlína s ojedinělými valounky a čockami spraše, 2126 - čistá spraš, 2127 - hnědá jemná sypká hlína se spraší, 2128 - do červena vypálená hlína, 2129 - spraš, 2130 - hnědá jemná mírně mazlavá hlína. 2106, 2108, 2111, 2120-24 výplň negativu základového zdiva severní zdi lodi, 2114, 2117-20 zásyp pohřebiště, 2125-2130 střídání sprašových podlah a vyrovnávek.

Profil DE (12)

1201 - šedý písek se štěrkem a zlomky cihel, 1202 - hnědošedá hlína se štěrkem, 1203 - hrubý štěrkopísek, 1204 - žlutý písek se štěrkem, 1205 - šedo zelená místy mazlavá jemná hlína, 1206 - hrubý zahliněný písek, 1207 - šedá tvrdá hlína, 1208 - žlutočervený jíl, 1209 - hnědá hlína se štěrkem, 1210 - jemná sypká hlína promíšená ojediněle štěrkem, mazanicí a uhlíky, 1211 - tmavě šedá jemná prachová hlína, 1212 - žlutý jíl, 1213 - světle hnědá jemná sypká hlína s uhlíky, 1214 - uhlíky, 1215 - žlutý jíl, 1216 - do okrově žlutě propálená jemná prachová hlína, 1217 - uhlíky, 1218 - hnědá jemná prachová hlína, 1219 - uhlíky, 1220 - do červena propálená jemná hlína, 1221 - šedohnědá sypká hlína s uhlíky, 1222 - hnědá kompaktní hlína, 1223 - spraš, 1224 - půdní typ, 1225 - spraš, 1226 - šedohnědá hlína s uhlíky.

Profil EÉ (13)

1301 - hrubý štěrkopísek s cihlami, 1302 - šedý písek se štěrkem a zlomky cihel, 1303 - hnědošedá hlína se štěrkem, 1304 - štěrkopísek, 1305 - šedá hlína, 1306 - šedozeleň jemná hlína, 1307 - šedá prachová hlína, 1308 - šedozeleň jemná hlína, 1309 - žlutý písek se štěrkem, 1310 - šedozeleň místy mazlavá jemná hlína, 1311 - hrubý zahliněný písek, 1313 - zelený písek, 1314 - tmavě šedá písčité hlína, 1315 = 1314, 1316 - žlutočervený jíl, 1318 - hnědá sypká hlína, 1319 - hnědočerná sypká jemná hlína, 1320 - hnědá sypká hlína promíšená zlomky pískovce, uhlíky a čockami spraše, 1321 - hnědá sypká hlína s uhlíky, 1322 - hnědá sypká hlína promíšená zlomky pískovce, uhlíky a čockami spraše, 1323 - hnědá jemná sypká hlína, 1324 - uhlíky s hnědou jemnou hlínou, 1325 - hnědá mazlavá hlína s uhlíky, 1328 - hnědá jemná hlína s uhlíky, 1329 - půdní typ.

Profil ÉF (23)

2301=1301, 2302=1302, 2303=1303, 2304=1309, 2305=1310, 2306 - 1316, 2307=1325, 2308=1328, 2309 - hnědošedá mazlavá kompaktní hlína, 2311 - půdní typ, 2312 - vkop pro cihlovou kanalizaci, 2313 - vkop pro dřevěné potrubí, 2314 - hrubý štěrkopísek, 2315 - maltovina, 2316 - uhlíky, 2317 - hnědá jemná sypká hlína se spraší, 2318 - do červena propálená jemná hlína, 2319 - sprašová podlaha, 2320 - hnědá jemná sypká hlína se spraší, 2321 - spraš, 2322 - hnědá prachová hlína, 2323 - hnědošedá nekompatní hlína se spraší, 2324 - spraš, 2325 - hnědočerná prachová hlína se spraší, 2326 - hnědá jemná prachová hlína s uhlíky, 2327 - spraš, 2328 - šedá jílovitá hlína s uhlíky, 2329 - jemný mírně zahliněný štěrkopísek, 2330 - spraš, 2331 - jemný mírně zahliněný štěrkopísek, 2332 - spraš, 2333 - hnědá jemná hlína bez příměsí, 2334 - maltovina se zlomky pískovce, 2335 - malta.

Profil FC (24)

2401 - cihly s pískovcem a štěrkem, 2402 - štěrk, 2403 - hnědá jemná prachová hlína, 2404 - tmavě šedá sypká propálená hlína, 2405 - do červena propálená hlína, 2406 - hnědá jemná sypká hlína s ojedinělými valounky a spraší, 2407 - spraš, 2408 - hnědá jemná sypká hlína se spraší, 2409 - do červena vypálená hlína, 2410 - spraš, 2411 - hnědá mírně mazlavá hlína s valounky a uhlíky, 2412 - hnědá mírně mazlavá hlína se spraší, 2413 - maltovina s pískem a uhlíky, 2414 - maltovina a pískovcové úlomky, 2415 - do červena propálená hlína, 2416 - do okrově žluté až červené propálená hlína, 2417 - do černa propálená jemná hlína, 2418 - uhlíky, 2419 - půdní typ.

Profil XHCH (31)

3101 - štěrkopísek, 3102 - černošedá písčité hlína s uhlíky, 3103 - žlutozeleň jílovitá hlína s pískem, 3104 - jemná černá propálená hlína, 3105 - žlutá jílovitá hlína se zlomky červené mazanice, 3106 - jemná černá propálená hlína, 3107 - okrový písek s maltovinou, 3108 - maltovina, 3109 - okrový písek s maltovinou, 3110 - šedá prachová hlína, 3111 - černošedá kompaktní hlína, 3112 - černošedá kompaktní hlína s pískem, 3113 - štěrkopísek s hnědou hlínou, 3114 - říční valouny s kusy maltoviny a hrubým okrovým pískem, 3115 - čistý žlutý jíl, 3116 - šedočerná hlína s uhlíky, 3117 - jemný žlutý písek, 3118 - hnědá jemná hlína, 3119 -

jemný žlutý písek, 3120 - základ z lomového pískovce, 3121 - maltovina, písek, hnědá hlína, 3122 - hnědá hlína s pískovcem, spraší a pískem, 3123 - hnědá jemná kompaktní hlína s pískovcem a spraší, 3124 - hnědá jemná hlína s pískovcovými zlomky, 3125 - půdní typ,

Profil CHI (32)

3226 - žlutý štěrkopísek, 3227 - zahliněný štěrkopísek
3201 - štěrkopísek, 3202 - žlutý štěrkopísek, 3203 - cihlová kanalizace, 3204 - černošedá kompaktní hlína s pískem, 3205 - zahliněný štěrkopísek, 3206 - čistý žlutý jíł, 3207 - šedočerná hlína s uhlíky, 3208 - žlutošedá tvrdá kompaktní hlína, 3209 - přemístěný půdní typ, 3210 - půdní typ.

Profil IJ (33)

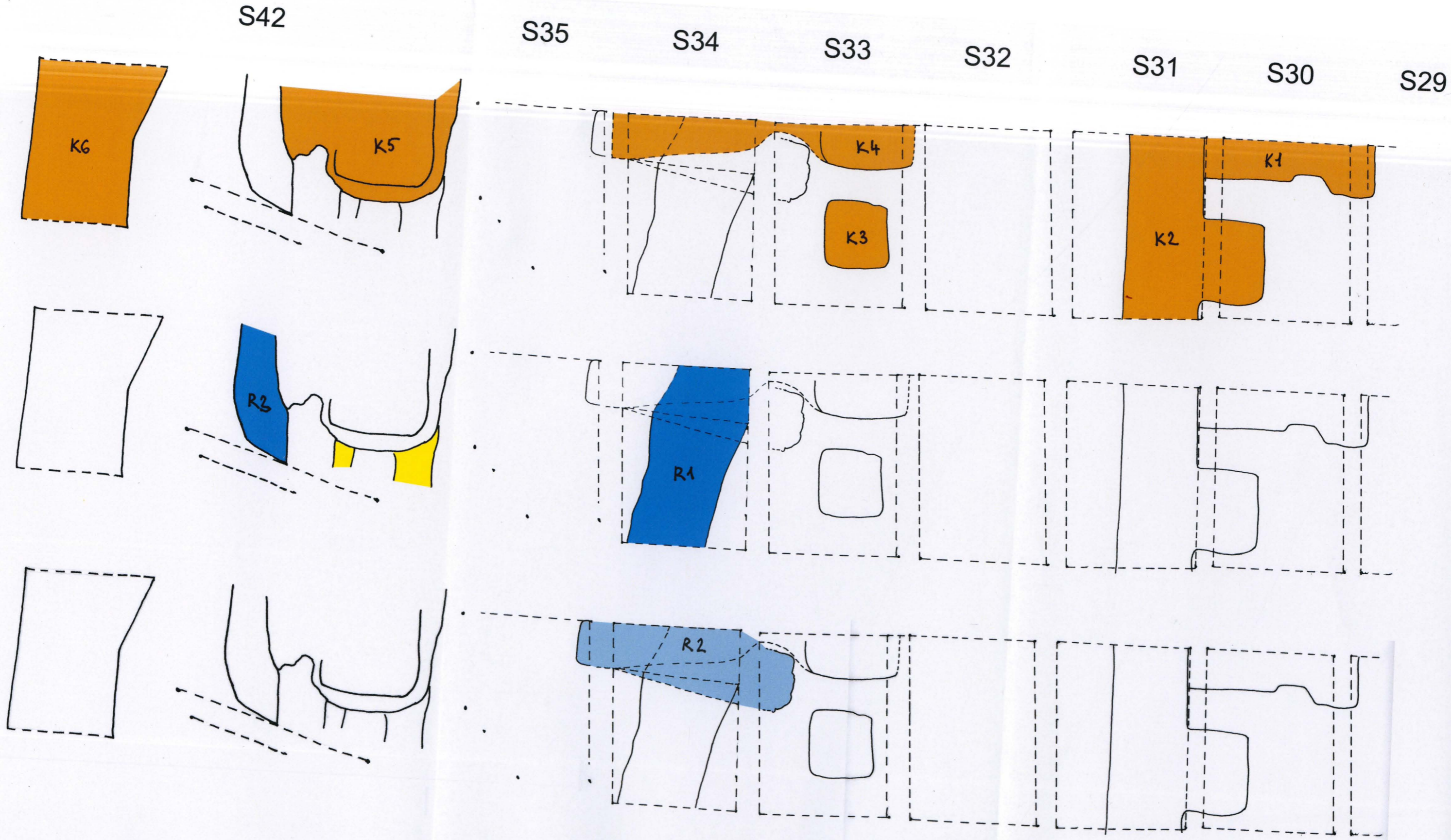
3301=3201=3101, 3302=3202=3126, 3303=3204=3113, 3304 - jemný šedý písek s keramikou VS, 3305=3205=3127, 3306=3205=3115, 3306=3206=3115, 3307 - šedohnědá sypká hlína, 3308=3207=3116, 3309=3208, 3310=3209, 3311=3210.

Profil LG (34)

3401 - žlutý písek, 3402 - negativ základového zdiva, 3403 - základové zdivo, 3404 - zahliněný písek s cihlami, 3405 - torzo kamenné podlahy kostela, 3406 - hnědá sypká hlína se spraší a uhlíky, 3407 - maltovina promíšená hnědou hlínou, zlomky pískovce a uhlíky, 3408 - hnědá sypká hlína se spraší a uhlíky, 3409 - maltovina promíšená hnědou hlínou, zlomky pískovce, uhlíky a spraší, 3410 - uhlíky, 3411 - hnědá sypká hlína s vrstvami uhlíků, 3412 - černá sypká propálená hlína, 3413 - půdní typ.
4401-žlutý písek, 4402-zahliněný písek s cihlami, 4403-žlutohnědý hrubší písek, 4404-hnědá hlína mramorovaná spraší, 4405-zed' z lomové opuky, 4406-spraš, 4407-hnědá mazlavá hlína (základový vkop).

Profil JKL

Hp - hrubozrnný železitý pískovec, jp - deska z jemnozrnného žlutého pískovce, ostatní - pískovec.

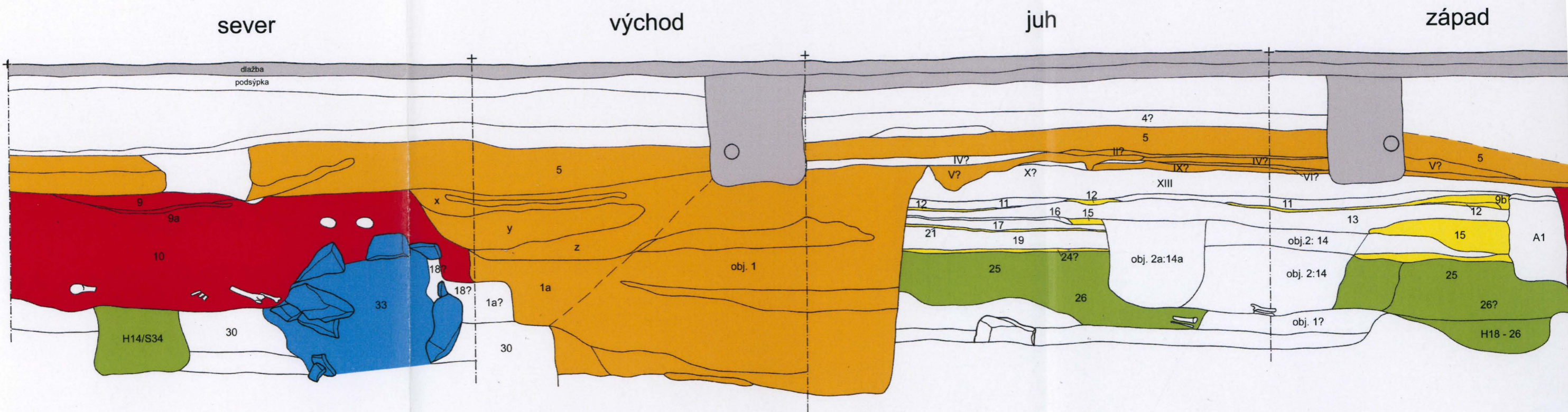

- negatív R2 (murivo 33033)
- negatívy R1 a R3 (murivo 34034)
- zbytky maltoviny - podlaha
- negatívy K1-6

obr. : Žižkovo námestie
situácia negatívov

Žižkovo náměstí

SEKTOR 33

Žižkovo náměstí

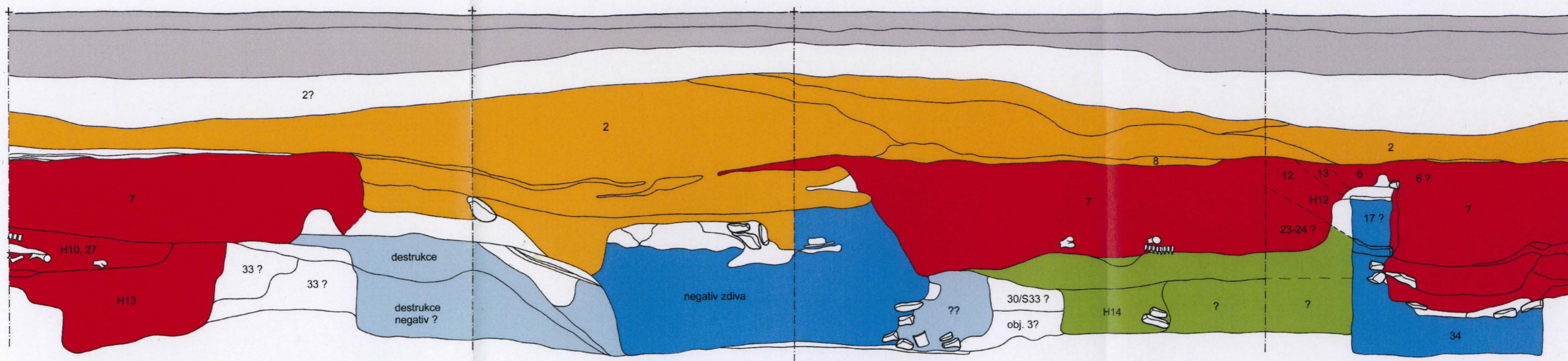
SEKTOR 34

sever

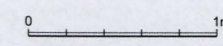
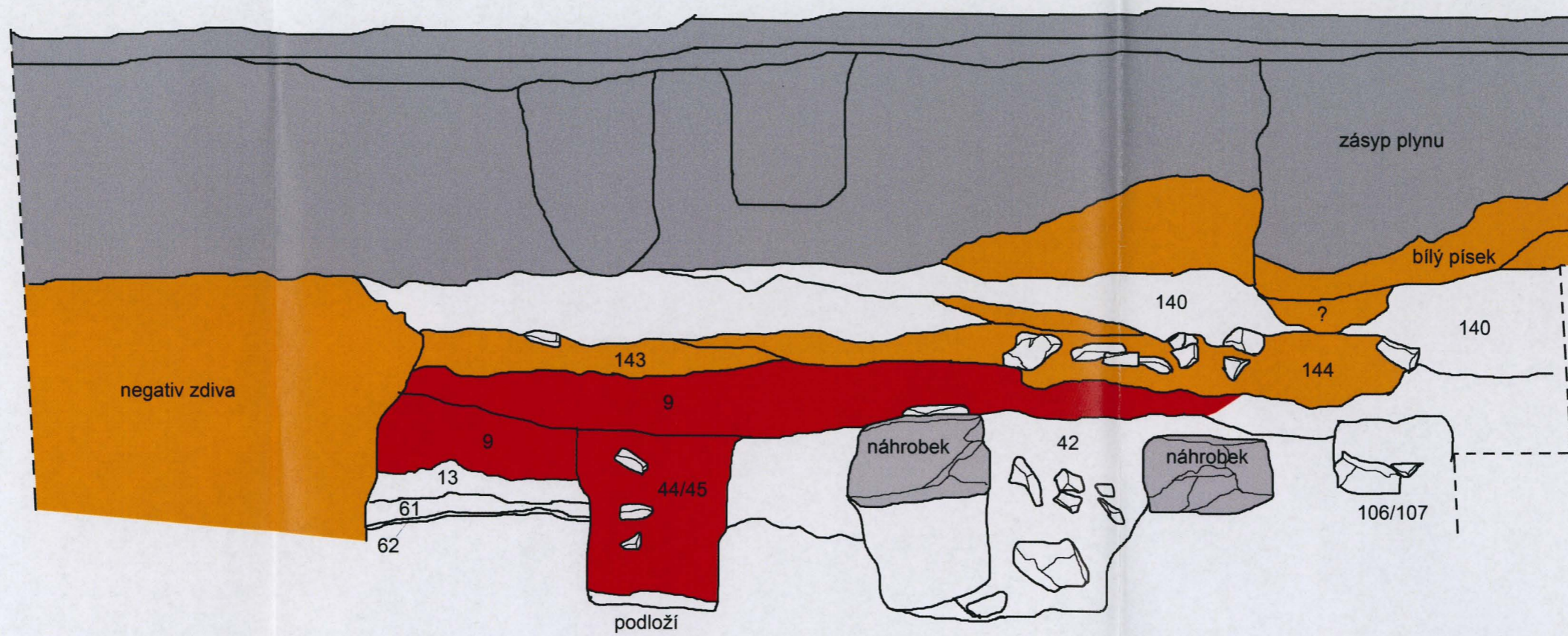
východ

juh

západ

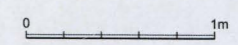
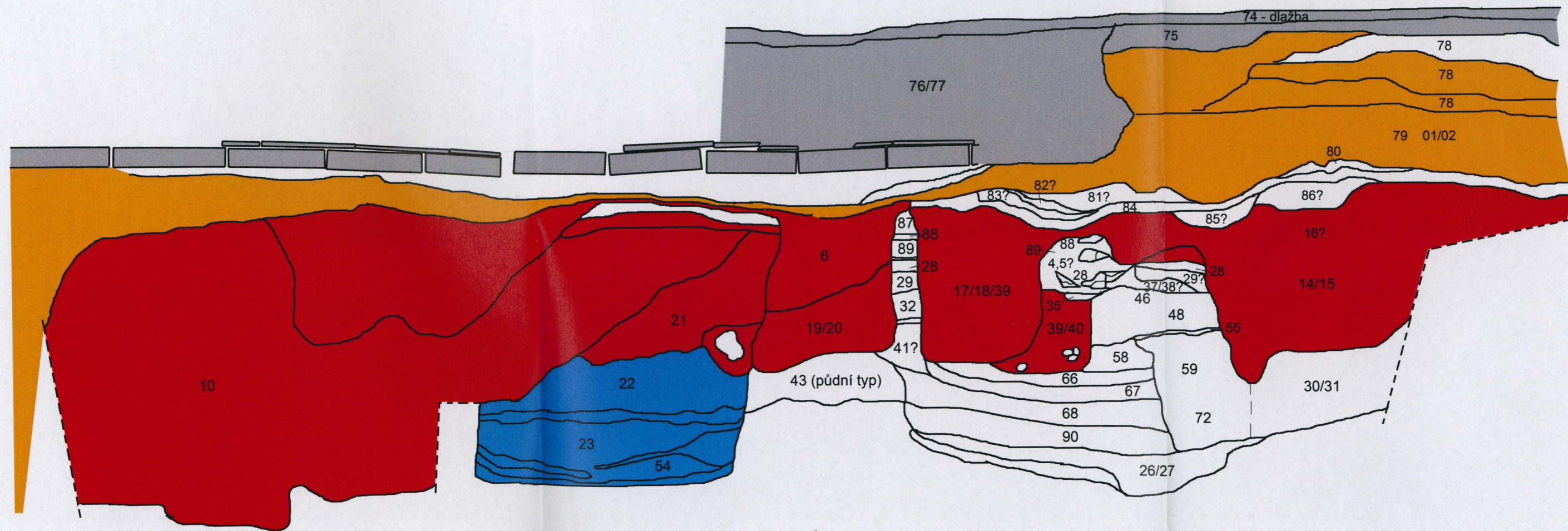

S42 / ZÁPAD 1

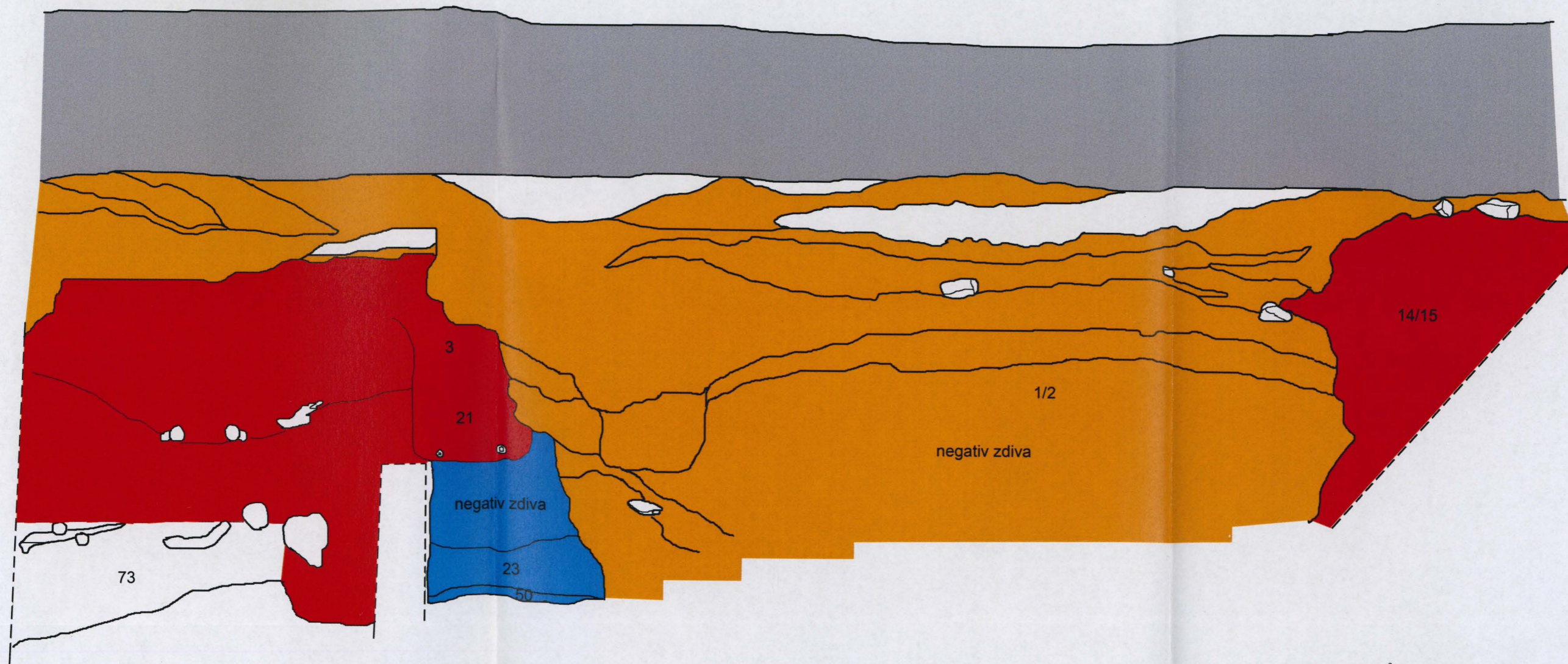
ŽIŽKOVO NÁMĚSTÍ

S42 / ZÁPAD 2

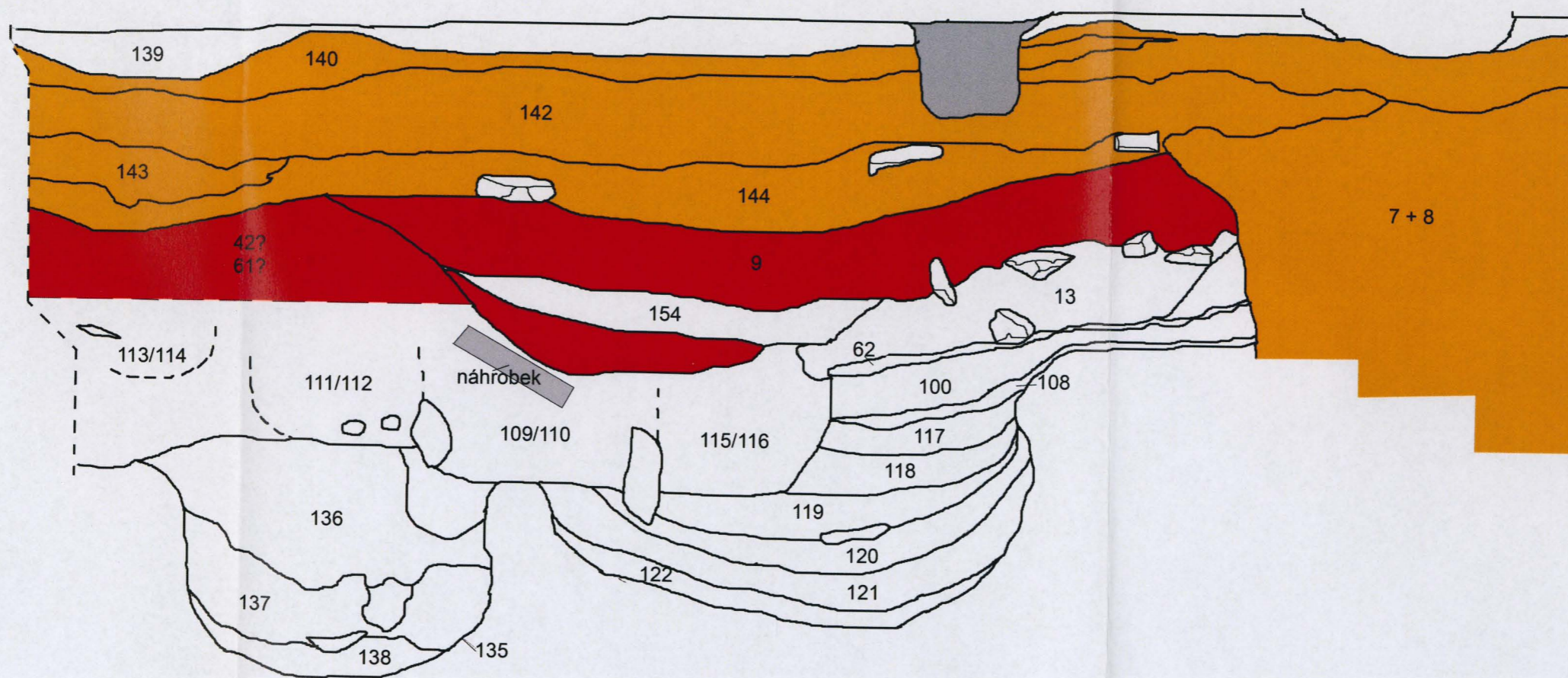
ŽIŽKOVO NÁMĚSTÍ

S42 / VÝCHOD 2

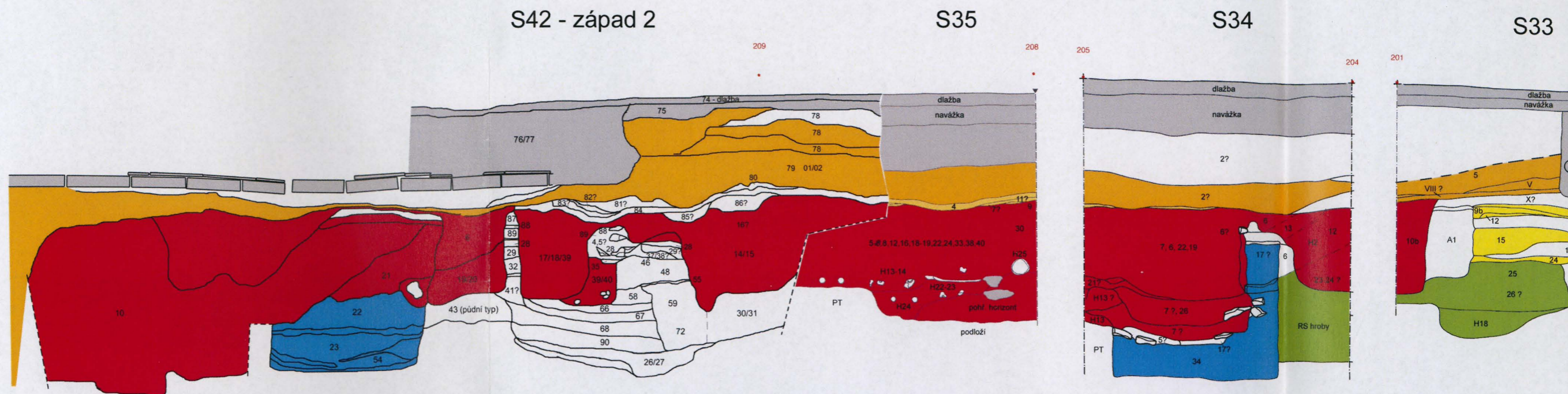
ŽIŽKOVO NÁMĚSTÍ

S42 / VÝCHOD 3

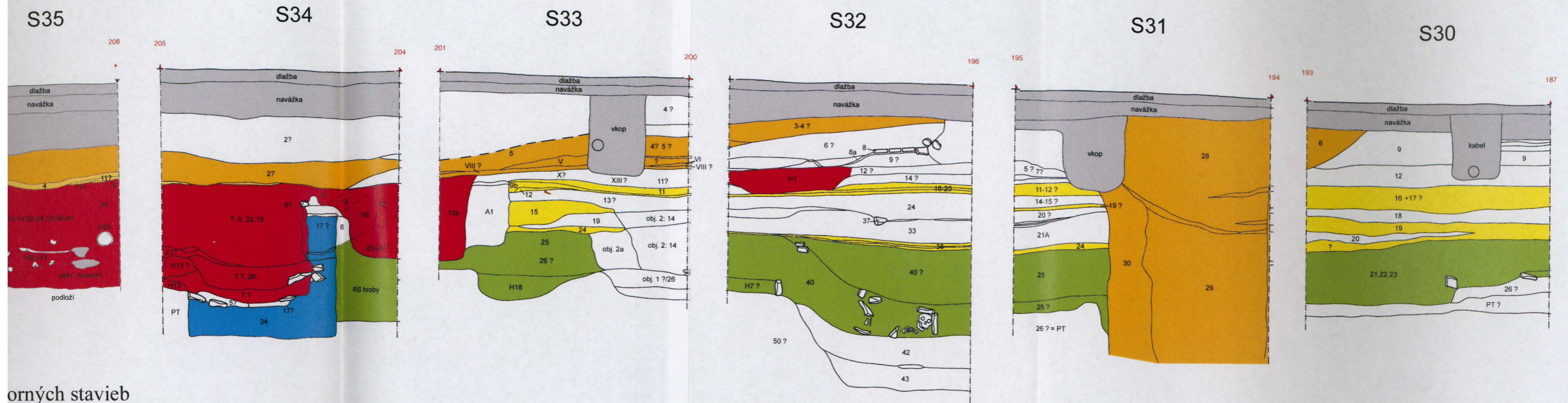
ŽIŽKOVO NÁMĚSTÍ

Žižkovo náměstí – západný profil (pohľad od západu)

- negatívy a deštrukcie kláštorných stavieb
- vrcholne stredoveký pohrebný horizont
- negatív a murivo staršieho kostola
- murivo 33033 a jeho negatív
- rane stredoveký pohrebný horizont
- vrstvy obsahujúce maltu príp. stavebný odpad
- mladšie navážky a vyrovnávky
- ostatné / neurčiteľné

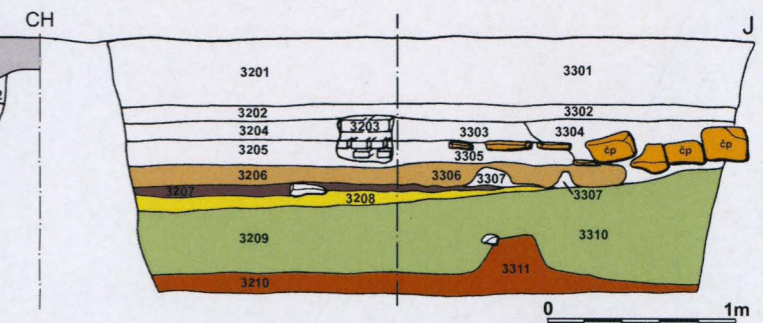
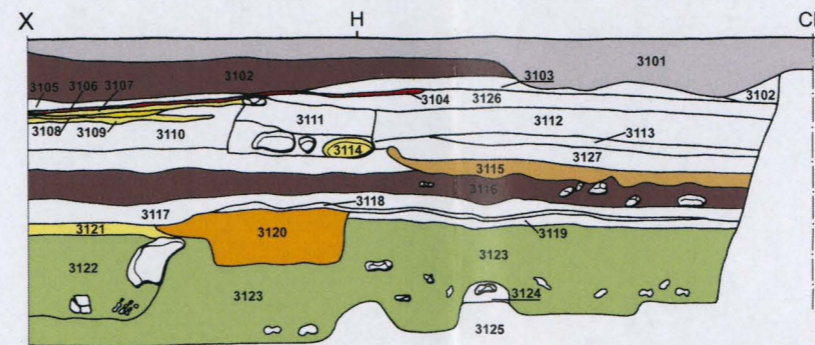
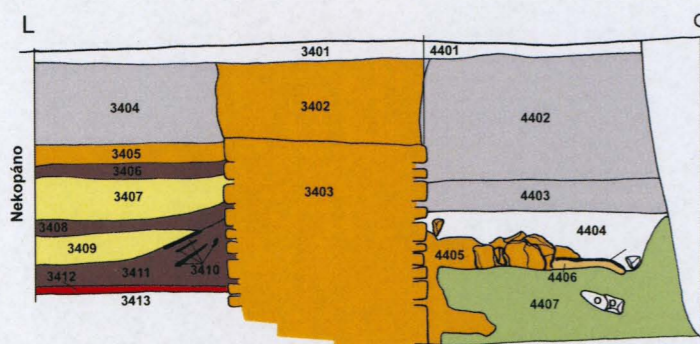
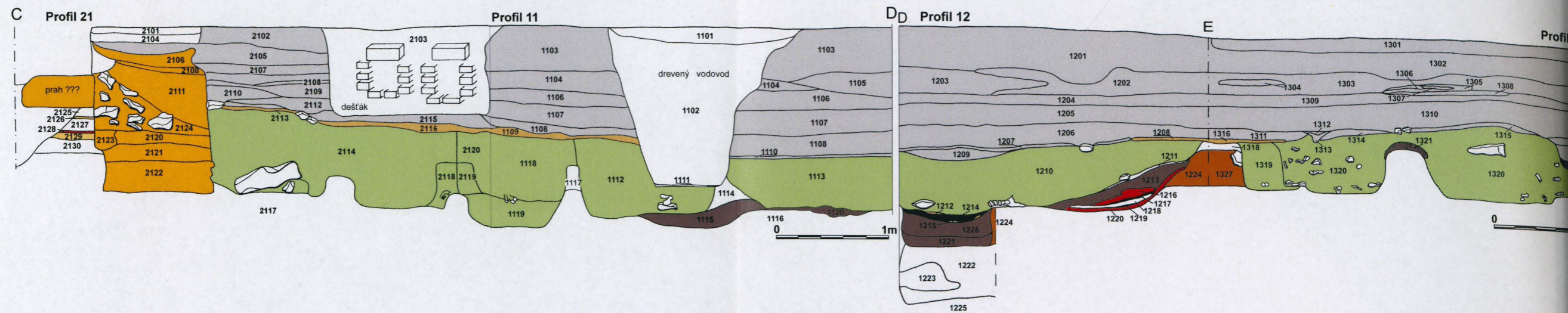
pad od západu)

orných stavieb
bný horizont
kostola
tív
horizont
ríp. stavebný odpad
ávky

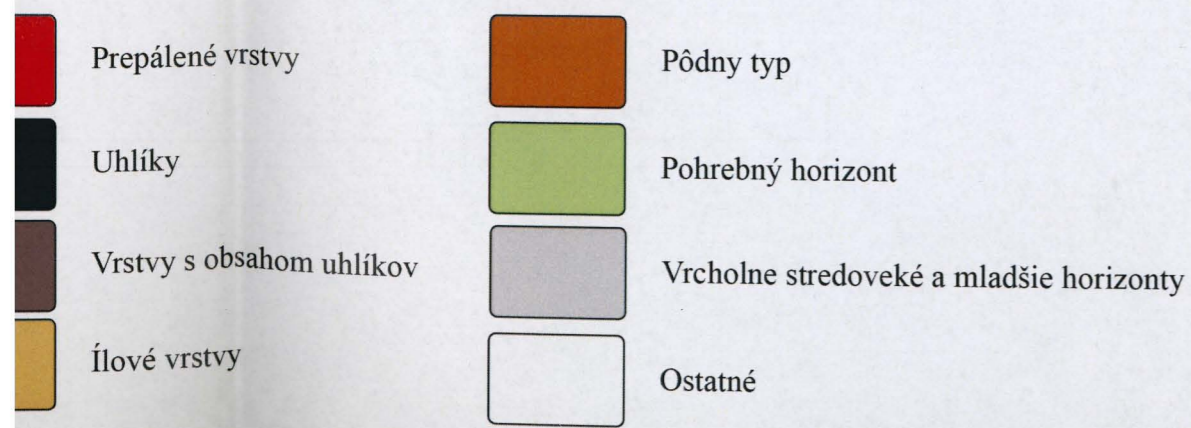
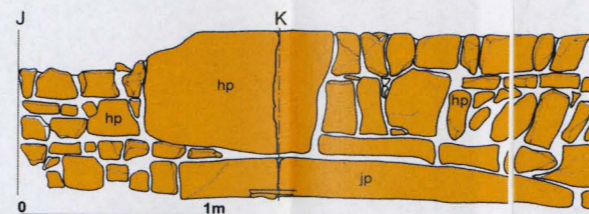
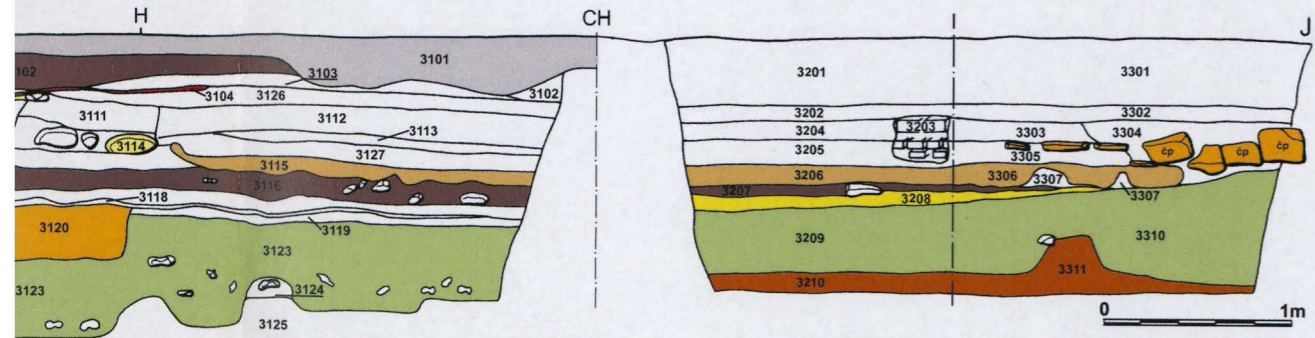
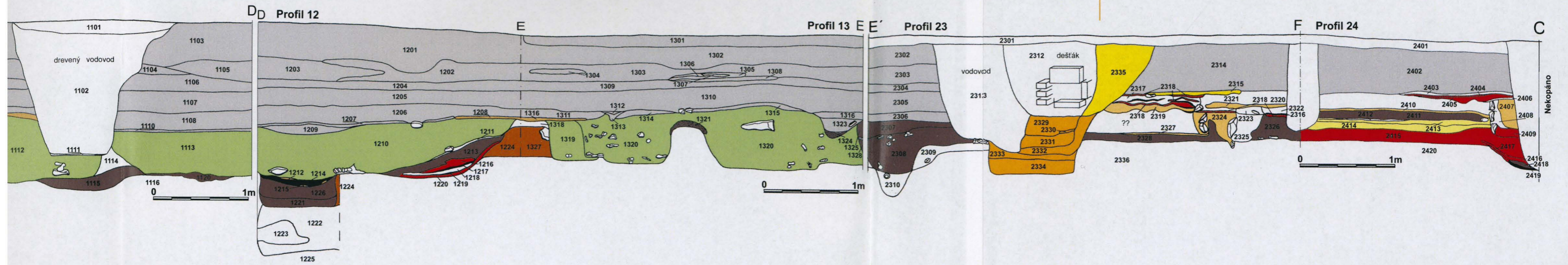
Dvořákova ulice – Sonda A

INTERIÉR

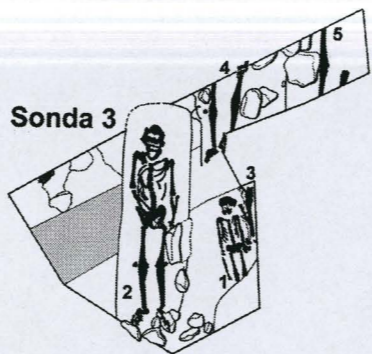
e – Sonda A

INTERIÉR

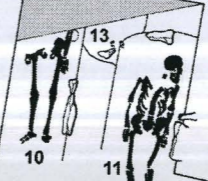

0 1 2m

Sonda 3

Sektor 04

Sektor 03

Práh

Vstup do kostela

Chodník z náhrobníků

Sonda A

Fáze 1a

Sektor 02

Fáze 1b

Původní kontrolní blok

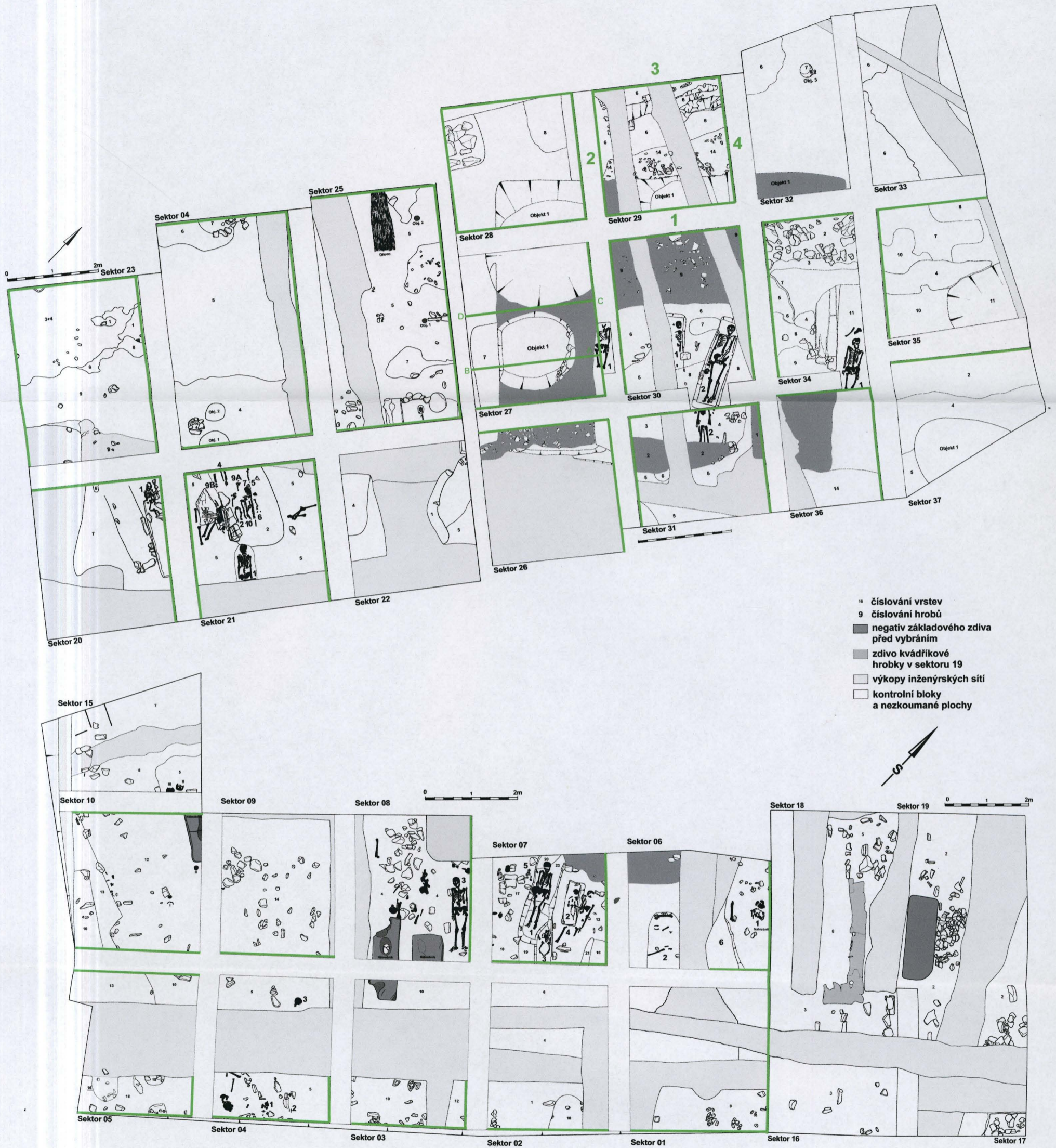
Sektor 01

- Zdivo a negativ zdiva odkrytý výzkumem
- Povrch negativu zdiva po strhnutí navážek
- Palisádový žlab
- Výkopy pro inženýrské sítě

DVOŘÁKOVA ULICE
situácia dokumentovaného základu a negativu muriva
kostola sv. Víta

Chelčického náměstí

Situácia dokumentovaných profilov (zelené, čísla strán podľa S29) vo fáze F2.

Plány F1-5 a vybrané profily na CD v prílohe.